

ARKIV

FÖR

NORDISK FILOLOGI

UTGIVET MED UNDERSTÖD AV AXEL KOCKS FOND FÖR
NORDISK FILOLOGI SAMT STATS BIDRAG FRÅN
DANMARK FINLAND NORGE OCH SVERIGE

GENOM

BENGT PAMP och **CHRISTER PLATZACK**

UNDER MEDVERKAN AV

BJARNE FIDJESTØL SIGURD FRIES
EYVIND FJELD HALVORSEN POUL LINDEGÅRD HJORTH LARS HULDÉN
VALTER JANSSON ALLAN KARKER † BENGT LOMAN

ETTHUNDRAÅTTONDE BANDET

ÅTTONDE FÖLJDEN. SJÄTTE BANDET

1993

LUND UNIVERSITY PRESS

Tryckt med stöd av
Nordiska publiceringsnämnden för humanistiska tidskrifter
Axel Kocks fond för nordisk filologi

Art nr 20258
ISSN 0066-7668
ISBN 91-7966-203-X
Berlings, Arlöv 1993

Innehåll

<i>Bagge, Sverre</i> , førsteamanuensis, dr. philos., Bergen: Ideology and Propaganda in <i>Sverris saga</i>	1–18
<i>Fridell, Staffan</i> , t.f. arkivarie, pol. mag., fil. dr, Uppsala: Nytiabol	147–160
<i>Hellberg, Staffan</i> , professor, Stockholm, <i>Pamp, Bengt</i> , arkivchef, docent, Lund, och <i>Platzack, Christer</i> , professor, Lund: Litteraturkrönika 1992	185–224
<i>Holland, Gary</i> , assistant professor, Berkeley: Transitivity, causativity, and surface case in Old Norse	19–37
<i>Jackson, Tatjana N.</i> , dr, Moskva: The North of Eastern Europe in Early Nordic Texts: the Study of Place-Names	38–45
<i>Jochens, Jenny</i> , professor, Towson: Gender symmetri in law?: The case of medieval Iceland	46–67
<i>Jonsson, Hans</i> , ordbokschef, docent, Lund: Ordbok över Sveriges dialekter	175–180
<i>Micillo, Valeria</i> , dr, Neapel: Classical Tradition and Norse Tradition in the "Third Grammatical Treatise"	68–79
<i>Morris, Bridget</i> , Ph. D., Hull: Vadstena Scribes	181–184
<i>Motz, Lotte</i> , professor, Oxford: Gullveig's Ordeal; a New Interpretation	80–92
<i>Pamp, Bengt</i> , se <i>Hellberg, Staffan</i>	
<i>Platzack, Christer</i> , se <i>Hellberg, Staffan</i>	
<i>Ruthström, Bo</i> , ordboksredaktör, Lund: Öre – förslag till en alternativ etymologi	93–121
<i>Salberger, Evert</i> , docent, Göteborg: Harby-stenen i Södermanland	161–174
<i>Whaley, Diana</i> , dr, Newcastle upon Tyne: Nicknames and Narratives in the Sagas	122–146

SVERRER BAGGE

Ideology and Propaganda in *Sverris saga*

1 The Problem¹

The “objectivity” of the sagas has for a long time been a matter of dispute between historians and literary scholars. Since the research of Halvdan Koht early in this century, the more or less accepted opinion among historians has been that the sagas are biased under their deceptively objective surface. They are the products of the violent struggles between the monarchy, the Church and the aristocracy in the late twelfth and early thirteenth centuries and can be grouped according to their attitude to these struggles. Consequently, it is an important task for any editor or commentator to identify the “party label” of the work in question (Koht, 1921a and 1921b; Schreiner, 1926; Sandvik, 1955:45 ff., 98 ff.; Brekke, 1958:49 ff. etc.; Helle, 1958:72 ff.). This has provoked reactions from literary scholars, who have defended the relative objectivity of the sagas, even expressing anger at these accusations against “the honest old saga writers”.² Recently, however, literary scholars seem to have moved in the historians’ direction (Lönroth, 1970 and 1976; Magerøy, 1988).

In earlier studies of *Heimskringla* and other historical works from the medieval North, I have argued that Koht interprets the sagas according to a model derived from nineteenth and to some extent twentieth century politics, when history served to give identity to social groups and historical arguments were used to demonstrate that “the logic of evolution” worked in a specific direction and could not be resisted, and that medieval historiography was far less concerned with propaganda for particular parties or ideologies than has often been maintained, primarily having a narrative function (Bagge, 1989:128 ff.; 1991:68–82, 109–11, 192–201; 1991a). In this article I want to treat *Sverris saga* from a similar point of view. However, while *Heimskringla* deals with the fairly distant past and belongs to an Icelandic milieu without any strong attachment to Norwegian parties or dynasties,

¹ The article is a revised and extended version of my paper for the saga conference in Gothenburg, printed in Vol. I of the collection of papers, pp. 32–42.

² Lie, 1960–61:30. See also Lie, 1960–61:29 ff. with references and 1937:85 ff., 119 ff. and Paasche, 1967. Helle, 1960–61:348 partly agrees with Lie, pointing to the problems in the traditional historical approach and suggesting further research.

Sverris saga is clearly written in more or less close connection to the king and his successors. It is thus far more likely to express some kind of dynastic or party ideology.

So far, historiographical studies have largely aimed at tracing the attitudes of individual authors to controversial issues of the period. According to Koht, such attitudes have to be uncovered through reading between the lines, noticing small remarks that point at an evaluation and so forth (Koht, 1921a:77 f.). But how much do these attitudes actually tell us about the saga literature? As is well known, the sagas mostly consist of narrative of events. This narrative is not neutral information that can be overlooked by modern scholars. It reflects the main interests of the author and his audience. Any theory of saga ideology must explain why this is so. In this way, the sagas can be used to understand more fundamental aspects of culture, mentality and society in the Nordic countries in the Middle Ages than emerge from a traditional analysis of the ideology or bias of individual sagas. To make use of a modern analogy – which may turn out to be fairly close: We all know that newspapers are biased and that their presentation of the news are influenced by the political or other loyalties of editors or journalists. However, we do not understand the function of the modern press by analysing this bias. The fundamental fact is that there is a market for news in modern society and that both the definition of “news” and the contents of newspapers in general are largely determined by some kind of shared ideology in society as a whole.

According to these principles, I shall in the following discuss both the general ideology, common to *Sverris saga* and the saga literature in general, and the ideology of this particular saga. As for the latter, I shall try to analyse its contents more precisely, or, in other words, answer the question: how did a twelfth century Norwegian king want to appear before his people, and what kind of arguments did he use to impress them?

2 Grýla

The picture of *Sverris saga* as propaganda is above all based on the first part, called *Grýla*, which according to the prologue was written by the Icelandic abbot Karl Jónsson while the king himself was “sitting by” and telling him what to include. *Grýla* is commonly dated to Karl’s stay in Norway between 1185 and 1188. Both the statement in the prologue and the actual contents of *Grýla* strongly suggest that it was intended to present the king in a favourable light. It also seems likely that the propagandistic aim of the saga was to prove that Sverrir had a just cause. Holm-Olsen, particularly, has emphasized this in showing that *Grýla* must have ended early in Sverrir’s career, in

1178, i.e. before his great victories. Holm-Olsen further points to *Grýla*'s similarity to hagiographic literature in its emphasis on God and the miraculous and in its descriptions of signs and portents accompanying Sverrir from his birth (Holm-Olsen, 1953:71 ff.).

Sverrir's origin would seem to be the crucial problem in any apology for him. He claimed to be the son of King Sigurðr munnr. His arguments for this claim, as brought forward in *Grýla*, do not appear particularly convincing, nor have they convinced the majority of modern historians. We cannot exclude the possibility that they seemed more convincing to Sverrir's contemporaries but there is a strong likelihood that they were not. Sverrir had not been formally recognized by his alleged father, in contrast to most pretenders before him. Neither had he undergone an ordeal to prove his case, as did several other pretenders, both before and after Sverrir. He had no other evidence for his origin than what his mother had told him. And above all: when initially refusing the demand of the exiled Birkibeinar to become their leader, Sverrir himself expresses his doubt on the matter.³

Another feature that seems curious to a modern reader expecting an apology for Sverrir is the description of Erlingr skakki's and his son's government in the beginning of the saga. They are popular rulers, with strong support from the people. This point is repeated in several episodes, both in *Grýla* and in the second part (SS: 3, 52, 63, 103 etc.). Sverrir is thus not represented as the liberator from tyranny. Quite the contrary, the saga author is not afraid of representing him and his men as disturbers of the peace and the subjects of violent hatred from the people (Lunden, 1977:64 f.).

These features are best explained from what may be called the "David and Goliath"-pattern of the saga. The evidence of Sverrir's just cause is neither his good arguments for his royal origin nor his superior political programme. It is his astonishing success, despite all odds. There are plenty of references to God as the cause of this. Sverrir dreams that he fights in St. Óláfr's army against Erlingr and Magnús (SS: 4) and that the prophet Samuel gives him royal unction in a church (SS: 9 f.). Some of his successes are sheer miracles, as when his men cross a lake on a raft, which sinks as soon as they leave it (SS: 13). On other occasions, Sverrir's success or salvation is due to curious coincidences, which any pious believer will interpret as God's intervention. Thus, a terrible storm suddenly ends after Sverrir's speech and the sun breaks through (SS: 22 f.). He saves his men by managing to light a fire when all others have failed (SS: 23). In a desperate situation, when Sverrir is

³ "weit æk oc eigi um æt mina. oc ganga þes allir dulþir nema þat eina er ec segi fra ein saman" (SS: 8). In the second part of the saga Sverrir's alleged half-brother, Eiríkr, undergoes an ordeal to prove that he is the son of Sigurðr but refuses to swear that he is also Sverrir's brother (SS: 65). On Sverrir's origin, see most recently Stefánsson, 1984.

attacked by Erlingr and Magnús with a greatly superior fleet, he prays to God and St. Óláfr and is saved by fog (SS: 35). Even Sverrir's whole life may be taken as evidence of this. The saga underlines Sverrir's obscure origins, the wretched creatures he had under his command, their hardships and difficulties and their immense numerical inferiority in battles against their enemies. The prologue underlines this in its discussion of credibility: no one would believe these stories if they were not attested by trustworthy witnesses (SS: 1).

Despite the strongly religious flavour of *Grýla*, the same applies to this work as to the rest of the saga literature. It mainly deals with wars and battles and dramatic events. To a modern observer it seems curious how little "ideology" there is in the religious propaganda. Why does God protect Sverrir? Why does he want him to be king instead of Magnús? Evidently, Sverrir did have a legal claim, and God's assistance may be interpreted as evidence of its justice. But the main content of *Grýla*'s message simply seems to be that Sverrir has God's support.

Turning to the "ideological" aspect of the "secular" story of *Grýla* we find a strong similarity to the religious one. We still have to do with the "David and Goliath"-pattern. Sverrir defeats enemies that are greatly superior in numbers (e.g. SS: 14 f., 15 f., 24, 25 f.). But he also knows his and his men's limits and withdraws when the strength of the enemy is too overwhelming (e.g. SS: 17, 24). He finds a solution in every difficulty. And he inspires his men to do their best and to endure defeats, dangers and hard marches (e.g. SS: 22). Despite the sensational and even miraculous aspect of Sverrir's victories, the author does not generally describe Sverrir's success as a miracle. On the contrary, we understand it better than most military events described in the saga literature. The author describes in detail Sverrir's various plans and stratagems and makes it clear that the principal reason for his success is his own ability as a commander. Thus, God seems to have very much the same function in *Grýla* as luck in other sagas, including the second part of *Sverris saga* (see below): it is in principle unpredictable, but tends to favour the man of superior ability.

To sum up so far: the main point in both the "religious" and "secular" ideology of *Grýla* is to present Sverrir as an extremely successful commander, who, like David, defeats largely superior forces through his own ability and God's help. This does not necessarily exclude the possibility that *Grýla* was composed to defend Sverrir's right to the throne. As pointed out by Holm-Olsen (1953:103 f.) and others, the author of *Grýla* may have regarded Sverrir's success as an argument for his claim. Sverrir's success can therefore be interpreted as a kind of ordeal. The question then remains whether the defence of Sverrir's right to the throne is the author's ultimate aim or the description of Sverrir's success is an end in itself.⁴

3 The Second Part of the Saga

The rest of the saga, which was written without Sverrir's direct influence, differs from *Grýla* in its more "objective" style, leaving the protagonists, notably Sverrir, to comment and draw conclusions from the events. Thus, as Koht and others have pointed out, it is Sverrir and not the author who refers to God's providence (Koht, 1921b:184 f.; Indrebø, 1920:lxix; Holm-Olsen, 1953:61 ff.). Further, while *Grýla* almost always presents the events from Sverrir's point of view, the author of the second part frequently changes the point of view from Sverrir to his adversaries and back, often giving the latter as much attention as the former.⁵ It is also noteworthy that the second half of *Sverris saga*, and particularly the part of it covering the years 1179–84 (the last phase of the war against Magnús Erlingsson) has an unusual number of very elaborate speeches, many of which are held by Sverrir's adversaries, though the majority by Sverrir himself. The author has thus made an effort to present the arguments and ideas of the parties.⁶ The difference between the two parts may then be explained as the result of the author's greater independence, as Sverrir was not "sitting by" any longer. However, this difference can also be explained as part of the general trend in the development of the classical saga: the author retreats into the background, while speeches and dialogues serve as comments and interpretation (Holm-Olsen, 1977, 1987).

Consequently, the fact that Sverrir rather than the author himself interprets the events, does not necessarily mean a more "objective" attitude on the part of the latter. Actually, Sverrir's speeches contain essentially the

⁴ As pointed out by James Knirk in the discussion in Gothenburg, the emphasis on success in *Grýla* may have some consequences for Holm-Olsen's argument that *Grýla* only covers the first 31 chapters of the extant saga, i.e. the first two years of Sverrir's career. If the point of *Grýla* was to demonstrate Sverrir's right to the throne, this is entirely logical, whereas it is more difficult to explain why a work intended to celebrate Sverrir's success did not include his great victory over Erlingr skakki in 1179. However, as Holm-Olsen himself admits, it is difficult to pin down one exact point where *Grýla* ended; we must allow for the possibility that the author of the second part rearranged the final part of *Grýla* to fit it into the rest of the work (Holm-Olsen, 1953:82f.). Further, even though *Grýla* most probably did not include the death of Erlingr skakki in 1179, we do not know whether the author planned to stop in 1178 or he meant to continue his narrative later. In any case, even in its present form *Grýla* gives ample evidence of Sverrir's success, skill as a commander and God's protection of him. In the prologue the author also refers to *Grýla* as containing the first examples of Sverrir's successes, which indicate that greater victories are to come. "... er su fra-sogn eigi langt fram komin. þar er sagt fra nockorum hans orrostum. Oc sva sem a liðr bokina vex hans styrkr" (SS: 1).

⁵ E.g. in the description of the two great battles of Kalvskinnet and Fimreite (SS: 36–45 and 89–101). Particularly the latter is a masterpiece of composition, with frequent shifts in point of view at dramatic moments.

⁶ Evidently, it is difficult to know to what extent speeches reflect what was actually said and to what extent they are the author's own composition. See Knirk, 1981:114 ff. with references.

same message as *Grýla*.⁷ Sverrir outlines his tactics before battles and urges his men in eloquent words to fight well, thus demonstrating his skill as a commander. He refers to his luck and to God's help, and he interprets his victories as the sign of God's favour, in full accordance with the "David and Goliath"-ideology of *Grýla*. Like the author of *Grýla* he is vague regarding the evidence of his origin but comes forward very strongly in favour of the alleged ancient law that only the son of a king can succeed to the throne, a law Erlingr skakki violated by making his son king (e.g. SS: 43, 68, 106). By contrast, Erlingr and Magnús appeal to the unction and coronation of Magnús and the consent of the people as the legal foundation of Magnús' rule (e.g. SS: 67, 96). Comparing the battle-speeches one would be inclined to trust Sverrir more than Magnús, because of his confidence in himself and his grasp of the strategic situation. Apart from the fact that Sverrir is allowed to speak more often than his adversaries, the author does not seem to exert himself to make Sverrir's arguments sound more convincing. Sverrir, however, is the winner. There is thus reason to believe that the author of the second part, like the author of *Grýla*, regards Sverrir's success as the proof of God's favour.

Sverrir's speeches are mostly directed at his own men. Occasionally, however, he appeals to the population in general. Two of the most important of these speeches are the ones following the death of his greatest adversaries, Erlingr and Magnús. He then addresses the townspeople of respectively Nidaros and Bergen, including the adherents of the dead enemies. Both speeches are strongly religious. The first one opens with the statement that a great change has taken place, one man having replaced three: Sverrir has become king, earl and archbishop. He then refers to Archbishop Eysteinn's promise that all who die fighting for Erlingr and Magnús will be received directly in heaven, exhorting the people to rejoice at the thought of so many men entering heaven on one day. Then he changes, uncovering the irony of the first half of the speech: But if these promises do not hold true, then it is necessary to pray God to forgive these men their sins. Sverrir then turns to his favourite topic, Erlingr's sin in usurping the throne for his son (SS: 42 ff.). In the second speech, he develops this topic further, starting with a quotation from a psalm, which he then applies to himself: Evil men have oppressed him all day but God has saved him. For God has always been against the arrogant, as is evident from the stories of the Old Testament, of Adam, Pharaoh and Saul. From these exalted examples Sverrir turns to the present, that is to Erlingr and Magnús, their arrogance and oppression of Sverrir's kinsmen and even the whole people of Norway, who were governed by men who had no right to rule. Now, God has raised "a little and low man

⁷ On these speeches, see Indrebø, 1920:lxvii ff. and Knirk, 1981:99 ff.

from the skerries” to put an end to this arrogance. In the rest of the speech Sverrir then refers to the actual feelings of the people, most of whom would have preferred him to be dead and Magnús to be alive. Nevertheless, Sverrir may happen to die in his bed (SS: 105 ff.).

Despite a few references to the king as the ruler of the people, these speeches differ very little from the “internal ones”, directed to Sverrir’s own men. Sverrir has no illusion of being popular or of fighting on behalf of the people. His ideology concerns only his right to the throne. Evidently, he insists very strongly on this, depicting his enemies as sinners and usurpers. But he gives no detailed evidence for the justice of his cause, thus behaving in full accordance with the “David and Goliath”-ideology of *Grýla*: Sverrir’s success proves that he is favoured by God and thus that his claims are just. However, both these and other speeches show Sverrir as a good Christian, forgiving his enemies and urging others to do the same. One of the chief examples of Sverrir the ruler speaking to the people is his speech against drink and against the German merchants, selling wine in Bergen (SS: 110 f.). The saga gives other, occasional references to such matters, but they remain marginal (SS: 103, 110 f., 137 f., 195). Sverrir of *Sverris saga* is primarily a leader in war, and the relationship between him and his men is far more important than his relationship to the people. This is also expressed in the author’s last characterization of him (the *elogium*), in which he is mainly depicted from his men’s point of view as the great leader in war, while the inscription on his grave that is quoted contains a few conventional phrases on him as the ruler of the country (SS: 194 f.).

The part of the saga covering the years 1179–84 seems fairly “objective” in its description of Sverrir’s enemies. In particular Magnús Erlingsson receives considerable sympathy, and during his last years, he is depicted as something like a tragic hero (e.g. SS: 96). The description of his father, Erlingr skakki, is more negative but even he emerges as a great man, dying bravely in battle (SS: 41). The sympathetic portrait of Magnús could possibly be explained by the assumption that this part of the saga was originally commissioned by Magnús and was then integrated into the saga of Sverrir after his victory (Blöndal, 1982). Although we cannot exclude this possibility, it is hardly sufficient as an explanation. This part of the saga is so well arranged that the passages on Magnús must have been thoroughly reworked to fit into the new context. Consequently, it would not have been difficult for the author to change the characterization of him, had he so wished. It must also be noted that *Grýla* does not differ from the second part by presenting Sverrir’s adversaries in an unfavourable light but simply by not saying very much about them.

By contrast, the part of the saga covering the war against the Baglar (1196–1202) has sometimes been described as more propagandistic and less

“objective” than the one dealing with Magnús (Brekke, 1958:49 ff.; Blöndal, 1982:104 ff., 142 ff., cf. 197, 201). Admittedly, none of the chieftains of the Baglar is described in such detail and given such tragic-heroic dimensions as Magnús, and one of them, Bishop Nikolás, even emerges as the villain of the story. However, we cannot draw too general conclusions from this. The description of Magnús may have been determined both by literary reasons, that the author had been able to work more carefully with this part, and by the fact that he was by far the most important of Sverrir’s enemies. He was the most difficult to defeat and he had the highest rank: he was the only one of Sverrir’s enemies who had been anointed and who had ruled as sole king of the whole country. The latter aspect should not be overlooked in the status conscious “saga society”. To judge from *Heimskringla*, persons of the highest status usually – though not universally – receive more detailed and more favourable characterizations than persons of lower rank (Bagge, 1991:152 f.).

Then why is Nikolás pictured so negatively? The most obvious explanation is that he fails to measure up to the saga standard of how a leader should behave in war. He is a coward and runs away under attack. However, the author or the Birkibeinar may well have invented this trait to blacken their enemy. Moreover, both Sverrir himself and the author hint that the great king himself was not particularly brave in face to face combat (e.g. SS: 136) – as a matter of fact, Sverrir’s self-irony in this field is truly remarkable, almost shocking in this masculine, warrior society. But it was probably evident to all of Sverrir’s men that the king avoided face to face combat in order to lead his men. Did Nikolás do the same? Was he the only one of Sverrir’s enemies with the same tactical and strategic skill, so that he had to be ridiculed because he was so dangerous? We do not know, but we can point to other reasons for the Birkibeinar to hate Nikolás. First, he was an apostate. This was by no means unusual in the Norwegian civil wars and both parties seem generally to have taken a relaxed attitude towards this problem. But Nikolás was an apostate to an unusual degree. He had been Sverrir’s enemy, had been pardoned, been appointed bishop with Sverrir’s consent, had held a high position at Sverrir’s court and had then been one of the instigators of the rebellion against him. Secondly, he might be accused of not playing the game by the rules. As a bishop, he had a special protection, and the contemporary churchmen loudly announced that they were too holy to intervene in the horror and bloodshed of war. One can easily understand the indignation of warriors who had to fight an enemy whom they were forbidden to kill but who was nevertheless able to do them considerable damage.

In any case, the negative description of Bishop Nikolás is an exception. The author has little, either negative or positive, to say about the rest of the leading Baglar. Towards the end of the saga, we get a closer view and a fairly

sympathetic impression of Hreiðarr sendimaðr, the leader of the small group of Baglar who heroically withstood Sverrir's siege of the castle of Tønsberg for twenty weeks, until they had to surrender shortly before Christmas 1201 (SS: 185–92). When Sverrir fell ill shortly afterwards, "he had many conversations with Hreiðarr, who was a wise man and knew many things" (SS: 193).

As for the Baglar in general, the author often refers to descriptions of them by Birkibeinar as well as by ordinary people as rapacious and disturbers of the peace (e.g. SS: 157f.). He describes in some detail how they decided to put Bergen to fire in 1198 and how they carried out their plan, adding that the inhabitants of the city remembered Bishop Nikolás as responsible for this act (SS: 157f.). Actually, this was a kind of "total war" that was quite exceptional during the Norwegian civil wars. However, the author does not attempt to embellish the behaviour of the Birkibeinar towards the civilian population, often hinting at their bad reputation (e.g. SS: 77, 88, 123, 154, cf. also 87 ff., 183 f.). This is partly to be understood against the same background as the references to the popularity of Erlingr and Magnús in *Gryla*. The saga reflects the attitude of professional warriors, who did not care very much about the reactions of the ordinary people and who were not afraid of being accused of plundering farmers and merchants. However, according to Sverrir's ambition of being a great ruler in peace as well as in war, the author presents the king himself as not responsible for such acts (e.g. SS: 77, 88, 137), except when he punishes the farmers for insubordination or rebellion.

One field in which Sverrir emerges in a more favourable light than his adversaries is in his treatment of captive enemies (SS: 83, 85, 124, 160f.). In some instances, notably after the surrender of the Baglar at Tønsberg, he points to the Christian doctrine of forgiveness as his motive (SS: 192). By contrast, Erlingr and Magnús usually kill captive Birkibeinar (e.g. SS: 71). Whether true or not, this is clearly an example of the author wanting to give a more favourable picture of Sverrir than of his enemies. However, it is not only a question of Sverrir's personal behaviour or of virtue versus vice. Pardoning one's enemies war first and foremost a political question (Bagge, 1991:166f.). In twelfth century Norwegian warfare it was impossible to win a total military victory. The best one could hope for was a victory that was impressive enough to convince the opposite party that they had little to gain by continuing to resist and that it was preferable to join the victors. A means to achieve this was to pardon defeated enemies. Enemies that did receive pardon were then normally supposed to join the victorious army. Of course, there was then the risk that they might defect. Killing them had the advantage of permanently eliminating dangerous opponents and in addition demonstrating strength and showing the danger of fighting in the opposite camp.

In practice one had to balance between the two extremes. As an upstart, trying to win the kingdom with a small army, Sverrir had every reason to pardon his enemies. He had to broaden his support, and pardoned enemies meant potential supporters. By contrast, Magnús, who was the established king, had little to gain by including some Birkibeinar in his army and good reasons to use harsh means to prevent future rebellions. As an established king, Sverrir also became more restrictive. After his victory over the Baglar at Strindsjøen in 1199, he stated his reasons for this: His lenient attitude had not worked, he had to suppress the Baglar ruthlessly (SS: 167). He also comments on “the politics of pardoning” in an earlier episode: Jón kuflungur had demonstrated that he was not qualified to be a king by pardoning captive Birkibeinar when besieging Sverrir in Nidaros without letting them swear an oath of fealty (SS: 112). Sverrir’s scorn was probably mainly directed at Jón’s failure to extract an oath but the circumstances were not much in favour of a lenient attitude. Jón had taken Nidaros by surprise, without a real battle, but Sverrir held the castle, so that the Birkibeinar could easily defect to him. These episodes also make clear that the author is aware of the political aspect of pardoning. He does not camouflage Sverrir’s political attitude as idealism and he does not consistently present him as the champion of mercy versus the cruelty of his adversaries.

The last years of Sverrir’s reign saw his most dramatic ideological conflict, the one against Archbishop Eiríkr. The author gives a brief treatment of this conflict until the year 1196. In speeches and dialogues the author lets his protagonists use violent language but does not immediately imply that the Archbishop is in the wrong (SS: 119, 122 ff.). The rest of his story strongly indicates this, however. The Archbishop goes into exile in Denmark, where he loses his eye-sight. According to Sverrir’s interpretation, God turned his condemnation of the Birkibeinar into his own eyes (SS: 129 f.). In the end, the pope decides in Sverrir’s favour (SS: 133 f.). After that, the author hardly mentions the conflict, thus implying that Sverrir was on good terms with most of the churchmen during the rest of his reign. While the first part of the story to some extent corresponds to what we know from other sources – the ecclesiastical ones – the end of it is manifestly wrong.⁸ The author thus passes over the most bitter phase of this conflict, when Sverrir was excommunicated by the pope, the country placed under interdict and all the bishops were in exile. As several authors have suggested, the reason for this may well have been that this period was too awkward for Sverrir or for the author himself or that the saga was written during a period of reconciliation between the king and the Church. As a matter of fact, one of the first steps of Sverrir’s successor Hákon was to achieve a settlement with the Church.

⁸ See Gunnes, 1971:269 ff. for an account of this conflict.

On the other hand, the royalist ideology of this struggle, as developed in *The Speech against the Bishops*, lingered on for a long time within the Birkibeinar party, even to the middle of the thirteenth century (Bagge, 1987:143 ff.). If the author of *Sverris saga* was really so concerned with party ideology as modern scholars generally believe, it is difficult to understand that he would have solved this problem in such a way. After all, a lot of people must have known that he was wrong. There must have been more efficient ways of avoiding the most awkward points in the conflict between Sverrir and the bishops than simply to pass it over in silence. Thus, this particular way of solving the problem can hardly be understood without taking into account the fact that ideology plays a subordinate role and the wars and battles are the main theme of the saga. Characteristically, the most detailed account of the conflict with the Church comes when there is not very much else to tell.

The most important aspect of the author's evaluation of the persons he is describing concerns their performance as warriors. Here evidently, Sverrir gets the highest score, and the Birkibeinar usually, though not universally, perform better than their opponents. But the author often points to skill and bravery in Sverrir's enemies, giving details of exceptional performances by men who are otherwise unknown (e.g. SS: 61, 169). In a speech during the siege of the castle of Tønsberg, Sverrir points to the endurance of the Baglar as an example for his own men (SS: 189), and the author is clearly full of admiration for their behaviour. He occasionally blames Magnús for bad tactics, but usually treats both him and his men and the Baglar with respect. The latter gave Sverrir as many difficulties as Magnús had done. The author has a condescending attitude to the less successful rebels during the period 1185–96. But the great dividing line goes between the members of the conflicting parties on the one hand and the ordinary farmers on the other. The latter are almost always described with contempt. They are defeated despite overwhelming numerical superiority, and they are usually frightened and run away when attacked.⁹ Thus, the author reflects the attitude of the professional warriors in general more than a "party ideology" of the Birki-beinar.

4 The Purpose of *Sverris saga*

The conclusion to be drawn from these observations is that *Sverris saga* is neither neutral information, collected by an author who was interested in the past for its own sake, nor what can be reasonably called party propaganda.

⁹ See e.g. the description of the battle in Oslo in 1200, SS:174 ff. On the contempt for the people among the elite in Sverrir's age and the following period, see Lunden, 1977:65 ff. However, there are reasons to believe that the sagas exaggerate the military inefficiency of the peasant levy (Bagge, 1986:183 ff.).

Sverrir is clearly the hero of the saga but his enemies are not generally depicted as bad men, some of them even showing heroic traits. The saga sides with Sverrir in ideological controversies but such controversies do not play a prominent part in the saga. Even the arguments for Sverrir's right to the throne are vague and unconvincing. Sverrir emerges as the hero because of his success, which is due partly to his own ability and partly to God's favour. Finally, the saga contains a lot of information about persons and events that is clearly impartial, showing good and bad performances on both sides in the conflict. How can these observations be explained?

If we want to explain why the saga as a whole got its present form, it is difficult to avoid the conclusion that its main purpose was simply to describe heroic deeds and dramatic events as completely as possible. There is every reason to believe that any author who collected this material and presented it, either in Norway or in Iceland, would find readers or listeners. To turn to the analogy of the modern press, it contains "good news". The many detailed descriptions of battles and campaigns appeal to the connoisseurs of such matters. This does not mean that the saga literature was simply harmless, "non-ideological" entertainment. What is entertaining in a given society often corresponds to the fundamental values of this society. In *Sverris saga*, like in other sagas, we get a glimpse of a warrior aristocracy – admittedly less exclusive than that of most other European countries – which celebrated bravery, endurance, military success, eloquence and political ability and to which stories of this had a great appeal. From this point of view, the saga literature had a double function. It celebrated the greatest virtues of this society and urged its members to practice them. And as "war reports" the sagas guaranteed that great men and their deeds were not forgotten but continued to live in men's memory (Bagge, 1991:202 ff.). This applies to *Sverris saga* as well as to other sagas. The numerous references to the performance of individual warriors, often mentioned by name, was probably important information in a society in which fame and glory were supreme values.

In principle, the sagas are then supposed to give an objective record of events, in which men and their actions are evaluated according to universally accepted standards. Admittedly, the author of *Sverris saga* may be suspected of exaggerating the virtues of Sverrir and the Birkibeinar, particularly in making their victories more sensational than they actually were. But he does not consistently blacken their enemies. And why should he, even if he wrote his work in favour of the Birkibeinar? There is no honour in defeating a coward. The better the enemies' military performance, the greater glory to the ones that defeat them. Thus, *Sverris saga* is essentially Sverrir's *res gestae*. This applies to *Grýla* as well as the rest of the saga.

Nevertheless, the description of Sverrir as a charismatic and successful

leader may also have had a more direct propagandistic purpose. The parties in the Norwegian civil wars were not formed on the basis of social origin or sympathy for certain higher principles. They were factions, based on the interests of their individual members. A leader had to build up his faction through personal charisma, generosity and above all success. Successful leaders increased their following, while unsuccessful ones were deserted (Bagge, 1986:156 ff., 165 ff. and 1991:85 ff.). It was thus far more important for Sverrir to point to his successes than to his legal claims – though the latter were not without importance for achieving the former.

Although both Sverrir himself and the authors of his saga may have regarded his successes as evidence for his right to the throne, this cannot have been their main purpose in stressing this point. Some degree of legitimacy was probably essential in order to gain adherents in a conflict, particularly over the throne. One could hardly mobilize sufficient support for a claim that was manifestly false. But once this minimum condition was fulfilled, success, personal charisma and other resources were decisive. This is the conclusion to be drawn from *Heimskringla* (Bagge, 1991:85 ff.), and it seems to be confirmed by the numerous examples of alleged descendants of Magnús Erlingsson and other members of his dynasty who rebelled against Sverrir and his successor in the period after 1184, and who were able to gather a large following, apparently without presenting very detailed evidence for their descent.

This emphasis on Sverrir's success may even to some extent explain the numerous references to God in the saga. God in *Sverris saga* plays very much the same role as luck in other sagas, that is, an inscrutable force, above human control, which nevertheless tends to favour the man of superior ability ("fortem fortuna iuvat"). Theoretically, this might support the "revisionist" view that the idea of luck in the sagas is not of traditional or popular origin, but derived from the Christian belief in God's providence (Baetke, 1951:47 ff., 1964:19 ff. and 1973:345 ff.; Lönnroth 1963–64:29 f. and 1986:76 ff.). Without wanting to explain away the undoubtedly Christian elements in the saga, however, I find it more likely that the description of God's support in *Sverris saga* has been influenced by traditional ideas of the king's luck (Bagge, 1991:218 ff.). A strong belief in luck is exactly what we should expect in a society in which "nothing succeeds like success" (Douglas, 1970:129 f.). The natural conclusion to draw from the description of Sverrir's successes, on the natural as well as the supernatural level, is that there is every reason to follow such a man, who is not only exceptionally able but even favoured by God. Though the author of *Grýla* may also have intended Sverrir's successes as arguments for his right to the throne, this strongly indicates that they are primarily important in themselves. This applies even more to the second part of the saga.

While the great majority who joined a faction did so to serve their own interests and were fairly loosely attached to the leader, there was also a hard core of relatives or close, personal friends. In one sense, Sverrir made a new departure, linking this hard core more closely to himself than had previously been usual and building up a clientele of professional warriors, which eventually became the core of a new aristocracy of royal servants. To this clientele, Sverrir's person became extremely important. This group of men was bound together by their great leader, whose charm, intelligence, humour, imagination and ability to endure all kinds of hardship and turn the most depressing circumstances into victory, impressed his adherents so much, as they continue to impress readers of *Sverris saga* 7–800 years later. The portrait of Sverrir in the second part of the saga may therefore very well have its background in this milieu, reflecting the strong, emotional ties between the men and their great leader.

In this way, *Sverris saga* fits in with the main trend in the secular saga literature, which concentrates on narrative and is fairly “objective” in its treatment of the opposing parties in a conflict (Bagge, 1991:201–08). Nevertheless, it contains stronger religious and ideological elements than most other works in the genre, such as *Heimskringla* and the Icelandic family sagas.¹⁰ Actually, during the civil wars and the period immediately after, the Norwegian monarchy did develop an ideology based on the Christian idea of the king as the representative of God, to whom everyone in the realm owed obedience. *The Speech against the Bishops* shows the familiarity with this ideology in the milieu around Sverrir (Gunnes, 1971:62 ff., 357 ff.). There are also traces of it in the saga, in Sverrir's dreams, particularly in his unction by Samuel, in his references to himself as God's elected in his great speeches, and in a few references to his coronation towards the end of the saga.¹¹ However, the Christian ideology of the king as the representative of God – in its Birkibeinar variety – is more prominent in *Hákonar saga* than in *Sverris saga*, the former saga showing some similarity to the contemporary European portraits of the Christian king.¹² By contrast, the author of *Sverris saga*

¹⁰ As for Holm-Olsen's reference to hagiography as a model from *Sverris saga*, I find his parallels largely convincing, though we cannot exclude the possibility that some of them may be common to hagiography and tales of secular heroes. I also want to underline Holm-Olsen's conclusion that these parallels do not make *Sverris saga* a saint's biography (Holm-Olsen, 1953:102).

¹¹ The saga gives a brief description of Sverrir's coronation (SS: 131). More important is the episode when Þórsteinn kúgaðr, who has defected to the Baglar, seeks Sverrir's pardon, kissing his foot and addressing him as his true lord, “þvi at þu ert coronaðr konungr oc allir eigo til at luta ef rett gerði” (SS: 161).

¹² For a comparison with European portraits of kings, see Bagge, 1991a. In *Hákonar saga* government and administration and peaceful activities are more prominent than in the earlier sagas. Thus, at the end of the saga, the author gives a characterization of King Hákon in which he describes him as the good and just Christian king and enumerates his many good works for

focuses on Sverrir as a person and a hero and his relationship to his men.

In the age of Sverrir, the factions changed into more permanent parties, whose members became more willing to fight to the bitter end. The support of the population in general became increasingly important (Bagge, 1986:189 f.). Both these factors suggest a need for something more than personal appeal to link people together, in other words: an ideology. However, the doctrine of the king as God's representative was embraced by both parties in the civil wars. Admittedly, they differed in their relationship to the leaders of the Church during most of Sverrir's lifetime. But neither *Sverris saga* nor other sources suggest that the attitude to the Church formed a permanent line of division between the parties or became the foundation of conflicting political programmes. It is rather a question of "ideological escalation", in which both parties tried to use this religious ideology to secure obedience from the population as a whole (Bagge, 1992).

The only consistent line of division between the parties concerned succession to the throne. This division might to some extent concern the principles that were to be followed. *Sverris saga* gives the impression that Sverrir fought for the "ancient" principle of agnatic succession, regardless of legitimate birth, while Erlingr and Magnús fought for legitimate birth, combined with royal unction and support by the Church.¹³ However, these "principles" were hardly more than a generalization of the reasons each of the two candidates happened to have for furthering their claims. The main ideological appeal was to a particular dynasty, not to particular principles. Thus, there is a thin line of division between Sverrir's personal appeal and his ideology.

This then poses the question whether the ideological elements of the saga are mainly reflections of Sverrir's actual propaganda or they were intended to influence people to take sides at the time the saga was written down. To some extent, *Gryla* may have served as propaganda in the second sense, as Sverrir was still fighting against alternative pretenders at the time when the work was written. But he was in a stronger and more secure position during this period (1185–88) than in the period before or during the last years of his reign (1196–1202). It is more difficult to see the relevance of the second part of the saga, written after Sverrir's death, despite the fact that the dynastic conflict was still going on, the two parties being led by relatives of respectively Sverrir and Magnús. Between 1204 och 1217 the Birkibeinar were ruled by

---

the country and the Christian community (*Hákonar saga*: 357–60), in contrast to the characterization of Sverrir in *Sverris saga* (above . . .). Nevertheless, war and dramatic episodes are still the main theme of the saga.

¹³ See particularly the debate between the two kings over this question in *Sverris saga*: 66 ff. It is doubtful how ancient the principle of agnatic succession actually was, see Krag, 1989 and Bagge, 1991:130.

a king related to the royal family through his mother, thus violating the principle of agnatic succession that Sverrir defended so eloquently in the saga. Sverrir's arguments for this principle in the saga would make sense as arguments for his grandson Hákon to succeed Ingi Barðarson after his death in 1217, rather than Ingi's brother Skúli. On the other hand, according to the same line of reasoning, the references to the poverty of the Birkibeinar and Sverrir's agitation against their wealthy and powerful adversaries would suggest a date far earlier than a period when the Birkibeinar belonged to the established aristocracy and – together with the majority of the Baglar – were fighting a new faction of poor rebels, the Ribbungar.¹⁴ Further, we come up with similar difficulties if we choose the interpretation of Sverrir's successes that is most likely to be directly relevant in later propaganda, that they were evidence of his right to the throne. This interpretation would be most relevant in the period before the final reconciliation between the Birkibeinar and the Baglar in 1217. But at that time, the king of the Birkibeinar had no right to the throne according to Sverrir's own criteria. After 1217, the adherents of Hákon Hákonarson would have good reasons to point to the connection between their pretender and his great ancestor, but would have found it less necessary to defend Sverrir's right to the throne against the adherents of another Birkibeinar candidate.

The arguments of Erlingr and Magnús in favour of legitimate birth and royal unction seem even less relevant in the early thirteenth century. Most of the pretenders of the Baglar claimed to be illegitimate sons of Magnús Erlingsson. Unction and coronation, which play an important part in the propaganda of Magnús and to some extent even in that of Sverrir, were irrelevant during a long period after Sverrir's death, as no king was crowned between the coronation of Sverrir in 1194 and that of his grandson Hákon Hákonarson in 1247.

These observations do not exclude the possibility that an author in the early thirteenth century made Sverrir and his contemporaries the spokesmen of arguments or ideas that he considered important to bring home to his own readers. But it is very difficult to find a consistent series of arguments that points to one particular time when the saga was composed. Consequently, a considerable part of the ideology and arguments of the saga must be reflections of Sverrir's actual propaganda, perhaps even that of his successors at various periods, and most probably have been included in the saga as monuments to the great king's learning and eloquence. We then once more come up with the emphasis on Sverrir as a person. Whatever the exact date

¹⁴ The strongest adherent of the "ideological" interpretation of *Sverris saga*, Egil Nygaard Brekke, dates its composition to the period before 1208, when the antagonism between the Birkibeinar and the Baglar was still at its strongest (Brekke, 1958:49 ff. with ref.).

of the composition of the second part of *Sverris saga*, the portrait of him no doubt had its political and ideological importance for the Birkibeinar and the milieu around Sverrir's successors. Dynastic continuity played an important part in the royal ideology of the thirteenth century. In some of his statutes Hákon Hákonarson calls himself "son of King Hákon and grandson of King Sverrir" (NGL I:121, 263–1260). According to his saga, the kings' sagas were read to him at his deathbed, and he died when *Sverris saga* was finished (*Hákonar saga*: 355). From a dynastic point of view, it was clearly of some importance that Sverrir belonged to the line of the ancient Norwegian kings, and the evidence that God supported him might be used to bolster the position of his successors. But the main importance of *Sverris saga* was the knowledge that the fame and glory of this great king and leader would be reflected on his descendants and adherents.

Sverris saga is primarily the *res gestae* of a great king and war leader, celebrating the virtues of the warrior aristocracy of contemporary Norway, thus conforming to the general ideology of the saga literature. But it also expresses a party ideology in favour of the Birkibeinar, which in a similar way emphasizes Sverrir's personal performance. This can be understood against the background of party formation in contemporary Norway, where a leader's following depended on his charisma and success. Finally, in the early thirteenth century, when the saga was written down, the description of Sverrir served as a monument to the contemporary dynasty or regime.

References

- Baetke, Walter (1951), "Christliches Lehngut in der Sagareligion", *Berichte über die Verhandlungen der sächsischen Akademie der Wissenschaften zu Leipzig. Phil.-hist. Kl.* 98.6:7–55, Berlin.
- (1964), "Yngvi und die Ynglingar. Eine Quellenkritische Untersuchung über das nordische 'Sakralkönigtum'", *Sitzungsberichte der sächsischen Akademie der Wissenschaften zu Leipzig. Phil.-hist. Kl.* 109.3, Berlin.
- (1973), "Zur Frage des altnordischen Sakralkönigtums", *Kleine Schriften. Geschichte, Recht und Religion in germanischem Schrifttum*: 143–94, Weimar.
- Bagge, Sverre (1986), "Borgerkrig og statsutvikling i Norge i middelalderen", *Historisk tidsskrift*: 65:145–97.
- (1987), *The Political Thought of The King's Mirror* (Medieval Scandinavia Supplements 3), Odense.
- (1989), "Theodoricus Monachus – Clerical Historiography in Twelfth Century Norway", *Scandinavian Journal of History*, 14:113–33.
- (1991), *Society and Politics in Snorri Sturluson's Heimskringla*, Berkeley.
- (1991a), "Propaganda, Ideology and Political Power in Old Norse and European Historiography: A Comparative View", *L'Historiographie médiévale en Europe*, Paris 29 mars – 1er avril 1989 (Éditions du CNRS): 199–208, Paris.

- (1992), “Kingship in Medieval Norway – Ideal and Reality”, *European Monarchy. Its Evolution and Practice from Roman Antiquity to Modern Times*, eds. H. Durchhardt, R. A. Jackson and D. Sturdy: 41–52, Stuttgart.
- Blöndal, Lárus (1982), *Um uppruna Sverrisögu*, Reykjavík.
- Brekke, Egil Nygaard (1958), *Sverresagaens opphav. Tiden og forfatteren*, Oslo.
- Douglas, Mary (1970), *Natural Symbols*, New York.
- Gunnes, Erik (1971), *Kongens ære*, Oslo.
- Hákonar saga*, ed. Guðbrandur Vigfusson (*Rerum britannicarum medii ævi scriptores*, 88.2), London 1857, repr. 1964.
- Helle, Knut (1958), *Omkring Bqglungasögur*, Bergen.
- (1960–61), “Tendenser i nyere norsk høymiddelalderforskning”, *Historisk tidsskrift* 40:337–70.
- Holm-Olsen, Ludvig (1953), *Studier i Sverres saga*, Oslo.
- (1977), “Til diskusjonen om Sverres sagas tilblivelse”, *Opuscula septentrionalia. Festskrift til Ole Widding*: 55–67, Copenhagen.
- (1987), “Forfatterinnslag i Odd Munks saga om Olav Tryggvason”, *Festskrift til Alfred Jakobsen*: 79–90, Trondheim.
- Indrebø, Gustav (1920), “Innledning” [to *Sverris saga*], see SS.
- Knirk, James (1981), *Oratory in the Kings’ Sagas*, Oslo.
- Koht, Halvdan (1921a), “Sagaenes opfatning av vår gamle historie”, *Innhogg og utsyn*: 76–91, Oslo.
- (1921b), “Norsk historieskriving under kong Sverre, serskilt Sverre-soga”, *ibid.*: 156–96.
- Krag, Claus (1989), “Norge som odel i Harald Hårfagres ætt”, *Historisk tidsskrift*: 68:288–302.
- Lie, Hallvard (1937), *Studier i Heimskringlas stil*, Oslo.
- (1960–61), [Rev. of.] E. N. Brekke, “Sverresagaens opphav”, *Historisk tidsskrift* 40:26–40.
- Lunden, Kåre (1977), *Norge under Sverreætten* (Norges historie III), Oslo.
- Lönnroth, Lars (1963–64), “Kroppen som själens spegel”, *Lychnos*: 24–61.
- (1970), “Rhetorical Persuasion in the Sagas”, *Scandinavian Studies* 42:157–89.
- (1976), “Ideology and Structure in *Heimskringla*”, *Parergon* 15:16–29.
- (1986), “Dómaldi’s death and the myth of sacral kingship”, *Structure and Meaning in Old Norse Literature*, eds. J. Lindow, L. Lönnroth and G. Weber: 73–93, Odense.
- Magerøy, Hallvard, ed. and intr. (1988), *Soga om Birkebeinar og baglar*, I–II, Oslo.
- Paasche, Fredrik (1967), “Tendens og syn i kongesagaen”, *Norske historikere i utvalg*, vol. 1, eds. A. Holmsen and J. Simensen: 56–75, Oslo (orig. in *Edda* 12, 1922).
- Sandvik, Gudmund (1955), *Konge og hovding i Heimskringla*, Oslo.
- Schreiner, Johan (1926), *Tradisjon og saga om Olav den hellige*, Oslo.
- SS = *Sverris saga*, ed. G. Indrebø, Kristiania (= Oslo) 1920 (repr. 1981).
- Stefánsson, Magnús (1984), “Kong Sverre – prest og sønn av Sigurd Munn”, *Festskrift til Ludvig Holm-Olsen på hans 70-årsdag den 9. juni 1984*: 287–307, Bergen.

GARY HOLLAND

Transitivity, causativity, and surface case in Old Norse

A characteristic feature of Old Norse is the very large number of verbs which take dative objects, and whose congeners in the other older Germanic languages are found with the simple accusative. According to Andreas Heusler (1964:115) there are more than one hundred such verbs; my research allows me to double this number.¹ I give a representative selection of these verbs below:

- 1) hann ók heyjum sínum (dat.) á yxni
'he conveyed his hay on an ox'
- 2) aka vagni (dat.) 'to drive a wagon'
- 3) ok jósu blóði (dat.) um heraðit allt
'and they poured blood over the entire district'
- 4) beita land (acc.) nautum (dat.)
'to have cattle graze the land'
- 5) beita sverði (dat.) 'to handle a sword' (*beita* = 'make bite')
- 6) hann hafði brugðit sverðinu (dat.)
'he had drawn the sword'
- 7) bægja skipi (dat.) ór lægi
'to push a ship from her moorings'
- 8) ok slíkir bægja þeim (dat.)
'and such (men) hinder them'
- 9) dreifðu þeir þá öllu liðinu (dat.)
'they then dispersed the entire party'
- 10) dreifa vatni (dat.) umhverfis stein
'to sprinkle water around the stone'
- 11) dýfa honum (dat.) í vatn
'to dip him into the water'
- 12) drekkja skipi (dat.) 'to sink a ship'
- 13) honum (dat.) drekkir 'he drowns'

¹ See the Appendix. The verbs in the Appendix were collected from the Old Norse dictionaries by Zoëga and by Cleasby and Vigfusson. The example sentences have been culled from readings of *Brennu-Njáls saga*, *Egils saga Skallagrímssonar*, *Laxdæla saga*, *Grettis saga Ásmundarsonar*, from various of the shorter sagas and þættir contained in the collections of *Eyfirdinga sögur*, *Austfirdinga sögur*, and *Vestfirdinga sögur*, as well as from *Heimskringla*. In each instance, these texts are cited according to the Íslenzk Fornrit editions. The occasional Eddic examples are cited after the edition of Neckel and Kuhn.

- 14) etja hestum (dat.) 'to incite horses'
- 15) hann fór skipi sínu (dat.) út til hafs
'he took his ship out to sea'
- 16) fleygja hauki (dat.) 'to fly a hawk'
- 17) fleygja grjóti (dat.) 'to throw a stone'
- 18) fnæsa eitri (dat.) 'to blow out poison' (of a dragon)
fnæsa 'to sneeze', *fnýsa* 'id.'
- 19) forðuðu fingrum (dat.) 'they put forth their fingers'
forða fjörvi (dat.) 'to save one's life'
- 20) fylktu þar öllu liði sínu (dat.)
'they assembled there all their company'
- 21) gleymt hefi ek þessu (dat.)
'I have forgotten this' (*gleyma* = 'make a merry noise')
- 22) Bróðir hét honum (dat.) griðum (dat.)
'Brodir promised him a truce'
- 23) at þeir myndi hrinda hesti sínum (dat.)
'that they would push his horse'
- 24) síðan lét Þorsteinn hnekkja nautunum (dat.) út á mýrar
'afterwards Thorstein had the cattle driven out onto the marsh'
- 25) hleypta njósnarmönnum (dat.) á land upp
'they send spies up onto the land'
- 26) komit hefi ek nú eldi (dat.) á Þverárland
'I have now brought fire over Thverarland'
- 27) siglði Kolbeinn þessu skipi (dat.) til Nóregs
'Kolbein sailed that ship to Norway'
- 28) þeir tyndu hestunum (dat.)
'they lost the horses'
- 29) at ek má eigi valda sverðinu (dat.)
'that I cannot wield the sword'
- 30) vatna hestum (dat.) 'to water horses'
- 31) veifa vængjum (dat.) 'to flap the wings'
- 32) veifask lausum hala (dat.)
'to wag a loose tail' = 'to do as one pleases'
- 33) hann varp af sér skildinum (dat.)
'he threw the shield from himself'

As is apparent from these examples, verbs meaning 'to convey, drive', 'to pour', 'to draw, brandish a weapon', 'to push', 'to disperse', 'to dip', 'to drown', 'to make fly', 'to forget', 'to bring', 'to wield a weapon', 'to throw', and so on, occur with dative objects.

As part of his discussion of verbs with dative objects, Heusler offers the following semantic classification (I reproduce only a restricted sample of the verbs Heusler cites under each heading; his total is seventy, distributed unevenly over the categories, I:17, II:12, III:30, IV:11):

I) 'sich günstig stellen zu jemand' (and also the opposite), e.g., *bjarga* 'to

help, save', *hlifa* 'to give shelter', *forða* 'to help oneself forth, save one's life', *eira* 'to spare', *rægja* 'to slander', *ægja* 'to frighten';

II) 'gebieten, ordnen', e.g., *ráða* 'to rule, govern, steer', *stjórna* 'to govern, steer', *skipa* 'to arrange', *safna* 'to collect, gather', *valda* 'to wield', *lúka* 'to shut';

III) '(Schnelle) Bewegungen, Verpflanzen', e.g., *koma* 'to come, make to come', *bregða* 'to move swiftly, draw or brandish a weapon', *drepa* 'to strike, beat', *stinga* 'to sting, stab', *kasta* 'to cast, throw', *verpa* 'to throw', *skjóta* 'to shoot, push, shove', *róa* 'to row', *leggja* 'to lay, place', *sá* 'to sow', *ausa* 'to sprinkle, pour', *blanda* 'to blend, mix';

IV) 'Gemutsbewegungen, Dativ der Ursache (Abl.)', e.g., *una* 'to enjoy, be happy in (a thing)', *fagna* 'to rejoice in (a thing)', *gleðjask* 'to be glad at (something)', *heilsa* 'to greet', *reiðask* 'to be angry at', *hætta* 'to risk, stake' (1964:115).

It is easy to criticise Heusler's assignment of specific verbs to the various categories, and it is easy to imagine a different array of semantic categories. For instance, it is difficult to see why his category I should not be merged with his category IV, and his category II with III.² Nevertheless, Heusler's remains one of the most systematic attempts to classify the semantics of these Norse verbs, and it is primarily the verbs in Heusler's categories II and III that I wish to treat in the remainder of this paper.

The Old Norse dative is a syncretistic case, continuing at least the Indo-European instrumental and dative, and the locative and ablative as well for some form classes. This case syncretism and a feature of the historical phonology of Norse, the loss of verbal prefixes (some of which conditioned the appearance of dative, instrumental, or ablative objects in Proto-Germanic), provide the basis for the traditional explanation of the appearance of the dative with such verbs: namely, that there was a group of verbs inherited from Indo-European which governed instrumental objects, that there was also a substantial group of inherited verbs which governed the dative, and that with the merger of the IE dative and instrumental in Germanic, this nucleus of verbs served as a model for the analogical extension of the dative to other verbs. This explanation was elaborated by Berthold Delbrück (1893:258–262, 293–294; 1907:175, 190–199). M. Nygaard (1905:98, 108 ff.) also presents much the same analysis, but in a specifically Norse context. Two later scholars, Wolfgang Krause (1968:142–143) and Hans Krahe (1972:86, 92 f.) in essence repeat this traditional opinion. Hermann Hirt

² All of Heusler's categories could be merged into one global category if the human objects of verbs of emotion, etc., were viewed as being affected by the actions expressed in the verbs, but not to the extent that they would be by the actions expressed by verbs which govern accusative objects.

(1934b:35–36) cites Heusler and Delbrück with approval, and specifies the IE instrumental as the ultimate source for the Norse dative here. I will return below to the question of the IE provenance of the Norse dative in these constructions. At this point I would like to turn to a closer investigation of the traditional explanation of the semantics of the collocations of Old Norse verbs with dative objects.

Hirt (1934a:58 ff.) argues for a special relationship between the locative and the instrumental, assigning primacy to the locative, and accounts for the presence of purely instrumental meanings as a development from this earlier situation, adducing the history of English *by* as a parallel. Hirt underscores the importance of the instrumental, noting that in many constructions “wir nur die regelrechte Instrumentalbedeutung finden, die wir mit ‘mit’ übersetzen müssen” (1934a:62). An emphasis on the importance of the instrumental in the evolution of this category appeared earlier in Delbrück (1893:258 ff.; 1907:181–183), who translates such examples by *mit* + noun, as did Heusler (1964:115). The same translational procedure is found in the dictionary by Cleasby and Vigfusson (s.vv.), in Krahe (1972:86, 92 ff.), Nygaard (1905:108 ff.), and Krause (1968:142–143). Further, in different types of expressions, these scholars find traces of other IE case values that have merged in the Germanic dative, i.e., the ablative, dative, locative, or instrumental, so that the standard organization of a discussion of the Norse (or Germanic) dative will contain such headings as “true dative”, “instrumental dative”, “ablative dative”, etc., cf. Nygaard (1905:98 ff.), Delbrück (1893:258 ff. passim, 1907:181–183).³

There are a number of objections to this “standard theory”. First, since the Germanic dative is indeed a case which conflates in some form classes as many as four IE cases, an interpretation of any one of these synchronic datives as primarily instrumental, or ablative, or locative, or dative, or as still reflecting a Proto-Germanic, or even Indo-European, case usage is rather underdetermined by the data. These categories are clearly fluid, as both Delbrück (1907:195–196) and Nygaard (1905:98) recognized, and both these scholars further acknowledge that there must have been extensive analogical spreading. A second, but much more cogent, objection is that the synchronic semantics of these verbs and their dative objects are not at all those of a verb and an instrument, or of a verb and a locative, or of a verb and a dative. A closer look at a few examples will suffice to demonstrate this point.

³ It is difficult to escape the impression that translational equivalence, that is, the possibility of translating some of these Old Norse dative objects by a preposition and the noun in German and the Scandinavian languages, rather than the actual syntactic functioning of the dative objects, has informed much of this scholarly discussion.

- 34) Egill kastaði þegar niðr horninu (dat.)
'Egill threw down the horn immediately'
- 35) bregða augum (dat.) sundr
'to open the eyes'
- 36) skjóta hesti (dat.) undir einhvern
'to put a horse under someone, to mount someone'
- 37) róa báti (dat.)
'to row a boat'
- 38) hestrinn varp honum (dat.) af baki
'the horse threw him from (its) back'
- 39) verpa eggjum (dat.) 'to lay eggs'

The dative objects in these examples cannot plausibly be translated as equivalent to anything other than ordinary accusative objects; there seems to be no possibility of adding a preposition “with”, “by”, or the like, and viewing this translational possibility as evidence for an earlier state of affairs.

It is interesting to compare the examples containing the verb *verpa* ‘to throw’ with data provided by Gothic. Krause (1968:142) offers the following examples:

- 40) jah þana (acc.) stainam (dat.) wairpandans (Mark 12.4)
'und ihn mit Steinen werfend'

According to Krause, the dative in this clause exhibits “rein instrumenta-
lisch” meaning; furthermore, this construction will have been the source for
the following clause type:

- 41) wairpandans hlauta (dat.) ana þos (Mark 15.24)
'casting a lot over them'

The straightforward accusative type is found in Mark 1.16:

- 42) wairpandans nati (acc.) in marein
'casting a net into the sea'

Delbrück (1893:259) had noted certain of these examples, but had added another:

- 43) uswaurpun imma (dat.) ut us þamma weinagarda (Mark 12.8)
'they threw him out of the vineyard'

Delbrück (1893:259) observes that “man darf wohl annehmen, dass in diesem und in ähnlichen Fällen eine auf Nachahmung beruhende Ausbreitung des Dativs vorliegt”, and that “auch altn. *verpa* zeigt schon diesen entwickelteren Dativ-Instr.” With regard to the last example, Delbrück presumably thought that because the dative object was a person (*imma*) it

could not reflect an original instrumental; therefore it had to be the result of analogical extension, even in Gothic.⁴

The hunt for surviving traces of earlier case values in such examples has obscured the basic fact that these Old Norse verbs with dative objects are functionally equivalent to ordinary transitive verbs with accusative objects. Heusler saw this clearly in spite of the analysis he gave: "In über 100 Fällen muss man den Dat. vom isl. Sprachgefühl aus als 'direktes Objekt' bezeichnen, mag auch ein instrumentales oder ablatives Verhältnis noch durchblicken." He then sets up a series of equivalencies (1964:115):

44)	róa báti	'mit dem Bote rudern = das Bot rudern'
	skjóta þrum	'mit Pfeilen schießen = Pfeile (ab)schießen'
	blóta e-u	'mit etw. verehren = etw. opfern'

These verbs are transitive. Although Heusler does not explicitly distinguish between transitive and intransitive verbs in his analysis, he does explain the appearance of an intransitive verb with dative objects. Here Heusler proceeds from a comitative analysis of a single example: "das häufige *koma* c. Dat. hat man nicht mehr empfunden als 'mit etw. kommen', sondern als 'etw. hinschaffen bringen', ähnlich wie *færa* c. Akk." The last-mentioned verb is formally an old causative of *fara*, meaning 'to cause to go, to bring'. An example follows:

- 45) *færa féit til skips*
'to bring the property to the ship'.

Of course, *fara* can be used with dative objects, as in the following example:

- 46) *fara vistum* (dat.)
'to move one's abode' (not *'to go with one's abode').

The degree to which *koma* + dative object has been freed from any connection with a putative earlier meaning 'come with something' is illustrated by

⁴ In view of its restricted corpus, Gothic has a relatively large number of verbs which govern dative objects. I have collected the following representative sample: *afwairpan* 'to cast away', *andhafjan* 'to answer', *baigrjan* 'to keep, preserve', *balwjan* 'to torment', *frabugjan* 'to sell', *fraliusan* 'to lose', *fraqiman* 'to spend, consume', *frapjan* 'to understand', *frakunnan* 'to despise', *frawisan* 'to consume, exhaust', *gaumjan* 'to perceive', *gablahjan* 'to console', *idweitjan* 'to upbraid', *kukjan* 'to kiss', *qistjan* 'to destroy', *tekan* (and *attekan*) 'to touch', *ufarmunnon* 'to forget', *ufhausjan* 'to obey', *witan* 'to protect'. This list is by no means complete; I have used the glossary in Krause 1968 as well as parts of Feist 1939. The latter unfortunately does not contain information about the valence of verbs. A further group of verbs shows an alternation between dative and accusative objects with no apparent change in meaning: *fraqistjan*, *usqistjan*, *usqiman* 'to destroy', *wairpan* 'to throw', *uswairpan* 'to cast out', *usdreiban* 'to drive out'. Two verbs exhibit considerable meaning difference depending on whether they appear with dative or accusative objects: *anahaitan* + dative = 'to scold', + accusative = 'to invoke', *uskiusan* + dative = 'to reject', + accusative = 'to prove, test'.

examples (47) and (48), which appear to rule out any possibility of a comitative reading:

- 47) þau [ráð hans] hafa flestum (dat.) á kné komit
 'they [his plans] have brought most people to (their) knees'
 (not *'have come with most people to their knees')
- 48) hann kom fótum sínum undir sik
 'he got his feet under himself', i.e., 'he got onto his feet' (not *'he came with his feet under himself'; the context makes it clear that this is the only possible reading)

It is precisely these intransitive verbs that are most difficult for the traditional analysis. In virtually all these examples, the verbs impart some motion to their dative objects, or they control or regulate the motion of the dative objects in some manner.⁵

The analysis of the dative objects as potential synchronic reflexes of instrumentals is plausible, but not obligatory, only when an accusative object is also present, as in the following example:

- 49) skjóta dýr (acc.) þru (dat.)
 'to shoot an animal with an arrow, to shoot an arrow at an animal'

This coexists with such examples as:

- 50) skjóta til dýrs (gen.)
 'to shoot at an animal'
- 51) skjóta þru (dat.)
 'to shoot an arrow' (with no further object specified)
- 52) skjóta dýr (acc.)
 'to shoot an animal'

A further issue that must be taken into account is the variation in case of the object that is found with certain transitive verbs. In some instances there is a concomitant variation in meaning, while in others the meaning appears to remain the same whether the object is accusative or dative:

- 53a) skelldu skip mitt (acc.) 'they struck my ship'
- 53b) skella aptr hurðum (dat.) 'to slam the door'
- 53c) skella lófum (dat.) saman 'to clap the hands together'
- 54a) ryðja lǫnd (acc.) 'to clear land'

⁵ Karen Kossuth (1980:99) makes much the same point about the semantics of these verbs, stating that "[t]here are quite a few verbs like *kasta*, involving manipulation of an object by an Agent, sometimes still holding on, sometimes releasing the object. Most involve some change of location on the part of the object, though others involve a change-of-state, e.g. *stilla* 'to arrange' and *spilla* 'to ruin'". Kossuth labels such verbs "transport verbs", and she also objects to the explanation of their dative objects as instrumentals, pointing out that "it is not appropriate to call something moved an instrument when the hands, arms, bow, or whatever is really the instrument moving it" (1980:100).

- 54b) ryðja honum (dat.) brótt 'to clear him out'
 55a) slæma undan honum fætrna (acc.) 'to cut the feet from under him'
 55b) Kári slæmði til þessa manns sverðinu (dat.)
 'Kari struck the sword at this man'
 56a) Kári drap hann (acc.)
 'Kari killed him'
 56b) hestrinn drap í grass hofði (dat.)
 'the horse let its head fall into the grass'
 56c) drepa fingri (dat.) í múnn sér
 'to put a finger into one's mouth'
 57a) lúka upp mína kistu (acc.) 'to open my chest'
 57b) lýkr þá upp kistunni (dat.) 'he then opens the chest'
 58a) sá þar í Guðs orð (acc.) 'to sow therein God's word'
 58b) ok sár hann niðr korninu (dat.) 'and he sows the grain'

Examples (53)–(56) show a clear diminution of transitivity when a dative object is used rather than an accusative. In (56a) the highly transitive *drepa* 'to strike, beat, kill' appears with an accusative object, while in (56b) and (56c) *drepa* is used with dative objects and must be translated 'to thrust, put'. Analogous changes in meaning occur in *skella* (53), *ryðja* (54), and *slæma* (55). The verbs that vary between accusative and dative rection with no concomitant meaning shift, as *lúka* 'to open' (57) and *sá* 'to sow' (58), already have a weak transitive meaning. Examples (57a) and (57b) occur on the same page of *Fostbræðra saga*. In Modern Icelandic, *lúka* is used only with dative objects (Cleasby-Vigfusson s.v.). The use of *sá* with the accusative, as in example (58a), is quite rare.

It seems clear that these collocations of verb and dative object, whether the basic verb is transitive or intransitive, are a "construction" in Fillmore's sense of this term (1988). A grammatical construction is defined as "any syntactic pattern which is assigned one or more conventional functions in a language, together with whatever is linguistically conventionalized about its contribution to the meaning or the use of structures containing it" (Fillmore 1988:36). Furthermore, "[t]he lexicon, which in important ways is not distinct from the repertory of constructions, associates with each lexical item, explicitly or implicitly, information about the grammatical constructions in which the item can participate" (1988:42). The unifying semantic feature of this construction is that all these verbs either impart some motion to, or control the motion of, their dative objects. Intransitive verbs in this construction are transitivized or causativized, while transitive verbs are partially detransitivized in order to fit the same semantic pattern.

As was stated above, one of these Old Norse verbs, *fara* + dative, is synonymous with, and in direct competition with, an inherited causative from the same root, *færa* + accusative (exx. 45 and 46). Other morphological

causatives of intransitive verbs, however, do occur with dative objects and hence participate in this construction. Particularly clear are examples (4) and (5), (9) and (10), (12) and (13), (14), (16) and (17), (25), (31) and (32); see de Vries (1962:s.vv.) for the etymological details. The inherited morphological causative was moribund in Old Norse, thus making it possible for these verbs to appear with dative objects. The equivalence of these two constructions, taken in conjunction with the fact that the overwhelming majority of the verbs in Heusler's third and first classes are strong verbs, suggests a possible motivation for the appearance of the dative with these verbs.

English sentences of the following types have been analysed as containing causative verbs (or "lexical causatives", cf. Shibatani 1976):

- 59) He pushed the box across the ice
- 60) I slid the plate across the table
- 61) I toppled the display
- 62) He broke the window

(These examples are taken from Talmy 1976.) It seems clear that many of the Old Norse verbs in the second and third categories listed above are used with dative objects in precisely the kinds of situations illustrated by examples (59)–(62), and are most naturally interpreted as lexical causatives.⁶

In classical Indo-European terms, causatives are made by the addition of an accented **-éye/o-* suffix to an **o-*grade root. In Germanic, this yields an *-a-* in the root syllable and a suffix containing *-j-*. In North-West Germanic, the *-j-* suffix umlauts the vowel of the root syllable. A notable characteristic of the present singular of strong verbs in Norse is that umlaut occurs where possible. Since *-j-* is lost regularly in many environments in Norse, and since the effects of Verner's law are often levelled out, a distinction between causative and non-causative forms is often impossible. This combination of phonetic and morphological factors (as well as the difficulty of distinguishing between causatives and denominatives in Germanic) must have been a motive force in the loss of distinctive causative morphology in Old Norse. At the same time, this loss of a distinctive morphological causative involves a

⁶ Modern Icelandic analogs to some of the phenomena discussed in this paper have been investigated from a Lexical-Functional Grammar perspective by Annie Zaenen and Joan Maling (1990, especially pages 143–145) and by Annie Zaenen, Joan Maling, and Höskuldur Thráinsson (1990, especially pages 116–121). The Modern Icelandic-English dictionaries and their English-Modern Icelandic counterparts by Geir Zoëga and the modernization of Zoëga's dictionaries by Arngrímur Sigurðsson and Sigurður Örn Bogason are rather disappointing because of the lack of information about the valence of the verbs. On the other hand, it would be possible to construct a list of Modern Icelandic verbs comparable to that in the Appendix on the basis of the dictionary by Sverrir Holmarsson, Christopher Sanders, and John Tucker because of the specification of the case of objects in the verb lemmata. A cursory inspection of this dictionary shows that Modern Icelandic is remarkably conservative in this aspect of its grammar as well as in other, better-known features.

merger of forms that at one time were causatives with forms that were not morphological causatives. Hence the way was open for two strategies to create new causative forms. One strategy was to create a new phrasal causative by the collocation of *láta* 'let, allow' and an infinitive phrase, as in the following examples:

- 63) hann lét gera þetta
'he had this done'
64) faðir Bjarnar, er Snorri goði lét drepa
'Björn's father, whom Snorri the chieftain had killed'

Another strategy was to generalize the pattern provided by verbs which were inherently causative (e.g. 'to throw', 'to cast', 'to shoot'), which showed umlaut in the singular of the present, and which in many contexts took dative objects. A peculiarity of these Old Norse causative constructions is that the embedded subjects of both transitive and intransitive verbs stand in the dative case. This phenomenon is virtually paradigmatic for the embedded subjects of transitive verbs (cf. Comrie 1976:268–270), but is extremely rare for the subjects of intransitive verbs in causative constructions (cf. Comrie 1976:266–267).

As was stated above, proponents of the standard view of the origin of these constructions argue that there was a nucleus of verbs inherited from Indo-European which governed instrumental nouns, and that with the merger of the IE dative and instrumental in Germanic this small nucleus of verbs served as a model for the analogical extension of the dative to other verbs. This view requires that the Norse dative retain synchronic instrumental meaning. To support his analysis, Delbrück (1893:258 ff.) adduced examples of the following types:

- 65) ísavo yábhír (instr.) ásyati (RV 2.24.8)
'arrows (with) which he shoots'
66) hoi d'ára khermadíoisin (dat.) eudmé̄tōn apō púrgōn bállon
'they threw jagged rocks from the well-built towers' (Iliad 12.155)
67) narodŭ verže kamenijemŭ (instr.) (Old Church Slavic; John 8.7)
'the people threw stones (collective)'
68) rignida swibla (dat.) jah funin (dat.) us himina (Gothic; Luke 17)
'it rained sulphur and fire from heaven'

In these examples, either the instrumental or its continuant is used in Vedic Sanskrit, Homeric Greek, Old Church Slavic, and Gothic with verbs meaning 'cast, throw' and 'rain'. Hirt (1934b:62) adds a late Hellenistic Greek example:

- 69) neiphētō mēn alphítois (dat.), huētō d'étnei (dat.)
'let it snow hulled barley, let it rain porridge' (Athenaeus 6.269e)

However, such verbs are not obligatorily used with the instrumental (or its successor); ex. (65) contains the sole instance of *asyati* used with the instrumental in the entire Rīgveda, and Delbrück himself cites Vedic and Homeric Greek instances of the same verbs used with accusative objects:

- 70) brahmadviṣe tāpuṣim hetīm (acc.) asya (RV 3.30.17)
 ‘cast (your) glowing lance at the enemy of the prayer’
- 71) haí te pròs allēlas ébalon tanuēkeas ózous (acc.)
 ‘they threw thin-pointed branches at each other’ (Iliad 16.768)

These few examples show that in Greek and Vedic Sanskrit the same verb can take either dative or accusative objects with no apparent semantic distinction between them.

In view of the scarcity of verbs which were obligatorily used with the instrumental in Indo-European, and in view of the completeness with which the various IE cases seem to have merged into the Germanic dative, it seems best not to insist on the necessity of preserving the instrumental meaning of the dative case into the Norse period. It seems far better to assume that the dative was selected for use with verbs which imparted motion to their objects because it was synchronically opaque, that is, it was not analysable into instrumental, locative or ablative dative uses; rather, it was simply the dative, and a case that could already appear with some verbs which could be interpreted as imparting motion to their objects. The synchronic opacity of these collocations was the factor that enabled the spread of this construction, which must first have affected intransitive verbs, and then spread to the inherited causatives. This process is still underway in Old Norse. Thus, with intransitive verbs the dative object appears to undergo motion in a semantically appropriate manner, but it is as if the inherent transitivity of the verb is increased.⁷ With transitive verbs, on the other hand, the use of dative objects seems to involve a diminution of transitivity, in that the dative object is less completely affected by the action of the verb: it is moved in a semantically appropriate manner, rather than simply undergoing the effect of the verb.

Appendix

Partial List of Verbs that Take Dative Objects. (If the verb has different meanings when it is used with different cases, the glosses given first are those it has when used with the dative.)

⁷ The use of dative objects with intransitive verbs as a means of transitivizing the verbs is reminiscent of the putative original values of the classical IE causative marker *-éye-*, which appears to have first been used to transitivize inherently intransitive verb roots, and only subsequently was used with transitive verbs to create true causatives, cf. Jamison 1976, 1983, Hamp 1985.

- afla* 'gain, earn, procure': hann aflaði bratt mikilli vinnu
aka 'drive, carry, trim (sail), remove': ók hann af sér fjötrinum
angra 'grieve, distress, vex'
ausa 'pour'; + acc. 'bale'
ámæla 'blame'
bana 'kill'
bása 'drive into a stall' (= *bæsa*)
beita 'cause to bite, graze, handle, hunt'
*bella*¹ 'hit, hurt'
*bella*² 'dare, venture, deal in'
benda 'beckon': benda e-m til sín, at fylgja sér
berja 'strike, beat': berja saman vapnum; + acc. 'beat (someone)'
birta 'reveal, show': birta ast sinni; + acc. 'brighten, illuminate'
bjarga 'help, save': brutu skip sitt ok tyndu fé öllu, en mönnum varð borgit flestum
bjóða 'offer, invite': Özurr bauð þeim inn í buð at drekka (Njáls saga p. 10)
blaðra 'move to and fro': hann blaðraði tungunni; intrans. 'flutter to and fro'
blanda 'mix, blend' (beverage in acc., substance mixed in in dat.)
blása 'blow'; intrans. = 'blow (of wind)'; + dat. 'set in motion by blowing, play a horn'
*blóta*¹ 'sacrifice': blóta mönnum ok fé; + acc. 'worship'
*blóta*² 'curse'
boða 'bid, order'; + acc. 'announce'
bregða 'cause to move, alter, break'
breyta 'change, alter, vary'
brigða 'annul, make void'; + acc. 'try to recover (lost property) by lawful procedure'
brigzla 'upbraid'
bryna 'drag a boat or ship half ashore'; + acc. 'whet, sharpen'
búa 'deal with'; Haraldr bjó heldr úsparliga kornum Sveins; + acc. 'prepare, dress'; intrans. 'live, dwell, behave, be'
byrja 'behave, beseem'
bægja 'push, hinder'
bæsa 'drive cattle into the stall'
bæta 'compensate': ok mun ek bæta þer tvennum bótum (Njáls saga p. 127)
deila 'deal, divide': eða hvat muntu mega ætla þér at deila við Gunnar illeildum (Njáls saga p. 127)
dreifa 'scatter, disperse': dreifðu þeir þá öllu liðinu (Njáls saga p. 341); + acc. 'derive'
drekka 'put under water, drown, quell, suppress'
drepa 'put, thrust, push'; + acc. 'strike, beat, kill'
dreyfa 'let fall in drops': hann dreyfir vígðu vatni í munn henni
duga 'help, aid'; intrans. 'suffice, show prowess, be strong enough'
dýfa 'dip'
egna 'use as bait': egna oxahöfði á öngull; + acc. 'bait, incite'
eira 'spare': at þeir skyldu eira konum ok kirkjum; + acc. 'deprive'
eisa 'shower down': eisa eldum; intrans. 'dash, foam'
eitla augum 'harden the eyes'; *eitill* 'nodule in stone, iron'
etja 'incite, goad on to fight, put forth'

- eyða* 'do away with, spend'; + acc. 'make empty, deprive of its contents'
fagna 'welcome, rejoice in, celebrate': en er þeir kómu til skips, fagnar Hrutr Qzuri, frænda sínum, vel ok blíðliga (Njáls saga p. 10)
fara 'change, move'; intrans. 'go, fare'
fá 'touch, affect'; + acc. 'grasp, get hold of'
feyka 'blow, toss'; intrans. 'rush'
fleygja 'throw, make fly'
fleyta 'set afloat, launch'
flota 'float, launch'
flýta 'hasten'
fnýsa 'blow out by sneezing'; intrans. 'sneeze'; = *fnæsa*
forða 'put forth, save'
fresta 'defer, put off': fresta bruðlaupi
frýja 'defy, taunt'
fylgja 'accompany, help, follow'
fylkja 'draw up, assemble': fylktu þar öllu liði sínu (Njáls saga p. 362); intrans. 'assemble'
gagna 'be of use to, benefit'
ganga 'discharge'; intrans. 'go'
geðjask 'please'
gjóta 'spawn, cast': gjóta hrognum, gjóta sjónum
glata 'destroy, lose'
gleðjask 'be glad, rejoice'
gleyma 'forget'; intrans. 'make a merry noise'
gnista 'gnash': gnista tǫnnum; intrans. 'snarl'
granda 'injure'
hafna 'forsake, abandon': kыр hafnaði átinu
haga 'manage, arrange; suit'
halda 'hold fast, keep, retain': Gunnar var kyrr, svá at honum hélt einn maðr (Njáls saga p. 151); + acc. 'hold in possession, keep, maintain'
hallmæla 'speak ill of'
hamla 'stop, hinder'; + acc. 'maim, mutilate'; intrans. = 'pull backwards'
harka 'scrape together'
harma 'vex'; + acc. 'bewail'
háttá 'arrange, dispose'
heilsa 'greet'
heita 'promise': Barði var heitit meyunni; + acc. 'call, invoke'; intrans. 'be named'
hella 'pour out': þar munuð þér hella út margs mans blóði (Njáls saga p. 447)
henta 'fit, be suitable for'
hermask 'anger'
hlaða 'pile up, fell'; + acc. 'build, load'
hleypra 'make move or go, throw off': hann hleypir út vatni miklu ór sullinum (Vápnfirðinga saga p. 44)
hlífa 'protect, shelter'
hlíta 'rely on, trust'
hlýða 'listen, obey'

- hlýðnask* 'obey'
hlæða 'load'; + acc. 'lade'
hnekkja 'drive back, check, thwart': síðan lét Þorsteinn hnekkja nautunum út á mýrar (Egils saga p. 277); intrans. 'fall back, withdraw'
hnippa 'poke'
hnykkja 'pull violently'
hnöggva 'bring down, humble'
hrapa 'hurl'; + acc. = 'hasten, hurry'; intrans. 'rush, hurry, fall'
hrinda 'push, thrust, cast, throw off'
hrjóða 'clear away'; + acc. 'unload, strip, disable'
hrósa 'praise'
hrýgja 'heap together'
hrækja 'spit something out'; intrans. 'spit'
hrøkkva 'lash with something'; + acc. 'spur, whip'
hugna 'please'
hvata 'hasten'; + acc. 'hasten, speed'
hverfa 'turn'
hæfa 'aim; moderate; fit'; + acc. 'hit'
hægja 'abate; relieve'
hætta 'risk, venture'
hætta 'leave off': síðan hættu þeir talinu (Njáls saga p. 420)
hæla 'praise'
hætta 'threaten'
höfga 'make heavy'
jafna 'make equal, compare, liken'
já 'assent, say yes'
jákvæða 'say yes to'
játa 'say yes to, acknowledge, promise' (= *játta*); + acc. 'grant, give'
kasta 'throw': ok kastaði orðum á Þórarin (Víga-Glúms saga IF IX p. 76)
kippa 'pull, snatch, draw'
klappa 'pat, stroke gently': jarlinn klappaði hendi sinni á bak honom; + acc. 'hammer'
koma 'bring': ok komi þér ekki þeim kassa á mik (Grettis saga p. 168); intrans. 'come'
krækja 'hook'; + acc. 'drag with a hook'
kynna 'become acquainted with'; + acc. 'make known'
laða 'invite'; + acc. 'lead'
lata 'slacken, abate'
láta 'lose'; + acc. 'let; lose'
leggja 'lay (a ship's course), stand off on'; + acc. 'lay, place'
leiða 'make loathe': leiða e-m e-t
lenda 'land (a boat or ship)'
leyfa 'allow, permit'; + acc. 'praise'
leyna 'hide, conceal' (object hidden is dat., person hidden from is acc.)
léttu 'lift, leave off, ease'; + acc. 'lighten'

- leiðsinna* 'assist'; + acc. 'further'
lína 'alleviate'; + acc. 'soften, mitigate, alleviate'
líða 'make pass'; intrans. 'go by, pass, elapse'; + acc. 'pass by'
líka 'please, satisfy'
líkja 'make like, resemble'
ljósta 'strike, dash, put': ljósta árum í sjó (Gísla saga p. 61), Egill laust skildinum við
 kesjunni (Egils saga p. 168); + acc. 'strike, smite'
lóga 'part with, waste, destroy'
lúka 'shut, conclude'; + acc. 'shut'
lykta 'bring to an end, finish'
lypta 'lift, raise'
lýsa 'proclaim, publish'; + acc. = 'light up, illuminate, publish' Kári reið í Skál ok
 lýsti þar vigum þessum á hendr sér (Njáls saga p. 432)
læsa 'lock, shut in'
meina 'harm, do harm to, prohibit'
miðla 'mediate': miðla málum (or m. mál); + acc. 'share, mediate'
misbjóða 'offend'
misfara 'treat amiss, outrage'
misráða 'be ill-advised'
moka 'shovel': ok var þar mikilli ǫsku af mokat (Njáls saga p. 342)
muna 'move, remove'; intrans. 'move, advance'
munda 'point, aim'
mýgja 'put down, oppress'
nauðga 'compel'
ná 'get hold of, reach, overtake, get'
neita 'deny, refuse; forsake': hefi ek þar gooum gripi neitt
nenna 'be minded, inclined'
niðra 'put down, lower'
níta 'deny, refuse'
nægja 'be enough, suffice'
offra 'make a gift, present': hann offraði miklu fé til grafar dróttins
ofra 'brandish, wave in the air, raise'
orka 'be able to do, work, perform': allt þat lið er vápnum mátti orka; + acc. 'work,
 perform, do'
ota 'push'
óгна 'threaten' (both person and thing in dat.)
pikka 'pick, prick, stab'
þjakka 'pick, prick'
raka 'sweep away, rake'; + acc. 'shave'
ráða 'advise, counsel, rule, govern, possess': at þú ráðir ríki þessu eptir mín dag
 (Svarfdæla saga IF IX p. 148); + acc. 'fix, settle, resolve, hire, agree on'
refsa 'punish'; also acc. of thing dat. of person.
reiðask 'become angry'
renna 'make run; prevent; let slip; pour'; + acc. 'run, make run; turn (wood)'
riga 'lift heavily, with effort'

- rigna* 'rain': *rigndi á þá blóði vellanda* (Njáls saga p. 446); + acc. 'wet with rain'; intrans. 'rain'
- ríða* 'ride': *ríða husum* (Grettis saga p. 113); + acc. 'break in, train': *ríða hesta*
- róa* 'row'
- róta* 'stir, throw into disorder'
- rugla* 'confound'
- ryðja* 'drive (away), move': *þeir ryddu viðinum á hurðinu*; + acc. 'clear, make empty': *ryðja lǫnd*
- rykkja* 'pull, jerk'; intrans. 'run'
- rýma* 'drive away'
- safna* 'collect, assemble'
- sama* 'beseem, befit'
- samka* 'collect, gather'; + acc. 'collect, gather'
- samlaga* 'join, unite'
- samna* 'gather, collect'; + acc. 'gather, collect'
- samrekkja* 'share a bed with'
- samríkja* 'rule in common with'
- sá* 'sow, scatter'; + acc. 'sow, stock with seed'
- seinka* 'delay'; + acc. 'delay'
- semja* 'agree to'; + acc. 'shape, compose, arrange; agree on, settle'
- setja* 'settle'; + acc. 'seat, set, place; drive; make; order, prescribe'
- síga* 'sink'
- sigla* 'sail': *sigldi Kolbeinn þessu skipi til Nóregs* (Njáls saga p. 462)
- sinna* 'go with; plead, support; mind, care for, heed': *ekki sinni ek hégóma þínum*
- sí-byrða* 'lay (a ship) alongside (in battle)'
- skeðja* 'hurt, damage'; + acc. 'harm'
- skella* 'make to slam, crash'; + acc. 'strike, smite'
- skemta* 'amuse, entertain'
- skenkja* 'serve with drink, pour out to'
- skipa* 'arrange, place in order, draw up'; + acc. 'take up, occupy'
- skipta* 'divide; share, deal out; shift, change; come about, happen'
- skirra* 'prevent, avert'; + acc. 'frighten'; refl. 'shrink from, shun'
- skírskota* 'appeal'
- skjóta* 'shoot, push, shove quickly'
- slæma* 'make a side blow at'; + acc. 'cut off'
- sløngva* 'sling, fling, throw'
- snúa* 'turn, twist'
- sópa* 'sweep'
- spilla* 'spoil, destroy'
- stefna* 'give notice, summon; gather'; + acc. 'cite; call (a meeting)'
- stela* 'steal'; + acc. 'bereave, rob (a person)'
- stikla* 'jump, make jump'
- stinga* 'sting, stick, stab'
- stíga* 'place, set': *stíga fótum á land*; intrans. 'step'
- stjórnna* 'govern'

svipta 'pull, strip off, deprive'
sæta 'sit in ambush for, waylay; undergo; amount to'
tapa 'lose'
trúa 'believe, trust'
týna 'lose, destroy'
una 'enjoy'; + acc. 'dwell, abide'
valda 'wield; rule over; cause'
varna 'withhold from, deny'
vatna 'water'; intrans. 'fast on water'; 'the land disappears under the sea': land vatnar
vefja 'wrap, fold'
veifa 'wave'
veitta 'convey, lead'; + acc. 'convey, lead'
velta 'roll, set rolling'
verpa 'throw'; + acc. 'cast up (a mound)'
vinda 'thrust; hurl; turn, swing'; + acc. 'wind, hoist, squeeze'
víkja 'move, turn'; intrans. 'move, turn'
vægja 'give way, yield; spare'
ýta 'push out, launch'; intrans. 'put out to sea'
þeysa 'spout out, gush out'
þoka 'move; change, alter'
þrýsta 'thrust, press; force, compel'
þrøngva 'press on one; force'
þyngva 'weigh down, make heavy'
æja 'rest and bait (horses)'; intrans. 'rest'
ægja 'scare, frighten; threaten'; + acc. 'make terrible, exaggerate'

Texts cited:

- Íslenzk Fornrit*. Hið Íslenzka Fornritafélag, Reykjavík.
 II. Bindi. *Egils saga Skalla-Grímssonar*, ed. Sigurður Nordal (1933).
 V. Bindi. *Laxdæla saga*, ed. Einar Ól. Sveinsson (1934).
 VI. Bindi. *Vestfirðinga sögur*, eds. Björn K. Þórolfsson and Guðni Jónsson (1943).
 VII. Bindi. *Grettis saga Asmundarsonar*, ed. Guðni Jónsson (1936).
 IX. Bindi. *Eyfirðinga sögur*, ed. Jónas Kristjánsson (1956).
 XI. Bindi. *Austfirðinga sögur*, ed. Jón Jóhannesson (1950).
 XII. Bindi. *Brennu-Njáls saga*, ed. Einar Ól. Sveinsson (1954).
 XXXVI. Bindi. *Heimskringla I*, ed. Bjarni Aðalbjarnarson (1941).
 XXXVII. Bindi. *Heimskringla II*, ed. Bjarni Aðalbjarnarson (1945).
 XXXVIII. Bindi. *Heimskringla III*, ed. Bjarni Aðalbjarnarson (1951).
Edda: die Lieder des Codex Regius nebst verwandten Denkmälern, ed. Gustav Neckel.
 I. Text. Vierte, umgearbeitete Auflage von Hans Kuhn (1962).
 II. Kurzes Wörterbuch von Hans Kuhn. Dritte umgearbeitete auflage des Kommentierenden Glossars (1968). Carl Winter, Heidelberg.

References:

- Cleasby, Richard and Gudbrand Vigfusson (1957), *An Icelandic-English dictionary*. Second edition with a supplement by Sir William A. Craigie. Clarendon Press, Oxford.
- Comrie, Bernard (1976), "The syntax of causative constructions: cross-language similarities and divergences". M. Shibatani (ed.), pp. 261–312.
- de Vries, Jan (1962), *Altnordisches etymologisches Wörterbuch*. 2. verbesserte Auflage. E. J. Brill, Leiden.
- Delbrück, B. (1893), *Vergleichende Syntax der indogermanischen Sprachen*. Erster Theil. Karl J. Trübner, Strassburg.
- (1907), *Synkretismus: Ein Beitrag zur germanischen Kasuslehre*. Karl J. Trübner, Strassburg.
- Feist, Siegmund (1939), *Vergleichendes Wörterbuch der Gotischen Sprache*. Dritte neubearbeitete und vermehrte Auflage. E. J. Brill, Leiden.
- Fillmore, Charles J. (1988), "The mechanisms of 'construction grammar'". *Proceedings of the 14th Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society*, pp. 35–55. Berkeley Linguistics Society.
- Hamp, Eric P. (1985), "Transitive and causative in Indo-European". *Papers from the Parasession on Causatives and Agentivity* (CLS 21, part 2), pp. 64–66. Chicago Linguistic Society.
- Heusler, Andreas (1964), *Altisländisches Elementarbuch*. Sechste, unveränderte Auflage. Carl Winter, Heidelberg.
- Hirt, Hermann (1934a), *Handbuch des Urgermanischen*. Teil III: Abriss der Syntax. Carl Winter, Heidelberg.
- (1934b), *Indogermanische Grammatik*. Teil VI: Syntax I. Carl Winter, Heidelberg.
- Jamison, Stephanie W. (1976), "Functional ambiguity and syntactic change: the Sanskrit accusative". *Papers from the Parasession on Diachronic Syntax*, pp. 126–135. Chicago Linguistic Society.
- (1983), *Function and form in the -áya- formations of the Rig Veda and Atharva Veda*. (Ergänzungsheft zur Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung; 31.) Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen.
- Kossuth, Karen C. (1980), *A case grammar of verbal predicators in Old Icelandic*. (Göppinger Arbeiten zur Germanistik Nr. 271.) Kümmerle Verlag, Göppingen.
- Krahe, Hans (1972), *Grundzüge der vergleichenden Syntax der indogermanischen Sprachen*. Herausgegeben von W. Meid und H. Schmeja. (Innsbrucker Beiträge zur Sprachwissenschaft, Band 8.) Institut für Sprachwissenschaft der Universität Innsbruck.
- Krause, Wolfgang (1968), *Handbuch des Gotischen*. Dritte, neubearbeitete Auflage. C. H. Beck, München.
- Maling, Joan and Annie Zaenen eds. (1990), *Modern Icelandic Syntax*. (Syntax and Semantics, Volume 24.) Academic Press, San Diego, New York, etc.
- Nygaard, M. (1905), *Norrøn Syntax*. H. Aschehoug, Kristiania.
- Shibatani, Masayoshi ed. (1976), *The grammar of causative constructions*. (Syntax and Semantics, Volume 6.) Academic Press, New York.

- (1976), “The grammar of causative constructions: a conspectus”. M. Shibatani (ed.), pp. 1–40.
- Sverrir Hólmarsson, Christopher Sanders, and John Tucker (1989), *Íslenzk-ensk orðabók*. Iðunn, Reykjavík.
- Talmy, Leonard (1976), “Semantic causative types”. M. Shibatani (ed.), pp. 43–116.
- Zaenen, Annie and Joan Maling (1990), “Unaccusative, passive, and quirky case”. J. Maling and A. Zaenen (eds.), pp. 137–152.
- Zaenen, Annie, Joan Maling, and Höskuldur Thráinsson (1990), “Case and grammatical functions: the Icelandic passive”. J. Maling and A. Zaenen (eds.), pp. 95–136.
- Zoëga, Geir T. (1910), *A concise dictionary of Old Icelandic*. Clarendon Press, Oxford.
- (1942), *Íslenzk-Ensk orðabók*. Þriðja útgáfa. Bókaverzlun Sigurðar Kristjánssonar, Reykjavík.
- (1932), *Ensk-Íslenzk orðabók*. Þriðja útgáfa aukin. Bókaverzlun Sigurðar Kristjánssonar, Reykjavík.

TATJANA N. JACKSON

The North of Eastern Europe in Early Nordic Texts: the Study of Place-Names¹

In the course of the last two centuries Russian-Scandinavian relations in the Early Middle Ages have been thoroughly studied. Scandinavian activity in Eastern Europe was simultaneous with the processes of formation of early states in this region. The degree of Scandinavian participation therein is still open to discussion.

The fact that the number of written sources can no longer be enlarged increases archaeology's importance in the study of early history, since every three decades excavations redouble the quantity of the existing data. Consequently, the so-called "Varangian question becomes more and more an archaeological question".² Nowadays nobody can deny Scandinavian presence in Eastern Europe as early as the late eighth and early ninth centuries. Systematic analysis of Scandinavian artifacts from cemeteries and settlements east of the Baltics makes it possible to solve many vexing problems, such as the periodization of Russian-Scandinavian relations in the ninth through the eleventh centuries.

However, the improvement of methods that can be applied to the analysis of written sources helps to reveal some new information. It is due to the complex analysis of written sources and archaeological materials, as well as of the data supplied by auxiliary historical disciplines, that scholars achieved insights into the place and the role of the Vikings in the social and economic processes in Eastern Europe at the end of the first and the beginning of the second millennium.

Toponymical data are among the most important in the evaluation of the character of inter-ethnic relations. The present paper deals with the East-European toponyms of Old Icelandic literature.

Scaldic poetry, runic inscriptions, sagas and geographical treatises preserved a large amount of ethnic names and different place-names of Eastern

¹ This paper was presented at the Eighth International Saga Conference (Gothenburg, August 11–17, 1991). In the version for ANF a few changes have been made. My friends, Dr Alexej Jurasovskij and Dr Fredrik Heinemann, helped me, on different stages of my work, to improve the English text, and I thank them heartily for it.

² A. Artsikhovskiy, "Archaeological Data on the Varangian Question", *VI International Congress of Prehistoric and Protohistoric Sciences. Reports and Communications by Archaeologists of the USSR* (Moscow 1962), p. 9.

Baltic, Old Rus' and European North. Historians using Old Scandinavian sources meet with certain difficulties in specific features of their genre. Moreover, there is always the problem of a chronological gap, sometimes five centuries long, between an event and the time of its fixation. Runic inscriptions can be dated mostly from the late tenth and eleventh centuries; scaldic poetry composed between 800 and 1100 is preserved mostly within the sagas that were written down in the twelfth and thirteenth centuries, but are available now, as well as the geographical treatises of the twelfth to the fourteenth centuries, in much later manuscripts. However, the detailed analysis of runic inscriptions mentioning Eastern Europe carried out by Elena Melnikova shows that all the place-names of these inscriptions belong to the earliest strata of the geographical and topographic knowledge the Scandinavians had of these territories.³ The character of information preserved in *oldtidssagaer* and *fortnidssagaer* (in Sigurður Nordal's terms)⁴ makes us believe that we are dealing with the reflection of some ancient reality. Finally, the study of geographical treatises proves that they provide an accurate picture of Eastern Europe of the tenth through the twelfth century, that is, prior to the Mongol invasion of Rus', the formation of the Lithuanian state and the conquest of the East-Baltic lands by the Teutonic Order.⁵

Thus, it is evident that the ethnogeographical nomenclature of the Old Icelandic sources is rather archaic. It would be most reasonable to assume that it was being formed simultaneously with the Scandinavian infiltration into Eastern Europe, but it is impossible to date this formation with any precision. Still, there is a reliable chronological boundary, a *terminus ante quem*, for determining when the Scandinavians had already acquired their knowledge of Rus' geography. This is, as the Russian archaeologist Gleb Lebedev points out, the year 839 of the *Annales Berthiniani* that offer the earliest evidence of the Slavonic-Scandinavian relations as already existing.⁶

The general analysis of the Old Icelandic toponymy of Eastern Europe demonstrates that each source (or group of sources) has its own toponymic nomenclature. It should be stressed that the chronology of written fixation of place-names reflects the sequence of their emergence in the language of the early Scandinavians. However, this is not a one-to-one correspondence. It

³ E. A. Melnikova, "Etnonimika severa evropejskoj časti SSSR po drevneskandinavskoj pis-mennosti i 'Povesti vremennyh let'", *Severnaja Rus' i ee sosedi v epohu rannego srednevekovja* (Leningrad 1982), p. 124.

⁴ Sigurður Nordal, "Sagalitteraturen", *Nordisk kultur. B. VIII. Litteraturhistorie. B. Norge og Island* (Stockholm–Oslo–Copenhagen 1953).

⁵ See E. A. Melnikova, "Drevnjaja Rus' v islandskih geografičeskikh sočinenijah", *Drevnejšije gosudarstva na territorii SSSR. Materialy i issledovanija. 1975 god* (Moscow 1976), p. 156.

⁶ G. S. Lebedev, *Epoha vikingov v Severnoj Evrope. Istoriko-arheologičeskije očerki* (Leningrad 1985), p. 190.

just shows the general line of the development of Scandinavian place-names of Eastern Europe. And only the comparison of such data with some datable material can establish the chronology of this development.⁷

From this point of view it is interesting to look at the place-names with the root *aust-* (*austr*, *Austrvegr/Austrvegir*, *Austrlqnd*, *Austrriki*) in the light of those data (mostly archaeological) that give concrete information on the time and character of Scandinavian penetration into Eastern Europe and their expansion along “the route from the Varangians to the Greeks”.⁸

First of all, there is a special geographical term *austr* used to denote the East-European territories beyond the Baltics. It appears in this sense in runic inscriptions, the earliest of which is dated from the tenth century,⁹ and in the scaldic poems of the tenth and eleventh centuries.¹⁰ About twenty-five runic inscriptions commemorate men who died *austr*. On the contrary, scaldic strophes that preserve this term, without a precise geographical designation, are extremely rare. More common are those cases when the term has an indirect object defining the area more exactly: for instance, *austr í Gqrðum*. And in runic inscriptions we sometimes encounter the same set expression, as well as *austr í Grikkjum*.

The earliest composite with the root *aust-* is the word *Austrvegir* used by Þjóðólfr of Hvin in his *Ynglingatal* (late ninth century?). The singular form of this place-name (*Austrvegr*) is used in five runic inscriptions, of which only one has a specification which runologists read as “far in Langabardaland”.

Glúmr Geirason in his *Gráfeldardrápa* (975) employs not only the term *austr* while speaking about “bjarmian folk”, but also the composite *Austrlqnd*. In this case, the place-names are likely to denote some northern territories of Eastern Europe.

Thus, the scaldic and runic sources of the ninth through the eleventh centuries reflect the initial stage of the development of Norse toponymy with the root *aust-*, when the meaning of place-names was extremely broad and where they denoted any territories to the east of the Baltic Sea (from the Eastern Baltic to Byzantium). Obviously, this meaning could stem only from the first visits of the Scandinavians to Eastern Europe, and, as archaeological

⁷ See G. V. Glazyrina and T. N. Jackson, *Drevnerusskije goroda v drevneskandinavskoj pismennosti. Teksty, perevod, kommentarij* (Moscow 1987).

⁸ G. S. Lebedev, “On the Early Date of the Way ‘from the Varangians to the Greeks’”, *Fennougrri et slavi. 1978* (Helsinki 1980), p. 90–101.

⁹ E. A. Melnikova, *Skandinavskije runičeskije nadpisi. Teksty, perevod, kommentarij* (Moscow 1977), NN 1, 2(?), 8, 9, 12, 13, 24, 26, 34, 37, 39, 41, 42, 46, 47, 48, 54, 59, 62, 63, 68, 70, 71, 73, 75, 78, 79, 83, 85, 90, 93, 95, 96, 97.

¹⁰ On scaldic poems in kings’ sagas see chapter 3 of my book *Islandskije korolevskije sagi kak istočnik po istorii Drevnej Rusi i ee sosedej. X–XIII vv.* (published in a series *Drevnejšije gosudarstva na territorii SSSR. Materialy i issledovanija. 1988–1989 god.* Moscow 1991).

and numismatic data show, the earliest period of relations between Eastern Europe and Scandinavia can be dated from about 750 to 860.¹¹

The early kings' sagas (*Ágrip af Nóregis konunga sqgum*, ca. 1190; Oddr Snorrason's *Óláfs saga Tryggvasonar*, ca. 1190; *Morkinskinna*, 1217–1222) preserve the toponymy with the root *aust-* in the next stage of its development: *austr* is no longer used as a geographical term, but only as a locative adverb; composites *Austrvegr* and *Austrlqnd*, as well as *Austrríki*, are used to denote the lands on “the route from the Varangians to the Greeks”. Thus, we read in *Ágrip* that after the fall of Óláfr Haraldsson his step-brother Haraldr Sigurðarson “flýði . . . braut ýr landi ok í Austrvega ok svá til Miklagarðs”,¹² and some time later he sailed “heim ór Garði (Miklagarði. – T. J.) um Austrveg”.¹³ *Morkinskinna* describing Haraldr's trip from Miklagarðr says that “þaðan ferr hann um Avstrriki til Holmgarðs”.¹⁴ It is evident that Byzantium no longer figures among the lands denoted by these place-names. On the contrary their meaning is, as a rule, Rus': Oddr in his saga calls Vísivaldr “Austruegs konungr”¹⁵ (cp. in *Heimskringla*: “Vísivaldr austan ór Garðaríki”¹⁶); it is said in *Ágrip* that Ingigerðr, the daughter of Óláfr sænski, was married to “Jaritláfi Austrvegs konungi”¹⁷ (cp. in *Heimskringla*: “Jarizleifr konungr austan ór Hólmgarði”¹⁸); *Ágrip* also tells of the noble men from Norway, who sailed to Rus' to fetch the young King Magnus who was brought up there, how they “sótto í Austrvega til Jaritláfs konungs”.¹⁹

Thus, we can believe that in the second stage of their development, fixed in the early kings' sagas, the place-names with the root *aust-* reflect the existence of the Volkhov-Dnieper “route from the Varangians to the Greeks” and the role played by Rus' on this route. This means that the toponymy of the early kings' sagas was formed in the late ninth or beginning of the tenth centuries, which coincides with the second and third periods of Russian-Scandinavian relations, the years 860–1016 in Lebedev's classification.²⁰

The major compendia of 1220–1230 (*Fagrskinna*, ca. 1220 and Snorri

¹¹ Lebedev, *Epoha vikingov*, p. 260.

¹² Finnur Jónsson, ed., *Ágrip af Nóregis konunga sqgum* (in: *Altnordische Saga-Bibliothek* 18. Halle 1929), p. 33.

¹³ *Ágrip*, p. 38.

¹⁴ C. R. Unger, ed., *Morkinskinna. Pergamentsbok fra første halvdel af det trettende aarhundrede. Indeholdende en af de ældste optegnelser af norske kongesagaer* (Christiania 1867).

¹⁵ Finnur Jónsson, ed., *Saga Óláfs Tryggvasonar av Oddr Snorrason munkr* (København 1932), p. 107.

¹⁶ Bjarni Aðalbjarnarson, ed., Snorri Sturluson, *Heimskringla*, 2 (in: *Íslenzk fornrit* 27. Reykjavík 1945), p. 436.

¹⁷ *Ágrip*, p. 27.

¹⁸ *Íslenzk fornrit* 27, p. 147.

¹⁹ *Ágrip*, p. 34.

²⁰ Lebedev, *Epoha vikingov*, p. 260.

Sturluson's *Heimskringla*, ca. 1230)²¹ consistently use the newly formed place-name *Garðaríki* (the secondary derivation from *Garðar*) to denote Rus'. Consequently, the meaning of *Austrvegr* and its synonyms is narrowed, since they are used to denote only the East Baltic lands.²² The development of toponymy with the root *aust-* on the third stage of its existence is thus related both to the historical situation when "the route from the Varangians to the Greeks" lost its meaning and the Russian-Scandinavian relations received a new character (periods four and five in Lebedev's classification, the years 1016–1240),²³ and to the "literary life" of the place-names.

The non-terminological character of the toponymy with the root *aust-* results in the fact that it cannot be used in geographical treatises of the twelfth through the fourteenth centuries.²⁴

The analysis of the toponymy with the root *aust-* allows to establish the time of the formation of the geographical nomenclature of several groups of sources. Probably, a more detailed picture is available. Nevertheless, the study of the whole complex of place-names on each chronological level is likely to be of certain interest.

The first toponymic stratum, that has found its fixation in scaldic poetry and runic inscriptions, includes several hydronyms: the names of the Baltic Sea (*Austmarr*, *Eystrasalt*) with the Gulf of Finland (*Hólmshaf?*), the White Sea or the Arctic Ocean (*Gandvík*), the two Dvinas – the Western (*Duna*) and the Northern (*Vína*). Here we also meet a number of ethnic names, or place-names derived from ethnonyms, in the territory from the Western to the Northern Dvina: *sæmgallir*, *Lifland*, *eistr*, *Eistland*, *Virland*, *Finnland*, *Tafeistaland*, *bjarmskar kindir*. The Baltic toponymy is related to the sea: these are the names of islands Ruhnu and Saaremaa (*Runö*; *Sýsla*, *Eysýsla*), of Cape Kolkasrags (*Domesnes*), as well as the expression *allar Sýslur* which was left by the scald undeciphered but now is read by scholars as the name for both *Eysýsla* and *Aðalsýsla* (part of Estonia mentioned in the kings' sagas). The Rus' toponymy includes only two town names – that of Ladoga (*Aldeigja*) and Novgorod (*Hólmgarðr*) – and the name of Rus' (*Garðar*) that originated as a designation of a line of fortified settlements on the banks of

²¹ I must emphasize that though *Morkinskinna* can, for some formal reasons, be placed among the great compendia of 1220–1230, it can also be viewed as one of those original sagas "which seem to have been composed in a great burst of literary activity between 1190 and 1220" [Theodore M. Andersson. "Kings' Sagas (Konungasögur)", *Old Norse-Icelandic Literature. A critical guide*, ed. by Carol J. Clover and John Lindow (in: *Islandica XLV*. Ithaca and London 1985), p. 213, 216–219]. The specific character of *Morkinskinna* finds its reflection in toponymics.

²² See my paper "Drevneskandinavskaja toponimija s kornem *aust-*", *Skandinavskij sbornik XXXI* (Tallinn 1988), p. 140–145.

²³ Lebedev, *Epoha vikingov*, p. 260.

²⁴ E. A. Melnikova, *Drevneskandinavskije geografičeskije sočinenija. Teksty, perevod, kommentarij* (Moscow 1986), p. 196.

the Volkhov, the initial section of “the route from the Varangians to the Greeks”, namely – on the way from *Aldeigja* to *Hólmgarðr*.²⁵

Thus, we see that the first toponymic stratum comprises the reflection of the Scandinavian acquaintance with the three “entrances” to the East-European Plain: via the Western Dvina; via the Gulf of Finland and Ladoga; via the Northern Dvina.

The early kings’ sagas inherited ethnic and geographical nomenclature from scaldic poetry and runic inscriptions. *Gandvík*, *Vína*, *bjarmar* and *Bjarmaland* denote the European North; Rus’ is called *Garðar*, though this name is being consistently replaced by the secondary derivation of the *X-riki* type – *Garðaríki*; the main town names of Rus’ are *Aldeigjuborg*, a derivation from the scaldic *Aldeigja*, and *Hólmgarðr*, although the later kings’ sagas twice mention Kiev (*Kænugarðr*), Polotsk (*Pallteskia*) and Suzdal’ (*Suðrdalaríki*, *Súrdalar*). The tradition governing this influence will be discussed below. In the Baltic area the early kings’ sagas name *Eysýsla* and *Aðalsýsla* (i.e. the scaldic *allar Sýslur*), *Eistland*, *eistr* and *finnar*, while the large compendia *Fagskinna* and *Heimskringla* add *Kúrland* and *Kirjálaland*.

The geographical treatises of the twelfth to the end of the fourteenth centuries contain more extensive information about Eastern Europe. Among the Baltic lands and peoples there are (but *Virland*, *kirjálir*, *Kirjálaland*, *Kúrland*, *Lifland*, *Tafeistaland* and *Eistland*) also *refalir*, *Samland* and *Erm-land*. These treatises know eight Old Russian towns: Murom (*Móramar*), Rostov (*Rostofa*), Suzdal’ (*Súrdalar*), Novgorod (*Hólmgarðr*), Polotsk (*Pallteskia*), Smolensk (*Smaleskia*), Kiev (*Kænugarðr*) and Gnezdovo (*Sýrnes Gaðar*),²⁶ while Ladoga is no longer mentioned. Rus’ apart from its main designation *Garðaríki*, has two “bookish” names: *Svíþjóð hin mikla* / *Scythia* and *Kylfingaland*. The number of East-European rivers increases as well: we find the Western Dvina (*Dýna*), the Dnieper (*Nepr*), the Neva (*Nyia*), the Volga or the Volkhov (*Olkoga*) and the Kama (*Kuma*).²⁷

A number of East-European rivers is named in one of the *pulur* of the late twelfth century. As Elena Gurevich demonstrates, these scaldic lists include a large number of synonyms that had never been used in scaldic poetry.²⁸ And indeed, all river names in this *pula*, with the exception of *Vína* (the Northern Dvina), are unknown to scalds (*Dun* – the Don, *Olga* – the Volga [?], *Nepr* – the Dnieper, *Drqfn* – a river near Polotsk) and belong to an

²⁵ Cf. my paper “O nazvanii Rusi *Garðar*”, *Scando-Slavica* 30 (1984), p. 133–143.

²⁶ As far as the last name is concerned see my paper “*Sýrnes* i *Gaðar*: Zagadki drevneskandinavskoj toponimii Drevnej Rusi”, *Scando-Slavica* 32 (1986), p. 73–83.

²⁷ The last name is understood this way by Omelian Pritsak: *The Origin of Rus’*, vol. I, *Old Scandinavian Sources other than the Sagas* (Cambridge, Massachusetts 1981), p. 549.

²⁸ E. A. Gurevich, *Drevneskandinavskaja poetičeskaja sinonimika. Tradicija i ee učenoje osmyslenije v XII–XIII vv.* (Dissertation thesis. Moscow 1984), p. 8.

ethnogeographical tradition differing from that of scaldic poetry, runic inscriptions and the early kings' sagas.

At the same time it is quite evident that both *pulur* and geographical treatises, aiming at a detailed description of the surrounding world, stem from a common tradition different from the early one. The material in *pulur* and the treatises refers to a larger territory: to the west of the Western Dvina one can find *Kúrland*, *Samland* and *Ermland*; to the east of the Northern Dvina there is the Kama (*Kuma*); to the south of Novgorod there appears the Dnieper (*Nepr*) with Smolensk and Kiev (*Smalenskia*, *Kænugarðr*). These sources mention the main river routes across *Garðaríki* and name the biggest towns that, according to the *Primary Chronicle*, were the most ancient.

The mythical-heroic sagas,²⁹ which often develop the plots of the kings' sagas, have the same toponymic nomenclature, so that again there is Ladoga (*Aldeigja*, *Aldeigjuborg*) among the Russian towns. However, it is quite evident that they have much in common with the geographical treatises. Thus, the Baltic lands are *Ermland*, *Eistland*, *Kirjálaland*, *Kúrland*, *Refalaland*, *Virland* and *Vindland*; Rus' is called *Garðar* and *Garðaríki*; the Russian towns are *Hólmgarðr*, *Kænugarðr*, *Móramar*, *Ráðstofa*, *Pallteskia*, *Smálenszkia*, *Súrdalar*. Still, the mythical-heroic sagas preserve some additional toponymic data, that have to be explained: specifically, the latinized names of Rus' (*Russia*, *Russialand*), Novgorod (*Nógarðr*) and Kiev (*Kio*), as well as the names of the two other towns, *Álaborg* and *Danparstaðir*.

On the basis of these facts one may speak of the *two* different ethnogeographical traditions reflecting a concrete chronological sequence of Scandinavian penetration into Eastern Europe. The problem has to be investigated more thoroughly and in several directions. First, it is not enough to study the North of Eastern Europe only. Second, the latin and local "bookish" influences should be taken into account. Third, the mythical-heroic sagas should be researched in more detail. Nevertheless, one can draw only one general conclusion: the formation of the two different Norse ethnogeographical traditions (those of scaldic poetry, runic inscriptions and the early sagas, on the one hand, and of geographical treatises, *pulur* and the late sagas, on the other) represents a progression in which the Scandinavians moved along "the route from the Varangians to the Greeks".

As a final illustration, I would like to give only one example. The fact that we meet the Norse name of Ladoga (*Aldeigja*) in scaldic poetry, the name of Novgorod (*Hólmgarðr*) in runic inscriptions and the early kings' sagas, and

²⁹ Their toponymy was studied by Galina Glazyrina in "Geografija Vostočnoj Evropy v sagah o drevnih vremenah", *Drevnejšije gosudarstva na territorii SSSR. Materialy i issledovanija*. 1986 god (Moscow 1988), p. 229–235.

the name of Kiev (*Kænugarðr*) only in the later sagas and geographical treatises corresponds to this progression of the Scandinavian expansion. This variation explains why *Hólmgarðr*, and not *Kænugarðr*, is known to be the main town of *Garðaríki* (Rus'). Obviously, *Hólmgarðr* was frequented by the Scandinavians somewhat earlier than *Kænugarðr*, and its name was fixed in the tradition, earliest of the two mentioned above.

JENNY JOCHENS

Gender symmetry in law?:

The case of medieval Iceland

Arnkell Þórólfsson, a second generation Icelandic chieftain, was described in *Eyrbyggja saga* as “the most gifted of all men in pagan times. He was remarkably shrewd in judgement, good-tempered, kind-hearted, brave, honest and moderate. He came out on top in every lawsuit, no matter with whom he had to deal, which explains why people were so envious of him . . .”. Not surprisingly, his success eventually caused his enemies to kill him after his father’s death. At this time his two brothers-in-law were also dead or out of the country, and since Arnkell was one of the few Icelandic men not recorded to have either wife – hence no in-laws – or children, the task of prosecuting his murder devolved upon his two sisters. With women as *aðilir*, or principals, “the case was not followed up as vigorously as people might have expected after the killing of so great a man.” Since only one person received an out-law sentence of three years, the saga added that “the leading men of Iceland made a law that neither a woman, nor a man under the age of sixteen, should ever again be allowed to raise a manslaughter action, and this has been the law ever since” (ÍF 4.37–8:98–104).

The historicity of the Icelandic sagas is notoriously problematic. This particular vignette implies an original period of gender symmetry on the issue of prosecution for homicides, allowing either men or women to act as principals. The saga’s internal chronology suggests that the law ending this alleged phase was introduced about 993. Since asymmetrical gender relations are almost universal, gender symmetry in any society would warrant an investigation.¹ Before pursuing the problem of possible legal gender equality on this and other issues, a brief rehearsal of Icelandic law is necessary.²

The law

During the medieval period Icelandic society was governed sequentially by three different laws, *Grágás*, *Járnsíða*, and *Jónsbók*.³ Among these, *Grágás*

¹ For a discussion of gender symmetry/asymmetry, see Ortner and Whitehead 1981, ix; Lerner 1986, 16–18; Scott 1988, 4.

² For an analysis of similar problems among the Anglo-Saxons, see Klinck 1982 and Fell 1984 (passim).

³ For texts, see “Works Cited” under *Gg* 1a, 1b, *Gg* 2, *Gg* 3, *Járnsíða*, and *Jb*.

(“Grey Goose”), the most comprehensive of all Germanic legal texts, deserves Andreas Heusler’s respectful epithet, “the giant bird”. According to reliable tradition, its irretrievable core consisted of laws conveyed by Úlfjljótr, one of the first settlers, from his native Norway (ÍF 1.2:7; 313). Returning to the home country in the 920s in search for laws suitable for the colony, Úlfjljótr was inspired by the Gulathing legislation from the west-coast province, augmenting and modifying it to suit Icelandic conditions. No Norwegian laws are extant from the early tenth century, however, and Úlfjljótr undoubtedly carried his precious cargo in mind and memory, not in manuscript. Having chosen the site for the Althing, he was most likely the first law-speaker, although a continuous list commences only in 930.

Since the most important task of these law-speakers was to recite the entire legal corpus during three yearly meetings of the Althing, the law was known only through this oral performance for almost two hundred years. The shift from orality to text was taken in 1117 when the General Assembly decided that the laws should be written down at Hafliði Másson’s farm during the following winter according to the memory of the current law-speaker Bergþórr Hrafnsson, assisted by other wise men who were empowered also to make new laws, pending approval of the next Althing (ÍF 1.10:23).

Hafliði’s text does not exist, however, and revisions of the law continued for several generations. An important addition was the so-called Christian law section, approved sometime between 1122 and 1133, which prefaced the existing versions of the secular laws. Clearly then, *Grágás* as known today, consists of a compilation within which it is difficult to distinguish obsolete rules and recent enactments – the latter identified as *nýmæli* (new laws) and perhaps never implemented – from a larger body of legal material normally assumed applicable to the twelfth century, although many regulations were undoubtedly of more ancient origin. The two chief manuscripts, *Konungsbók* (*K*) and *Staðarhólsbók* (*S*), date from the late thirteenth century.

In contrast, the two other texts, *Járnsíða* and *Jónsbók*, are not compilations but codifications, sanctioned by the Norwegian king and intended to take immediate effect in Iceland. More influenced by Norwegian than Icelandic law, the former, introduced in 1271, was highly unpopular and was replaced by *Jónsbók*. Preserving more ancient Icelandic law, the latter was accepted by the Althing in 1281 after initial resistance and remained in effect until modern times.

Juridical functions

Let us return to the prosecution of Arnkell's killing.⁴ Since *Grágás* was in effect during the period in which *Eyrbyggja saga* and the other family sagas were set, still functioning when they were first written, and continued to undergird the code in force when extant copies of these narratives were made, this text will obviously provide the best hunting ground for the juridical gender symmetry alleged by the episode. The *Grágás* texts do concur, in fact, with the second half of the saga's statement, that women and men under sixteen were not allowed to prosecute as principals in cases of *vígsgak* (homicide). In both manuscripts the list of men assigned this role was headed by the victim's son, provided he was over sixteen, freeborn, a lawful heir, and of such mental capacity (*hyginn*) that he was able to manage his inheritance. If no son existed, the case devolved in sequence upon the victim's father, full brother, half-brother, or illegitimate son (*Gg* 1a:167–8; 2:334–5). The omission of women speaks loudly enough, but *Staðarhólsbók* eliminated remaining ambiguity by adding that “in no circumstances does a killing case fall to a woman” (*Gg* 2:335).

Corroborating the principle enunciated by the first half of the saga's claim, in a few cases the law did allow women to act as principals, not on their own behalf – to be sure – but for their daughters. Grouping the sexual crimes of adultery and fornication under the term *legorð* (literally, “a sentence or rumor of having lain”) – an offence perceived as implicating the woman's family and not herself – the law placed the mother of the woman against whom this crime had been committed as sixth on a list of principals for prosecution. They were headed by the victim's husband, father, son (over sixteen), son-in-law, or brother (*Gg* 1b:48; 2:177). Likewise, those responsible for a woman's betrothal (*festning*) consisted of men in sequence ranging from son, son-in-law, father, or brother, but if these were lacking, the mother was in charge. The law added that this was the only case in which a woman could betroth (*fastna*) another woman (*Gg* 1b:29; 2:155). We are not told as to how women performed under such circumstances. Since both lists added more distant male relatives if the mother was not alive, it is likely that in cases involving *legorð* and *festning* when women were in charge, they may have delegated responsibility to more distant male relatives.

This conclusion is reinforced by still a third group of cases in which women were actually admitted as first principals (*aðilir*) for themselves. The law was explicit that they were expected, not to *sækja*, but to *selja*, that is not to prosecute on their own, but to turn the cases over to male relatives. If the

⁴ The most complete study of family relations as revealed in *Grágás* is Finsen 1849, 1850. See also Grönbech 1931, Philpotts 1913, Hastrup 1985, Miller 1990. On gender, see Clover 1993.

women agreed to let the men *setja* (to reach a compromise with the defendant), the men were not allowed to settle for less than the fines imposed by law. In this group were cases that involved women's personal and economic safety and integrity, including attacks and bodily injury (*Gg* 1a:170; 2:364), minor sexual molestations (*Gg* 1b:47; 2:176), verbal sexual harassment (*mansqngr*; *Gg* 1b:184; 2:392–3), and a husband's attempt to take the wife's property out of the country (*Gg* 1b:44; 2:172).⁵

Since law in medieval Iceland did not envisage the executive power, implementation and the execution of sentences handed down by the courts fell to private individuals. As we have seen, these tasks were normally performed by men. Women were allowed to act through intermediaries only in cases involving their own personal safety. In serious sexual crimes, when the male offender was caught *in flagrante delicto*, the *aðili*, or principal, was permitted to carry out justice immediately and kill the culprit on the spot. Normally, however, a crime, including homicide, was a *stefnusqk*, or summoning case, requiring the *goði* (chieftain) over the district in which the defendant lived, to call in a panel, or jury (*kviðr*), consisting of five, nine, or twelve men who were to meet at the local assembly (*þing*) and decide on the case (*Gg* 1a:51, 157; 2:316).

Only men who were *þingfærr* (able to travel to the *þing*, or “assembly-fit”) were to be called to the *kviðr*, or jury. To be assembly-fit was defined as a person “able to ride full-day journeys, bring in his own hobbled horse at resting places, and find his way alone where the route is known to him” (*Gg* 1a:160; 2:321). The text employed the term *maðr* (pl. *menn*), and although this word can be used about both genders, in this case its restrictive application to males is clear from the following paragraph. Here a woman and an unfit man were mentioned in the same phrase, as the law listed the candidates eligible as *kviðr* representative for a woman's farm, together with those among whom a representative for a farm headed by an unfit man was to be chosen.⁶ The law identified four males (son, stepson, son-in-law, or foster son) who were allowed to appear in place of the unfit man, and added the woman's husband as a fifth possibility in the case where she owned the farm and her husband resided with her (*Gg* 1a:160–1; 2:322).

⁵ In addition to these cases, a paragraph found only in *Staðarhólsbók* states that the woman herself always was the *aðili* in cases involving the retrieval of her *mundr* from a marriage, whether the bishop has given his permission to the divorce or it was caused by her husband's neglect to sleep with her for three years (*Gg* 2:200). This privilege may have been produced both by property considerations and by the church's program to increase gender symmetry. In another unique paragraph this manuscript also stated that after marriage the husband was to be the *aðili* for all those cases which the wife earlier had handled by herself, but specific cases or areas are not indicated (*Gg* 2:199).

⁶ “Unfit man or woman” were also mentioned in the same phrase in the case of a person who had fostered a needy individual but who later wanted to retrieve his expenses (*Gg* 2:136).

This definition of *þingfærr* obviously excluded women, not only from *kviðr* duty, but also from participation at the local *þing* and the Althing. With horses as the chief means of locomotion, women were able to ride, of course, and the sagas often report the presence of women at the Althing, but apparently for social purposes and not for legal functions. *Þing* meetings took place during the Spring and Summer seasons when weather rarely was likely to hinder travel. In other words, neither women's physical fitness nor geographic and atmospheric conditions would normally furnish reasons for their exclusion. It might have been argued that pregnancy, lactation, and old age presented such a continuous series of obstacles preventing many women from frequent and regular attendance that all females were entirely excluded. As suggested by the category of unfit men, it is worth noticing, however, that the law made specific allowances for occasional illness among men, excusing them from *kviðr* duty if it did not seem likely that they would get well in time, and even permitted sworn testimony at sickbed to be conveyed by others to the meeting (*Gg* 1a:58, 202; 2:330–1; 3:432).

This right for men to participate *in absentia* was granted especially to witnesses summoned by the *kviðr* to testify in specific cases. In other words, in addition to occasional membership in a *kviðr* and regular attendance at local and national *þing* meetings, civic duties also included the obligation to serve as a *váttr*, or witness. The requirement of being *þingfærr* ensured that this responsibility also was reserved for men, but males were specifically designated in a paragraph that regulated the time allowed to pass before a homicide had to be announced. Referring to witnesses able to report what they had heard and seen (*lögsegiandi* and *lögsjáandi*), the passage specified that they had to be “*karlar* (men) capable of understanding an oath, twelve years or older, and free with fixed domicile” (*Gg* 1a:153; 2:312).

If the *aðili* represented the simplest and most private level of the executive power, the *kviðr* brought ordinary men in contact with the first level of the public institutional and juridical superstructure. As member of a *kviðr* or as a *váttr* (witness), a male Icelander served – frequently but intermittently – in specific cases. Long-term positions, however, were judges and chieftains (*goðir*). While the barring of women from being principals, members of panels, and witnesses in most cases was stated indirectly, these two formal positions of leadership clearly were limited to males. To be appointed to the *dómr* (court) a person had to be a “*karlmaðr* (male), sixteen or older, capable of taking responsibility for his word and oath, and a free man with a fixed domicile” (*Gg* 1a:28). A chieftaincy (*goðorð*) was usually inherited but could also be obtained through purchase or gift. If a chieftain died, his son – twelve years or older – would take over. If the *goði* became ill (*vanheill*), he was obligated to transfer (*selja*) his position to another. The physical requirement suggested by this stipulation may explain why a woman inheriting a

goðorð had to consign the position to a male within her district (*Gg* 1a:141–2).

Our analysis has thus revealed that in juridical functions and implementation – subjects pertinent to Arnkell’s killing – little evidence has survived of gender symmetry. The law also dispensed privileges and imposed obligations in which the full spectrum of gendered responsibilities included not only further evidence of asymmetrical gender relations, including both unfavorable as well as preferential treatment of women, but also certain efforts toward gender symmetry. Rather than distinguishing between legal benefits and obligations, we shall keep our focus on women, and divide their treatment between the categories of symmetrical and asymmetrical treatment, the latter including both adverse and preferential stances.

Gender symmetry

Although far from universal, the principle of gender symmetry was articulated and implemented to a limited degree in *Grágás* within two areas, one more ancient dealing with property transactions, and another and newer dominated by Christianity. Favoring gender symmetry in principle and reinforced by native tradition, churchmen were able to advance equality for women on several important issues. Since they were closely involved in the process of writing and modifying the laws, however, ecclesiastics occasionally applied their legal training to express gender symmetry more forcefully than warranted by social practice.

1 Property

We have already noticed that a mother could replace missing male relatives in cases of adultery and fornication (*legorð*), and betrothal (*festning*) involving her daughter. Occasional substitution for men provides a modicum of equality for women and suggests that they were not mere chattels, but fellow human beings, able and eligible to take on public functions in men’s absence. In addition to *legorð* and *festning*, this occurred in other limited situations.

Most significant is the woman designated as the *baugrýgr*, or ring-woman. The term is found only in the so-called *baugatal* section (ring-count) in the *Konungsbók* version (*Gg* 1a:194–204; esp. 200–1).⁷ Outlining the payment in cases of homicides, the chapter divided the *wergeld* into four main portions, or rings, to be paid or received by the closest male relatives of the killer or

⁷ The section seems ancient and is missing from the *Staðarhólsbók*. See article “Mansbot; Island”, KLMN 11:225–37 and “Böter; Norge”, KLMN 2:533–7. See also the entry for “rétrr” in *NGL* 5:518–21, and Arnórsson 1951.

victim respectively. These were grouped into four classes according to the degree of relationship to the deceased. Two thirds of the total fines came from these four rings. More distant relatives were graded in six additional steps, paying or receiving fines ranging from one mark to one ounce (*eyrir*), totaling slightly more than fifteen marks. Starting therefore with the closest relatives of father, son, and brother – responsible for the first ring of three marks – and ending with fourth cousins inclusive of both male and female sides, all males within the kinship reckoning were included within these ten groups.

If no men could be found in one of the ten classes on either side, this part of the payment was normally skipped, but it was distributed among the other categories if only one side was missing. A single woman was admitted to this comprehensive list of male kin, namely the *baugrýgr*, or ring-woman, the unmarried daughter of a son-less, father-less and brother-less man. Until she married, it was her responsibility to pay or to receive the first ring, normally distributable among the deceased's father, son, and brother:

There is also one woman who is both to pay and to take a *wergeld* ring, given that she is an only child, and that woman is called ring-woman. She who takes, is the daughter of the dead man . . . She who pays, is the daughter of the killer . . . she is to pay the three-mark ring like a son, and this until she enters a husband's bed and thereby tosses the outlay into her kinsmen's lap.⁸

This passage has been used as evidence for female warriors, who, in the absence of brothers, on occasion played the male martial role in poetry or fiction (Clover 1986). In view of preoccupation with property and its orderly transmission from one generation to the next, we are probably on safer ground to see this unmarried woman simply as the channel through which important payments for dead bodies were transmitted to living relatives and not forfeited because of biological vagaries.

So far, evidence for gender symmetry has dealt with property. In men's absence women passed wealth and fines from one family to another, most often in horizontal patterns. In the process they established kinship ties and resolved disputes. Undoubtedly, Icelandic women were accepted in these roles because as property owners in their own right, they also transmitted wealth in strictly vertical patterns from one generation to the next. It is true that men were privileged in inheritance rules and in financial transactions to the extent that if a male and a female relative were equally qualified, the *karlmaðr* prevailed (*Gg* 1a:220; 2:64). The husband further administered the couple's combined assets, whether the partners decided to join their wealth (*gera félag*), or the wife took the option of keeping her property separate

⁸ Translation (modified) from Dennis 1980, 181.

(*Gg* 1b:44–5; 2:174–5). In either case, however, if the husband died or the couple divorced, the wife was entitled to her original share of the parental inheritance, the *heimanfylgja*, or dowry, as well as the *mundr*, or bride price, paid by the husband at the start of their union. To this original capital, further shares could be added from additional parental or other kin inheritance, as well as from the woman's own children. According to an elaborate inheritance system women followed at one class behind male heirs in the same cohort; in other words, a sister inherited from her parents only in the absence of brothers, a mother only if her child had neither father nor uncle (*Gg* 1a:218; 2:63). Women also received a share of fines paid for slain kinsmen and for sexual crimes committed against kinswomen, again ranked after male kinsmen. A mother would thus receive one third of the fines for the killing of her son, while other sons shared two thirds (*Gg* 1a:171; 2:173, 354).⁹

Although women did not inherit equally, they could clearly amass property. One rule, however, appears to favor females at first sight. Women came of age at twenty and men at sixteen. It may seem that a woman was treated equally and even given preference by the added regulation that allowed her to inherit already at sixteen and even younger, and also permitted her to administer her own property and that of others (*fjárvarðveizla*; *Gg* 1a:225–6; 2:69). Since the woman's condition in these situations was modified by three important words: *sú er gefin* (she who is married), it is obvious that all women would be under the exploitative financial guardianship of males. In other words, this rule benefitted, not the woman herself, but her husband, father, brother, or other guardian who legally pocketed interest from the property (and that from property belonging to young men under sixteen), while ensuring that the capital did not diminish, except for the expected inroads made by the yearly tithing (*Gg* 1a:17; 2:19, 20, 80; 3:18, 320).

The two partners in a marriage did not, therefore, inherit from each other, but their property was passed on to the subsequent generation. The next cohort's rightful claim on that property also lay behind another rule exempting one spouse from the obligation to maintain the needy relatives of the other. In fact, this situation provided one of three conditions in which divorce was granted automatically (*Gg* 1:40; 2:168). When this rule was abolished by a *nýmæli* (*Gg* 2:203; 1b:236; 3:457), it may have been inspired by an enactment that, except in cases of insanity, one partner was to take care of the sick spouse (*Gg* 1b:26; 2:141, 150).¹⁰

⁹ Originally a woman who had given birth to illegitimate children could not inherit, but a new law abolished this rule; see *Gg* 1a:249; 2:101.

¹⁰ The reason for the exception of insanity, referred to as *gæzlusótt* (sickness that required supervision), was the need for of additional help in the household. The insane person was to be brought to relatives, but should be returned to the spouse if he or she had been *anmarkalauss* (without symptoms) for a year.

These regulations introduce us to medieval Iceland's remarkable system of social welfare that envisioned maintenance for the needy as a civic right and not as charity. Administered by the local community constituted as a network of *hreppar*, or communes, the operation – not surprisingly – favored men, because as local politicians they distributed help to the needy, but it delegated the obligation to pay and the benefit to receive with little or no gender bias. Within the local district poor and needy people from the area were provided for by their better-off relatives and neighbors. A system of insurance against fire and loss of livestock further prevented the wealthy from falling into need. The origin of the system may antedate Christianity, but it is clear that the new religion greatly heightened social awareness and resulted in expanding the poor laws.¹¹

This conclusion stems from the fact that a great deal of the information about the council, or meeting (*samkváma*), of the *hreppr* and its function is found in the Christian law section, but, in addition, both manuscripts contain large sections devoted to poor laws (*ómaga bálkr*), and a special section in *Konungsbók* and several chapters in *Staðarhólsbók* treat the organization of the poor district (*Um hreppa skil*).¹² Administering social welfare at the lowest level has often been an avenue for women's entry into the political arena. Although much of the *samkváma*'s work in Iceland consisted of distributing gifts of food (*matgjafir*) – prepared by women and saved from fasts imposed the night before important church celebrations – membership in this local council was restricted to men, for whom property qualifications were not required in all cases if the council was agreed (*Gg* 1b:171; 2:249).¹³ In fact, if a farmer was prevented from attending one of the three yearly meetings, he was allowed to send, not his wife, but a capable *húskarl* (farmhand) as his substitute (*Gg* 2:258).

Kin were responsible for their needy relatives following the order of succession found in the law of inheritance. Needy foreigners stranded in Iceland and poor people without relatives and lodgings became *hreppsómagar*, paupers attached to the commune, distributed and maintained equally among the inhabitants. The system worked by rotating, on the one hand, gifts of food and the share of the tithing reserved for this purpose, and, on the other, the *manna eldi* (the needy) among the better-off people throughout the district, who were obliged to keep paupers at their farms normally

¹¹ On this issue, see Finsen 1850, 125–92, Jóhannesson 1974, 83–9, and Stein-Wilckshuis 1982.

¹² The references to *samkváma* can be located from Finsen's glossary under *hreppr*; *Gg* 3:624–5. The *ómaga bálkr* (poor law section) is found in *K* in 1b:1–28 and in *S* in 2:103–51. The section *Um Hreppaskil* in *K* (1b:171–80) corresponds to chapters 217–227 in the section *Um Fjárleigur* (On Rent) in *S*; 2:249–61).

¹³ The five members of the *samkváma* were also responsible for distributing that part of the tithe used for poor relief. Their most important task, however, was to be present when people swore an oath attesting to the size of their property for tithing purposes (*Gg* 1b:171).

for two half-year seasons (*Gg* 1b:12, 172; 2:121, 250).¹⁴ A poor person was to be provided with food and clothing in the same manner as the farm servants (*Gg* 1b:172; 2:250). If he were given such harsh treatment that “he could not stand it”, anyone in the neighborhood was free to remove the pauper to a better place and demand double compensation from the original host (*Gg* 1b:173–4; 2:252).¹⁵

Male and female paupers were doubtless treated alike in this system, but differing food requirements – the original reason for gender distinctions in salaries – rendered men more expensive to keep than women. Operating with both yearly and daily expenses for paupers and workers, *Jónsbók* set the requirements for men 50% higher than for women.¹⁶ Gender differences in maintaining paupers was well-known already in the twelfth century, however, as suggested by numerous references in ecclesiastical charters to *ómagi karlgildir* and *ómagi kvenngildir* (the endowment needed to keep a poor man and a poor woman respectively). If women received less food than men, their fertility presented additional problems. Fear of increasing the number of poor people stipulated that a farm not be burdened with both a man and a woman in her childbearing years (*Gg* 1:173; 2:251). In such cases the provider undoubtedly made his choice of a pauper based on the needy person’s usefulness for work and/or sexual attractiveness.¹⁷

If a needy person from outside the district descended on a property owner, the latter could call an emergency meeting of the *hreppr* council by dispatching a stick in the form of a cross, thereby signaling a meeting at his house within seven days (*Gg* 1b:173; 2:251). If the council decided that the pauper was not the district’s responsibility, he or she was designated as a *göngu maðr* throughout the country (*eiga fqr*). The law penalized people for feeding or lodging beggars from outside their own district, however, although it was permitted to give them gifts of clothing or shoes, ostensibly to speed them on their way (*Gg* 1b:173, 178; 2:252, 257). Furthermore, a wandering beggar could be given a full whipping (*hýða fullri hýðing*), even allowing three men to beat one pauper (*Gg* 1a:179; 2:258). A property owner would suffer outlawry if he brought to the Althing a needy relative

¹⁴ *Eldi* is the dictionary version; *Grágás* consistently uses *elþi*. The term seems to refer to the maintenance and not to people.

¹⁵ In addition to poor kin and *hreppsómagar*, the law operated with a third group of paupers, the *þurfamenn* (people with needs). In charge of their own household, these people were too poor to maintain themselves fully and received gifts from the *hreppr* provided from a special tithing, the *þurfamannatiund* (*Gg* 1b:208, 214, 228; 2:50, 60; 3:47).

¹⁶ The poor law in *Jónsbók* set the yearly expenses for maintaining a poor man at 3.5 and for a woman at 2.5 *hundrað* (*Jb* 101). Measuring the daily intake of food in dairy containers (*kerqld* or *askar*), the law defined a *karlaskr* as being *hálf annarr kvenaskr* (one and one-half; *Jb* 235). See also article “Kostplan: Island”, KLMN 9:237–8.

¹⁷ The law allowed a man to sleep with a beggar woman, provided he took responsibility for her offspring (*Gg* 1b:48; 2:178).

with the purpose of letting him beg. To discourage beggars from thinking that the larger world of the Althing might be more generous than the local community, the law enjoined people to close their booths at meal time and urged them to remove possible beggars, by force if necessary, as long as these were not seriously injured (*Gg* 1b:13–14; 2:123; 3:499–501). Given human nature, these references to physical force undoubtedly targeted male beggars. Poor men risked the additional punishment of gelding, an operation for which the performer did not incur penalty, even if the patient was further injured or died (*Gg* 1b:203; 2:151). Fear of reproduction, aimed primarily at local women, however, may be seen from the prohibition against feeding male beggars from outside the district for people living in fishing stations, but including women in child bearing years also from within the commune (*Gg* 1b:176; 2:254).

2 Christianity

At this point we can conclude that Icelandic law favored men by offering them political privileges, but ensured to women a measure of equality in sharing property and social benefits. Anchored in property rights within the native tradition, the notion of equality was promoted by churchmen in the area of consent, procedures for establishing paternity, tithing, and additional social benefits.

Although advanced in these areas, the Christian ideal of gender symmetry was at times articulated with reluctance, as illustrated on the subject of baptism. Providing details for emergency baptism when priest or other clergy could not be reached, the law instructed a *karlmaðr* (male) to perform the act, but if he did not know “the words or the *atferli* (“proceedings”, in this case perhaps “gestures”), it was right for a woman to teach him” (*Gg* 1a:6; 2:5).¹⁸ Only if other men were not present, was a father allowed to baptize his own child.¹⁹ If no grown men were available, a boy at age seven or older assumed the responsibility, although a younger boy could take charge if he knew the lord’s prayer and the creed (*Gg* 1b:215; 2:6).

Only in the utmost emergency, when the child was on the brink of death and no men available, was a woman permitted to baptize (*Gg* 2:5; 3:6, 58, 150), but the privileging of males still made some texts add that if a baby boy was present, the woman was to place his hands on the child she was about to baptize (*Gg* 2:5; 3:297). The acknowledgement that women could baptize in

¹⁸ The woman teaching the man the words is the most consistent feature in the many manuscripts of the Christian law section; see *Gg* 3.

¹⁹ The problem was that the performance of the sacrament brought him into spiritual kinship with his child and necessitated separation from his wife (*Gg* 1a:6). A later paragraph removed this requirement (*Gg* 1b:215).

emergencies and the repeated permission for them to teach men the ritual, resulted in the requirement for both males and females to know the lord's prayer and the creed from the age of twelve. The law specified that women even incurred the same punishment as men if they were deficient (*Gg* 1a:7; 2:6).²⁰

If churchmen were reluctant to admit women to the performative act of baptism, no doubt existed about their support of female consent in marriage, a doctrine they labored hard to introduce into the North. Anxious to extend to women the freedom of choice in matrimonial matters that Germanic society accorded to men, churchmen on the Continent had developed the doctrine of female consent by the middle of the twelfth century (Jochens 1986, 1993). Although not incorporated into *Grágás*, the notion was promulgated in Norway and Iceland already in the 1180s, as is clear from a letter written by Archbishop Eiríkr of Niðaróss (Trondheim) to the two Icelandic bishops. Following a doctrine fully formulated by Pope Alexander III (1155–81), he declared that complete matrimony was established as soon as a man in the presence of witnesses had betrothed a woman *með jákvæði hennar sjálfrar* (with her own yes-word; *DI*, 1:287). The doctrine was incorporated in Icelandic church law during the thirteenth century, but it conflicted with marriage regulations in the secular laws that were concerned mainly with property. Here it was stated specifically that if a woman married without her kin's advice, she forfeited her inheritance to the next in line.²¹ Eventually, however, the doctrine of female consent was accepted throughout the North.

Since women owned property, it is not surprising that churchmen required that "women should pay tithe as well as men" (*Gg* 1b:206; 2:47). Listing women before men suggests that they were added later in an attempt to eliminate all ambiguity. The phrasing was undoubtedly taken from Bishop Gizurr's tithing law from about 1096, in which the first paragraph enjoined the ambiguous *menn . . . allir* (all people) to pay one tenth of their property, but later specified "women . . . as well as men".²²

The church also provided a relatively symmetrical method of ascertaining paternity in unwanted pregnancies. We shall see that the traditional system advocated the use of torture against the pregnant woman to make her reveal her impregnator. Churchmen sponsored the *skírsla*, or ordeal. Although it never became a general method of proof, it was used in paternity cases, allowing a man to prove his innocence by *járnburðr*, the carrying of hot iron, and a woman to support her claim against her impregnator by *ketiltak*, the

²⁰ See also *Gg* 3:6, 59, 101, 151, 197, 235, 300.

²¹ For the further acceptance of the doctrine, see Jochens 1993.

²² See *DI* 1:70–162. See 77 and paragraph 7 in the various manuscripts: 78, 101, 110, 134, 143. In *Grágás* the regulation is omitted in the Christian law section in *K* (Finsen thinks by mistake; see *Gg* 2:47 note 3) and added in the last section on the payment of tithe (*Gg* 1a:205–18).

retrieval of stones from the bottom of a kettle of boiling water (*Gg* 1a:25, 49; 2:149, 178, 182, 192, 206; 3:419).²³ Replacing the old *kviðr* method, the *skírsla* was referred to more frequently in the later *S* than in *K*, and the procedure was occasionally identified as *nýmæli* (new law). This suggests at least an attenuation and perhaps a more equal gender distribution of identifying responsibility for unwanted pregnancies. Since, however, the man's ordeal was to prove his innocence and the woman's to demonstrate his guilt, the system could work at cross purposes if applied to the same case. That a few men escaped by a favorable outcome is suggested by an additional rule that bishops were allowed to administer an ordeal more than once in paternity cases "if they thought it necessary, and then the last one shall be valid" (*Gg* 1b:216; 2:58; 3:20, 146, 456).

As this addition suggests, the notion of gender symmetry was undoubtedly stronger among church leaders than within the native tradition. When – as we recall – churchmen became involved in the writing and modification of the laws, their clerical and legal training occasionally caused them to introduce the principle of symmetry in areas where it belonged logically but was implemented only rarely. In the section on *vígslóði*, for example, the version in the *Konungsbók* identified every imaginable kind of attack that men might attempt against each other, defining the procedures to be followed in the prosecution and designating the penalties that varied with the severity of the wounds (*Gg* 1a:144–92). The tenor of the entire chapter strongly suggests that the lawmakers had in mind men fighting other men. This impression is strengthened by the inclusion of castration and the infamous *klámhægg* across the buttocks, an assault inflicted only by men on other men and considered particularly humiliating because of its suggestion of passive homosexuality (*Gg* 1a:148).²⁴ The law included not only the idea that women could be victims of minor wounds, as we have noticed already, but also that free women and slaves could be killed outright, even if they were pregnant, in which case the defendant was charged with two cases of homicide (*Gg* 1a:170–1, 190).

These regulations from *K* were elaborated in *S* where the chapter on *Vígslóði* (homicide) is nearly three times as long as in *K* (*Gg* 2:291–407). Among the changes is the notion of the woman not only as victim, but as violator (*Gg* 2:350). Repeating the punishment of full outlawry for manslaughter from a previous passage (*Gg* 2:298–9), this new paragraph worked through all possible permutations pertaining to gender and age of killer and victim, thus including an unique provision that "a woman should be pros-

²³ See Finsen's glossary, *skírsla*, *Gg* 3:671–2.

²⁴ A rare occurrence of a *klámhægg* against a woman is found in *Hrólf's saga Gautrekssonar* during a war, but, characteristically, the woman in question was in male disguise and even used a male name (*FSN* 4.13:95).

ecuted in the same way as a man if she succeeds in killing a man or a woman". It is indeed likely that women occasionally were victims of manslaughter, although Icelandic society prided itself on protecting women against violence. That a woman might be the offender is less likely, however, if for no other reason that women were not armed and had no training in using weapons.²⁵ That the writer responsible for this passage thought it improbable is suggested by the qualifying "... if she succeeds ...", but he seems pleased with the completeness of his analysis when he added "that now all legal offenses have been dealt with".²⁶

The suspicion that these legal writers occasionally were moved more by cerebral categories than by social situations is reinforced when we turn to a lengthy paragraph in the inheritance section, found in slightly different versions in the two manuscripts.²⁷ Enumerating legal heirs, the law listed fourteen categories of people immediately related to the deceased, ranging from the legitimate son to the illegitimate half-sister with the same mother. Extending one generation earlier and later than the deceased, these heirs included seven men and seven women.²⁸

These rules applied to free people, but not all free men and women could inherit. Following the listing of legitimate heirs, the law enumerated fourteen categories of people who, although free, were not allowed to inherit (*Gg* 1a:222–5; 1b:239–40; 2:66–9, 77).²⁹ Specific impediments of these people modified the terms *maðr* (person; 3 cases), *barn* (child; 7 cases), and *börn* (children; 3 cases).³⁰ We remain well aware of the gender ambiguity in *maðr*. Often referring to a male, it could nonetheless denote a female, and,

²⁵ The narrative corpus does include a few women who attacked men with swords or knives, but they were particularly inept. Among the most famous examples, see Þórdís in *Gísla saga* (ÍF 6.37:115–17 and in *Eyrbyggja saga* (ÍF 4.13:24), Auðr in *Laxdæla saga* (ÍF 5.35:98), and Þorbjörg in *Sturlu saga* (*St* 1.31:109).

²⁶ The notion of gender symmetry, including the area of violence, is also evident in one of the three cases in which divorce could be granted automatically: when one of the partners inflicted such severe injuries (*áverk*) on the other that they were classified as major wounds, elsewhere identified as *heilund*, *holund*, and *mergund*, that is wounds that penetrated the brain, caused internal bleeding, or exposed the marrow in a bone (*Gg* 1b:39–40, 145; 2:168, 351–2). We may wonder how many women had the weapons, experience and sufficient physical strength to warrant the gender symmetry on this issue.

²⁷ See *Gg* 1a:218–27, 1b:239–40, and 2:63–72. On the kinship structure, see Hastrup 1985, 70–104.

²⁸ If none of these were alive, five more distant relatives took their place, but these included only people born in legitimate marriages.

²⁹ I have supplied the numbers from 1 to 14. In this group the privileging of the man is found in cases when the child died immediately after birth. If it lived long enough to have taken food it could inherit (and thus pass the inheritance on to father, brother, and mother in sequence; found after case no. 1). If the child was born after its own father's death, however, but lived long enough to take food, its heirs – brother and mother – could not inherit (case no. 4).

³⁰ In *S* case no. 14, the third reference to *maðr*, is removed from the other cases and placed later (77).

of course, both genders were implied in “child” and “children”. Thus, although not identified specifically as either men or women as in the list of heirs, the list of non-heirs nevertheless suggests gender symmetry.³¹

Of more interest is an analysis of couples responsible for producing these non-heirs. Here the law demonstrated a concern for gender symmetry that perhaps revealed more about legal rationality than about social practice.³² Eight of the fourteen cases contained references to both parents.³³ The troublesome problem of reproduction between free and unfree necessitated three categories. Thus, barred from inheritance were offspring of a male slave and a free woman, even if the latter liberated the slave in order to marry him (nos. 5 and 7). In reverse, the child of a slave woman could not inherit if it had quickened in her womb before she had been freed (no. 6), in which case it must be assumed that the father was the free owner of the slave. These rules, not surprisingly, suggest greater freedom for men than for women in coping with the reproductive consequences of sexual relations with slaves.

Two situations were given in male and female versions. Case no. 12 sketched the situation of a divorced man who, although ordered to live *einlát* (alone) for a while, remarried without the bishop’s permission, and the following category (no. 13) reversed the genders. In both situations the male and female offender suffered the smaller outlawry of three years, and the children from the new marriages were not allowed to inherit.³⁴ Both these situations seem plausible.

Cases nos. 8 and 9 likewise present gendered mirror cases. A child conceived by a wife who had received a sentence of *skóggangr* (full outlawry) and her blameless husband could not inherit, and the same condition prevailed if a man, suffering under the penalty of *skóggangr*, conceived a child with his unpunished wife.³⁵ We shall return to the probability of these cases, but for the moment it suffices to state the obvious, that as soon as

³¹ Only case no. 2, referring to a *maðr* so incompetent that he was not able to place a *trýjusqðull* (an ordinary trough-shaped saddle) on a horse correctly, seemed aimed at a male, especially since the following category (no. 3) excluded the child from inheritance if the insane person had married against the advice of his guardian. Women were always required to marry on their guardians’ advice, thus eliminating the need for this rule in their case.

³² Of the fourteen cases, only two (nos. 2 and 14) did not refer to the previous generation responsible for the production of the non-inheriting offspring. Of the remaining twelve, the first referred only to the mother (in case she was not married with *mundr*, her offspring could not inherit). In nos. 3 and 4 *maðr* referred to the father. In no. 10, not only would biology suggest that the reference is to a man when it is stated that a *barn* of an eighty-year old *maðr* was prohibited from inheriting, but it is confirmed by the addition that the old man was not allowed to pay more than twelve *aurar* in *mundr* without his heirs’ permission.

³³ Referring to a *maðr* conceived on *verðgangr*, case no. 11 seems to imply that both parents had been begging.

³⁴ See Finsen’s glossary to *einlát*; *Gg* 3:600–1.

³⁵ On *skóggangr*, see Hastrup 1985, 136–45; Ingvarsson 1970, 96–155.

lawmakers had suggested that women might kill, they were forced to conclude that they were to suffer punishment the same as males.

We recall that the first part of this argument was not found in the existing version of *K* but only in *S*, but it is not necessary to conclude that the writer of *K* must have known the idea from elsewhere in order to include this case, since logic will suffice to explain its appearance. If *S* used logic when he envisioned that women might kill, systematic thinking permeates the entire paragraph in *K*, as the writer created fourteen categories of non-heirs to correspond to the fourteen steps of heirs. To reach this number was not easy, however, because the list of heirs was based on simple biological sex, but the list of non-heirs had to combine sex and gender, as illustrated most vividly in the two gendered mirror cases we have examined. Although simplicity and economy might have reduced three other pairs to one each (nos. 2 and 3; 5 and 7; 11 and 14), these cases were kept separate to enable the writer to arrive at the desired number of fourteen non-heirs in order to create a parallel to the fourteen heirs. Rather than reflecting Icelandic society, the list shows a legal mind at work, both in overall structure and in minor details.³⁶

Let us return to the offspring produced or engendered by an outlawed wife or husband. Such a child was known as *bæsingr* (child from the cow stall) and *vargdropi* (wolf's cub) respectively. These terms ring old and authentic. It is entirely plausible that an outlawed man would visit his farm secretly and impregnate his wife. It is harder to imagine, however, that many married women would receive a sentence of *skóggangr*, or full outlawry, the law's stiffest penalty, and, then, become pregnant. Imposed for crimes in which men dominated, such as *legorð*, homicide, attacks and severe injuries, arson, and verbal assaults, *skóggangr* conceivably might be enjoined on women who had stolen or performed magic, crimes for which this severe sentence also was demanded. Assuming it happened, the sentence would be harder on a woman than a man, especially if she were or became pregnant. In addition to losing his property, the *skógarmaðr* was excluded from society and forced to take shelter in the *skógr* (forest). He was *óæll* (not to be sustained), *óferjandi* (not to be ferried), and *óráðandi qll bjargráð* (not to receive any kind of help; *Gg* 1a:12, 96; 2:13, 198, 359; 3:11), and, assuming he managed to get out of the country despite these restrictions, he was not allowed to return (*eiga eigi útkvæmt*; *Gg* 1a:122). He could be killed with impunity in

³⁶ It is of interest to compare the version of this passage in *K* with the corresponding passage in *S*. As mentioned, case no. 14 is not mentioned together with the others but is given a special paragraph several pages later. In other words, the parallelism between heirs and non-heirs is not as clear as in *K*. Furthermore, the cases involving the outlawed wife and husband respectively (nos. 8 and 9) are reversed and the more likely case of the outlawed husband listed before the outlawed wife, suggesting perhaps that the writer did not think the latter a likely occurrence.

Iceland and by Icelanders abroad (*Gg* 1a:83, 96, 121, 185; 2:397), and when he died he could not be buried in a churchyard (*Gg* 1a:12; 2:13; 3:11). That a woman would not be able to bring a pregnancy to term under such conditions, was recognized by lawmakers as they stipulated that an outlawed pregnant woman was not to be killed after the child had quickened in her womb (*Gg* 1a:170–1; 2:336). Furthermore, people were not prohibited from helping her and, although an outlawed person normally could be killed with impunity, a parturient woman was considered inviolate until she left her bed (*Gg* 1b:59, 245; 2:195).

The problem of gender equality in law and particularly in criminal cases is further complicated by the question whether women in the native tradition – perhaps with the exception of widows without fathers and sons – possessed a juridical personality. Not a single case of an outlawed woman can be found in the sagas, and when (a few) women committed crimes, their husbands, not they, were prosecuted.³⁷ In other words, in the practical world of the narratives women were not considered as individuals and were not deemed capable of assuming legal responsibility for their actions. In contrast, the emphasis on female consent and on equal punishment for crimes regardless of gender, also in cases where women's visibility was low, may be seen as part of churchmen's attempt to turn women into individuals responsible for their own deeds.

Gender asymmetry

1 Adverse treatment

Despite churchmen's attempts to strengthen native notions of gender equality by introducing it into areas where it did not exist previously, it is not surprising that Icelandic society does not exhibit perfect gender symmetry. In the broad area covered by the term "personal freedom" in modern parlance the two genders were not treated equally according to *Grágás*. We have already noticed that on the crucial subject of *festning*, the betrothal preceding marriage – more important for the woman than the man – four close male relatives were placed in charge of the arrangement. Only if they were not alive, did the mother decide. More important, the bride herself was not asked and her presence was not even necessary. The *festning* became

³⁷ See, for example, Gunnarr's handling of his wife Hallgerðr's responsibility for theft and arson in *Njáls saga* (ÍF 12.48–51:122–33) and Þorkr's handling of the wound inflicted by his wife Þórdís on Eyjólfur (*Eyrbyggja saga*, ÍF 4.13:24 and *Gisli saga*, ÍF 6.37:116). On the other hand, the widow Katla, guilty of having performed magic, was stoned to death after her son had been hanged (*Eyrbyggja saga*, ÍF 4.20:54). In contrast, a few women without male relatives neither in their own nor in their children's generation functioned almost completely as men; see Auðr in *Laxdæla saga* and Sigrfljóð in *Fóstbræðra saga*.

legal through handshakes between the bride's guardian and her future husband in the presence of witnesses (*Gg* 1b:29–35; 2:155–63).

Furthermore, once married, the wife's life was severely circumscribed. Although divorce was both possible and sanctioned by the Icelandic Church, the woman was not allowed to leave her husband's domicile without his permission. The law designated men who accompanied a woman out of the district or facilitated her trip by boat as *kvennafylgjur*.³⁸ Such men, including the ship's captain, were punished with outlawry for three years (*Gg* 1b:50; 2:153, 179). If a wife nonetheless managed to escape, the husband could invite her to return if he wanted, but thereafter the law enjoined him to prohibit anyone from lodging her. This announcement was made either at the place where she had spent the night or at the Althing, and perpetrators were punished with sentences of outlawry for three years (*Gg* 1b:55; 2:186).

Although, as we have seen, married women owned property, their rights to perform financial transactions were also severely limited.³⁹ The husband administered the couple's combined assets. The wife was allowed to purchase one half *eyrir*, or three ells worth of woolen cloth, at most each year. If she spent more, the husband could cancel the purchase but keep the merchandise. If he sent her to the *þing* in order to settle a debt, her *handsal* (handshake) should be legally binding, as was also the case if he sent her to a ship to make purchases for their common need. Although granting authority in specific cases, this rule suggests, nevertheless, that the handshake, legally binding among men, was not normally performed by women. A wife, furthermore, was not allowed to alienate any of her husband's property, and, if she let another man use his horse, the husband could prosecute (*Gg* 1b:45–6; 2:173–4, 207).⁴⁰ Unmarried women were also under financial restrictions, as suggested by the rule that a woman could not sell land, a *goðorð*, or a ship without her guardian's permission (*Gg* 1b:45; 2:174, 419–20).⁴¹

The right to chose a domicile and the concomitant obligation to work became effective at the age of sixteen for men and at twenty for women (*Gg* 1a:129; 2:265). While an unmarried woman thus could decide these important issues for herself, a working wife was obliged to let her husband find a position for her. Only his failure gave her the right to act on her own, and she remained committed for the contractual year (*Gg* 1a:129; 2:264–5). If a working man could not find work for himself at the farm where his wife was

³⁸ Cl-V translates the term as “female attendants” (350). This is undoubtedly wrong. It is true that the mythical *fylgjur* were conceived in female form, but in this case the law referred to men willing to travel with a woman who wanted to leave her husband. This was dangerous business, and female attendants would not have been sufficient to provide the necessary protection. See Finsen 1850, 207.

³⁹ On women's property rights, see Maurer 1908.

⁴⁰ The last statement is found only in *Staðarhólsbók*.

⁴¹ The last text added regulations in case she broke this rule.

employed, he could take her away and find positions for both elsewhere. She would not be thereby punished for leaving before the yearly contract expired (*Gg* 1a:131–2; 2:268). A large part of workers' salary consisted of food and lodging, and as a curiosity we notice that if a workman was forced to leave his employment because of criminal conduct and his wife chose to accompany him, the expense the employer would have had for her upkeep could be collected by the husband (*Gg* 1a:135).⁴²

The burden of unwanted pregnancies weighed more heavily on women than on men. In a country as poor as Iceland, the identification of the father was crucial because it enabled the woman's relatives to sue him, force him to pay fines, accept paternity, and thus obligate him to assume the child's upbringing until sixteen (*Gg* 1a:48, 242; 1b:7; 2:178, 111). When an unmarried woman became pregnant, therefore, and when the *aðili* in the *legorð* case queried her as to her accomplice, she was obliged to answer. If she refused, he was to return with five neighbors and to torture (*pína*) her – without inflicting wounds or blue marks – until the name of her impregnator was revealed, thereby enabling the subsequent paternity suit (*Gg* 1b:58; 2:182).

2 Preferential treatment

To complete the spectrum of asymmetrical gender relations in Icelandic law, we need to look at two problems where women's status as females caused them to be treated preferentially. That the first is found within the area covered by church law is not surprising, especially since it dealt with a subject encountered only after the acceptance of Christianity. Enjoining extensive fasting for all adults between the ages of twelve and seventy, churchmen exempted pregnant women from the time the foetus had quickened. Nursing mothers were further excused from the first Lenten fast after delivery, but although they were allowed to nurse for two additional years, abstinence in the later Lenten periods was to be observed (*Gg* 1a:35; 2:44; 3:40).

We recall that the poor laws, although of pre-Christian origins, were elaborated under Christian influence. Falling within this area, a second regulation privileging women may have its origin in churchmen's concern for poor women. The debt for life itself owed by each person to his or her parents and especially to the woman, was acknowledged in Icelandic law by the stipulation that each *maðr* was responsible for maintaining his mother if

⁴² Again demonstrating concern for symmetry, law makers made the rule operate in reverse in the unlikely case that the woman was forced to leave because she had committed crimes and her husband chose to follow her. Although the employer still could be asked to pay the *vetr vistar*, it is not specified to whom it should be given.

she needed it. In case he were able to do more, he was also responsible for his father, followed by other dependents in a sequence duplicating the inheritance succession (*Gg* 1b:3; 2:103; 3:416).⁴³ If any of these relations were forced to beg because of his negligence, he could be fined. If he did not have the means to maintain his mother, he was nonetheless obligated to go into debt in order to support her. This privileging of the mother is further underscored by the statement that if the father needed maintenance and the mother did not, their child was to incur debt for the father, but if the parents' fortunes changed and the mother needed help, the father must be abandoned and the mother taken on. Although the mother was merely the fifth in line to inherit from her offspring (following son, daughter, father, and brother), her reproductive efforts were eventually rewarded, as the law secured her maintenance by her children if she became destitute. Although the law makes it sound as if this rule applied only to men, women themselves also carried this responsibility for their mothers. This is evident from the statement that a *maðr* was responsible for his freed man unless this person had a son or a daughter able to care for him (*Gg* 1b:17; 2:126).

The privileging of the mother was unique to *Grágás*. According to *Jónsbók* the obligation of *framfærsla* (maintenance) was directed equally at a person's "father and mother" (*Jb* 100). The import of the earlier rule on Icelandic society is suggested by the observation that donations to churches of *ómagi kvenngildir* were far more numerous than *ómagi karlgildir* (the endowments to sustain a poor woman and a poor man respectively).⁴⁴ Although the terms do not necessarily imply a gendered use of the donations, the fact that it took less to donate a *kvenngildir* than a *karlgildir* (a ratio of 144 to 196) may help explain the popularity of the former. The inculcation of the old law to look after needy mothers may have made the obligation so habitual that it was no longer formally included in law and people continued to respond to the need of women in their bequests to churches.

Conclusion

Our analysis of Icelandic law has exonerated Arnkell's sisters. As women they were legally excluded from prosecuting their brother's murder and thereby unable to prevent the culprits from escaping punishment. The author of *Eyrbyggja saga* tried to explain this disturbing and puzzling fact by postulating an ancient period of gender symmetry on the issue of prosecution for homicides. Although women were admitted as principals in a few cases dealing with personal issues pertaining to themselves or their daughters,

⁴³ After father followed children, siblings, distant heirs, people he had agreed to maintain in return for becoming their heir (through the process known as *arfsal*), and his freed men.

⁴⁴ See entry *ómagi* in the various DI volumes.

their only option was to let these cases be handled by male representatives since they were barred from active participation in juridical functions. While young boys were expected to outgrow the physical weakness and mental immaturity of youth at the age of twelve or sixteen, young girls – doubtless as capable riders and as mature as boys – never came to be considered assembly-fit. By this exclusion women were effectively barred from participating in the political and juridical functions of their society. The saga author's speculation on gender symmetry on homicides in the past may have been inspired by certain features favoring women in other areas within the native tradition and perhaps further prompted by the constant hammering by contemporary churchmen on the principle of gender symmetry. Traditional property regulations provided a modicum of economic equality for women, allowing them to inherit and receive fines. Since primogeniture did not develop in Iceland, women retained the element of economic equality. On this traditional concept churchmen grafted their own broader ideal of gender symmetry, as they worked for female consent in marriage, women's responsibility for tithing, and increased rules for social welfare.

Works cited

- Arnórsson, E. (1951), "Niðgjöld-Manngjöld". *Tímarit lögfræðinga*, pp. 173–210.
- Cl-V = Cleasby, Richard and Gudbrand Vigfusson (1957), *An Icelandic-English Dictionary*. Second ed. Rpt. (1975), Oxford, Clarendon Press.
- Clover, Carol J. (1986), "Maiden Warriors and Other Sons". *Journal of English and Germanic Philology* 85, pp. 35–49.
- (1993), "Regardless of Sex: Notes on Sex and Gender in Old Norse Law and Literature". *Speculum* 68, pp. 363–87.
- Dennis, Andrew, Peter Foote, Richard Perkins (trans.) (1980), *Laws of Early Iceland: Grágás I*. Winnipeg, University of Manitoba.
- DI = Íslenzkt fornbréfasafn: Diplomatarium Islandicum (1857–1972). 16 vols. Copenhagen, Møller.
- Fell, Christine (1984), *Women in Anglo-Saxon England and the Impact of 1066*. Bloomington, Indiana University Press.
- Finsen, Vilhjálmur (1849), "Fremstillingen af den islandske Familieret efter Grágás". *Annaler for nordisk Oldkyndighed og Historie*, pp. 150–321.
- (1850), "Fremstillingen af den islandske Familieret efter Grágás". *Annaler for nordisk Oldkyndighed og Historie*, pp. 121–272.
- FSN = Guðni Jónsson (ed.) (1954), *Fornaldar sögur Norðurlanda*. 4 vols. Rpt (1981), Reykjavík, Íslendingasagnaútgáfan.
- Gg 1a, 1b = Finsen, Vilhjálmur (ed.) (1852), *Grágás: Islændernes Lovbog i Fristatens Tid*. Copenhagen, Gyldendal. Rpt. (1974), *Grágás: Konungsbók*. Odense, Odense University Press.
- Gg 2 = Finsen, Vilhjálmur (ed.) (1879), *Grágás efter det Arnamagnæanske Haandskrift Nr. 334 fol., Staðarhólsbók*. Copenhagen, Gyldendal. Rpt. (1974), *Grágás Staðarhólsbók*. Odense, Odense University Press.

- Gg 3 = Finsen, Vilhjálmur (ed.) (1883), *Grágás. Stykker . . .* Copenhagen, Gyldendal. Rpt. (1974), *Grágás: Skálholtsbók*. Odense, Odense University Press.
- Grönbech, Vilhelm (1931), *The Culture of the Teutons*. 4 vols. Transl. W. Worster. London, Oxford University Press.
- Hastrup, Kirsten (1985), *Culture and History in Medieval Iceland*. Oxford, Clarendon Press.
- ÍF = Íslenzk fornrit. (1930–91). 34 vols. Reykjavík, Hið Íslenzka Fornritafélag.
- Ingvarsson, Lúðvík (1970), *Refsingar á Íslandi á þjóðveldistímanum*. Reykjavík, Menningarsjóður.
- Jarnsíða, in R. Keyser, P.A. Munch (eds.) (1846–95), *Norges gamle Love*. 5 vols. Christiania [Oslo], Gröndahl. 1, pp. 259–300; 5, pp. 13–15; Gg 3, pp. 467–73.
- Jb = Ólafur Halldórsson (ed.) (1904), *Jónsbók*. Rpt. (1970), Odense, Odense University Press.
- Jochens, Jenny (1986), “Consent in Marriage: Old Norse Law, Life, and Literature”. *Scandinavian Studies* 58, pp. 142–76.
- (1993), “‘Með Jákvæði Hennar Sjálfrar’: Consent as Signifier in the Old Norse World”. Angeliki Laiou (ed.), *Consent and Coercion to Sex and Marriage in Ancient and Medieval Societies*. Washington, DC, pp. 271–89.
- Jóhannesson, Jón (1974), *A History of the Old Icelandic Commonwealth*. Trans. Haraldur Bessason. Winnipeg, University of Manitoba Press.
- Jón Jóhannesson, see Jóhannesson, Jón.
- Klinck, Anne L. (1982), “Anglo-Saxon Women and the Law”. *Journal of Medieval History* 8, pp. 107–21.
- KLMN = Kulturhistorisk Leksikon for Nordisk Middelalder (1957–78). 22. vols. Copenhagen, Rosenkilde & Bagger.
- Lerner, Gerda (1986), *The Creation of Patriarchy*. New York, Oxford University Press.
- Lúðvík Ingvarsson, see Ingvarsson, Lúðvík.
- Maurer, Konrad (1908), “Zum altnordischen Eherecht”, in *Über Altnordische Kirchenverfassung und Eherecht*. Leipzig, Deichert. *Vorlesungen über Altnordische Rechtsgeschichte*. Vol. 2, pp. 601–38.
- Miller, William Ian (1990), *Bloodtaking and Peacemaking: Feud, Law, and Society in Saga Iceland*. Chicago, University of Chicago Press.
- NGL = *Norges gamle Love* (1846–95). 5 vols. Eds. R. Keyser, P. A. Munch. Christiania [Oslo], Gröndahl.
- Ortner, Sherry B. and Harriet Whitehead (eds.) (1981), *Sexual Meanings: The Cultural Construction of Gender and Sexuality*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Phillipotts, Bertha Surtees (1913), *Kindred and Clan in the Middle Ages and After*. Cambridge, Cambridge University Press. Rpt. (1974). New York, Octagon Books.
- Scott, Joan Wallach (1988), *Gender and the Politics of History*. New York, Columbia University Press.
- St = Jón Jóhannesson et als. (eds.) (1946), *Sturlunga saga*. Reykjavík, H. F. Leiftur.
- Stein-Wilkeshuis, Martina (1982), “The Right to Welfare in Medieval Iceland”. *Journal of Medieval History* 8, pp. 343–52.

VALERIA MICILLO

Classical Tradition and Norse Tradition in the “Third Grammatical Treatise”*

0. Some of the most interesting problems related to Óláfr Þórðarson's *Third Grammatical Treatise* are connected with the sources to which the Icelandic grammarian had access to prepare his work. It is generally held that in the first part of the treatise, dealing with phonetic and orthographic questions, he avails himself basically of books I and II of Priscian's *Institutiones Grammaticae*, while for the last part, handling rhetorical and stylistic matter, he draws essentially from the third book of Aelius Donatus' *Ars Maior*. However, many passages show a very vague correspondence with the source(s) presumably used. In fact Priscian's and Donatus' works, in which concepts and ideas of the great philosophers and grammarians of ancient times meet and melt together, enjoyed an enormous popularity and gave rise to innumerable commentaries, explanations and collections of quotations, which greatly contributed both to the spreading and to the distortion of their theories. Also, other passages in the treatise clearly belong to different traditions than the ones most commonly used, and sometimes points of contact can be found in traditions of local origin.

The problem therefore is basically that of ascertaining: 1) whether Óláfr used the texts of the classical tradition in a (more or less faithful) “standard” version, or through one or more of the many commentaries of later derivation; 2) which sources other than the traditional ones were available to him.

The present work is an attempt to examine the first part of Óláfr's treatise in such a perspective.

0.1. I wish to point out that I have addressed myself primarily to the investigation of direct sources, while indirect or secondary sources have been considered only upon occasion. Reference is made therefore mostly to the Latin grammatical tradition. However, as is well known, this is ultimately based on philosophical and linguistic speculations of ancient Greece. The “classic” tradition of grammar developed on the theoretical foundations provided by Plato, Aristotle, the Stoics between others, and it was later

* A preliminary version of this paper was read at the VIII International Saga Conference: “The Audience of the Sagas”, Göteborg, Aug. 11–17, 1991.

codified in Dionysius Thrax's *Téchnē grammatiké* and Apollonius Dyscolus' syntax. Grammatical studies in Rome essentially followed the patterns previously established by the Greek scholars but usually failed to achieve original results. The Latin contribution to grammatical scholarship is nonetheless of great significance inasmuch as it preserved the rich Greek heritage concerning language. It can be said that later grammarians owed most to Greek linguistic scholarship, although often unknowingly, as it was transmitted and formalised in the works of Latin scholars.

This picture underlies also Óláfr's treatise, but a discussion of the influence of Greek philosophic and linguistic thought on the treatise and on Icelandic grammatical tradition is beyond the scope of this essay. Greek sources are referred to occasionally, but no systematic attempt is made to trace any point back to its ultimate origin.

1. The *Third Grammatical Treatise* (henceforth TGT) starts, like many works of its kind, with a chapter on the *vox*, its definition, characteristics and different types. I print here the first sentence, together with the relevant passage in Priscian's *Institutiones*. (Quotations are from Ólsen 1884 for TGT and from Keil 1857–1880, within brackets, for the Latin parallels, unless otherwise stated.)

1,1 Allt ær hlioð, þat ær um kvikvæn-
dis æyrv ma skilia.

Prisc. *Inst.* I,1 (II 5) Philosophi definiunt, vocem esse aerem tenuissimum ictum vel suum sensibile aurium, id est quod proprie auribus accidit.

We can see at once that the definition of 'voice' in TGT is completely different from that in Priscian. The only point of contact is the fact that both regard the 'voice' as something to be perceived through the sense of hearing. It is also to be noted that while Priscian speaks of *vox*, Óláfr deals with *hljóð*, usually meaning 'sound'. The point is relevant as until at least the later Middle Ages the Latin word *vox* is commonly employed both for the (human) voice and for sound, as an equivalent of *sonus*, while this would not appear to be the case with the Norse grammatical tradition. The two concepts are generally indicated by different names, viz. *hljóð* (sound) and *rqdd* (voice), for example in TGT and in the *Second Grammatical Treatise* (Raschellà 1982:77–78) at least, while the situation is more complicated in the *First Grammatical Treatise* (see Albano Leoni 1975:13–14; Haugen 1972:60–61; Benediktsson 1972:61–64).

All this already indicates that the formulation of *hljóð* in TGT does not depend on Priscian. Conclusive evidence to this is a statement by Óláfr, to be examined later, set at the end of the first paragraph (1,13), where

Priscian's definition is reported and explicitly contrasted with the one previously discussed (see below).

Apart from Priscian, another well known *grammaticus* deals with the *vox*, Aelius Donatus. In his *Ars Maior* he reports:

Don. *Ars Gramm.* I,1 (Holtz 1981:603) *vox est aer ictus, sensibilis auditu, quantum in ipso est.*

This definition is shorter than Priscian's, differently formulated and partly problematical because the last phrase, *quantum in ipso est*, has been interpreted in various ways. Again the treatment of *hljóð* in TGT shows no point of contact with Donatus, excepting the usual reference to the 'voice' as something perceived through hearing.

2. The next quotation sets forth Óláfr's classification of sounds.

1,2–3 *hlioð hæfir margar kynkvísir, ok verðr hlioð þat, sæm nattvrliga megv æyrv greina, af samkvamv tvæggia likama, ænn qnnvr hlioðsgrein ær sv, ær hæilæg ritning sægir hlioða andliga hlvti. likamlikt hlioð verðr annat af lifligvm hlvtvm, ænn annat af liflæsum hlvtvm.*

Again, no direct relationship with Latin grammatical tradition can be established. The passage above seems to have only one characteristic in common with conventional sound classifications, that is, the identification of different types of sound. Traditional classificatory patterns can usually be traced back either to Donatus or to Priscian. The former employs a twofold scheme originating in the Greek grammatical tradition, the latter distinguishes four basic types with various sub-types.

Don. *Ars Gramm.* I,1 (Holtz 1981:603) *Omnis uox aut articulata est aut confusa.*

Prisc. *Inst.* I,1 (II 5) *Vocis autem differentiae sunt quattuor: articulata, inarticulata, literata, illiterata.*

Donatus' simpler pattern apparently enjoyed a greater popularity than the more complex classification adopted by Priscian. Formulations similar to, or identical with that found in Donatus occur in previous and contemporary grammarians as well as in later texts (see e.g. Diomedes *Ars Gramm.* II: *De voce* [I 420]; Probus *Inst. Art.: De voce* [IV 47]; Marius Victorinus *Ars Gramm.* 2,1–2 [Mariotti 1967:66]). Further types are obtained by variously combining and/or modifying the preceding ones.

In Óláfr's treatise sounds are classified according to different criteria. A first general distinction is drawn between a kind of sound perceivable "naturally", originating from two bodies coming into contact, and another kind deriving from "spiritual" parts. Here an opposition "corporeal" (or

“material”) vs. “spiritual” (= *likamlikt* vs. *andlikt*) is implicitly established. It also appears that while “corporeal sounds” can be perceived “naturally”, “spiritual sounds”, it would seem, can not.

The “corporeal vs. spiritual” opposition is a well-known topic of the philosophical-theological speculation in ancient and mediaeval times, but so far I have been unable to find any trace of such a dichotomy in connection with sound (but see below). A passage in Audax, however, may be taken into consideration:

Aud. *Excerpta: De voce* (VII 323) Vox quid est? Aër ictus auditu sensibilis. Vocis species quot sunt? Duæ. Quæ sunt? Articulata et confusa. (...) Vox corporalis est, an incorporalis? Secundum stoicos corporalis, qui eam sic definiunt, ut nos in principio respondimus. Plato autem non esse vocem corpus putat: “non enim percussus”, inquit, “aër, sed plaga ipsa atque percussio, id est vox”. Democritus vero ac deinde Epicurus ex indivisis corporibus vocem constare dicunt, corpus autem esse efficiens aut patiens.

Attention is drawn to this passage also by Ólsen (1884:3, fn.). We find here an explicit link between the *vox* and a distinction *corporalis/incorporalis* which recalls the opposition *likamlikt/andlikt* found in TGT. A closer analysis, however, shows that the connection is actually rather tenuous. We may first observe that the Latin adjective *incorporalis* is not a perfect equivalent of Icelandic *andlikt* (= related to the spirit, ‘spiritual’), although this may be a minor difference. The main difficulty is that Audax here is *not* drawing a distinction between two types of sound, one *corporalis*, the other *incorporalis*. In fact he has already dealt with sound types in the previous context by the same dichotomy *vox articulata/vox confusa* used by Donatus in his *Ars Maior* I,1 (Holtz 1981:603, cf. quotation above):

“How many kinds of ‘voice’ are to be found?” “Two kinds.” “Which are they?” “The articulate ‘voice’ and the confused ‘voice’.”

Actually the quotation from Audax which we saw above is a discussion of the nature of sound in general. The point at issue is whether the *vox* is a body or not, and Audax reports here the opinions of the foremost philosophers. Instead the distinction in TGT is based on the origin of sound, which can be either from a body or from some other element having the nature of spirit. We may conclude, therefore, that the affinity between Óláfr’s dichotomy and the distinction found in Audax is no evidence for a closer connection. It cannot be excluded, however, that the opposition actually originated within the context of such philosophical speculations as those referred to by the Latin grammarian.

2.1. One important clue to this question might come from the passage of the Holy Scriptures mentioned in TGT, which concerns sounds deriving from

“spiritual” things. A suggestion by J. Pedersen, quoted in Finnur Jónsson’s edition of TGT (1927:20, fn.), attempts to explain the sounds under consideration as “uforstælige lyd”, that is, sounds unintelligible to men. Reference is made to one passage in St. Paul’s letters, where we read about a man who “was caught up into paradise and heard unspeakable words, which it is not lawful for a man to utter” (II Cor. 12,4).

Pedersen’s interpretation might be true. In fact TGT describes the *likamlikt hljóð* as “perceivable naturally”, which could imply that the sound of “spiritual” origin does not possess the same property. On the other hand, it may seem strange that such an important characteristic is not mentioned at all in the Icelandic treatise. Also, it is not clear whether we are concerned with the impossibility for a man to understand, to hear or to utter such a kind of sound.

Another passage in St. Paul (I Cor. 2,12–13) might in my opinion throw a better light on the question. Here “the words which man’s wisdom teacheth” are contrasted with those “which the (Holy) Spirit teacheth” and this opposition would appear to recall the “corporeal/spiritual” dichotomy in TGT, although in a slightly different perspective. However, even if this reference is more convincing than the previous one, it would be unwise to draw any definite conclusions only on the basis of such evidence.

2.2. The description of sounds of “spiritual” origin is not carried on in TGT. This may perhaps suggest that Óláfr’s source is unable to provide further details on the subject. In fact a voluntary omission would seem rather unlikely in view of Óláfr’s well structured and balanced classification. Unlike “spiritual” sounds, the *likamlikt hljóð* in TGT branches into many sub-types:

1,3–11 likamlikt hljóð verður annat af lifligum hljótum, ænn annat af liflausum hljótum. Hljóð þat, ær hæyris af liflausum hljótum, verður annat af .ij. ræriligum skæpnem, ænn annat af v-ræriligum, annat af samkvamum ræriligra lvtu ok oreriligra. Af ræriligum lvtum verður hljóð sæm af hofvðskæpnem eldi, vindum ok vøtnum. Af v-ræriligum hljótum verður hljóð sæm stæinnum æða malmi æða strengivum, ok verður þo þæss kyns hljóð iafnan af ræring nökurs likama lifligs æða vlifligs. Af samkvamum ræriligra lvtu ok v-ræriligra verður hljóð sæm þa ær vindr æða vøtn æða ælldr slær sínv afli við iorð æða aðra v-ræriliga luti. Hljóð þat ær verður af liflausum hljótum ær svmt ogreinilikt sem vinda gnyr æða vatna þytr æða reiðar þrvumv, en svmt hljóð er greinilikt æptir natvriligri samliorðan, þeirri ær philosophi kqllvðv mvsicam, ok verður þat hljóð hit æfsta ok hit æzta af ræring ringa þeirra .vij., ær sol ok tvngl ok .v. merkistiornvr ganga i, þer ær planæte ærv kallaðar, ok hætitir þat celestis armonia æða himnæsk liorðagræin. Þessar stiornvr sagði plató hafa lif ok skyn ok vera oðaðligar. Greinilikt hljóð verður iliflausum hljótum, þat sæm ver kqllvm listvlikt hljóð, sem i malmi ok strengivum ok pípvum ok allz kyns söngefærvum. J lifligum hljótum ok vitlausum verður hljóð, sæm i viðvum æða græsvum ok þo af hræring nokkvrer ræriligs likama. Af lifandi hljótum þeim ær skyn

hafa verðr annat líoð, þat ær rodd hætir, ænn annat, þat ær æigi ær rōdd, sæm fota stapp æða handa klapp ok annat slikt.

Óláfr builds here a well articulated structure of a pyramidal type, in which each item is usually described, provided with examples and sometimes briefly commented upon. This classification can easily be translated into a tree scheme, where the first node, *likamlikt*, dominates two other kinds of sounds: one coming from animate (*lifligum*) beings, the other deriving from inanimate (*liflausum*) things. A further step subdivides the latter sounds according as such inanimate entities are 1) mobile, 2) non mobile or 3) mobile things meeting immobile ones.

Such a complex classification, which is further developed in the treatise, does not seem to match with any of those recorded in the tradition. A tenuous echo may be found, perhaps, in a passage of the *Instituta Artium* by Probus. The chapter *De voce* starts with a definition of sound followed by a distinction, also found in Donatus, between *vox articulata* and *vox confusa*:

Probus *Inst. Art.: De voce* (IV 47) nunc omnis vox sive sonus aut articulata est aut confusa. articulata est, qua homines locuntur et litteris comprehendi potest (. . .). confusa vero aut animalium aut inanimalium est, quae litteris comprehendi non potest. animalium est ut puta equorum hinnitus, rabies canum, rugitus ferarum, serpentum sibilus, avium cantus et cetera talia; inanimalium autem est ut puta cymbalorum tinnitus, flagellorum strepitus, undarum pulsus, ruinae casus, fistulae auditus et cetera talia. est et confusa vox sive sonus hominum, quae litteris comprehendi non potest, ut puta oris risus vel sibilatus, pectoris mugitus et cetera talia.

In Probus the *vox confusa*, a kind of sound which cannot be expressed by means of letters, comes either from animate beings (*animalia*) or from inanimate things (*inanimalia*). This could make a parallel to the distinction drawn by Óláfr in TGT, but not a perfect one. In fact the general structure in the two texts under consideration is completely different. TGT shows a more complex scheme with a greater number of categories, while Probus has a simpler classification in which a distinction is made between the *vox confusa* deriving from *animalia* and that deriving from *inanimalia*. Instead TGT distinguishes within the sound of inanimate origin the *greinilikt* type and the *ogreinilikt* one. This is a discrimination which is usually regarded as practically equivalent to the *articulatus* vs. *inarticulatus* dichotomy of the Latin tradition. It is to be noted that also the *vox confusa* is often described as “quae scribi non potest” (e.g. Diom. *Ars Gramm.* II: *De voce* [I 420]; Aud. *Excerpta: De voce* [VII 323], etc.) or “quae litteris. comprehendi non potest” (e.g. Probus, quoted above). In this respect, therefore, we have in TGT the reverse situation to that found in Probus.

As regards the examples provided in each text, again we find divergencies.

The Latin passage exhibits a wide variety of items, well balanced both numerically and syntactically, with a neat distinction between *animalia* (in this context = ‘animals’) and *inanimalia*. The instances found in TGT are not many and tend to concentrate in the “inanimate” section, to which such natural elements as wind, water, earth, thunder, etc. are ascribed. They can recur in various contexts: wind and water are quoted three times, fire twice. Man is mentioned, of course, among animate beings, to which also trees and grass belong, not a common inclusion in the classical grammatical tradition. Analogies, although vague, can be found e.g. between *vatna þýtr* and *undarum pulsus*, and musical instruments occur in both texts. But the Icelandic treatise contains a longer passage regarding music which is not in Probus. Other affinities may perhaps be found, but as they refer to general or natural phenomena, they are not enough to prove any concrete relationship between the texts.

2.3. It may be interesting to compare Óláfr’s classification of sounds with that set forth in the *Second Grammatical Treatise* (= SGT; all quotations and translations from Raschellà 1982):

SGT (Raschellà 1982:50,2–17) þat er ein grein hljóðs, er þýtr veðr, eða vatn eða sær eða björg eða jörð eða grjót hrynr; þetta hljóð heitir gnýr ok þrymr ok dunur ok dynr. Svá þat hljóð, er málmarnir gera, eða mannabyssinn; þat heitir ok gnýr ok glymr ok hljómr. Svá þat ok, er viðir brotna eða vápnin mætast; þetta heita brak eða brestir, eða enn, sem áðr er ritað. Allt eru þetta vitlaus hljóð. En hér umfram er þat hljóð, er stafi eina skortir til máls; þat gera hörpurnar ok enn heldr hin meiri söngfæri; en þat heitir söngr. Önnur hljóðsgrein er sú, sem fuglarnir gera eða dýrin ok sækvikindiñ; þat heitir rödd, en þær raddir heita á marga lund. (. . .) Allar þessar raddir eru mjök skynlausar at viti flestra manna. En þriðja hljóðsgrein er sú, sem menninir hafa; þat heitir hljóð ok rödd ok mál. (. . .) En hverju orði fylgir minni ok vit ok skilning.

In the treatise, said to have been written between 1270 and 1300 (Raschellà 1982:130), three main categories of sound are distinguished which, as pointed out by Raschellà (1982:78), “are presented in a strictly hierarchical progression following a growing order of ‘significance’”. We start from the kind of sound produced by inanimate entities, called *vitlaus* ‘irrational’, then we find animal cries, defined *skynlausar* ‘senseless’. From the point of view of their significance, the first two categories may be regarded as one, since no clear-cut distinction can be made between the terms *irrational* and *senseless*. This sound class is contrasted with that represented by human speech, about which we are told that “hverju orði fylgir minni ok vit ok skilning”, that is, “each word is accompanied by memory, sense, and discernment”. It appears that we are confronted with an implicit opposition “rational/irrational”, which can also be traced in TGT:

1,10–11 J lifligvm lvtvm ok vitlāsvm verðr lioð, sām i viðvm æða grāsvm ok þo af hræring nokkvr̄s reriligs likama. Af lifandi lvtvm þeim ær skyn hafa verðr annat lioð, þat ær rodd hæitir, ænn annat, þat ær æigi ær rōdd, sām fota stapp æða handa klapp ok annat slikt.

In TGT, too, the opposition is not expressed symmetrically since an adjective, *vitlaus* ‘irrational’ is put in contrast with a periphrasis, *af lifandi lvtvm þeim ær skyn hafa* (“from livings beings endowed with reason”). It is interesting to note that, although the two classifications may not coincide, the examples provided show many points of contact. Practically all of those quoted in TGT occur also in SGT, making allowance for the voices of animals never mentioned in TGT. Another feature shared by the two Icelandic treatises is the prominent position granted to music. The general impression is that both texts draw from the same source(s), redistributing the material in different ways.

3. In his description of voice as a kind of sound proceeding from “living beings endowed with reason”, Óláfr makes an interesting reference to the organs of speech:

1,12 Rodd ær lioð fram fært af kvikvændis mvnni, formærat af .ix. natvrligvm tolv̄m, lvn̄gv̄m ok barka, tv̄ngv̄ ok tveim v̄qrv̄m ok .iiij. tq̄nnvm.

The phonation process is described as the result of the performance of nine “natural instruments”. *Instrumentum* is a common term among early grammarians to indicate the parts of the human body concurring to the production of sound, not only in the usual sense ‘means, tool’, but also with a metaphoric implication, meaning ‘musical instrument’. This is of course a consequence of the analogy between the production of voice and that of music. An African mythographer, Fulgentius, explicitly compared the speech organs to musical instruments already in the fifth century A.D. (cf. Melazzo 1985:422):

Fulg. *Myth.* I, XV (Helm 1898:25) Duo labia uelut cimbala uerborum commoda modulantia, lingua ut plectrum quae curuamine quodam uocalem format spiritum, palatum cuius concauitas profert sonum, gutturis fistula quae tereti meatum spiritalem praebet excursu et pulmo qui uelut aerius follis concepta reddit ac reuocat.

In the ninth century Sedulius Scottus writes a commentary to Donatus’ *Ars Maior* containing the same comparison as Fulgentius (4, 30–39, Löfstedt 1977), while at the end of the century Remigius Autissiodorensis, a commentator from Auxerre, includes the same reference to speech organs in his commentary to *Donatus Minor* (17, 15–18, 2, Fox 1902). In the so-called *Commentum Einsidlense in Donati Artem Maiorem*, another text belonging to the tenth century, sometimes also ascribed to Remigius, again we find the

same musical simile (Hagen 1870:220). The above references are also quoted in Raschellà (1982) and Melazzo (1985).

Later in time, in the thirteenth century, Michael of Marbais and Vincent of Beauvais also speak of “natural instruments” in relation to the phonatory organs (Thurot 1869:41–42, 135; Ólsen 1884:35, fn.). The latter uses Petrus Helias’ commentary to Priscian as a source for book II of his *Speculum Doctrinale*.

3.1. Icelandic grammatical writing also provides a reference of the same type. In SGT another kind of musical simile is developed in an extremely original way:

SGT (Raschellà 1982:54, 24–26 and 72, 70–76) Muðrinn ok tungan er leikvöllr orðanna; á þeim leikvelli eru reistir stafir þeir, er mál allt gera, ok hendir málit ymsa svá til at jafna sem hörpustrengir, eða eru læstir lykklar í simphóníe. (. . .) Stafasetning sjá, sem hér er rituð, er svá sett til máls, sem lykklar til hljóðs í músika, ok regur fylgja hljóðstöfum svá, sem þeir lykkl[ar málstöf]um. Málstafir eru ritaðir með hverri regu bæði fyrir ok eptir, ok gera þeir mál af hendingum þeim, sem þeir hafa við hljóðstafina fyrir eða eptir. Köllum vér þat lykla, sem þeir eru í fastir, ok eru þeir svá settir hér í spáziunni, sem lykklar í simphóníe, ok skal þeim kippa eða hrinda, ok drepa svá regustrengina, ok tekr þá þat hljóð, sem þú vilt haft hafa.

This very peculiar image, which also includes two figures where all the letters and their possible combinations are placed, does not compare either with the traditional descriptions examined above, or with the very brief reference in TGT to the “natural instruments” producing human speech. However it is interesting to note that here, once again, the two Icelandic treatises appear to echo a common knowledge, although elaborated in different ways.

3.2. A clearer correspondence with the passage in TGT under consideration is shown in Roger Bacon’s *Summa Gramatica*. In defining voice, the English philosopher and theologian employs expressions which closely recall those used in Óláfr’s treatise:

R. Bacon, <i>Summa Gramatica</i> (Steele 1940:233) Alio modo [i.e., proprie] dicitur vox sonus prolatus ab ore animalis, (. . .) naturalibus instrumentis formatus, que sunt hec, pulmo, guttur, dentes, lingua, palatum, labia.	1,12 Rodd ær lioð fram fært af kvikvændis mvnni, formærat af .ix. natvrligvm tolv, lvnqvm ok barka, tvngv ok tveim vqrvm ok .iiij. tønvm.
--	---

The two passages are practically identical and even the speech organs are mentioned in almost the same sequence, inside to outside. Minor differences are the loss of *palatum* in the Icelandic text and the displacement of the teeth to the end of the sentence. It is evident, however, that both authors draw

from a common source or, possibly, from different sources belonging to the same tradition.

4. Immediately after the passage quoted above, Óláfr introduces a definition of ‘voice’ taken from Priscian’s *Institutiones*. I print it below together with the Latin source:

<p>1,13 Ænn priscianus kallar rodd vera hit grannligsta lopzins hægg ok æiginliga æyrvm skilianlikt.</p>	<p>Prisc. <i>Inst.</i> I,1 (II 5) Philosophi definiunt, vocem esse aerem tenuissimum ictum vel suum sensibile aurium, id est quod proprie auribus accidit.</p>
--	--

There is no word-for-word correspondence between the texts but there seems to be no doubt as to the origin of the definition. A few differences must be pointed out. One regards the authorship of this description of ‘voice’, which is ascribed to “philosophers” in the Latin text, but to Priscian himself by Óláfr. Another important divergence concerns the meaning attributed to *rodd* on the one hand, and to *vox* on the other. In fact it is clear that Priscian is talking about sound in general, while Óláfr is referring specifically to the human voice, as can be seen from the preceding context (see quotation 1,12). Finally, a basic difference lies in the definition itself. Priscian, like Donatus and the majority of the ancient grammarians, states that the ‘voice’ is *aer ictus*, that is, ‘whipped air’. To Óláfr the *rodd* is *lopszins hægg*, the ‘percussion’ itself, the ‘whipping’. This is not a minor difference to ancient grammarians, as results e.g. from a passage by Audax, already quoted above:

Aud. *Excerpta: De voce* (VII 323) Vox corporalis est, an incorporalis? Secundum stoicos corporalis (. . .) Plato autem non esse vocem corpus putat: “non enim percussus”, inquit, “aër, sed plaga ipsa atque percussio, id est vox”.

The quotation reports Plato’s opinion about the nature of the *vox* which, he says, “is not whipped air, but the whipping itself and the percussion”. This same interpretation is found in one *ars grammatica* in Cod. Bern. 2:

Papias *De arte gramm. ex Prisciano excerpta: De voce* f.136^a col. II (VIII clxxxi) Vox est aeris tenuissimi ad linguam percussio uel quod proprie auribus accidit.

On the other hand, Sedulius Scottus reports both this definition and the traditional one:

Sed. Scot. *in Priscianum* (Löfstedt 1977:65) Itaque quia non omnis tenuissimus aer, nisi quolibet pulsu percussus fuerit, uox est, signanter addidit, non solum uocis aerem esse tenuissimum, sed et ictum, siquidem nulla uox nullusque sonus fieri potest, si non aliquo pulsu aeris tenuissimi efficiatur. (. . .) *Idcirco definitur sonus: percussio aeris in indissoluta usque ad auditum.* (my italics)

5. The last part of Priscian's definition of *vox* contains one controversial phrase, *vel suum sensibile aurium, id est quod proprie auribus accidit*. Ancient commentators already removed part of the difficulty by adopting *vel sonum sensibile aurium* instead of *vel suum* etc. TGT shows yet another version: *æiginliga æyrvm skilianlikt*, literally 'properly perceivable by the ears'. Óláfr has totally eliminated the first part and has retained the last one, explaining it by clearer words. He employs an adjective, *skilianlikt*, related to the verb *skilja* 'to distinguish, to discern, to perceive', which is rendered by *intelligibilem* in the Latin translation of Snorri's Edda in ESS (I,67), but may be closer to *percipibilis* found e.g. in Marius Victorinus 2,1 (Mariotti 1967:66) and in others. The whole modification aims to attain a better comprehension of the passage and appears to fall within a series of simplification procedures adopted for didactic purposes.

6. A few concluding remarks. This brief investigation is limited to a short passage of Óláfr's treatise, though interesting for its source implications. A definite assessment of the text would need an accurate study of the whole work. Meanwhile I will restrict my conclusions to some observations of a general kind.

We notice first that traditional sources such as Priscian and others do contribute to the composition of the text. However, the role they play, at least in the chapter considered, appears to be different from what we expected. We find quotations scattered through the text rather than a general underlying structure in which other elements are inserted. It is also evident that some material is drawn from a local tradition, probably one source common to both TGT and SGT. All things considered, Óláfr appears to be more than a mere collector of quotations. He seems to elaborate constantly the material available, so that in the end we get a peculiar picture not really comparable with any of the original sources. Several divergences which can be detected between these and TGT are in my opinion due to Óláfr's conscious intervention, aiming to work out a well-balanced, carefully constructed structure where traditional learning and more original elements of various, especially Norse, provenance combine with peculiar elaborations.

References

- Albano Leoni, F., ed. (1975), *Il primo trattato grammaticale islandese*. Studi linguistici e semiologici. Il Mulino, Bologna.
- Benediktsson, Hreinn, ed. (1972), *The First Grammatical Treatise*. Institute of Nordic Linguistics, Reykjavík.
- ESS = *Edda Snorra Sturlusonar. Edda Snorronis Sturlaei* (1848–1887), I–III. Sumptibus legati arnamagnaeani. J. D. Qvist, Hafniae.

- Fox, W., ed. (1902), *Remigii Autissiodorensis in Artem Donati Minorem commentum*. In aedibus B. G. Teubneri, Lipsiae.
- Hagen, H., ed. (1870), see Keil, H. (1857–1880).
- Haugen, E., ed. (1972²), *First Grammatical Treatise. The earliest Germanic phonology. An edition, translation and commentary*. Longman, London.
- Helm, R., ed. (1898), *Fabii Planciadis Fulgentii v.c. Opera. Mitologiarum libri tres*. In aedibus B. G. Teubneri, Lipsiae.
- Holtz, L. (1981), *Donat et la tradition de l'enseignement grammaticale. Étude et édition critique*. Centre National de la Recherche Scientifique, Paris.
- Jónsson, Finnur, udg. (1927), *Óláfr Þórðarson – Máhljóða- og málskrúðsrit. Grammatisk-retorisk afhandling*. Det Kgl. Danske Videnskabernes Selskab. Historisk-filologiske Meddelelser XIII, 2. Andr. Fred. Høst & Søn, København.
- Keil, K., ed. (1857–1880), *Grammatici Latini*. I–VII. In aedibus B. G. Teubneri, Lipsiae.
- (1870), VIII. *Supplementum continens Anecdota Helvetica*. Ed. H. Hagen. In aedibus B. G. Teubneri, Lipsiae.
- Löfstedt, B., ed. (1977), *Sedulius Scottus. In Donati Artem Maiorem*. Brepols, Turnholti.
- Mariotti, I., ed. (1967), *Marii Victorinii Ars Grammatica. Introduzione, testo critico e commento*. Biblioteca Nazionale – Serie dei classici greci e latini, VI. Le Monnier, Firenze.
- Melazzo, L. (1985), "The opening of the so-called Second Grammatical Treatise: In search of the sources". P. Janni, D. Poli, C. Santini (a c. di), *Cultura classica e cultura germanica settentrionale*. Quaderni linguistici e filologici, III. Università di Macerata, Macerata, pp. 399–424.
- Ólsen, Björn Magnússon, udg. (1884), *Den tredje og fjærde grammatiske afhandling i Snorres Edda*. Islands grammatiske litteratur i middelalderen, 2. Samfund til udgivelse af gammel nordisk litteratur, København.
- Raschellà, F. D., ed. (1982), *The so-called Second Grammatical Treatise*. Filologia Germanica. Testi e studi, II. Le Monnier, Firenze.
- Steele, R., ed. (1940), *Opera hactenus inedita Rogeri Bacon. XV. Summa Grammatica magistri Rogeri Bacon necnon Sumule Dialectices magistri Rogeri Bacon*. E typographeo Clarendoniano, Oxonii.
- Thurot, Ch. (1869), *Notices et extraits de divers manuscrits latins pour servir à l'histoire des doctrines grammaticales au moyen âge*. Imprimerie Impériale, Paris.
- Repr. Minerva GmbH, Frankfurt a.M. (1964).

LOTTE MOTZ

Gullveig's Ordeal; a New Interpretation

The story of Gullveig-Heiðr, told in stanzas 21, 22 of the poem *Vqlospá*, is puzzling and mysterious. Burnt thrice in the hall of the highest god, she escapes unscathed and, now named Heiðr, she takes her path to human houses. There she unfolds her powers: by awakening magic forces she works her spells upon the minds of men.¹

She remembers the war
the first in the world,
when Gullveig
they steadied with spears
and burned her in Hárr's hall;
three times they burned her,
three times reborn,
often unscantingly,
yet still she lives.

Bright Heiðr they called her,
all the houses she came to,
a true and wise prophetess,
she conjured spirits.
She had skills in magic,
she bewildered the mind.
She was always the darling
of a bad woman.

Various interpretations have been offered for this enigmatic passage. The noun *veig*, with a primary meaning of 'drink', has a less frequently encountered sense of 'strength, force, gist'. The form *heiðr* 'gleaming, bright' is also given as a name to some sibyls of the Old Icelandic texts. Basing himself on these facts, Karl Müllenhoff translates the name as 'Force of Gold', and he sees in the woman the corruptive, evil influence of this metal. Her immolation would be analogous to both: the refinement of gold to its purest form and the burning of a witch. Müllenhoff furthermore believes that Gullveig might have been sent by the Vanir, with whom the gods are at war, to corrupt the ruling deities (Müllenhoff 1891:V, 96).

Rolf Pipping thinks that the evil magic of the witch might be related to

¹ vsp 21 – Þat man hon fólcvíg fyrst í heimi,
er Gullveigo geirom studdo
oc í hqll Hárs hána brendo;
þrysvar brendo, þrysvar borna,
opt, ósialdan, þó hon enn lifir.

vsp 22 – Heiði hana héto, hvars til húsa kom,
vqlo velspá, vittí hon ganda;
seið hon, hvars hon kunni, seið hon hug leikinn,
ae var hon angan, illrar brúðar.

sexual behavior of a dubious kind: incest and homosexuality (Pipping 1928:226). This interpretation is endorsed by Jan de Vries, and he suggests that Gullveig had come to introduce the orgiastic rites which were practiced by her family, the Vanir (de Vries 1962). Turville-Petre, in his turn, understands her to be an emissary of the Vanir. Since, as he claims, we do not know how the goddess Freyja came to be a member of the household of the gods, Gullveig would be an avatar of Freyja.² Ursula Dronke shares this view. To her Gullveig–Heiðr–Freyja has arrived to teach the gods the mysteries of regeneration (Dronke 1988:227). Jenny Jochens interprets the figure, as well as others in the poem, as product of the fears aroused in men by women (Jochens 1989:362). Wolfgang Krause compares Gullveig to the Greek Pandora who brought misery into the world (Krause 1975). Heino Gehrts rejects the witchlike aspect, attributed to Gullveig; he interprets her immolation as the sacrifice of a maiden before battle. He finds cosmogonic significance in her ‘resting on spears’, and he believes that her presence has inexorably altered the shape of the world (Gehrts 1969:331). I shall now question the interpretations.

1 The Interpretations

1.1 *The Name*

Veig occurs only in its meaning ‘potion, drink’ in Eddic poetry. In a compound noun the first part modifies the second. A foothill is a hill and not a foot; a housecoat is a coat and not a house. As *minnisveig* means ‘brew of remembrance’, so *Gullveig* would mean ‘drink of gold, golden drink’. If the woman Gullveig is to personify a phenomenon she would personify a drink.

1.2 *The Evil Force of Gullveig*

In Norse tradition the desire for gold is not usually viewed as an evil emotion. It was partially the desire for Fáfnir's gold which inspired Sigurðr to the greatest of his achievements. Both words, *heiðr* and *veig*, possess mainly positive connotations. The phrase “to drink precious draughts” – *drecca dýrar veigar* – symbolizes all that is desirable in life. The form *veig* appears recurrently in women's names. It is not likely that the punitive burning of a witch would be executed, repeatedly, in a sacred place – ‘the hall of the High one’ – the dwelling of a god. The Icelandic texts do not

² Turville-Petre 1964:159. “It is not told that Freyja was one of the hostages surrendered by the Vanir after the war, but it is plain that she was established in the realm of the Aesir”.

describe the burning of witches.³ The powers of gold are not related to the sorcerer's craft – the *seiðr*.

1.3 *Gullveig as an Avatar of Freyja*

Freyja's presence among the Aesir is, in fact explained. She was born in Nóatún to her father Njǫrðr (gyl 24). And this happened after the war between the Vanir and the Aesir had been settled and not at its beginning. None of Freyja's epithets – *Gefn*, *Mqrn*, *Mardqll*, *Sýr*, *Skjqlf*, *Prungva* – show any linguistic closeness to the names *Heiðr* or *Gullveig*. Though the goddess has some destructive aspects and wields powers of enchantment – *seiðr* – she is also a *blótgýðja*, the priestess of a temple (HKR I, ch. 4) who kept up the sacrificial rites (HKR I, ch. 10). As a priestess she would not be a witch. There is no record of Freyja's visits to human houses nor of any aggression she has suffered by the gods. The burning of *Gullveig*, moreover, takes place repeatedly – *opt*, *ósjaldan* – while Freyja's entry would be unique. And why would she be burned before she had committed any crimes?

2 A New Interpretation

While Gehrt's view is imaginative and in many ways convincing, I propose to offer yet another reading which also accounts for the activity of *Heiðr*.

I base myself on the fact that *veig* is a synonym for 'mead'. The word *heiðr*, in its turn, is brought into relation with the gleaming drink. The fermented liquid may be instrumental to attaining mantic vision and to the exercise of sorcery, both abilities possessed by *Heiðr*. A tale of how the mead was brought into existence through the killing of a living creature is recorded by Snorri Sturluson. This creature, also, bears a name which has the meaning 'fermented drink'. I suggest that the story of *Gullveig* 'Golden Drink' represents a parallel account of how the sacred mead became part of the world of men. Let us now consider the evidence.

³ Amira 1922:75–76. Under Swedish law the punishment of a witch whose sorcery caused death was death by the wheel or stoning. The west-Scandinavian sources only know banishment. The Gulapings law also demanded the death penalty (without qualification). In Old English law (Aethelstan) women convicted of witchcraft through which a person had died would be banished or killed (unspecified). In continental Germanic law there was no death penalty for witches. The Icelandic sources cite only *Gullveig* as a burned witch. They also speak of the burning of a group of sorcerers who had been lured into a house by Ólaf Tryggvason, which was then set on fire (HKR I, ch. 62). Such a procedure was also adopted in other acts of hostility. It was not until the end of the thirteenth century that the Inquisition included sorcery in its jurisdiction and it was not until the end of the fifteenth that the persecution and burning of witches started in earnest.

2.1 *The Noun veig*

2.1.1 *Veig* as a synonym or equivalent of 'mead':

in *Alvissmál* it is given as another name for 'mead' – together with *biórr*, *ql*, *sumbl*, *hreinalög*.

Veig is the equivalent of 'mead' in the poem *Grímnismál*; the goat Heið-rún, nibbling the leaves of the cosmic tree, dispenses the precious liquid from her udders:⁴

gm 25
She fills the vats with gleaming mead (*miqðr*)
so that this potion (*veig*) will never lack.

The valkyrie Sigrdrífa, who was awakened from her sleep, offers Sigurðr a potent drink:⁵

sgd prose
She took a horn filled with mead (*miqðr*) and offered
him the drink of remembrance (*minnisveig*).

Óðinn is told by a sibyl in the poem *Baldrs draumar* that the hall of Hel is festively prepared for the arrival of his son:⁶

bd 7
Here the mead (*miqðr*) is brewed for Baldr
the gleaming drink (*scírar veigar*).

Like 'mead' *veig* is employed in skaldic kennings as a referent to poetry:

Bjargs skjöldunga veig – the drink of the giants – poetry (skj 99, 14, 7)
Fjqlnis veigar – the drink of Fjqlnir – poem (skj 82, 53, 3);
Veigar rógs raesis – the drink of the creator of war – poetry (skj 46, 15, 7).

2.1.2 *Veig* parallels the function and the action of the mead:

as a drink of welcome: when Þórr and Týr arrive in Hymir's hall they are offered a potion (a drink of beer);⁷

hym 8
she stepped forward, the golden maid,
the white-browed, to bring beer (*biórveig*)
to the son.

⁴ gm 25 – scapker fylla hon scal ins scíra miaðar,
knáat sú veig vanaz.

⁵ sgd prose – Hon tók þá horn, fult miaðar, og gaf hánom minnisveig.

⁶ bd 7 – Hér stendr Baldri af brugginn miqðr,
scírar veigar . . .

⁷ hym 8 – Enn qnnor gecc, algullin fram,
brúnhvít, bera biórveig syni.

As a drink of revelry: Guðrún, who has set the flesh of her murdered sons as food before the king's retainers, pours the drink for the banquet.⁸

akv 35

The bright-faced woman moved swiftly, to bring them drink (*veigar*).

Like the mead the *veig* possesses magic powers; we thus encounter the noun *minnisveig* 'drink of remembrance' (sgd 2) and *ó-minnisveig* 'drink of forgetfulness' (*Drap Niflunga* in *Edda*).

2.1.3 *Veig* as the symbol of the good things of life:

Freyja, who protects and guards her human friend and lover Óttarr, declares that he shall drink *dýrar veigar* (hdl 50).

When the slain Helgi realizes that his wife has entered his tomb to embrace him he cries out in joy and exultation.⁹

HH II 46

We shall drink precious draughts (*dýrar veigar*)
though we are shorn of life-blood and land.

2.2 *The Word heiðr*

The adjective *heiðr*, meaning 'gleaming, bright', as in *sólheiðr* 'bright as the sun', is also brought into relation with the 'gleaming' mead. A goat, named *Heiðrún*, fills the cups of men with mead (gm 25); the adjective *heiðvanr* 'used to gleaming (mead)' describes the tree, rising above the well of mead (vsp 27). Sacred drops fall from the skull of the being *Heiddraupnir* 'Dripper of *Heiðr*', and from this substance runes are made:¹⁰

sgd 13

The runes of thought (*hugrúnar*) . . .
are shaped by Hroptr, from the liquid
which dripped from Heiddraupnir's skull.

The poem speaks later of the staves carved into various surfaces, which are then scraped off, mixed with the holy mead, and sent to many distant places

⁸ akv 35 – Scaevaði þá in scírleita, veigar þeim at bera . . .

⁹ HH II 46 – Vel scolom drecca dýrar veigar,
þótt mist hafim munar oc landa;

¹⁰ sgd 13 – Hugrúnir . . .
. . . þær of reist,
. . . Hroptr,
af þeim legi er lekið hafði
ór hausi Heiddraupnis . . .

(sgd 18). It is likely that this mead is the equivalent of the gleaming drops which issue from Heiddraupnir's skull (Lieberman 1988:34).

Heiðr is also the name of an Icelandic sibyl; she advised the new arrivals which of the lands they were to take.¹¹ A close relation between the sibyl and the mead is indicated by the kenning *Heiðr's hrqnn* 'Heiðr's wave' – mead – poem (skj 183, 1, 3–4).

2.3 *Heiðr and the Mead*

If we wish to affirm that the woman *Heiðr* personifies the intoxicating draught we must be able to point to parallels between the actions and the functions of the two. In my perusal of this aim I include the qualities of the synonyms of *miqðr*: *biórr*, *veig*, and *ql*.

2.3.1 Mantic Inspiration

The foremost gift of a wise woman, a *vqlva*, is her ability to foretell the future and her understanding of the hidden order of the world. *Heiðr* thus is called a *vqlva velspá*. In some Eddic poems the intake of the fermented liquid indeed precedes the experience of a mantic vision. After the initiatory ordeal of hanging for nine nights from a wind-swept tree Óðinn received the knowledge of magic songs and a drink of the precious mead:¹²

hav 140

Nine mighty songs I learned from the famous son
of Bqlþorr, Bestla's father and I received a sip of the precious mead.

It was then that he began to recite his magic chants.

In the *Grímnismál* Óðinn is tortured by fire. After he was comforted by drinking from a horn (though the drink is not named) he gives voice to his visionary knowledge (gm prose).

Sigurðr received from the valkyrie, whom he had awakened from her sleep, a horn filled with mead – the 'drink of remembrance' (sgd prose). Later in the poem the drink is designated as *biórr* (sgd 5). After this she imparted to him the wisdom of beneficial and healing runes.

¹¹ *Íslendinga Sögur* 1947 I, 138; she was clearly a well respected person.

¹² hav 140 – Fimbulliód nio nam ec af inom fraegia syni
Bqlþors, Bestlo fðður,
oc ec drycc of gat ins dýra miaðar . . .

2.3.2 Shared Qualities

The talents of the woman *Heiðr* enable her to rouse agents of magic effectiveness – *vitti hon ganda*. Such powers also dwell in the liquid of the horn of *Sigrdrífa*:¹³

sgd 5

A draught (beer) I hand you, tree of the fight (warrior),
filled with strength and mighty fame,
with magic songs and healing runes,
with helpful charms and staves of delight.

By chanting her charms a sibyl could have saved *Pórr* from his affliction, and she is named *ql-Geffjun* ‘Goddess of the intoxicating drink’ (skj 18, 20, 2).

Heiðr, however, is also a mistress of harmful sorcery. She may bewilder and confuse the minds of men – *seið hon hug leikinn*. This action, likewise, may be carried out by the fermented brew. *Guðrún* describes the liquid – *biórr* – brought to her by *Grímhildr* to make her wed King *Atli* of the Huns:¹⁴

gðr II, 22

Signs of every kind were in the horn
carved and reddened with blood – which I could not read –
a huge snake, of the Haddings’ land
uncut corn, the innards of beasts.

23

There was much evil in the beer
roots of trees and wild roasted nuts
the dew of the hearth and bloody guts
cooked liver of pig . . .

The effect produced by the noisome potion, the beguiling and bewildering of the mind, is fully shown in a passage of *Sörla þáttur*. The warrior *Heðinn* had been handed a draught by the witch *Göndul*, and, after he had swallowed it,

¹³ sgd 5 – *Biór foeri ec þér, brynþings apaldr,
magni blandinn oc megingtíri;
fullr er hann líóða oc lícnstafa,
góðra galdra oc gamanrúna.*

¹⁴ gðr II, 22 – *Vóro í horni hvaers kins stafir,
ristnir oc roðnir – ráða ec né máttac –
lyngfiscr langr, lanz Haddingia
ax óscorit innleið dýra.*

gðr II 23 – *Vóro þeim bióri þol mǫrg saman,
urt allz viðar oc acarn brunninn,
umdǫgg arins, iðrar blótnar,
svíns lifr soðin . . .*

a strange thing happened, for he could not remember anything that had occurred in the past:¹⁵

Heðinn was seized so forcefully by his bewilderment and lack of remembrance through the ale (*q/l*), which he had drunk, that he could do nothing else but to follow her counsel; and he did not remember that he and Högni had been joined as blood brothers.

In this way an unending war commenced.

In the cited instances the poisonous liquid was handed out by women: Göndul and Grímhildr. This observation would illuminate the last line of stanza 22 – She was always the darling of an evil woman. The fermented brew may become the favorite tool in the hands of an evil sorceress.

2.3.3 Summary

2.3.3.1 The Action of the Fermented Drink and of Heiðr

Let us summarize in what ways the action of the potent drink parallels the action of the *vqlva* Heiðr. It finds its way to human dwellings; it induces mantic vision and the working of beneficial or destructive magic. It may be cherished by an evil sorceress.

2.3.3.2 The Creation of the Fermented Drink and the Fate of Gullveig

The performance is repeatedly enacted and takes place in a sacred precinct. We may deal with a cultic event. She is burned by flames just as the process of drying grain or of fermentation is hastened by fires lit beneath the vessels. My reading of the stanzas explains why the burning occurs before and not after she committed crimes.

The image of Gullveig's being "supported by spears" – *geirom studdo* – is not obvious or easy to understand, regardless of the interpretation. One might possibly assume that the kettle was hung upon a scaffolding of spears thrust into the ground.¹⁶

¹⁵ *Sörla þátr*, ch. 7 – Svá var Heðinn fanginn í illsku ok óminni of öli því er hann hafði drukkit at honum sýndist ekki annat ráð en þetta, ok ekki mundi hann til, at þeir Högni væri fóstbraeðr.

¹⁶ A folk custom cited bei Heino Gehrts may throw light on this passage. In the province of Slesvig-Holstein people gather on the Eve of St. John; a fire is lit in an open field; a cauldron is placed above the fire, hanging from a cross beam which rests on side supports: beer is heated in the vessel and then drunk by the assembled. The procedure is named 'the burning of witches' (*Hexenverbrennen*). Gehrts 1969:353.

The association between the intoxicating drink and blazing flames is also noted in an Icelandic saga: "... at that time it was custom to drink beer by the fire." *Óláfs saga Tryggvasonar in mesta*, cited by Jochens 1991:312.

3 Germanic and Non-Germanic Analogues

Kvasir's experience is described by Snorri Sturluson (sk 1). His name appears related to Russian *kvas*, Norwegian *kvase*, a fermented drink, brewed from berries. This being was created when the war between the Aesir and the Vanir was concluded with a treaty. He was the wisest of all men and went far and wide to spread his knowledge. One day he was murdered and his blood, mixed with honey, turned into the drink of inspiration.

Robert Burns relates the story of John Barleycorn. This creature was killed by three kings, the marrow of his bones roasted above a fire, and then his murderers drank his blood (Krappe 1928:66).

And they hae ta'en his very heart's blood
And drank it round and round:
And still the more and more they drank
Their joy did more abound.

Here the drink of merriment, apparently beer, derives from barley, mashed and cooked above a flame.

Bloody incidents abound in Greek narratives concerning the art of making wine which was introduced by Dionysus. In classical times already the Greeks tended to equate the two so that they would be drinking the god's blood; thus it is stated by Euripides:

And when we pour libations
to the gods, we pour the god of wine himself . . .
(*Bacchae* 283).

For when the god enters the body of man
he fills him with the breath of prophecy . . .
(*Bacchae* 299).

The account of the god's suffering, his being torn to pieces and eaten by the Titans, is said by Diodorus to allegorize the production of the drink (Burkert 1983:244; Diodorus Siculus 3.62.7).

The Indian Vedas know the counterpart of the Germanic mead as *soma*. This potion holds a role of towering significance in Indian belief. By drinking it the god Indra acquired the courage and the strength to slay the monstrous Urita. This deed released the waters of life, and thus the cosmos was created. *Soma* was personified and made into a god. He is addressed in no less than 114 hymns which frequently stress the process of his formation.¹⁷ Thus he is "bruised by the pressing stones" (IX, 67, 20); he is "purified in his

¹⁷ The entire ninth book of the *Rigveda* is dedicated to this god. My references are to the translation by Griffith. For interesting linguistic relations, see: Polomé 1954.

fleecy garb, attaining every beauty (strained through a woolen cloth)" (IX, 16, 6); "ten Dames (the fingers)" have sung a song of welcome (IX, 56, 3). He then became "the visitor of living men" (IX, 25, 5), a "winning thunderbolt" (IX, 47, 3), "the tawny bull" (IX, 82, 1), the "mountain-haunting steer" (IX, 85, 10), "the well-armed God" (IX, 87, 2). "He takes his weapons, like a hero, in his hands, fain to win the light" (IX, 86, 2). Thus Soma gains his victory: "His task is done; his crushings of the Dasyus are made manifest" (IX, 47, 2).

And, as mead, the drink of ecstatic vision, is personified as a prophetic, so the *soma*, which imparted strength to Indra, is personified as a warrior. It is true that images of the *soma* in its concrete form are everpresent; it is the "tawny-colored" liquid (IX, 37, 2), "a current of sweet juice" (IX, 75, 4). Yet simultaneously it is seen in human terms.

We may view Gullveig's fate in an even wider frame: that of a god who gives his body so that mankind may benefit. The belief in a being through whose death the staff of life is generated is widely spread within the western hemisphere (Hatt 1951). It is strongly present among the Eskimo. According to this tradition a girl was hurled from a boat in a sea storm. When she clung to the side of the vessel her fingers were hacked off by her father's knife. In the severed digits originated the animals of the sea which are vital to Eskimo survival (Hultkrantz 1962:393).

4 The Gullveig Story and the Structure of the *Vǫluspá*

We shall now consider how my reading of the episode fits into the composition of the poem. The first part of *Vǫluspá* describes the creation of the cosmos by the gods. This process was accomplished by peaceful means in its initial stages (vsp 4–8). The globe was lifted from the abyss and then the earth grew green with vegetation.¹⁸ The Aesir regulated the order of the celestial bodies and through this the course of time. As craftsmen they shaped shrines and temples and the tools of artisans. They enjoyed the abode which they had formed until the harmony was shattered by the arrival of three girls from Giantland.

These maidens are described as *ámátcar mioc* 'exceedingly powerful', and it is generally assumed that, as harmful creatures, they brought pain and unhappiness into the realm of peace and order. If this were the case one

¹⁸ That the earth arose from the bottom of an ocean appears as a very widely spread theme, especially in northern Eurasia. Paulson 1962:32–35. Thus a bird may bring a bit of mud from the bottom of the sea and deposit it on its surface, as among the Kets of Siberia. Sometimes the creation of the earth is the result of a contest between God and an adversary, as among the Yakuts.

would expect to find a description of the misery which befell the world after their arrival. Instead, the poem lists a new set of creative acts (vsp 9–22). The race of dwarfs came into being, followed by the family of man. The sacred tree is pictured, rising above a well, and goddesses went forth to determine human fate. Finally, in the view of this paper, the sacred mead was brewed by the gods.

We may wonder what spurred the Aesir to their generative action after their peace had been destroyed. I suggest that the ‘mighty maidens’ are goddesses of fate (other goddesses of fate, the *hamingior*, also originated in Giantland, vf 49). And they arrived to decree what kind of world it was to be: not a static realm of harmony and peace, but one of continual change, of strife and toil, of death and birth, of decay and regeneration, of violence and creativity. Undoubtedly they decreed the death of Baldr and the final holocaust.

Indeed the new forms arise differently from those earlier shaped: the dimensions of death and transmutation are added to the cosmos. The dwarfs grow in the blood of a slaughtered creature; the world ash rises from the realm of death to heaven;¹⁹ the Norns apportion life and thus determine the time of death; the sacred mead originates in the burning of a woman.

Boundaries are broken through shifts and transfigurations; the wood of trees changes into the flesh of men and women. The leaves of the cosmic ash, nibbled by a stag, turn into the rivers of the world (gm 35). Mead, itself transmuted and thrice reborn, a symbol of life renewed, raises men from temporal existence to visions of eternity.

In the view of this paper the brewing of the mead forms the last act of creation.²⁰ It is fitting that the mead is included, for it belongs intrinsically with the cosmos, as seen in *Alvíssmál* where it is named with the stars, the sun, the sky, the fire, and in the *Grímnismál* where it is named with the rivers of the world.

The last act of creativity coincides in time with the first war – She remembers the war, the first in the world. Now the forces which inhabit the

¹⁹ Elsa Mundal views the giant-maidens as forces of creativity which allow the shaping of the race of men by the gods and the originating of the family of dwarfs from blood and bones. For the world ash as sign and symbol of renewal and transmutation, see Motz 1991.

²⁰ We may observe that the noun for ‘mead’ is not found in vsp until after the coming of Gullveig. It is not drunk by the Aesir during the Golden Age. It is first noted in vsp 28:

Mead Mimir drinks every morning
of Valfather's pawn . . .
Dreccr miqð Mimir morgin hverian
af veði Valföðrs . . .

* * *

cosmos are set in motion and unleashed, and the events unroll inexorably to their fated end.

The presence of mead is not noted in the Golden Age, nor is it cited in the description of the world which rises from destruction, where harvests grow without labor. As the golden board game belongs to the era of changeless peace, so the golden drink – Gullveig – belongs to the era of turbulence and transmutation.

Bibliography

akv = *Atlaqviða in groenlenzco* in: *Edda*.

Amira, K. von (1922), *Die germanische Todesstrafe. Untersuchungen zur Rechts- und Religionsgeschichte. Abhandlungen der bayerischen Akademie der Wissenschaften. Philosoph. – Philologisch – Histor. Klasse 31. München.*

bd = *Baldrs draumar* in: *Edda*.

Burkert, W. (1983), *Homo Necans. Anthropology of Ancient Greek Sacrificial Ritual and Myth*. P. Bing, transl., University of California Press, Berkeley–Los Angeles–London.

Dronke, U. (1988), “The War of the Aesir and Vanir in *Vqluspá*”. G. W. Weber, ed., *Idee – Gestalt – Geschichte: Festschrift Klaus von See*. Odense University Press, Odense: 223–238.

Edda. Die Lieder des Codex Regius nebst verwandten Denkmälern (1983⁵), H. Kuhn–G. Neckel, eds., Winter, Heidelberg.

gðr II = *Guðrúnarqviða qnnor* in: *Edda*.

Gehrts, H. (1969), “Die Gullveigsmythe”. *Zeitschrift für deutsche Philologie* 88:321–378.

gm = *Grímnismál* in: *Edda*.

gyl = *Gylfaginning* in: Snorri Sturluson.

Hatt, G. (1951), “The Corn Mother in America and Indonesia”. *Anthropos* 46:853–914.

hav = *Hávamál* in: *Edda*.

hdl = *Hyndlolið* in: *Edda*.

HH II = *Helgaqviða Hundingsbana qnnor* in: *Edda*.

HKR = *Heimskringla* (1941), B. Adalbjarnason, ed., Íslenska fornritafélag, Reykjavík.

Hultkrantz, Å. (1962), *Die Religion der amerikanischen Arktis*. Å. Hultkrantz–I. Paulson–K. Jettmar, eds., *Die Religionen Nordeasiens und der amerikanischen Arktis*. Kohlhammer, Stuttgart: 359–415.

hym = *Hymisqviða* in: *Edda*.

Íslendinga Sögur (1947), G. Jónsson, ed., Íslendingasagnaútgáfan, Reykjavík.

Jochens, J. (1989), “*Vqluspá*: Matrix of Norse Womanhood”. *Journal of English and Germanic Philology* 88:344–362.

– (1991), “Magic and Gender”. *Scandinavian Studies* 63:305–17.

Krappe, A. (1928), *Études de mythologie et de folklore germaniques*. E. Leroux. Paris.

- Krause, W. (1975), "Gullveig und Pandora". *Skandinavistik* 5:1–6.
- Liberman, A. (1988), "The Origin of the Eddic Animal Names *Heiðrún* and *Eikþyrnir*". *General Linguistics* 28:32–48.
- Motz, L. (1991), "The Cosmic Ash and Other Trees of Germanic Myth". *Arv* 47:127–141.
- Müllenhoff, K. V. (1891), *Deutsche Altertumskunde*. Weidmann. Berlin.
- Mundal, E. 1992, "Snorri og *Völuspá*". *Snorrastefna*; 25.–27. júlí 1990. Úlfar Bragason, ed., *Stofnun Sigurðar Nordals*. Reykjavík: 180–192.
- Nordal, S. (1972), ed., *Völuspá*. Helgafell.
- Paulson, I. (1962), *Die Religionen der nordeurasischen (sibirischen) Völker. Die Religionen Nordeasiens*, see Hultkrantz: 1–144.
- Pipping, R. (1928), "Om Gullveig-stroferna i *Völuspá*". J. Brøndum-Nielsen et al. eds. *Festskrift til Finnur Jónsson*. Levin & Munksgaard, Copenhagen: 225–228.
- Polomé, E.C. (1954), "Notes sur le vocabulaire religieux du germanique I. *Runique alu*". *La nouvelle Clío* 5:40–55.
- Rigveda* = *The Hymns of the Rigveda* (1896), R. T. Griffith, transl., E. J. Lazarus, Benares.
- sgd = *Sigrdrífomál* in: *Edda*.
- sk = *Skáldskaparmál* in: *Snorri Sturluson*.
- skj = *Den norsk-islandske skjaldedigtning* B. (1912–15), F. Jónsson, ed., Gyldendal Nordisk forlag, Copenhagen.
- Snorri Sturluson = *Edda Snorra Sturlusonar* (1907), F. Jónsson, ed., Kristjánsson, Reykjavík.
- Sörla þáttur* in: *Fornaldar Sögur Norðurlanda* (1944), G. Jónsson, ed., Íslendingasagnauktgáfan, Reykjavík.
- Turville-Petre, E. O. G. (1964), *Myth and Religion of the North*. Weidenfeld, London.
- vf = *Vafþrúðnismál* in: *Edda*.
- de Vries, J. (1962), "*Völuspá* Str. 21 und 22". *Arkiv för nordisk filologi* 77:42–47.
- vsp = *Völuspá* in: *Edda*.

Öre – förslag till en alternativ etymologi

Ordet *öre* har inte på länge varit föremål för någon diskussion bland etymologer. De moderna tongivande etymologiska uppslagsverken redovisar alla en och samma bild av ordets ursprung. Vid närmare påseende visar sig denna bild dock vara åtskilligt mindre entydig än vad uppslagsverken låter förmoda. Det förefaller därför motiverat att ta upp ordets etymologi till en ny och förutsättningslös prövning.

Jag kommer här att i tur och ordning behandla ordets förekomst och betydelse och den hittillsvarande uppfattningen om ordets uppkomst. Därefter kommer ett förslag i två steg till en alternativ etymologi att presenteras, och slutligen kommer en sammanfattning att ges.

1. Ordets förekomst och betydelse

Ordet *öre* är ett nordiskt ord (runsv. *aura*, pl. ack., fsv. *örir*, fd. *øre*, fvn. *eyrir*, pl. *aurar*; mlt. *ōre*, feng. *ōra* är lån från. *aurar*, pl.). De i fornspråken belagda betydelserna är: 1. öre som viktenhet = 1/8 mark; 2. öre som värdeenhetsenhet = 1/8 mark; 3. betalningsmedel, pengar; och 4. egendom.

2. Den hittillsvarande uppfattningen om ordet

2.1. Den traditionella etymologien

Den traditionella etymologien vill uppfatta detta ord som ett lån från latinet. Så säger t.ex. Nielsen (Nielsen 1966, s. 477) utan reservation under *øre*:

af urnord. *auriar og *aurōr pl.; g(amme)lt lån fra lat. *aureus* 'guldmønt' til *aurum* 'guld', af *ausom 'det rødlige (metal)', modsv. oldlit. *ausas* 'guld'.

De Vries (de Vries 1961 s. 108), Jóhannesson (Jóhannesson 1956 s. 943) och Ásgeir Blöndal Magnússon (Blöndal Magnússon 1989 s. 159) accepterar likaledes tanken utan reservation.

Med något försiktigare formuleringar har redan tidigare Emil Olson (Olson 1916 s. 192), Elof Hellquist (Hellquist 1948 s. 1464) och Wessén (Wessén 1960 s. 500¹) uttalat sig för denna tanke. Torp (Torp 1919 s. 886) däremot,

¹ Oförändrat i Wessén 1991.

säger kort och gott: "Usikker oprindelse". H. Falk og A. Torp (Falk og Torp 1911) dessförinnan, refererar den traditionella etymologien men uttalar avslutningsvis: "Vielleicht ist das wort echt germ. und die grundbed. eine allgemeinere: vgl. *eyrir* "eigentum, gut" (siehe *løsoøre, livøre*) und afries. *âra* pl. "früchte, gut")."

Det av Falk og Torp anförda ffris. ordet har dock visat sig sakna relevans i sammanhanget. Det är ett *ar*, n., motsvarande feng. *ear* 'ax', som i sitt textsammanhang synekdochiskt representerar 'skörd' (se van Helten 1907 s. 74). Hertzberg (NGL V 1895 s. 165) tar emellertid bestämt ställning mot etymologien. Hertzberg säger bl.a.:

herimod taler [...] at [...] [ordets] oprindelige bemærkelse, efter dets hele brug at slutte, ikke kan have været værdi- el. myntenheden, men maa have været vægtenheden, og at en guldmynt el. medalje, veiende saameget som 1 *eyrir* (omtr. 468 norske æs = 26.7 gram) maa have været en meget stor og vel næsten ukjendt sjeldenhed i det gamle Norden; den almindelige aureus fra den romerske keisertid veier omtr. 7-8 gram.

Något eget förslag till etymologi framför Hertzberg dock icke.

2.2. Ordet öre från ordbildningssynpunkt

Vad som i fsv. och fd. förefaller vara en entydig form – *örir*, pl. *örar* – visar sig i fvn. vara dubbeltydigt – *eyrir*, pl. *aurar*. Singularformen är tydligen en *ia*-stam, medan pluralformen däremot förefaller vara en ren *a*-stam. I urn. borde det då ha sett ut på följande vis:

urn.	* <i>auriar</i> ,	pl.	* <i>auriōR</i> **
fvn.	<i>eyrir</i>		–
urn.	* <i>aurar</i> ,	pl.	* <i>aurōR</i>
fvn.	–		<i>aurar</i>

** Möjligen skulle någon pluralform inte behöva förutsättas för *eyrir*, se nedan.

Belägg saknas helt både på *ia*-stammens antagna pluralform och på *a*-stammens antagna singularform. Vad som föreligger, är som nämnts en hybrid av en singular *ia*-stam och en plural möjlig *a*-stamsform. Denna komplikation tycks man i senare tid ha ägnat förstrött intresse eller helt förbigått. Jóhannesson menar att pluralen är bildad till lat. *aura*, pl., av *aurum* 'guldmynt', och hänvisar till Hellquist. Denne yttrar sig dock icke om saken. I stället förefaller det vara Marstrander (Marstrander 1924 s. 30) som är upphovsman till denna hypotes. Enligt denne har *aurar*, pl., uppkommit genom kontamination av ett antaget *auriōR, pl., med ett antaget, nordiskt kollektiviskt generellt pluralt *aura 'myntat guld'. Denna hypotes kan knap-

past karakteriseras som annat än äventyrlig. Tanken att *aurar*, pl., skulle återgå på ett lat. *aura*, pl., måste rimligen förutsätta en betydelse 'guldmynt, pengar' hos *aura*, såvitt jag förstår. Någon sådan användning av ordet finns dock icke belagd. Lewis and Short (Lewis and Short 1969) redovisar bara singularformen med den kollektiva betydelsen "gold as coined money" och med bruklighetsbetyget "frequent".

Marstrandens försök till förklaring av den avvikande pluralformen *aurar* liksom den som har givits av Axel Kock (Kock 1911–1916 s. 151) innebär samtidigt att de båda laborerar med antaganden om separata latinska utgångsformer för *eyrir* och *aurar*, något som icke kan beläggas och som icke övertygar. Resonemangen ger intryck av nödlösningar, framtvingade av läsningen till tanken att *eyrir* måste vara etymologiskt identiskt med *aureus*.

Ingen har således redovisat en fullständig och även för pluralens del övertygande etymologi. Detta framstår som så mycket märkligare som pluralformen *aurar/örar* är en i och för sig lika tänkbar utgångspunkt som singularformen *eyrir/örir* för en etymologisk analys, se nedan.

Även om man nu skulle acceptera den traditionella etymologien som åtminstone delvis formellt möjlig, så är det omöjligt att bedöma dess värde innan den har konfronterats med den språkliga och sakliga verkligheten. Låt oss då först se på denna.

2.3. Språkgeografiska omständigheter och sakliga fakta

2.3.1. Ordets förekomst

Ordet *öre* är primärt belagt endast i de nordiska språken. Det saknas alltså fullständigt primära belägg från hela den väst- och östgermanska värld som skiljer Norden från det tänkta, långivande språket, något som måste betecknas som anmärkningsvärt. Man kan jämföra med förhållandet att tidiga lån som fsv. *mylna* 'mölla, vattenkvarn' och verbet *köpa*, *kaupa* 'köpa' är spridda över hela det germanska språkområdet. Mlt. *öre* och feng. *ōra* är som redan sagts lån från nordiska språk. Det senare ordet betecknade ett danskt mynt värt 1/8 mark, d.v.s. 1 örir, och anses gå tillbaka på pl. *aurar*.

2.3.2. *Aureus* som myntenhet

Det romerska myntet *aureus* präglades fr.o.m. Caesar till omkring 200 e. Kr. Det avlöstes av kejsar Konstantins *solidus* år 324 e. Kr. Enligt numismatikern Sture Bolin (Bolin 1947) skall beteckningen *aureus* ha använts även för myntet *solidus*, särskilt av vissa (av Bolin icke närmare angivna) germanfolk. Något spår av detta bruk i väst- eller östgermanska språk står som redan framhållits dock ej att finna.

Av den av Gregorius av Tours (d. 594 e. Kr.) författade *Historia francorum* (GregoriusHF) framgår att det bysantinska guldmyntet i latinspråkliga sammanhang i det frankiska riket i viss utsträckning kallades *aureus*. Så t.ex. i GregoriusHF 5.14 (*Guntchramnus rex, in ira commotus, Herponem LXX aureis damnat*) och 6.36 (*datis viginti aureis*), även om *solidus* också förekommer, t.ex. i 5.18 (*tria milia solidorum*).

Nu skrev Gregorius på latin. Hans uppväxtmiljö var också latinsk, inte keltisk eller frankisk, och utpräglad klerikal, bl.a. genom att hans utbildning leddes av dels farbrodern, biskop Gallus av Clermont-Ferrand, dels hans mors morbror, biskop Nicetius av Lyon (Erikson 1963 s. 8). Av Gregorius' latinska språkbruk kan man därför knappast dra slutsatsen att frankiskan skulle ha använt ordet *aureus*.

Däremot har ordet *solidus* avsatt spår i t.ex. ffr. *solt*, *sol* ss. myntenhet (fr. *sou*), mnl., mlt. och mht. *solt* (gen. *soldes*) 'lön, sold', meng., fd. och fsv. *sold*, med samma betydelse. Detta ord tillhör dock icke det äldsta språkskiktet i Norden. Det äldsta ordet i de germanska språken för *solidus* (*aureus*) är i stället *skilling* (jfr mht. *schillinc*, mlt. *schillink*, *schildink*, fht., fsax., ffris., dan. och sv. *skilling*, fvn. *skillingr*, feng. *scilling*, got. *skillingg*; av osäkert ursprung (jfr Arngart (1945), Kluge (1989) och Hoad (1986)).

För att *aureus*-etymologien skall gå ihop i tid och rum måste man därför göra ettdera av följande två antaganden;

antingen antar man att ordet lånats in i urnordiskan under eller i nära anslutning till den jämförelsevis korta tid som myntet *aureus* faktiskt gällde i Rom (fram till år 324 e. Kr.). Avståndet i tiden och i rummet blir då stort fram till äldsta belägget i runsv. från 800-talet. Någon direkt kontakt under denna tidiga period kan dock knappast förutsättas;

eller antar man (med Bolin) att vissa germanfolk (vilka?) fortsatte att använda *aureus* som beteckning för den år 324 införda *solidus*, och att något av dessa någon gång under folkvandringstid kom i kontakt med och förmedlade ordet till de nordiska folken. Varje indicium på något sådant saknas dock.

Hur rimligt är det då i största allmänhet att antaga att *aureus* som beteckning för en mynt- och värdeenhets skulle ha spritts från romarriket till en utkant i det fria Germanien under romersk järnålder och folkvandringstid? Ett visst svar på den frågan kan man få av allmänhistoriker, numismatiker och rättshistoriker.

Till en början har vi en uppgift från Tacitus (Tacitus 5 s. 70). Han lämnar först upplysningen att germanerna i det inre av det fria Germanien inte använder silver eller guld som betalningsmedel utan idkar byteshandel. Därefter säger han:

Emellertid uppskatta de oss närmast boende för handelsförbindelsens skull guld

och silver samt godkänna och föredraga särskilt vissa av våra myntsorter [...]. Våra gamla, länge kända mynt serrater [d.v.s. *serrati* 'taggade mynt'] och bigater [*bigati* 'mynt med två sammanokade hästar'] hålla de gärna till godo med. Även äro silvermynt mera eftersökta än guldmynt, ej på grund av någon förkärlek utan emedan ett större antal silverslantar bekvämare lämpar sig för köp av vanliga billighetsvaror.

Tacitus påstår således att germanerna på hans tid (d.v.s. omkring år 100 e. Kr.) föredrar silvermynt, d.v.s. denarer, framför guldmynt, d.v.s. *aurei*. Bolin (Bolin 1926 s. 286), som undersökt och analyserat de germanska myntskatterna, deras förekomst och sammansättning, redovisar uppgifter som stöder Tacitus. Silvermynten, och då de gamla denarerna från tiden före Neros myntreform och från republikens tid, dominerar helt över guldmynten under första århundradet och är allenarådande under andra århundradet. Bolin ser det uppenbara skälet till detta i de förneronska denarernas högre vikt och bättre halt (Bolin a.a. s. 258).

De äldre denarerna dominerar de funna skatterna ända in i 400-talet (Bolin a.a. s. 287). Efter år 200 uppträder guldmynt oftare än tidigare. Bolin sammanställer detta med den försämring av bl.a. silvermyntet som inleddes under militärkejsarnas tid av Septimius Severus (193–211) och som gick till en höjdpunkt under den fruktansvärda inflationen under 260- och 270-talen (Bolin a.a. s. 269).

Bolin betecknar dock guldmynten från 200-talet som näppeligen något annat än guldmedaljer eller guldtackor utan någon fast vikt (Bolin a.a. s. 287) och menar att de därför som mynt betraktade varit synnerligen bristfälliga. Han påpekar också att de i stor utsträckning försetts med öglor eller genomborrats, tydligen för att kunna bäras som smycken. I jämförelse med silvermynten förekommer guldmynt ytterst sparsamt i skatterna, endast sporadiskt och i regel endast ett enda mynt.

Den slutsats man kan dra av detta måste vara att ingenting talar för att det romerska guldmyntet *aureus*, som alltså existerade väsentligen från Caesar fram till kejsar Konstantin I, kan ha fått någon betydelse som värdeenhets i det fria Germanien.

Vad som händer i början av 300-talet är nu att kejsar Konstantin I lyckas införa ett fast värdemynt, nämligen guldmyntet *solidus*. Av fynden av *solidus*-mynt i de germanska myntskatterna från Konstantins tid fram till Justinianus (d. 565), då myntfynden i Skandinavien upphör, drar Bolin slutsatsen att "germanerna i de relativt likvärdiga *solidus*-mynten funnit en ersättning för de relativt likvärdiga denarerna från 100-talet, vilka sedan länge behärskats av de germanska skatterna" (Bolin a.a. s. 292).

Med "relativt likvärdiga" menar Bolin efter vad jag kan förstå inte att denaren varit likvärdig med *solidus*-myntet, utan att denarerna tagga för sig

haft ungefär samma värde inbördes, och att detsamma gällt för *solidus*-mynten, att båda mynten varit värdemynt, inte skiljemynt.

Att germanerna övertog guldmyntet *solidus* som värdemätare förefaller stå utom diskussion (Bolin 1926 s. 311, Hilliger 1907 s. 18). Detta återspeglas bl.a. i att just beteckningen *solidus* övertagits (fr. *sou*, ffr. *solt*), men kanske främst i ordet *skilling* som i en lång rad germanspråk betecknade samma mynt (se ovan).

Finns det då överhuvudtaget något som positivt talar för att *aureus* som beteckning för värdeenhets skulle ha spritts till de nordiska språken? Svaret på denna fråga måste bero av frågan huruvida det är möjligt att rent sakligt identifiera värde- och viktenheten *öre* med värde- och viktenheterna *aureus* eller möjligen (*aureus*) *solidus*. Skaare (Skaare 1976 s. 716) säger utan närmare distinktion: ”Øre, nord. vekt- og verdienhet som går tilbake til eldre jernalder . . . Som vekt ligger ø. meget nær den rom. unse: 27.29 g.”

2.4. Aureus som viktenhet

Ordet *öre* betecknade såväl värde- som viktenhet. (Jfr: ”*gaf ek henni eina gullbrazu, sem vegr halfan annan eyri*”. DN I 537:7) Vikten *öre* var (i Norge) 26.8 g (Brøgger 1921 s. 6–7). En lättare öresvikt höll omkr. 24 g (Skaare a.a.). Den romerska *aureus* vägde under kejsar Augustus tid 7.8 g. Kejsar Konstantins *solidus* vägde 4.55 g.

Någon överensstämmelse i vikt finns alltså – som redan framhållits av Hertzberg – inte alls mellan *öre* som viktenhet och de romerska guldmynten. I stället ligger åtminstone den tyngre öresvikten (26.8 g) nära den romerska viktenheten *uncia* ’uns’, på 27.29 g.

Inte heller om man – med hänsyn till att *aureus*-vikten gällde guld och öresvikten i Norden väsentligen gällde silver – försöker räkna om guldvärdet av 7 g till vikt i silver, tycks man kunna finna något säkert sammanhang. Förhållandet mellan guld och silver var således enligt Andersson (Andersson 1960 sp. 572) i varje fall i början av medeltiden ”1:8, för att under 1300-talet och senare bli 1:10 eller 1:11 som i de flesta europeiska länder”. Från romarriket på Neros tid finns uppgiften att 1 *aureus* var värd 25 denarer. Detta skulle motsvara ett ungefärligt förhållande mellan guld och silver på 11 23/32:1 (Bolin 1926 s. 91).

Redan förhållandet 1:8 skulle då av guldvikten hos en *solidus* – 4.55 g – ha givit en silvervikt på 36.4 g, och vikten hos en *aureus* – 7.8 g – en silvervikt på 62.4 g. Detta att jämföra med öresviktens 26.8, resp. 24 g.

Det är svårt att i dessa förhållanden finna något stöd för tanken att *öre* som beteckning för en nordisk vikt skulle kunna föras tillbaka på en romersk *aureus* eller (*aureus*) *solidus*. Vikten *öre* synes stämma med fel ord (*uncia*).

När Skaare uttalar att *öre* är en nordisk vikt- och värdeenhets som går

tillbaka till äldre järnåldern, så måste han rimligtvis endast avse dessa enheter som storheter betraktade, utan avseende på vad de kallades.

Ingenting i vad som är känt om värde- och viktenheterna *öre* och *aureus/solidus* talar således för att de skulle gå att identifiera med varandra. Allt talar i stället emot en sådan tanke.

2.5. Sammanfattande omdöme om aureus-etymologien

Sammanfattningsvis torde man mot *aureus*-etymologien kunna rikta följande kritik:

den dubbla formen har inte givits någon rimlig och hållbar motivering och inte övertygande förklarats; och
både språkgeografiska och sakliga skäl talar mot *aureus*-etymologien.

Såvitt jag förstår, är *aureus*-etymologien därför ohållbar.

3. En alternativ etymologi

3.1. Kriterier för en godtagbar etymologi

Det har av det nyss sagda redan framgått vad jag menar att man måste kräva av en helt övertygande etymologi; den bör osökt gå att förena med

- dels alla huvudbetydelseerna
  - 1) värdeenheter = 1/8 mark
  - 2) viktenhet = 1/8 mark
  - 3) pengar
  - 4) egendom i allmänhet

dels den dubbla ordbildningen *eyrir* – *aurar*.

Om man emellertid är beredd att på allvar överväga en dubbel ordbildning, måste man i konsekvensens namn också beakta möjligheten att denna dubbelhet kan ha sin bakgrund i två helt skilda etymologier, en för fvn. *eyrir* och en annan för *aurar*, pl. Det blir i så fall inte lika självklart att var och en av dessa tänkta etymologier ensam skall kunna förklara alla huvudbetydelseerna. Om båda etymologierna tillsammans kan göra detta, kan de båda tänkta ordens sammansmältning i användningen förklara att ordens betydelsespektrum i det bevarade fornspråket förefaller vara identiskt.

Om emellertid en dubbel etymologi kunde ges av ett sådant slag att den innefattade ett bildningssammanhang mellan *eyrir* och *aurar*, så skulle detta – med hänsyn till formernas semantiska homogenitet – utan tvekan vara att föredraga. Professor Sven Ekbo har under diskussioner välvilligt givit mig uppslaget till den skiss till etymologi som här skall presenteras. Han önskar själv karakterisera den som mycket osäker.

3.2. *Ekbos skiss till alternativ etymologi*

1. *Aurar*, pl., representerar ett gammalt (urgermanskt eller förgermanskt) ord, vars singular, om den funnits, dött ut i nordiska språk, kanske på grund av förekomsten av flera homonymer. Den ursprungliga innebörden hos den förutsatta singularen *aurr och pluralen *aurar* vore då mer eller mindre densamma som hos germ. *auðaz, *auðuz* (> fvn. *auðr* 'rikedom, lycka', fsax. *ōd* 'besittning, egendom', feng. *ēad* 'rikedom, lycka' m.fl.). Det förutsatta *aurr i denna förutsatta ursprungliga betydelse har sedan dött ut förlitterärt i de västgermanska språken, kanske på grund av konkurrens från det ord som representeras av fsax. *ōd* m.fl.

2. Till detta ord motsvarande *aurr, *aurar*, pl., har i urnordiskan bildats en *ia*-stam resulterande i *eyrir* med en ungefärlig betydelse 'något som hör till rikedom eller egendom o.d.' och som i egenskap av sekundär bildning hade något mera singularärt över sig.

3. Det förgermanska ord som skulle motsvara *aurr, *aurar*, pl., kunde man då sammanföra med det allmänt germanska ord som representeras av fvn. *auðr* 'rikedom', på följande sätt. Man kan utgå från ie. **au-* (**aw-*) i bl.a. find. *ávati* 'befordrar, hjälper', *ávas-*, n., 'gunst, bistånd', lat. *avere* 'åstunda', ev. gr. *en-eés* 'välvillig', got. *awiliuþ* 'tacksägelse'; liksom man kan fatta *auðr* och dess germanska motsvarigheter som en participbildning på ie. *-t* till en ie. verbbildning (jfr find. och lat. ovan), kan *aurr fattas som en *r*-bildning till samma verb av samma slag som *åker*, *läger*, *timmer* m.fl.

4. Betydelsen 'vikt- och värdeenheter av visst slag' hos fvn. *eyrir*, *aurar*, pl., skulle då motsvara en sekundär betydelse hos de motsvarande två förutsatta, urnordiska orden. Möjligen kunde man gissa att *ia*-avledningen motsvarande *eyrir* tidigt kunnat få specialbetydelsen 'vikt- och värdeenheter'. Kanske *aurar*, pl. tantum, betytt 'värdeföremål (i djur och saker)' > 'rikedom, egendom', medan *eyrir* haft den ursprungliga betydelsen 'speciellt värdeföremål' > 'vikt- och värdeenheter'. Möjligen kan de belagda betydelseerna i den poetiska Eddan för *eyrir* resp. *aurar* utgöra något stöd för en sådan tanke.

5. Det nya, genom *ia*-avledning skapade ordet skulle som singularis ha fungerat i stället för en singularform av det förutsatta moderordet *aurar, vilken antingen dött ut på grund av konkurrens (se p. 1) eller också – om moderordet varit plurale tantum – aldrig funnits. Något behov att förutsätta en pluralform till det till *eyrir* svarande ordet skulle med detta resonemang inte behövas, emedan användningen av det gamla ordets pluralform torde ha varit fast förankrad (jfr *logaurar*, *verðaurar*).

Så långt Ekbos skiss som jag ovan återgivit i något omredigerat skick. Angående de refererade betydelseerna i Eddan kan i förbigående nämnas att *eyrir* där förekommer en gång och då klart representerar 'värdeföremål av ädelmetall, smycke' (Sigurðarkviða in skamma 51:2), medan *aurar* förekommer fyra gånger och då genomgående representerar ett allmännare 'värdeföremål, pl., egendom' (Hyndluljóð 3:1, Völundarkviða 14:5, Sigurðarkviða 37:6 och 39:4).

3.3. Kommentar till Ekbos skiss

Såvitt jag kan förstå, ger Ekbos skiss till sammanfattande etymologi för *eyrir* och *aurar* med de reservationer han själv knyter till denna för första gången en osökt, formellt invändningsfri och språkgeografiskt plausibel förklaring till själva uppkomsten av de två ord som av allt att döma måste förutsättas. Den betydelseutveckling hos *aurar* som då måste förutsättas – 'värdeföremål, pl., egendom' > 'värdeföremål eller egendom av visst, specifikt värde' – skulle i så fall kunna uppfattas som illustrerad av sammansättningarna *verð-aurar*, pl., 'betalningsmedel' och *lögaurar*, pl., 'lagliga betalningsmedel', där *-aurar* fortfarande har sin ursprungliga betydelse. I elliptisk användning skulle då *-aurar* ha kunnat ta första klivet mot en specialisering till just 'värdeföremål eller egendom av visst, specifikt värde (= värdeenheter)'.¹

De antaganden om ett utdöende av singularformen till *aurar*, pl., alternativt ett ursprungligt plurale tantum som Ekbos skiss innehåller har den fördelen att de helt går att förena med de numerusformer som det bevarade materialet uppvisar. Man skulle då se *eyrir* enbart som en komplettering av ett i numerushänseende – redan från början eller efter hand – defekt ord utan singular form. Denna morfo-semantiska utveckling skulle då rimligen antas ha varit fullbordad innan de specialiserade betydelseerna 'värdeföremål av visst bestämt värde i silver' och 'vikt i silver motsvarande visst bestämt värde' hunnit uppstå.

De i Eddan belagda betydelseerna skulle då representera de ursprungliga betydelseerna hos både *eyrir* och *aurar*, pl., och man skulle då kunna sätta punkt för hela resonemanget här.

Enligt min mening kan man dock inte avvisa möjligheten av en alternativ förklaring till det heteroklitiska numerusparadigmet. Den ovan refererade förklaringen har som nödvändig förutsättning antagandet att de två ord som representeras av *eyrir* och *aurar*, pl., i numerushänseende aldrig konkurrerat med varandra. Om man emellertid vill göra anspråk på att vara helt förutsättningslös, måste man ändå räkna med möjligheten att fulla numerusformer för båda orden en gång faktiskt existerat. Om man väljer detta alternativ, förefaller Ekbos skiss inte i sig – ensam – kunna ge någon osökt

förklaring till varför två olika ord utvecklat identiska betydelser under uppvisande av det märkliga morfologiska resultatet att enbart singularformen av det ena och enbart pluralformen av det andra ordet finns belagda.

Om man i stället hade kunnat göra sannolikt eller åtminstone antagligt att de två orden – på någon semantisk utvecklingsnivå – varit knutna till separata sakliga företeelser och påvisa något rimligt skäl för detta, så skulle det för mig framstå som lättare att förstå i första hand varför två olika ord använts och i andra hand möjligen också varför de fått en så märklig morfologisk distribution. Jag vill därför försöka ge ett bidrag till en vidare diskussion med utgångspunkt i det sakliga i stället för det språkliga för att se hur långt denna väg kan leda.

3.4. Intern strukturell semantisk rekonstruktion av *eyrir* eller *aurar* – en möjlighet?

I traditionell etymologisk vetenskap utgår man vanligen från det språkliga materialet och frågar sig vad det undersökta ordet egentligen betydde, eller vad det mest karakteristiska, av ordet betecknade objektet är. Man skulle emellertid kunna vända på steken, utgå från det sakliga materialet och fråga sig vilket objekt som egentligen borde betecknas med det ifrågavarande ordet.

Förutsättningen för att använda en sådan metod måste då naturligtvis vara att den eller de viktigaste betydelser som ordet ifråga har eller åtminstone någon av dessa är mycket väl avgränsad och helst ingår som väl avgränsad kategori i en saklig struktur. Just denna förutsättning uppfyller emellertid *eyrir* och *aurar*, nämligen i betydelsen 'värdeenhet(er) utgörande kvotdel(ar) av *mark* 'mark', närmare bestämt 1/8 mark'. I själva verket är det ju just betydelsen 'värdeenhet' hos *eyrir* som man utgått från, när man i den traditionella etymologien sökt anknyta det till *aureus*.

Men medan utgångspunkten i den traditionella etymologien har varit en lätt iakttagen snarlikhet mellan orden *eyrir* och *aureus*, så bör utgångspunkten nu i stället vara den förutsättningslösa frågan:

1. Vilken enskild sak kan i det förhistoriska Norden rimligen ha fungerat som en allmän värdeenhet av den storleksordning som det medeltida *öre* hade i det dåtida värdesystemet?

Om en sådan sak kan återfinnas, blir nästa fråga:

2. Finns det något stöd i de äldsta skriftliga källorna för ett antagande om detta?

Om så är fallet, blir den sista frågan eventuellt:

3. Kan också ett rimligt och övertygande etymologiskt samband etableras mellan *eyrir* eller *aurar* och en rekonstruerad beteckning för den antagna saken?

Man skulle då kunna resonera på följande sätt. Själva betydelsen 'värdeenhets av viss beskaffenhet' är en rent abstrakt företeelse, som väl kan iakttagas och mätas inom ramen för dess värdesystem, men som inte i sig kan analyseras. Vad som däremot är åtkomligt för analys är det enskilda konkreta objekt som – åtminstone i detta skede av samhällsutveckling – måste förutsättas ha varit bärare av denna värdeenhets. Vi har sett hur man i den traditionella etymologien försökt återfinna denna bärare i ett antikt romerskt mynt.

Nu vet vi visserligen att *eyrir* i sin användning som värdeenhets svarade mot c:a 1 uns silver. Detta är emellertid endast en bestämd vikt, vars ursprungliga namn – lat. *uncia* – som vi redan konstaterat inte kan förknippas med *eyrir* eller *aurar*. Jag har inte heller kunnat finna att någon känd typ av enskilt silverföremål (eller gulföremål) skulle ha haft just denna vikt.

Om man då vänder blicken från enskilda föremål av ädelmetall, återstår de övriga slag av egendom som måste ha funnits i ett förhistoriskt, nordiskt hushåll. Bland dessa intog husdjuren en viktig plats. Kan då något av dessa ha fungerat som värdeenhets motsvarande *eyrir* eller *aurar*, och finns något stöd för ett sådant antagande i lagspråket?

Ja, man kan faktiskt svara ja på båda frågorna. Utgångspunkten får här bli Grágás, något som är av största vikt i sammanhanget. Vad vi försöker finna är det objekt som var den ursprungliga bäraren av värdeenhets *eyrir* eller *aurar*. Det är då väsentligt att börja söka i den nordiska lag som (genom resultaten av en större, av mig ännu icke slutförd undersökning av fornnordisk terminologi för egendom) visat sig vara så terminologiskt konservativ att den måste betecknas som ett terminologiskt relik i detta sammanhang.

3.5. Lagliga betalningsmedel

I GrágK ges en grundläggande regel om lagliga betalningsmedel i kap. 221. Regelns inledning lyder med normaliserad stavning:

Ef mæltir eru lögaurar með mǫnnum oc eru lögaurar kýr oc ær (Om man räknar med lagliga betalningsmedel, så är de ko och fårtacka)

Detta är den grundläggande regeln. I fortsättningen av kapitlet räknas upp ytterligare ett antal slag av varor som fick användas som betalningsmedel, nämligen vadmal, bränt silver, rävsinn. Här är det dock inte fråga om något enskilt föremål. Ett visst antal eller en viss kvantitet anges då som likvärdigt med en *eyrir*. Kon och fårtackan, däremot, är, som enskilda objekt betraktade, lagliga betalningsmedel.

3.6. *Forntida värdesystem*

3.6.1. Kon och fårtackan – grundläggande enheter i ett värdesystem

Kon och fårtackan var något mer än blott och bart lagliga betalningsmedel. De tycks i själva verket ha varit grundläggande enheter i vad som förefaller vara ett urgammalt nordiskt värdesystem. Detta kan slutas av reglerna i GrágK 246. Kapitlet inleds med ett avsnitt där en lång rad olika varuslag, som vadmal, pälsverk av olika slag m.m. åsätts ett värde uttryckt i *eyrir* eller *aurar*. Intet *enskilt objekt* nämns här som bärare av värdet 1 *eyrir*. Avsnittet inleds med orden:

Pat er fiarlag at alþingis male at VI alnir vaðmals gilldz nytt oc onotit scole vera i eyre (Detta är egendoms värde som betalningsmedel enligt Alltingets utsago att 6 alnar gill vadmal, ny och onyttjad, skall räknas på 1 öre)

Därefter kommer ett särskilt avsnitt som lyder:

Petta er enn fiárlag. At kýr þrevetr eða ellre. x vetra eða yngri.kalbær oc miolk hyrnd oc lasta lavs [. . .] sv er giald geng (Detta är vidare egendoms värde som betalningsmedel, att en ko som är 3 år eller äldre eller 10 år eller yngre, dräktigt och mjölkande, med horn i behåll och utan fel [. . .] hon är lagligt betalningsmedel)

Det intressanta är att den definierade kon inte åsätts något värde uttryckt i *eyrir* eller *aurar*. I stället sätts i kapitlets fortsättning en rad andra varianter av nötkreatur, t.ex. ettårigt nötkreatur, tvåårigt nötkreatur, gällko, treårig oxe, i en fix värderelation till den ko av noggrant angiven beskaffenhet som inledningsvis förklarats vara lagligt betalningsmedel. Därefter placeras fårtackan in i en fix värderelation till kon.

Vi .ær við kú. ii. tuévetrar oc iii. gamlar

Grundregeln är att 6 fårtackor svarar mot en ko. Av dessa skall 2 vara tvååringar och 4 vara gamla. Tackorna skall ha sin ull kvar och vara dräktiga. Efter fårtackan placeras en rad sekundära objekt in i systemet, t.ex. geten, hästen, grisen, lärft och vadmal.

Det värde som den sålunda definierade kon i egenskap av värdemätare genom lagens regel kom att representera, kallades i lagen *kúgildi*. I fornnorska källor förekommer även termen *kýrlag*. Den relation som lagens regel etablerat mellan kon och fårtackan kallades *sauðakýrlag*.

Den fornnordiska användningen av kon som värdeenhet är nu en i realhistoriska sammanhang välkänd företeelse. Den redovisas under (den fvn.) beteckningen *Kugildi* i t.ex. Reallexikon der Germanischen Altertumskunde och räknas som giltig även för forntyska förhållanden under hänvisning till ett källställe i Lex Saxonum (se nedan). Mindre uppmärksamhet har emel-

lertid tilldragit sig dels fårets roll i kombination med kon i ett fast värdesystem, dels det inbördes förhållandet mellan *kúgildi* och det till en viss vikt i silver knutna värdesystem som i Grágás representeras av termen *eyrir*.

3.6.2. Två separata värdesystem – deras inbördes relation

I det äldsta fornnordiska samhället, sådant som det framträder i lagspråket, förekom sålunda två separata värdesystem sida vid sida. Det ena bestod av de till en viss vikt i silver knutna termerna *mørk* '1/2 pund silver', och *eyrir* '1/8 *mørk*'. Det andra bestod av de till en på visst sätt definierad ko knutna värdet *kúgildi* och kvotdelar av detta, i första hand representerade av fårtackor, av vilka 6 svarade mot ett *kúgildi* eller *kýrlag* (jfr äv. DN III, 174¹³).

Relationen mellan dessa två värdesystem, i varje fall i ett äldre skede, förefaller framgå av följande:

9 merkr forngildar kýrlagsmerkr (9 forngilla mark av *kýrlags* värde)
DN III, 463¹⁶. (Sunnmøre 1385)

1 mark är här likvärdig med 1 *kýrlag*; detta anges vara i enlighet med forna förhållanden.

sex aura kýrlag (*kýrlag* av sex *aurars* värde)
DN I, 433⁵. (Bergen 1375)

1 *kýrlag* anges således här ha 6 *aurars* värde.

En exakt parallellitet tycks således ha kunnat föreligga – i ett äldre skede – mellan å ena sidan *kúgildi* och *mørk*, och å andra sidan *ær* och *eyrir* i deras funktion i värdesystemet. Denna parallellitet anges i belägg från 1300-talet vara föråldrad. Dessa belägg säger i sig ingenting om när detta äldre skede skulle ha förelegat. Det är emellertid helt klart att någon sådan parallellitet inte finns belagd i de bevarade lagarna. Man räknar där 8 *aurar* på en *mørk*, och 6 *ær* på ett *kúgildi* eller *kýrlag*. Om man inte skall räkna med förekomst av ett allmänt, konkurrerande och avvikande, men i de bevarade lagtexterna icke ens omnämnt system, så borde slutsatsen bli att det i 1300-talsbeläggen omtalade äldre systemet måste förläggas till tiden före de bevarade lagtexternas tillkomst.

3.6.3. Fårtackan – den äldsta enskilda identifierade innehavaren av ett värde motsvarande 1 *eyrir*

Vi har således kunnat identifiera fårtackan som det äldsta kända enskilda objekt som i en egenskap av enhet i ett värdesystem i åtminstone ett skede

kunnat ha ett värde motsvarande 1 *eyrir*. Ett på detta förhållande grundat, tänkt, samordnat, dubbelt värdesystem skulle då kunna sammanfattas i nedanstående schema:

6 fårtackor	= 1 ko
1 ko	= 1 mark (forngill)
1 mark (forngill)	= 6 aurar

Det bör i sammanhanget nämnas att det är ett faktum att namn på djur i äldre tid har kunnat bli beteckningar för myntslag. Från ryskan är sålunda ett ord för mårdskind (ry. *kuny*) känt som beteckning för mynt.

Både kon och fårtackan (eller åtminstone i en vidare mening nötkreaturet och fåret) måste kunna förutsättas vara äldre som värdemätare än guldet och silvret.

3.6.4. Ett gemensamt germanskt värdesystem?

Som ett stöd för tanken på en ursprunglig allgermansk användning av kombinationen nötkreaturet och fåret på detta sätt, kan man enligt min mening uppfatta ett lagställe i *Lex Saxonum* (från karolingisk tid, alltså 800-talet), som vanligen anförs i samband med det fornnordiska *kúgildi* och som lyder:

I. *Solidus est duplex, unus habet duos tremisses quod est bos anniculus, duodecim mensium, vel ovis cum agno.*

II. *Alter solidus tres tremisses, id est, bos XVI mensium.*

(Solidusmyntet är tvåfaldigt; det ena är värt två tremissmynt, vilket är ett årsgammalt, tolv månaders ungnöt, eller en (dräktig) fårtacka med lamm, det andra solidusmyntet är värt tre tremissmynt, vilket är ett ungnöt på 16 månader.)

Lex Saxonum Tit. XIX

Ett annat lagställe, ur *Lex Ribvaria* (som anses vara från 500/600-talet, se Schmidt-Wiegand (1978) s. 172), bekräftar användningen av nötkreaturet som betalningsmedel i fixerat värdeförhållande till *solidus*.

XI. *Si quis weregeldum solvere debet, bovem cornutum videntem et sanum pro duobus solidis tribuat, vaccam cornutam videntem et sanam pro uno solido tribuat.*

(Om någon skall betala manbot, skall han för 2 solidi erlægga en frisk oxe med horn och syn i behåll, för 1 solidus erlægga en frisk ko med horn och syn i behåll.)

Lex Ribvaria Tit. XXXVI:XI

Låt oss först se på värderelationen mellan nötkreatur och får i *Lex Saxonum* och därefter jämföra med motsvarande relation i Grágás.

Lex Saxonum:

1 ettårigt ungnöt = 1 (dräktig) fårtacka med lamm

Grágás:

1 treårig, dräktig ko = 6 dräktiga fårtackor

1 d:o = 3 ettåriga ungnöt

1 ettårigt ungnöt = 2 dräktiga fårtackor

Det står klart att värderelationen mellan nötkreatur och får i Lex Saxonum ingalunda helt överensstämmer med motsvarande relation i Grágás. Med tanke på avståndet i tid och rum mellan de båda lagarna vore något annat snarast märkligt. Värderelationen måste antas ha stått i en grundläggande samklang med åtminstone den regionala tillgången på nötkreatur i relation till tillgången på får. Det är då inte svårt att föreställa sig att fårets relativa värde kan ha varit lägre på Island än hos saxarna. Det väsentliga är emellertid att värderelationen i båda fallen är fixerad i lagen. Nötkreaturet och fåret bildar således tillsammans ett värdesystem.

Någon uppgift om någon motsvarande användning av nötkreatur och får som värdemätare i de angelsaxiska lagarna lämnas inte i t.ex. Reallexikon der Germanischen Altertumskunde. Det bör dock nämnas att konung Ines lagbok (Ine regerade över Wessex åren 688–695) innehåller två flockar av intresse i sammanhanget.

Den ena flocken – Ine 70,1 – fastställer den jordlega eller ränta som skall erläggas för en areal av 10 *hides*. Legan är fastställd i naturapersedlar. Flocken lyder (efter Liebermann hs H):

Æt X hidum to fostre X fata huniges, CCC hlafa, XII ambres Wilisc ealoð, XXX hlutres, II eald hryðeru oððe X weþeras, X gés XX henna, X cysas, amber fulne butran, V leaxas XX (pund)wæga fodres C æla

Av 10 hid åker skall i lega eller ränta betalas 10 fat honung, 300 brödlevar, 12 ämbar välskt öl, 30 (ämbar) ljust (öl), 2 fullvuxna nötkreatur eller 10 baggar, 10 gäss, 20 höns, 10 ostar, ett ämbar fyllt med smör, 5 laxar, 20 pund foder och 100 ålar

Anmärkningsvärt är att man i denna uppräknings saknar varje antydning om värdesystem i mynt eller ädel metall. Intressant är då att nötkreatur och får dels nämns närmast varandra i ett sammanhang, dels att dessa två persedlar, men inga andra, anges som utväxlingsbara mot varandra efter en fastslagen värderelation, nämligen 1:5.

Man kan då fråga sig hur nötkreaturet och fåret placerades in i det framväxande dåtida värdesystemet i mynt eller ädelmetall. Ja, i den medeltida engelska översättningen till latin av denna flock, återges feng. *hrīðer* med lat. *bos*. Om man med Liebermann tolkar feng. *hrīðer* som oxe snarare än ko

(vilket lat. *bos* tycks antyda), så skulle oxen enligt Liebermann i värde ha motsvarat 30 feng. *pæningas* och *weðer*, baggen, därmed $1/5$ av $30 = 6$ *pæningas* (Liebermann 2, s. 600 sp. 2, jämförd med 2, s. 635, sp. 1).

Den andra flokken – Ine 55 – innehåller en legaldefinition av värdet av en fårtacka med lamm. Den lyder (efter Liebermann hs B):

Eowu bið (mid) hire geonge sceaþe scill' (fôr scilling) weorð oðþæt feowertyne niht ofer eastron

En fårtacka med sitt lamm är värt 1 skilling till 14 dagar efter påsk (efter vilken tidpunkt lammet räknas som avvant, emedan en dräktig fårtacka då fått ett nytt lamm)

Här etableras således en värderelation mellan fårtackan och värdeenheten *scilling*, vilken i den medeltida engelska översättningen till latin återgavs med *solidus*. På en *solidus* räknades enligt Liebermann 5 *peningas* i Wessex. Som nämnts ovan räknades oxens värde till 30 *peningas*. Relationen mellan oxen och fårtackan i Wessex borde då ha varit 1:6.

Det förefaller alltså som om den fornengelska relationen mellan oxen och fårtackan å ena sidan, och den fornvästnordiska relationen mellan *kúgildi* och fårtackan å den andra, skulle överensstämma.

Det är inte min mening att man skall dra någon långtgående slutsats av detta förhållande. Tidsskillnaden mellan de engelska källorna och de nordiska är närmare 600 år. Dessutom är det i ena fallet kon och i andra fallet oxen som ställs i värdemässig relation till fårtackan. Vad som är intressant är emellertid dels att man på båda håll använder nötkreaturet och fåret som värdeenheter, dels dessa tillsammans utgör ett system, där fårets värde representerar en fastställd kvotdel av nötkreaturets värde. Att sedan relationen mellan de i systemet använda enheterna i båda fallen är 1:6 är ju slående men väl närmast en följd av att de grundläggande förhållandena i samhället i 600-talets Wessex med boskapsskötsel och fåravel och den relativa betydelse de hade i förhållande till varandra inte var nämnvärt annorlunda än i den tidiga medeltidens Västnorden.

Det är emellertid värt att särskilt uppmärksamma att just fårtackan i båda fallen – i Västnorden åtminstone under ett tidigt skede – kunnat motsvara den på respektive ort gällande nya värdeenheten i ädel metall eller mynt. I förbigående kan observeras att feng. *scilling* – liksom fvn. *eyrir* – kunde användas som mått på ett visst kvantum ädelmetall, jfr feng. *scilling seolfres* (Liebermann 1903 II, s. 640, sp. 2). En jämförelse ser således ut så här:

fvn. 1 *kúgildi* = 6 *ær* = 6 *aurar*, pl.
feng. 1 *hrīðer* = 6 *ēowe* = 6 *scillingas*, pl.

3.6.5. Var fårtackan utgångspunkten för skapandet av en värdeenhets i ädelmetall?

Frågan bör kanske ställas om möjligen övergången till värdeenhets i ädelmetall i både Norden och England kan ha skett på det sättet att man valt ett kvantum ädelmetall (eller ett mynt) som skulle motsvara den dittills gängse värdeenhetsen fårtackan. En sådan hypotes skulle intressant nog stämma förvånansvärt väl med de förhållanden som framkommit ovan i Lex Saxonum.

Enligt Lex Saxonum (från 800-talet) använde man alltså två olika *solidi*. Den ena – som märkligt nog gällde för endast två *tremisses* – motsvarade i värde ett ettårigt ungnöt eller en fårtacka med lamm. Den andra – som helt systemriktigt gällde för tre *tremisses* – motsvarade i värde ett sextonmånaders ungnöt. Av dessa tre olika naturapersedlar var det bara fårtackan som hade direkta, som värdeenhets etablerade fornvästnordiska och fornengelska motsvarigheter. Ungnöten på 12 resp. 16 månader användes inte vare sig i Norden eller i England som självständiga värdeenhets. När det gäller nötkreatur var det ju som vi sett det fullvuxna nötkreaturet, kon eller oxen, som är den etablerade enhets.

Det förefaller därför som om den märkliga myntenhets *solidus* = 2 *tremisses* i Lex Saxonum enklast skulle kunna förstås som en konstruktion avsedd att motsvara värdet av en (dräktig) fårtacka med lamm.

I Lex Ribvaria (från 500/600-talet) kunde vi å andra sidan se att det var kon – *vacca* – som motsvarade en *solidus*. I den ekonomiska verklighet som rådde i de ripuariska frankernas land två sekler tidigare fanns uppenbarligen inget behov av att utnyttja fårtackans värde i relation till någon enhets i ädelmetall, eftersom kons värde då passade till den gällande värdeenhetsen *solidus*.

Frågan hur skillnaden i värde hos *solidus* uttryckt i naturapersedlar vid skilda tidpunkter och i skilda regioner skall förklaras, hör inte hemma i detta sammanhang. De ovan förda resonemangen syftar endast till att klargöra de skäl som talar för att fårtackan som värdemätare vid sidan av kon och oxen varit av grundläggande betydelse inte bara i Norden och i England utan troligen också i det kontinentala Germanien.

Frågan om fårtackans eventuella betydelse för skapande av värdeenhets i ädelmetall kan inte heller besvaras här. Den torde kräva en egen undersökning som ligger helt utanför ramen för detta arbete.

3.6.6. Ett kännetecken på ett kulturhistoriskt utvecklingskede

Vad som hittills har framstått som en forngermansk företeelse bör emellertid också rätteligen, mycket översiktligt, sättas in i ett vidare sammanhang. Det

finns nämligen klara besked om att nötkreaturet och fåret också i antikens värld – i övergångsskedet till historisk tid – tjänade som värdemätare.

I det äldsta Rom före De tolv tavlornas lag gällde enligt Lex Aternia Tarpeia från år 452 f. Kr., enligt den av de romerska auktorerna bevarade traditionen, att böter utdömdes i oxar och får.

Multae dictio ovium et bovium

M. Tullius Cicero, d. 43 f. Kr.: De Re Publica 2, 9, 16.

En domsformel finns i denna tradition bevarad:

Ego ei unum ovem multam dico (jag ådömer honom en bot på ett får)

Aulus Gellius d. 175 f. Kr. 11, 1, 4.

I det homeriska Grekland tjänade nötkreaturet som värdemätare att döma av sex ställen i Iliaden och ett ställe i Odysseen. Ingenstans förekommer emellertid ett värde angivet som understiger 1 ox. Två av ställena må redovisas i översättning:

segrarn

skulle en trebent kittel, en stor, att sättas på elden

få, som till sex par oxar (duodekáboion) på höft värderade männen,

och åt den tappande ställde han fram i ringen en kvinna,

kunnig i allsköns slöjd, som till två par oxar (tessaráboion) blev skattad.

Iliaden 23:703, 705, övers. av B. Risberg (orig., se Homer)

I modern numismatisk forskning ställer man sig skeptisk till tanken att böter någonsin i Rom eller Grekland utkrävdes i boskap. Man tänker sig att betalning fullgjordes i vägd ädelmetall. Däremot vill man inte bestrida att böterna utmättes i boskap, att nötkreaturet och fåret användes som värdemätare (Crawford 1985 s. 20). I ett samhälle där det finns ädelmetall att betala med är detta resonemang naturligtvis fullt giltigt. Det kan dock vara intressant att ur denna synpunkt skärskåda ett ställe ur Gamla Testamentet, nämligen Job 1:1:

I Us' land levde en man som hette Job; han ägde sjutusen får, tretusen kameler, femhundra par oxar och fem hundra åsninnor, därtill tjänare i stor mängd. Så var denne man mäktigare än någon annan i Österlandet.

Textens syfte är helt klart att tala om att Job var en ytterligt rik och mäktig man. För att åstadkomma detta, redovisar man i princip en hel bouppteckning. Det saknas här varje antydning om ädelmetall. Det talas faktiskt inte ens om jordinnehav. Man kan jämföra med vad som under antiken berättades om Kung Midas i Frygien att allt han vidrörde förvandlades till guld. För Job gällde uppenbarligen att en mycket väsentlig andel av hans förmögenhet utgjordes av just nötkreatur och får. De avslutande verserna av Jobs bok kan vidare uppfattas som ett bekräftande indicium på att de inledningsvis näm-

da kategorierna av egendom inte är valda av en slump. I 42:12 sägs nämligen:

”Och Herren välsignade slutet av Jobs levnad ännu mer än begynnelsen, så att han fick fjorton tusen får, sex tusen kameler, ett tusen par oxar, och ett tusen åsninnor.”

Samma kategorier nämns alltså, och fullständig tystnad råder i fråga om ädelmetall.

3.6.7. Ett sent vittnesbörd

Ett vittnesbörd kan också från sen tid anföras som förefaller bekräfta att nötkreaturet och fåret i ett äldre skede har fungerat, inte bara som värdemätare utan också som normalt betalningsmedel. Det är uppgifterna om den på Shetlandsöarna i början av 1800-talet gällande skatten *ox- and sheepsilver*:

The compliment of an ox and twelve sheep from every parish had . . . been granted to the Earl of Bothwell. It was converted into a perpetual tribute, under the name of ox and sheepsilver.

Samuel Hibbert *A description of The Shetland Islands 1822* (Oxford English Dictionary IX s. 663)

Ordet *converted* måste rimligen åsyfta inte bara att gåvan omvandlades till en stående pålaga utan också att dess innehåll förändrades från att vara ett värde räknat och bestående i boskap till att bli samma värde (räknat och) bestående i silver.

3.6.8. Sammanfattande jämförelse med de äldsta nordiska beläggen

Sammanfattningsvis kan man konstatera att bruket av nötkreaturet och fåret som värdemätare ingalunda var en speciell germansk företeelse. Den representerar i stället ett utvecklingsstadium i vilket ädelmetaller ännu inte i tillräcklig grad blivit var mans egendom i en kulturkrets med det gemensamma draget att nötkreatur och får utgjorde en stor och viktig, kanske den största och viktigaste andelen av husdjuren och därmed den rörliga förmögenheten (jfr även Schrader 1917–1923 I s. 371, sp. 1). Det har då ett särskilt intresse att skärskåda de äldsta säkert daterade nordiska beläggen på *eyrir/aurar*.

Först emellertid en översikt över de värdeenheter som förekommit i de tidigare redovisade källorna:

Lex Saxonum	<i>bos</i>	<i>ovis</i>
Ine (Wessex)	<i>hrīðer</i>	<i>ēowu</i>
Lex Aternia Tarpeia (Rom)	<i>bos</i>	<i>ovis</i>

Iliaden	<i>boūs</i>	–
Job	<i>bos</i> (Vulgata)	<i>ovis</i> (Vulgata)
Hibbert (Shetland)	<i>ox</i>	<i>sheep</i>
Grágás	<i>kú</i>	<i>ær</i>

De äldsta säkert daterade beläggen på *eyrir/aurar* torde vara beläggen i Forsa-ristningen. Denna är med filologisk-arkeologisk datering numera av allt att döma säkert av Liestøl daterad till icke nämnvärt senare än slutet av 800-talet (Liestøl 1979). De återfinns i en bötesregel som gällde i det vikingatida Sunded och lyder i fornsvensk transkription i min egen tolkning (Ruthström 1990):

*Oxa at vis gildan ok aura tva staf at fyrsta lagi,
oxa tva ok aura fiura at aðri lagi.
en at þriðia lagi oxa fiura ok aura atta staf.*

En ox och två örar (i böter) för återställande av (stängsel kring) vi i lagenligt skick för varje stav första gången den fallit;
två oxar och fyra örar (för varje stav) andra gången den fallit;
men för tredje gången fyra oxar och åtta örar.

I det vikingatida Sunded var enheterna i värdesystemet – i den mån man vågar räkna med ett verkligt system – oxen och örarna. Med reservation för den inbördes relationen mellan enheterna svarar dessa direkt mot de i den ovan givna översikten redovisade enheterna.

Ordet *aurar*, pl., har i Forsaristningen hittills alltid tolkats som betecknande värdeenheter 1/8 mark i silver. Denna tolkning ter sig dock ytterst osannolik i ljuset av de nu redovisade parallellerna. Den skulle förutsätta att man i Sunded hade använt ett kombinerat värdesystem, i vilket den högre enheten vore hämtad ur det äldre nötkreatur-fårssystemet, medan den lägre enheten vore hämtad ur det yngre systemet baserat på vikt i ädelmetall. Såvitt jag känner till, saknas dock varje parallell till ett sådant antaget system. Det vikingatida Sunded på 800-talet representerar sannolikt just det kulturhistoriska skede i vilket ädelmetallen ännu inte hunnit bli var mans egendom i sådan grad att den blivit värdemätare. Jag vill därför hävda att de äldsta säkert daterade beläggen betecknar (värdeenheter bestående i) får.

Intressant är att konstatera i denna äldsta bötesregel att man vid tredje resan brott inte tar hänsyn till – den förväntade – värderelationen mellan *oxar* och *örar*. Oavsett om relationen i det vikingatida Sunded var 1 ox = 6 örar eller 1 ox = 8 örar, så skulle ju böterna vid tredje resan brott egentligen ha bort heta 5 oxar och 2 örar (alternativt endast 5 oxar).

Nu kan detta naturligtvis förklaras rent stilistiskt, så att ristaren velat behålla den språkliga parallelliteten. En lika god förklaring vore emellertid

den fullt tänkbara möjligheten att vad vi är benägna att uppfatta som blott och bart värdeenheter, i själva verket – i första hand – representerade konkreta värdeföremål eller betalningsmedel (av visst värde). Det är inte alls orimligt att tänka sig att bötessatsernas proportion mellan oxar och örar – om min tolkning av beläggen är riktig – direkt kunde återspegla proportionerna mellan den vikingatida Sundedbondens normala innehav av oxar och får.

Ovan har nämnts den på Shetlandsöarna på 1800-talet gällande skatten *ox-and sheepsilver*. Det torde knappast kunna betivlas att orden *an ox and twelve sheep* i detta fall ursprungligen representerade (värdet av) de konkreta objekten oxar och får och inte enbart några abstrakta värdeenheter. Det blir då också alldeles naturligt att som en parallell se proportionerna mellan oxar och får här som representativa för en Shetlandsbondes normala innehav av oxar och får.

3.7. Ett etymologiskt samband mellan aurar och betydelsen (värdet av) fårtacka?

Låt oss nu återvända till det etymologiska problemet. Utgångspunkten har nu förändrats genom att de äldsta säkert daterade beläggen – Forsaristningens *aura*, pl. *ack*. – av allt att döma torde beteckna (värdeenheter bestående i) får. Den första fråga man i ljust av det ovan redovisade måste ställa sig är naturligtvis om det vore möjligt att också etablera ett etymologiskt samband mellan *aurar* och betydelsen '(värdet av) honfår, fårtacka'.

Fvn. *ær*, f., 'fårtacka' är ett ieur. arvord (jfr Pokorny 1959 I s. 784); jfr nor. *ærsaud*, ffr. *ei*, fsax. *euwi*, *ewi*, mnd. *ewe*, *owe*, fht. *ou*, *ouwi*; jfr även got. *awistr* 'fårfälla', *awēpi* 'fåraherde'; jfr vidare sanskr. *ávi-* m., f., lat. *ovis* m., f., fir. *oi*, lit. *avis*, lett. *avs*, f., alla med bet. 'får'. Det nordiska ordet anses återgå på ett urn. **awir*. Det finns emellertid också fvn. *ásauðr*, (nisl. *ásauður*), d. dial. *aalam*, där förleden eventuellt skulle kunna gå tillbaka på ett urg. **awa-*.

Den första fråga man måste ställa sig är om det går att tänka sig en gammal *r*-utvidgning som – utgående från ett **awiz* (eller **awaz*) – skulle kunna förklara fvn. *aurar*, pl. Direkta paralleller förefaller dock saknas. Att försöka dra in mycket avlägset indoeuropeiskt språkmateriel (t.ex. den i sanskr. *urana-* m., 'lamm, bagge', *ura* 'får', föreliggande roten **ueren* 'bock, får, lamm' (jfr Pokorny 1959 I s. 1170)) ter sig från språkgeografisk synpunkt alltför betänkligt.

3.8. En semantisk utvecklingsfas

Jag nöjer mig med att konstatera att jag inte kunnat etablera något rimligt och övertygande etymologiskt samband mellan å ena sidan ordet *aurar*,

pl., och å andra sidan någon rekonstruerad beteckning för får(tacka). Där-
emot skulle man kunna se en betydelse 'får eller fårtackor som betalnings-
medel (och enheter i ett värdesystem)' hos *aurar* som en fullt tänkbar
semantisk utvecklingsfas hos det i Ekbos skiss antagna ordet **aurr*,
aurar, pl.

3.9. Eyrir och aurar – termer för separata värdesystem?

Om nu *aurar* i ett tidigare skede verkligen betecknat får som värdemätare
och betalningsmedel, så skulle man kanske – med anslutning till Ekbos
etymologiska skiss – kunna tänka sig följande semantiska utveckling:

(1) Utgångspunkten är att endast det rimligen äldsta värdesystemet med
enheterna nötkreaturet och fåret var gällande, och att termen för fåret som
värdemätare var ett ord motsvarande **aurr*, pl. *aurar*.

(2) När silvret började bli så vanligt att en värdeenhet i silver motsvarande
fåret uppkom, skapades en term för denna silverenhet utifrån termen för
fåret. Till ett urnordiskt ord motsvarande **aurr* med den antagna betydelsen
'får som värdeenhet, värdeenhet bestående av får' bildades då genom *ia*-
avledning ett ord motsvarande *eyrir*, kanske först med betydelsen 'föremål
(av silver) med ett värde snarlikt eller motsvarande ett får (som värdeen-
het)', och därefter betydelsen 'värdeenhet (bestående av silver av viss vikt)
av ett värde liknande eller motsvarande får som värdeenhet'.

Alternativt skulle man kunna tänka sig att ordet motsvarande *eyrir* redan
existerade i den av Ekbo antagna betydelsen 'speciellt värdeföremål', men
att denna betydelse sedan specialiserats för att fylla behovet av en term för
värdeenheten i silver.

(3) Ur betydelsen 'värdeenhet (bestående av silver av viss vikt) etc.' bör
rimligen betydelsen 'viss vikt (i silver) motsvarande värdeenheten etc.' ha
kunnat utveckla sig.

(4) Ur de nu nämnda betydelserna 'värdeföremål av på ena eller andra sättet
bestämt slag' bör sedan en allmännare betydelse 'egendom i allmänhet' utan
svårighet ha kunnat utvecklas.

(5) I takt med att silvret med enheterna *mörk* och *eyrir* utvecklades till att bli
viktigare som värdemätare än nötkreaturet och fåret med enheterna *oxi* eller
kú och *aurar* eller *ær*, övergick *aurar* till att identifieras med värdeenhet i
silver från att ha betecknat värdeenhet i får. (Att värdesystemet, när det väl
blivit etablerat i silver och i präglad mynt, har kunnat undergå förändringar

som fördunklat det ursprungliga sambandet med *kúgildi* och *ær*, är ingenting anmärkningsvärt.)

(6) Resultatet av dessa förändringar skulle då ha blivit ett totalt sammanfall i betydelse mellan *eyrir* och *aurar*.

(7) Den märkliga, konsekvent genomförda komplementära distributionen av *eyrir* som singularform och *aurar* som pluralform skulle då möjligen kunna förstås som en utveckling som gynnats av användningsfrekvens och skifte av värdesystem.

Vad som skulle kunna tala för den under (7) förutsatta utvecklingen vore då följande:

I alla betalnings- och bötesammanhang måste pluralformerna av beteckningar för den lägre värdeenheten ha varit betydligt mera frekventa än singularformerna. En enkel kontroll i en godtyckligt vald landskapslag bekräftar detta. Tre kontrollerade balkar i ÄVgL – Md, SB och V – visar sålunda totalt 2 singularbelägg mot 19 pluralbelägg. I utgångsläget skulle därför *aurar* i egenskap av den äldre termen ha utgjort en integrerad del av exempelvis alla mer eller mindre formelartade bötesregler (jfr regeln i Forsaristningen ovan).

När *aurar* genom övergången till värdering i silver kom att bli liktydigt med (och sammanblandat med) ett förutsatt **eyrar*, kan man därför också tänka sig att förutsättningar bör ha funnits för att *aurar* skulle kunna gå segrande ur striden.

I singularis bör däremot i konsekvensens namn det förutsatta **aurr* ha varit jämförelsevis föga frekvent. Samtidigt bör beteckningen för den nya värdeenheten, *eyrir*, ha varit frekvent i singularis i definitionsartade uttryck, motsvarande de i lagspråket förekommande *eyrir veginn* (= *vegins silfrs*) 'öre vägt (silver)', *eyrir taldr* (= *talds silfrs*) 'öre räknat (silver)', *eyrir brendr* (= *brends silfrs*) 'öre bränt (silver)'. Några exempel:

I þann tíð, er kristni kom út hingat til Islands, gékk hér silfr i allar stórskuldir, bleikt silfr ok skyldi halda skor, ok vera meiri luti silfrs, ok svá slegit at 60 peninga gerði eyri veginn, ok var þá allt eitt, talit ok vegit.

Grág II, 192:9

Eyri veginn silfrs eða þat talt, er slegit er þá or eyri.

GulL 3:27

Kap. 246 "vm fiárlag manna" i Grág innehåller i rak följd 6 definitioner av hur mycket av lika många slags varor som krävdes för att uppnå värdet 1 *eyrir*. En sjunde definition inleder kapitlet och har redan citerats ovan.

3.10. *Användningen i Eddan*

Man kan fråga sig hur den här skisserade semantiska utvecklingen skall bedömas i ljuset av förhållandena i Eddan. Som nämnts, representerade det enda belägget på *eyrir* där 'värdeföremål av ädelmetall, smycke', medan de fyra beläggen på *aurar*, pl., mera allmänt betecknade 'värdeföremål, pl., egendom'.

Om man utgår från en uppfattning att språkbruket i Eddan generellt skulle representera ett äldsta stadium, kunde det mot det ovan förda resonemanget invändas att det enda som stämmer är dels den allmänna betydelsen 'värdeföremål, egendom' hos beläggen på *aurar*, pl., dels det förhållandet att belägget på *eyrir* betecknar värdeföremål av just ädelmetall, inte av någon annan beskaffenhet. Belägg för användning som värdeenheter saknas således. Förhållandena i Eddan kunde då möjligen uppfattas som ett argument mot den framlagda hypotesen.

Jag menar dock att detta vore högst överdrivet av följande två orsaker.

1. Hög ålder hos ord eller uttryck anses numera inte omedelbart följa av förekomst i Eddan. Det anses på sin höjd möjligt att någon eller några av eddadikterna kan ha tillkommit på 700-talet (Holtmark 1958, sp. 484). Ingen säker datering av eddabeläggen står oss således till buds, och källäget är som bekant det att Codex Regius är nedskriven på 1200-talet.

För lagspråkets del är förhållandet här däremot betydligt klarare. De äldsta beläggen – Forsaristningens *aura*, pl. ack., – anses, med den ring de är inristade i, som redan nämnts med stor säkerhet inte vara nämnvärt yngre än 800-talet (Liestøl 1979, s. 20). Ordet används här som central term i en bötesregel. Termen är den samma som i andra bötesregler i de senare, medeltida lagarna. Användningen som central term i lagspråket vid denna tidpunkt måste rimligtvis innebära att användningen inte var helt ny. Användningen av *aurar*, pl., i specialiserad betydelse kan således utan vidare föras tillbaka till vikingatiden, kanske ännu längre tillbaka. Man måste då också räkna med att *eyrir* kunnat förekomma i samma användning vid samma tidpunkt.

2. Det måste vidare hävdas att man inte kan använda ord ur Eddans poetiska språk som något slags test på åldern hos en användning av samma ord i lagspråket. Det lär inte gå att dra någon som helst slutsats för lagspråkets del av det faktum att *eyrir*, *aurar*, pl., inte finns belagda i Eddan som beteckningar för värdeenheter. Källorna representerar i viss mån skilda språkliga världar.

Slutsatsen måste bli att förhållandena i Eddan inte kan bidra med någonting säkert vid bedömningen av den ovan skisserade, tänkta semantiska utvecklingen.

4. Sammanfattning

Den traditionella etymologien för *eyrir* och *aurar*, pl., har vid en kritisk granskning visat sig ytterst diskutabel från rent språkhistorisk synpunkt, och direkt ohållbar från såväl språkgeografisk som realhistorisk synpunkt. Den måste därför avvisas.

En ny, sammanfattande skiss till etymologi har presenterats för mig av prof. Sven Ekbo. Enligt denna är ett urgermanskt eller förgermanskt ord motsvarande **aurr*, *aurar*, pl., det ursprungliga ordet och att uppfatta som en *r*-utvidgning till roten i fvn. *auðr* 'rikedom'. Till detta ord har sedan, sekundärt, ett ord motsvarande *eyrir* bildats genom *ia*-avledning. Genom semantisk utveckling har orden kommit att få samma betydelsespektrum. De har därför kommit att uppfattas som ett och samma ord.

Ekbos skiss ger en som det förefaller helt oantastlig rent etymologisk förklaring till orden *eyrir* och *aurar*. Om man antar att singularformen till *aurar* antingen aldrig existerat (ordet var plurale tantum) eller också – på grund av förekomst av homonymer – blivit utkonkurrerad av ett annat, synonymt ord, kan *eyrir* uppfattas som bildat som komplementär singularform. Om man däremot utgår från att båda orden en gång samtidigt haft fulla numerusformer, bidrar skissen emellertid i sig, ensam, föga till förståelsen av den undantagslösa komplementära distributionen av ordet *eyrir* till användning i enbart singularis och ordet **aurr*, *aurar*, pl., till användning i enbart pluralis.

Ett försök till intern semantisk rekonstruktion av de äldsta betydelseerna hos de båda orden antyder möjligheten att de i ett förlitterärt, men icke ursprungligt skede betecknat var sin underordnad värdeenheter i var sitt värdesystem. Enligt denna hypotes skulle **aurr*, *aurar*, pl., i ett äldsta värdesystem ha betecknat fårets värde i relation till nötkreaturets värde, *kúgildi*. Denna hypotes förefaller ha verifierats av en nytolkning av beläggen i Forsaristningen, som bedömts nödvändig i ljuset av en jämförelse med förhållanden i bl.a. fornvästgermanska och fornromerska lagar. I det rimligen yngre värdesystem som introducerades med användningen av silver, skulle sedan *eyrir* ha fått beteckna värdet av 1 uns silver som andel av 1 *mork* silver, d.v.s. 1/2 skålpund.

Möjligen skulle värdeenheter 1 uns silver då kunna tänkas ha uppstått som en med fårtackan i värdehänseende identisk eller nära jämförbar storhet. Termen *eyrir* kunde då ses som en beteckning som skapats eller genom

specialisering åstadkommits utifrån den existerande termen *aurr, *aurar*, pl., för fårtackan som värdeenhets.

Vid den samordnade och parallella användningen av båda värdesystemen och dessas beteckningar, borde en betydelseutveckling mot en renodlad betydelse av enhetlig värdeenhets ha kunnat medföra ett sammanfall i betydelse. Samtidigt skulle hög frekvens för pluralformer i allmänhet i förening med språklig konservatism ha gynnat *aurar*, pl., gentemot *eyrar, medan låg frekvens för singularformer i allmänhet i förening med förekomst av definitionsliknande uttryck i singularis för den nya värdeenhetsen i silver skulle ha gynnat *eyrir* gentemot *aurr. Den skisserade utvecklingen skulle i så fall ha ägt rum i samband med att silvret etablerades som värdemätare i Norden. Att döma av de talrika arkeologiska fynden av hacksilver i Norden under vikingatid, måste (det vägda) silvret åtminstone vid denna tid ha tjänstgjort som betalningsmedel (Stenberger 1961, sp. 37). Emellertid var den mot *eyrir* svarande vikten i bruk redan långt före vikingatid i Norge (se Skaare 1976, sp. 716). Kanske måste man därför räkna med att den tänkta terminologiska utvecklingen kunde ha tagit sin början redan i urnordisk tid.

Avslutningsvis måste det starkt understrykas att det här av mig gjorda försöket att finna en motivering till den komplementära distributionen av *eyrir* och *aurar* är i allt väsentligt hypotetiskt.

Källor och litteratur

- Andersson, Aron (1960), "Guld: Medeltid", *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid*, Allhem, Malmö.
- Arngart, O. (1945), "The word shilling", *Studia neophilologica* 18, 1945/46, AB Lundequistska Bokhandeln, Uppsala 1946, s. 105 ff.
- Biblia sacra vulgatae editionis* (1906), ed. M. Hetzenauer, Sumptibus Librariae Academiae Wagnerianae, Oeniponte, Vetus Testamentum Job 1:1.
- Blöndal Magnússon, Ásgeir (1989), *Íslensk orðsifjabók*, Orðabók Háskólans, Reykjavík.
- Bolin, Sture (1926), *Fynden av romerska mynt i det fria Germanien*, C. W. Lindströms Bokhandel, Lund.
- (1947), "Aureus", *Svensk uppslagsbok* 2 uppl., 2:821.
- Brøgger, A. W. (1921), *Ertog og øre. Den gamle norske vegt*, Skrifter utg. av Videnskapsselskapet i Kristiania. Hist. – Filos. Kl. 1921: Bd 1: No. 3, Kristiania, s. 6–7.
- Cicero, M. Tullius, d. 43 f. Kr., *De Re Publica* 2, 9, 16, citerat i Lewis and Short, s. 1171, sp. 1.
- Corpus iuris germanici antiqui*. Utg. av Fred. Walter. Reimer, Berlin 1824 (Lex Ribvaria, Lex Saxonum).
- Crawford, Michael H. (1985), *Coinage and money under the Roman republic*, Methuen & Co, London.

- Das Gesetzbuch der Könige Ælfred – Ine, se *Die Gesetze der Angelsachsen*.
de Vries, Jan (1961), *Altnordisches etymologisches Wörterbuch*, E. J. Brill, Leiden, s. 108.
- Die Gesetze der Angelsachsen I–III*. Hrsg. von F. Liebermann, Max Niemeyer, Halle 1903 (Das Gesetzbuch der Könige Ælfred – Ine).
- Diplomatarium Norvegicum*. Udg. af Chr. C. A. Lange og C. R. Unger m.fl. Kristiania 1849–, I 537:7, III, 174.¹³
- Edda, Die Lieder des Codex Regius nebst verwandten Denkmälern*. Hrsg. von Gustav Neckel, vierte umgearbeitete Auflage, Carl Winter Universitätsverlag, Heidelberg 1962 (Hyndluljóð 3:1, Völundarkviða 14:5, Sigurðarkviða 37:6 och 39:4).
- Erikson, A. (1963), Gregorius av Tours, *Frankernas historia*. Översättning i urval med inledning och kommentarer, Natur och Kultur, Stockholm, s. 8.
- Falk, Hjalmar og Torp, Alf, (1911), *Norwegisch-Dänisches etymologisches Wörterbuch*, 2 uppl., Carl Winter Universitätsverlag, Heidelberg.
- Forsaristningen, se Ruthström (1990).
- Gellius, Aulus, d. 175 f. Kr., 11, 1, 4, citerat i Lewis and Short, s. 1285, sp. 3.
- Grágás efter det Arnamagnæanske Haandskrift Nr. 334 fol. Staðarhólsbók*. Utg. av Kommissionen for det Arnamagnæanske Legat, København 1883, kap. 192:9.
- Grágás Islændernes Lovbog i Fristatens Tid, udgivet efter det Kongelige Bibliotheks Haandskrift og oversat af Vilhjálmur Finsen*. Genoptryckt 1974 efter Vilhjálmur Finsens udgave 1852, Odense Universitetsforlag, Odense.
- Grágás, Stykker som findes i det Arnamagnæanske Haandskrift Nr. 351 fol. Skál hólsbók*. Udgivet af Kommissionen for det Arnamagnæanske Legat, København 1883.
- Gregorius av Tours, se Erikson (1963).
- Gulatingslagen, se *Norges Gamle Love I*, kap. 3:27.
- Hellquist, Elof (1948), *Svensk etymologisk ordbok*, 3 uppl., Gleerups, Lund, s. 1464.
- Hertzberg, Ebbe (1895), se NGL V, Glossarium.
- Hibbert, Samuel (1822), *A description of The Shetland Islands*, se *Oxford English Dictionary*.
- Hilliger, B. (1907), "Der Denar der Lex Salica", *Historische Vierteljahrschrift* 10 Jahrg., Teubner, Leipzig, s. 1–56.
- Hoad (1986), se *The Concise Oxford Dictionary of English Etymology*.
- Holtsmark, Anne (1958), "Eddadiktning", *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid*, Allhem, Malmö.
- Homer, *The Iliad II*, by A. T. Murray, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts & William Heinemann Ltd, London 1985, s. 546.
- Homer, *Iliaden*, översättning av Bernhard Risberg, Bonniers, Stockholm 1928, s. 450.
- Hyndluljóð, se *Edda*.
- Iliaden*, se Homer och Homeros.
- Ine, se *Die Gesetze der Angelsachsen*.
- Job, se *Biblia sacra vulgatae editionis*.
- Jóhannesson, Alexander (1956), *Isländisches etymologisches Wörterbuch*, Bern, s. 943.

- Kluge, Friedrich (1989), *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*, 22. Auflage, Walter de Gruyter, Berlin-New York.
- Kock, Axel (1911–1916), *Umlaut und Brechung im Altschwedischen*, Lunds universitets årsskrift N.F. Avd. 1 Bd 12 nr 1, Lund, s. 151.
- Lewis, Charlton T. and Short, Charles, (1969), *A latin dictionary*, first edition 1879, Clarendon Press, Oxford. Impression of 1969, Oxford University Press, London, s. 1171, sp. 1(1. multa), s. 1285, sp. 3 (övis).
- Lex Aternia Tarpeia, se Cicero och Gellius.
- Lex Ribvaria, se *Corpus iuris germanici antiqui*.
- Lex Saxonum, se *Corpus iuris germanici antiqui*.
- Liebermann, se *Die Gesetze der Angelsachsen*.
- Liestøl, Aslak (1979), "Runeringen i Forsa", *Saga och sed*, årg. 1979, s. 12–27.
- Marstrander, Carl J. S. (1924), "Spredte Bidrag til Vægtens og Vægtterminologiens Historie hos Germanerne", *Skrifter utgitt af Videnskapselskapet i Kristiania*. II Hist.-Filos. Klasse. 1924. No. 9, s. 30.
- Nielsen, Niels Åge (1966), *Dansk Etymologisk Ordbog*, Gyldendal, København, s. 477.
- Norges Gamle Love indtil 1387*. Udg. ved R. Keyser og P. A. Munch m.fl., Kristiania 1846–1895 (GulL, Glossarium, s. 165).
- Olson, Emil (1916), *De appellativa substantivens bildning i fornsvenskan*, Gleerups, Lund, s. 192.
- Oxford English Dictionary IX*, Oxford University Press, reprinted Oxford 1970, s. 663 sp. 1 (Hibbert citerad under *sheep*).
- Pokorny, Julius (1959), *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch I*. Francke Verlag Bern, s. 784 o. 1170.
- Reallexikon der Germanischen Altertumskunde*. Hrsg. von J. Hoops, Trübner, Strassburg 1915–16, Bd 3 s. 115.
- Risberg, se Homeros.
- Ruthström, Bo (1990), "Forsaristningen – vikingatida vi-rätt?". *Arkiv för nordisk filologi*, årg. 1990, s. 41–55.
- Samling af Sweriges Gamla Lagar*. Utg. af H. S. Collin & C. J. Schlyter, Stockholm o. Lund 1827 o. senare (YVgL, ÄVgL).
- Schmidt-Wiegand, Ruth (1978), "Stammesrecht und Volkssprache in karolingischer Zeit", se Schmidt-Wiegand (1991).
- (1991), *Stammesrecht und Volkssprache, ausgewählte Aufsätze zu den Leges barbarorum*. Hrsg. von Dagmar Hüpper und Clausdieter Schott, VCH Acta humaniora, Weinheim (Stammesrecht und Volkssprache in karolingischer Zeit, s. 148 ff.).
- Schrader, O. (1917–1923), *Reallexikon der indogermanischen Altertumskunde* 1 Bd. 2 Aufl. Hrsg. von A. Nehring, Walther de Gruyter & Co, Berlin und Leipzig.
- Sigurðarkviða, se *Edda*.
- Skaare, K. (1976), "Øre", *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid*, Allhem, Malmö.
- Stenberger (1961), "Hacksilver", *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid*, Allhem, Malmö.
- Tacitus, se Önerfors.

The Concise Oxford Dictionary of English Etymology. Edited by T. F. Hoad, Oxford University Press, Oxford 1986.

Torp, Alf (1919), *Nynorsk etymologisk ordbok*, Aschehoug & Co, Kristiania, s. 886.

van Helten, W. L. (1907), "Zur Lexikologie des Altostfriesischen", s. 74, *Verhandelingen der Koninklijke Akademie van Wetenschappen*, Afdeeling Letterkunde.

Nieuwe Reeks Deel IX, J. Müller, Amsterdam.

Wessén, Elias (1960), *Våra ord*, Norstedts, Stockholm, s. 500.

– (1991), *Våra ord*, Norstedts, Stockholm, 2 tillökade uppl., 7 tr., s. 528.

Vølundarkviða, se *Edda*.

Yngre Västgötalagen, se *Samling af Sweriges Gamla Lagar*

Äldre Västgötalagen, se *Samling af Sweriges Gamla Lagar*

Önnerfors, Alf (1960) utg., Tacitus, Publius Cornelius *Germania*, *originalalets text med svensk tolkning*, Natur och kultur, Stockholm, s. 38 f.

Förkortningar

DN	Diplomatarium Norvegicum
GrágK	Grágás Islændernes Lovbog i Fristatens Tid, udgivet efter det Kongelige Bibliotheks Haandskrift og oversat af Vilhjálmur Finsen
GrágSt	Grágás efter det Arnamagnæanske Haandskrift Nr. 334 fol. Staðarhólsbók
Grág II	Grágás, Stykker som findes i det Arnamagnæanske Haandskrift Nr. 351 fol. Skálhóltsbók, udgivet af Kommissionen for det Arnamagnæanske Legat
GregoriusHF	Gregorius av Tours (d. 594 e. Kr.) <i>Historia francorum</i> , se Erikson (1963)
GulL	Gulatingslagen
Ine	Das Gesetzbuch der Könige Ælfred-Ine
NGL	Norges Gamle Love
YVgL	Yngre Västgötalagen
RB	Rättilösabalken
ÄVgL	Äldre Västgötalagen
Md	Om mandrâp
SB	Slagsmålsbalken
V	Om vådasår

DIANA WHALEY

Nicknames and Narratives in the Sagas*

I. Introductory – the nicknames

Prompted by the woman he desires as his consort, King Haraldr Hálfðanarson vows before his creator never to cut or comb his hair until he has brought all of Norway under his sole rule, or else to die in the attempt. Ten years later, his aim accomplished, he receives a haircut and a new name from Rognvaldr Mœrajarl:

Pá kǫlluðu þeir hann Harald lúfu, en síðan gaf Rognvaldr honum kenningarnafn ok kallaði hann Harald inn hárfagra, ok sǫgðu allir, er sá, at þat var it mesta sannnefni, því at hann hafði hár bæði mikit ok fagrt.

(*Heimskringla, Haralds saga hárfagra* ch. 23; see also ch. 4)

Hárfagri is of course one of most famous early Scandinavian nicknames – so famous that it is also attached, probably in error, to King Haraldr Sigurðarson in English and French accounts of his death at Stamford Bridge in 1066¹ – and it may well be authentic. There are, for instance, three skaldic occurrences which may be early, though none is completely secure as to text and date.² The sagas' interpretation of *lúfa*, which is otherwise unknown in

* This article is a revised version of a paper given at the Eighth International Saga Conference, Göteborg, August 1991. I am grateful to all who offered comments or questions there, especially Kees Samplonius and James Knirk (see notes 12 and 16 below), and Sverrir Tómasson, who commented on the non-interpretability of many nicknames. Thanks are also due to Gillian Fellows-Jensen, who read an early draft. Many of the points raised deserve fuller discussion than space allows here.

Limitations of space prevent the inclusion of full source-references for all the nicknames mentioned, but they can be traced through Lind 1921. The difficult decision whether or not to translate nicknames has been resolved in the negative on the grounds that many are transparent, while others are untranslatable. English forms are, however, given when the context demands it, and again suggested translations can be found in Lind 1921.

¹ Including the 'D' version of the *Anglo-Saxon Chronicle*; see I 199 and II 256. G. Turville-Petre (1968, 3) suggests that the chroniclers may not be mistaken, but that Haraldr Sigurðarson may have inherited this nickname from his ancestor.

² *Hárfagri* occurs in (i) *Haraldskvæði* 1, as a v.l. to (normalised) *afar-auðga*, which latter is, however, preferable on metrical grounds; (ii) Jónunn skáldmær's *Sendibitr* 2, about which there are difficulties of dating (reviewed by Fidjestøl 1982, 180–1); and (iii) a suspect verse attributed to Þorbjörn hornklofi in *Fagrskinna A* (*Skjaldedigting* I A 21, v. 5). This last contains *lúfa* as well as *hárfagri*.

ON, as a nickname meaning ‘Shock-head’ or ‘Shaggy-head’ has, on the other hand, been challenged (e.g. by Moe 1926, esp. 134–40), and the story built around the two nicknames has the distinct ring of folk-tale or legend, which it shares with other parts of the saga.³ However, the success of the narrative does not depend on the historical authenticity of the nickname *hárfagri* or the story attached to it (and correspondingly this paper is mainly concerned with nicknames as presented within the sagas, independently of their supposed historicity or lack of it). The nickname, with its reference to fine-looking hair, adds distinction to this already outstanding king, and the explanation of its origin, curious and picturesque in itself, highlights the motif of vow and fulfilment which so successfully structures the first half of his saga, as it also does, in a less developed way, in *Fagrskinna* ch. 3. In *Egils saga*, the vow and the name *lúfa* are mentioned, but *hárfagri* is given no special prominence; this treatment of the names is suggestive of a different balance of sympathies.

The nicknames in the passage cited above are just two items from a large corpus. Over four thousand different items are listed in Lind’s *Norski-sländska personbinamn* (1921), and on average each one was held by two different individuals (so Hødnebo 1974, 318).⁴ They range from the obvious and ordinary (*ungi*, *sterki*, *rauðr*, *nef*) to the lyrical, the whimsical and the slanderous (*eykyndill*, *haustmyrkr*, *kaldaljós*, *knarrarbringa*, *mqrnefr*, *meinfretr*). My concern throughout this paper, and particularly in part II, is less with the inventory of names in the sagas than with the use made of traditions about nicknames and their origins within narrative contexts. First, though, some explanations of terminology and other preliminaries are necessary.

The names under discussion here are additional characterising names which identify an individual more precisely than a forename alone (*Björn* or *Eyvindr*, *Hildir* or *Pórdís*) can. A name of this kind is most often referred to in ON as *kenningarnafn* (or *kenninafn*, which occurs as early as *Ynglingatal* v. 37, composed c. 900).⁵ Thus when Gilbert Foliot is introduced in *Thómass saga erkibyskups*, it is explained that Gilbert is his *eignarnafn*, and Foliot his *kenningarnafn* (translating Lat. *cognomentum*; quoted in Fritzner 1883–96,

³ For example, the idea of hair grown long and only cut when a certain feat is accomplished is paralleled in Tacitus’ account of the Chatti, who left their hair and beards unshorn until they had slain their first enemy (*Germania* ch. 31).

⁴ Other standard collections are Finnur Jónsson’s of 1907 and Kahle’s of 1910, which supplemented Finnur’s study by covering the later part of the period to 1400, and by fuller use of Norwegian and Icelandic documentary sources for the early period. Flom (1920, 352) estimated that Finnur Jónsson’s collection contains about 2800 names, Kahle’s about 1100. These two works are classified semantically, whereas Lind 1921, like Rygh 1871, is an alphabetic list.

⁵ Verse 37 is the only verse for which Claus Krag admits the possibility of a genuinely early date (1991, 166).

s.v. *kenningarnafn*).⁶ *Viðrnefni* is another alternative to *kenningarnafn*. In the *Flateyjarbók* account of Óláfr Tryggvason giving the poet Hallfreðr his celebrated nickname, the king says, “Vist ertu vandræðaskalld, en minn madr skaltu þó vera ok hafa samt vidrnefnnit” (I 326); the AM 61 fol. version refers to the nickname as both *viðrnefni* and *kenningarnafn* (*Hallfreðar saga* 1977, 45). The terms *auknefni* and *sannnefni* are also applied to additional names, and are discussed below. There is no agreed English terminology for anthroponymics, but the nearest equivalents to *kenningarnafn* are *byname* (cf. Swedish *binamn*) and *nickname*.⁷ The choice of *nickname* for the title of this paper was, I confess, governed partly by the interests of alliteration, but mainly by the fact that it is normally applied especially to those bynames which are the main topic of this paper: those which identify their bearer by reference to personal characteristics or particular incidents, rather than to relationships, places or occupations (see further below).⁸

The nickname normally supplements a forename, but in some cases it is used alone in place of the forename, and it can even oust it completely. The name *Snorri* was, according to *Eyrbyggja saga* ch. 12 and *Gísla saga* ch. 18, originally given as a nickname (first in the form *Snerrir*, then *Snorri*) to Þorgrímur Þorgrímsson when he proved a difficult child. As *Snorri goði*, he has a career of great distinction, and improves somewhat with age (*Eyrbyggja saga*, esp. ch. 65). The name was later used for descendants of *Snorri goði*, *Snorri Sturluson* among them, and for members of other families. Other names, including *Grettir* and *Skapti*, *Gellir* and *Sturla*, have a similar history. A nickname turned forename can also appear in the patronymics of offspring (e.g. *Gísli Súrsson*, or the *Krákneflingar*, collectively named from Þórður *krákunef*), in the nicknames of others (Þorbjörn *Skakkaskáld*, poet to Erlingr *skakki*), in names of places (*Gullberastaðir*, settled by Björn *gullberi*), of poems (*Gráfeldardrápa* from its dedicatee King Haraldr *gráfeldr*, *Stutfeldardrápa* from its poet Þórarinn *stutfeldr*), of weapons (*Selshefnir*, see p. 139), and even of phases in a battle (the *Orrahrið* at the battle of Stamford Bridge, named from Eysteinn ‘Moorcock’). In this way the switch of status from nicknames into forenames shown in the sagas repeats the process assumed to be already completed in an older stratum of forenames such as *Björn*, *Helgi* or *Steinn*.⁹

⁶ As Clunies Ross points out (1987, 56), *kenningarnafn* in the AM 674a, 4to text of the ON *Elucidarius* translates *agnomina*; the instances under discussion are angels’ names which refer to particular circumstances.

⁷ *Nickname* is cognate with ON *auknafn*: cf. OE *ēac* ‘also’ + *nama*. It is formed through misdivision of ME *an ekename*, cf. “Neekname or eke name: Agnomen” in the fifteenth-century *Promptorium Parvulorum*.

⁸ I do not believe it useful to treat short or hypocoristic (pet-) forms as a type of nickname (despite certain common features), and these are outside the scope of this paper.

Whereas forenames are normally bestowed at, or quite soon after, birth, this is only rarely said to be the case with nicknames. Þorbjörg *hólmasól*'s nickname evidently refers to her birth on an islet in Eyjafjarðará when her parents were moving home (*Landnámabók* p. 252); and Snorri Sturluson's son Jón *murtr* owed his nickname (which designates a kind of small trout) to his slight build in childhood (*Íslendinga saga* ch. 16). Many nicknames, on the other hand, can only have been given in adulthood, such as those referring to occupation or status, or to characteristics such as beards or baldness, and this seems to have been the normal practice. *Skalla*-Grímr, for example, got his nickname from his premature baldness at the age of twenty-five (according to *Egils saga* ch. 20). Some nicknames, such as *Brennu*-(Njáll) or (Óláfr) *helgi* were self-evidently bestowed posthumously, and others probably were, (Haraldr) *harðráði* among them (Turville-Petre 1968, 3 and *Heimskringla* III, 1951, xxxix n. 1). Another general feature is that Nordic nicknames match those of other cultures in being given more frequently to men than women (Steffensen 1966–9, 181).

The nicknames are essentially personal and non-hereditary, though there is some tendency for them to be passed on within families. Ketill *blundr*'s descendants included Þorgeirr *blundr*, *Blund*-Ketill and Þóroddr *hrisablundr* (*Landnámabók* pp. 73–4); while in the case of *Ketill hængr*, grandfather and grandson, both forename and nickname were handed down, missing one generation, as was common practice with forenames alone. With the whimsical inventiveness that often characterises nickname-giving, themes rather than actual nicknames sometimes continued down the generations. Jórunn *mannvitsbrekka*, sister of Unnr or Auðr in djúpúðga, has Ketill *inn fíflski* as a son (*Landnámabók* pp. 322–3);¹⁰ while another family went in for seafaring allusions: Steinn *mjqksiglandi*, grandson of Þoðmóðr *ór búlkarúmi*, in turn had a grandson with the forename *Hafþórr*. Of course inherited names or name-types may reflect family resemblances. The Yngling king Ingjaldr *illráði* passes on his treacherous nature, and with it his unpleasant nickname, in the feminine form, to his daughter Ása in *Ynglinga saga* chs 39–40; while according to *Landnámabók* pp. 48–9, Hallr *goðlauss* and his father Helgi (in *Sturlubók*, or Þórir, in *Hauksbók*) *goðlauss* both merited the name: “Þeir feðgar vildu ekki blóta ok trúðu á mátt sinn.”

Family tradition thus partially accounts for the frequent co-occurrence of particular nicknames with particular forenames,¹¹ but there are doubtless

⁹ It is very difficult to judge the relative likelihood of a particular name being derived from a byname or being an original forename: see, e.g., Janzén 1947, 39–57.

¹⁰ Ketill's nickname is explained in *Fornmanna sögur* I 251: “Hann var vel kristinn; því kolluðu heiðingjar hann Ketil inn fíflska”. The alternative name *inn fíflski* which is ascribed to Ketill in *Laxdæla saga* is thought to be a later effort at improving the name (*Laxdæla saga* ch. 1 and n. 5). On the meaning of *mannvitsbrekka*, see Tveitane 1977.

¹¹ See Storm 1893 and Tassin 1981, mainly on forenames.

other factors involved when such couplings as *Eysteinn glumra*, *Óláfr geirstaðaalfr*, *Porleifr spaki* and *Hálfðan hvítbeinn* are attached to more than one person. One is the attraction of a famous nickname to a forename; others are authorial or scribal confusion, and the artificial duplication of what was originally one person. The individual cases and the phenomenon in general merit further attention.¹²

Choice – the option of the community to refer to an individual by a byname or not, and the selection of a particular byname – is an important aspect of these names. Patronymics, sometimes treated as a special category within or alongside the bynames, are different in kind, for they offer virtually no scope for choice, except that the father may be referred to by his forename (as in Leifr *Eiriksson*), his forename with nickname attached (Egill *Skalla-Grímsson*), his nickname alone (Gísli *Súrsson*) or a title (Loptr *Biskupsson* – an example that comes close to being a byname). The use of a metronymic is of course another quite common alternative (e.g. Þórðr *Ingunnarson*). Names referring to other relationships can, on the other hand, be counted among the bynames. Examples are Hákon *Aðalsteinsfóstri*, Árni *konungsmágr*, or Þórarinn *Ragabróðir*. Epithets referring to place are also often reckoned as bynames, as in the names of Þrándr *í Gøtu*, Oddr *breiðfirðingr*, *Dala-Guðbrandr* or Þórolfr *Mostrarskegg*. In some cases these locative names refer to place of operations rather than place of origin: Guðleikr *gerzki* and Hrafn *Hlymreksfari* traded in Garðar and Limerick rather than coming from those places. Designations of status or occupation are a difficult category. Some, such as *konungr* or *berserkr* or *skáld*, are attached to so many people that, unless they are further qualified (as in *Kolbrúnarskáld* or *vandræðaskáld*), they seem not so much to single out an individual as to label him or her as a member of a class, and they can therefore hardly be counted as bynames. This view is supported by the co-occurrence of these titles with names that clearly are bynames, as in Porkell máni *lqsgqumaðr*. Other occupational designations, however, seem to have strong affinities with descriptive bynames. *Farmaðr*, for instance, is not dissimilar to *inn víðfqrli*, and *læknir* perhaps refers to healing as an accomplishment rather than an occupation; but the line is difficult to draw.

A very large number of bynames are either descriptive or commemorative. They refer not to external circumstances such as relationships, place or occupation, but to personal features of their bearers, or else to some unique event in which they were involved. I term these *nicknames* and regard them as a sub-category of byname, although some scholars would apply *byname* only to names of this type. They may designate people by reference to

¹² I am much indebted to Kees Samplonius for bringing this phenomenon (and other points of detail) to my attention and suggesting examples and explanations.

physical features, inborn (*hávi*, *rauðskeggr*) or acquired through accident or injury (*hoggvinkinni*, *bægifótr*, *tréfótr*), to their clothing or equipment (*loð-brók*, *rauðfeldr*), or to their temperament or habitual behaviour (*spaki*, *káti*, *kumbi*, *matkrákr*), including their religious practice (*Blót-*, *ókrístni*; and see Steffensen 1966–9, 179–91). Other large groups comprise names referring to living creatures (*hundr*, *refr*, *Hænsa-*, *hængr* or, for women, *rjúpa*) or objects (*Knarrar-*, *máni* or *stong*). Some compound names combine two different characterising features of their bearers. Þórðr *Lundar-skalli* was presumably bald as well as coming from Lundr, while *Øl-kofri*, eponymous hero of the *þáttr*, brews ale and wears a hood.¹³

The corpus of Old Norse-Icelandic bynames, as even a small sample shows, presents a fascinating variety of form and meaning. It can be classified quite successfully on the basis of morphological type (e.g. weak adjectives, with or without article, or prefixed genitive nouns, see Ekbo 1947, 271–8 and Hødnebo 1974, 319); but once external form is not the sole criterion, the ground is much more unsure. There are difficulties even with the very simple categories outlined in the previous paragraph, for, even setting aside the textually doubtful or semantically obscure, the names are not necessarily transparent, especially because of the possibility of either literal or figurative usage, and of direct or ironic application.

The names referring to animals and objects are particularly elusive, since they have affinity with other categories, but it is only sometimes possible to know which. Þórir *hjqrtr* is described in Snorri's *Óláfs saga Tryggvasonar* ch. 78 as “allra manna fóthvatastr”, which presumably accounts for his nickname, while *Hafr*-Björn is said to be named from his huge flock of goats, which multiplied wonderfully with the help of a visiting buck after Björn had, in a dream, gone into partnership with a troll (*Landnámabók* pp. 330–1). Another ‘goat’ nickname, *Geitar-*, was allegedly bestowed on a Greenlander called Hallr who wandered over the glaciers and wastes of Norway sustained only by the milk of a goat he led with him.¹⁴ But other men nicknamed *goat* may have looked, sounded, or behaved like a goat, owned many goats or had an interesting adventure involving a goat. In the same way, *Skjaldar*-Björn is said to have got his nickname, which replaced his previous one of *Hella*-Björn, from arriving in Iceland in a ship well furnished with shields (*Landnámabók* p. 197); but what of Þorkell *dráttarhamarr*? Without a prose narrative to point the way we can only speculate.

Even the line between physical and temperamental features is not always

¹³ See Ekbo 1947, 279–82 and Hødnebo 1974, 319–21 for fuller typological accounts of bynames. A typology for modern Icelandic bynames, based on material which provides an interesting basis for comparison with the medieval material, is offered by Hale 1981.

¹⁴ In a treatise extracted from a version of *Elucidarius* and preserved in the seventeenth-century AM 779b, 4to, printed in Simek 1990, 588.

easy to draw. Does the nickname *munnr* refer to a big (or otherwise distinctive) mouth, or a loud mouth? King Sigurðr Haraldsson, sometimes referred to as *munnr*, is described by Snorri Sturluson as having an ugly mouth amidst otherwise good features, and as being extremely eloquent (*Haraldssona saga* ch. 21); but a modern example of *kjafur* ‘mouth, jaw, chops’ for a gross talker (Hale 1981, 400) could support a figurative interpretation in some cases. Were the many men nicknamed *hvíti* all simply fair-haired, or is there also some implication of cowardice, as there seems to be when Steinarr Qnundarson jeers at the youngest son of Egill Skalla-Grímsson, handsome and light-haired, “Rennr þú nú, Þorsteinn hvíti?” (*Egils saga* ch. 84).¹⁵ Similarly, did the skald Björn *kreppendi* suffer from a crippled hand, perhaps due to Dupuytren’s contracture, or was he tight-fisted? Even where no such ambiguity exists, apparently plain descriptions may be either direct or humorously inverted. According to saga-accounts, Stúfr *inn blindi* really was blind (*Morkinskinna* p. 251); Hálfðan *svarti* black-haired (*Hálfðanar saga svarta* ch. 1) and Hákon *herðibreiðr* broad-shouldered (*Magnúss saga Erlingssonar* ch. 8). Of King Eaðvarðr Aðalráðsson of England, known as *inn góði*, Snorri simply says, “hann var svá” (*Haralds saga Sigurðarsonar* ch. 75). Again, men are normally nicknamed *auðgi* with good reason, to judge from the saga-writers, who point this out surprisingly often. “Þorfinnr kaupmadr edr Þorfinnr en auðgi” is so rich that he does not know how much he owns (*Morkinskinna* p. 172), while Úlfr *inn auðgi* owns fourteen or fifteen farms until deprived of all but one by the king (*Morkinskinna* pp. 189, 193–4); there are at least two further examples (Geirr and Álfr) in *Egils saga* and two (Kolskeggr and Bersi) in *Íslendinga saga*. On the other hand, Þórðr *inn lági* was “manna hæstr” (*Heimskringla, Óláfs saga helga* ch. 135), and Þorbjörn *skrjúpr* in *Laxdæla saga* scarcely shows the feebleness to which his rare nickname refers: he is not only wealthy but also “mikill maðr . . . vexti ok rammr at afli” (ch. 11).

The distinction between nicknames which are “true” or appropriate, and those which are whimsical, ironic, perverse or downright slanderous, would certainly have been important to the bearer, and it is recognised in the lexical opposition between *sannnefni* and *auknefni/lauk(a)nafn*. The *auknefni* was frequently abusive, and if it gave offence it was punishable by lesser outlawry (see further section II, 4). William, Conqueror of England in 1066, is made to protest in *Flateyjarbók*, “eigi er ek bastadr nema at auknefni” (III, 464). Some *auknefni*, however, were simply inappropriate. The swarthy Óttarr *birtingr*’s nickname (which refers to a kind of fish) is called *auknefni* in Hulda (*Fornmanna sögur* VII 157). Similarly, the handsome Helgi Snorra-

¹⁵ Cf. “hvítan mann ok huglausan,” applied to Kjartan in *Laxdæla saga* ch. 52, and the comic testing of the braggart Björn hvíti in *Njáls saga* chs 150–2.

son, endowed with abundant, fair hair, is known as *inn hvíti* (*Fóstbræðra saga* ch. 12, *Möðruvallabók* text), and *Flateyjarbók* (II 156) adds explicitly that his *kenningarnafn* was not an *auknefni*. It was, in other words, a *sannnefni*, a realistic description, just like *hárfagri*, so labelled in the comment by Snorri quoted on p. 122 above. The idea of being true to a nickname is further discussed in section II, 3, and see Clunies Ross 1987, 58–9.

There are, as many of the above illustrations show, semantic properties which cannot be captured, and distinctions which cannot be made, by taking the nicknames in isolation, without reference to the explanations attached to them in the saga-literature; and the prose passages have more to offer besides. They can indicate, for instance, whether the name was bestowed on the basis of a particular incident or a general characteristic. It would be reasonable to surmise, for instance, that *Helgi inn magri* was naturally thin, and this may be historically correct, yet according to tradition he was so named by his dismayed parents on finding him sadly undernourished after two years' fosterage in the Hebrides (*Landnámabók* pp. 248–9). The sagas also contain much traditional material about the circumstances of nicknaming, showing especially by whom they were given and with what intent – to praise, defame or merely describe the recipient. According to *Laxdæla saga*, the twelve-year-old Óláfr *pái*, exceptionally handsome, accomplished and well-dressed, received his exotic nickname, like his forename, from his fond and admiring father Hǫskuldr (ch. 16). Without this context we might suspect malice and envy behind the name. A name like *skegglauss*, meanwhile, might have been given without particularly dire intent, but the spirit and circumstances in which Njáll is called this ensure that it becomes a spur to killings (see further section II, 4). The great majority of nicknames mentioned in the sagas go unexplained; but there are nevertheless many saga-passages which do comment on them, and from the onomastic point of view this is a valuable resource which, for instance, far surpasses the narrative sources available for the elucidation of Middle English surnames (see, e.g., Reaney 1967, 222–3; Clark 1981, 83, gives a rare twelfth-century example of an etymological anecdote).

The evidence of the sagas is an enviable resource, but a hazardous one if used uncritically. There is ample early evidence of byname-giving to be gained from runic inscriptions, skaldic verse, and place-names from the Scandinavian homelands and colonies, and from foreign chronicles (see Hødnebo 1974 and Lind 1921, *passim*), and there is no reason to doubt that the picture of name-giving habits found in the sagas reflects cultural actuality. Bynames were clearly flourishing at the time of the settlement of Iceland, and their use continued, although perhaps less vigorously, into the thirteenth century and beyond. However, this is not to say that individual names and their origins are necessarily authentic.

About particular nicknames there are quite often disagreements between sources, as in the case of the magnificent daughter of Ketill flatnefr, about whose nickname the sources disagree (*djúpúðga* or *djúpauðga* both being found, for example, in manuscripts of *Laxdæla saga* ch. 1), just as they do about her forename (*Unnr* in *Laxdæla saga*, *Auðr* in *Íslendingabók*, *Landnámabók* and elsewhere). In some instances where more than one nickname is attached to one and the same character, they may be genuine alternatives, current either simultaneously or consecutively, or they may reflect the uncertainty of the tradition. For a different reason – because of the unnatural neatness of the nicknames and the story to which they are attached – the three Swedish brothers in the *Heimskringla Óláfs saga helga* ch. 94 may be suspect: Arnviðr *blindr* (“hann var sýndr svá lítt, at varla var hann herfœrr”), Þorviðr *stami* (“hann fekk eigi mælt tveimr orðum lengra samt”), and Freyviðr *daufi* (“hann heyrði illa”). It is also possible that some nicknames are eponymous fabrications by saga-authors, or by the makers of the traditions they inherited. *Hegranes* is said in *Landnámabók* p. 233 to be named from the otherwise unknown Hávarðr *inn hegri*, but the grey heron, a familiar migrant species in Iceland, seems an equally likely eponym, and if the place-name etymology is doubtful, so too may be the nickname. The group of names with *Gufu-* as the specific presents a similar puzzle. *Gufuá*, *Gufudalr*, *Gufufjqrðr* and *Gufuskálar* in west and north-west Iceland are, according to *Egils saga* ch. 77 and the Sturlubók and Hauksbók versions of *Landnámabók* (pp. 166–7), named from Ketill *gufa* Ørlygsson; the Þórðarbók and Melabók versions have *Gufi/Gufa* Ketilsson as the etymon (*Landnámabók* pp. 67–8, n. 5 and 168–9). The specific, however, looks suspiciously like the word ‘steam’, referring perhaps to a geothermal area, and it is interpreted so in Cleasby-Vigfusson 1957 (s. v. *gufa*). This in fact turns out not to be justified by the geography of the areas in question, but a different topographical explanation is to hand, for these places are hung about on warm days by distinctive layers of mist caused by evaporation from the tidal mud-flats and adjacent fields (Þórhallur Vilmundarson 1981, 92–8, who strongly prefers this explanation to derivation from a nickname or personal name).

The sagas’ explanations of nicknames may likewise be ancient and true or else fanciful re-interpretations penned by saga-writers or formed in the popular imagination at some earlier stage. The claim that Óttarr *vendilkráka* was given his name posthumously by his Danish enemies, who sent a wooden crow to the Swedes, saying their king was worth no more than it now, is thoroughly implausible (*Ynglinga saga* ch. 27 and n. 2), and the story of Þorbjörn *súrr* in *Gísla saga* looks another likely example of the “fanciful” category. In other cases it may be difficult to see which came first – nickname or narrative. Magnús *berfættir*, so named, according to Snorri, because he

and his men adopted the kilt during their time in the British Isles (*Magnúss saga berfætts* ch. 16 and n. 3), suffered a halberd-thrust through both legs above the knee in his last battle, although the death-wound was to the throat (ch. 25). Was this coincidence; is it the true origin of the king's name; or is it a neatly apt piece of guesswork about the details of the king's death?¹⁶ In other cases a more obvious and prosaic explanation of a name suggests itself than the traditional, picturesque, one. We may wonder whether Qlvir *barnakarl* was truly a tender-hearted Viking who did not relish tossing children on spear-points, as *Landnámabók* pp. 379–80 would have him, or whether he was simply named from his many children, in much the same way that Gunnhildr, queen of Eiríkr blóðøx, is referred to as *konungamóðir* (Kahle 1910, 187, Ekbo 1947, 280).¹⁷

In general, therefore, a balance between trust and scepticism is necessary if saga-accounts are to be used for onomastic studies. They are an immensely rich source of information about general name-giving practices in medieval Scandinavia, and much of the detail may be correct, but it can rarely be checked and its reliability is far from guaranteed.

So far the focus has been on the nicknames themselves, and on the light thrown on their meanings and intent by prose narratives. But from here on attention is turned to the narratives themselves, and the plausibility or implausibility of the saga-writers' claims about particular nicknames will be irrelevant. It is sufficient that the saga-writers are taking an actual cultural practice and using it to their own ends – whether these are to preserve traditions about the past, to edify their audience, or produce an amusing tale – in much the same way that the sagas' accounts of premonitory dreams, impromptu verses, and clever quips at the point of death probably reflect genuine beliefs and practices, polished and deployed for literary ends. The following discussion moves from the more straightforward and mundane uses of nicknames in sagas to the more complex and dynamic.

II. Nicknames within saga narratives

1. *Nicknames used without direct comment*

The nickname combines the characteristics of the appellative and the personal name.¹⁸ As an appellative, it has semantic value which makes appeal to the reader's imagination and memory. Characters with nicknames are, other

¹⁶ I am grateful to James Knirk for raising this point.

¹⁷ Compare also, perhaps, the English surname *Barnfather* and variants. Three sons of Qlvir are named in *Grettis saga*, and his descendants were many and distinguished (ch. 3 and p. 7 n. 3).

¹⁸ This ambiguous status of bynames partly accounts for the dilemma of saga-translators and others, whether to translate them or not. The authors of late twelfth-century accounts of Nordic

things being equal, more memorable than those without, and genealogical passages are enlivened by them. On the other hand, as a personal name, the nickname's dominant function may be to denote and identify, and its original connotations (including bad ones) may fade. As already seen, a nickname can be passed on to a descendant whom it may or may not suit, and it can replace an individual's forename. It is therefore not surprising that the great majority of them – even when attached to prominent individuals such as Ketill *hængr*, Einarr *þambarskelfir* or Þórðr *kakali* – are used by saga-writers in an purely referential way, without any direct comment at all (on *þambarskelfir*, see Saltnessand 1968).

Saga-characters who possess a nickname may be referred to by their forename, nickname or both. The use of the nickname in isolation is rare: Egill Skalla-Grímsson, exulting in a *lausavísa* over his killing of a son of his enemy Eiríkr blóðøx, uses the damning nickname alone (*Egils saga* ch. 57 – the chapter in which he also sets up a *níðstqng* against Eiríkr and Gunnhildr). An atmosphere of prophetic curse similarly attends Ósvífr Helgason's retort to Auðun festargarmr, whom he addresses twice in a single sentence by his nickname alone (once as *festarhundr*, once as *festargarmr*, *Laxdæla saga* ch. 51). Outside verse quotations and direct speech, however, the use of nicknames alone tends to be much blander, and virtually limited to those that are in process of turning into forenames. The most usual pattern is for the full form of the name – forename and nickname – to be used when a character is first introduced, or reintroduced after an absence, or when disambiguation is needed (as illustrated in the next paragraph), but for the forename alone to be used elsewhere. Thus the full form, with nickname, can be regarded as the marked form, and sometimes, especially when placed in the mouths of the protagonists in direct or indirect speech, it is expressive of mood and tone in much the same way that the nickname alone can be. When Sigurðr Jórsalafari, now mentally ill, calls for meat on a Friday, the diminutive Áslákr hani is the only one of his liegemen who dares break the uneasy silence. The king parries his tactful objections with, "Hvat villdir þv Aslacr hani eða hvat syniz þer . . . En þott sva se Aslacr hani . . ." The insistent use of the nickname gives his utterance a distinctly menacing tone. Later, his spirits and sanity temporarily restored, the king addresses Áslákr on the subject of reward for his courage, omitting the nickname, and gives him three farms (*Morkinskinna* pp. 393–4). Here it seems to be the fact that

---

history illustrate the flexible response. The contents list of Theodoricus' *Historia*, for instance, contains "De Haraldo pulchre-comato" (who is later also "benecomatus") on the one hand, but "De reditu Haraldi hardrad(e)r/hardraðr de Graecia" (p. 5) on the other. *Historia Norvegiæ* offers a similar blend of vernacular and Latin versions of names. On the semantics of names, see Pamp 1979.

the nickname is used that is significant, rather than its specific associations (in this case with the cock). Similarly, in *Egils saga* (chs 3 and 6), Haraldr lúfa, later hárfagri, is addressed as *Haraldr lúfa* only by his enemy Kveldúlfr. The full name of Óláfr Haraldsson, posthumously (*inn*) *helgi*, but *inn digri* in his lifetime, is also used as a marked term with stronger resonance than the *Óláfr* or *Óláfr konungr* which is normal throughout the *Heimskringla* saga about him. It is frequently placed in the mouths of hostile parties. The Upland king Hrærekr, making an attempt on Óláfr's life, jibes, "Flýr þú nú, Óláfr digri, fyrir mér blindum" (*Óláfs saga helga* ch. 84), while Sigríðr Skjálgsdóttir, hot for revenge for her son Ásbjörn Selsbani, wants Þórir hundr to put a spear through the breast of *Óláfr digri* (ch. 123). In the case of *digri* the particular associations of the name also come into play. It may derive from Óláfr's robust build (*Óláfs saga helga* ch. 3), and it may be partially hereditary, echoing the nickname *digrbeinn* or *digri* held by the king's ancestor Óláfr Geirstaðaálfr Guðrøðarson (see Fritzner 1883–96, s.v. *digr*); but its other main connotation, of arrogance, is exploited by his Swedish enemies. When Ásgautr ármaðr receives an unfavourable reply to the message he has just delivered from Óláfr King of the Swedes, he says, "Eigi er undarligt, at þú sér kallaðr Óláfr digri. Allstórliga svarar þú orðsending slíks hqfðingja" (ch. 59). The form *Óláfr digri* or *inn digri maðr* continues to be used in the following chapters by all those connected with the Swedish court, in deference to the Swedish king's loathing of any mention of his namesake.

One reason that nicknames are given is to obviate confusion between namesakes (Hale 1981, 397, Holland 1990, 256–7), and they often retain this function in saga narratives. *Ungi* or *inn yngri* is the most obvious case, as in *Eilífr ungi*, son of *Eilífr* (*Landnámabók* p. 356), but other nicknames too serve to distinguish members of the same family or community. The twin sons of Haraldr hárfagri, unimaginatively given the joint name of *Hálfðan*, are differentiated by their nicknames, *hvíti* and *svarti* (*Haralds saga hárfagra* ch. 17). The two brothers who work for Óláfr pái in *Laxdæla saga* are both *Án*, again 'White' and 'Black', until *Án svarti* acquires the more interesting nickname of *hrismagi* (see below).¹⁹ In the thirteenth century, *Dansa-Bergr* and *Tafl-Bergr* were members of Snorri Sturluson's household at the same time (*Íslendinga saga* ch. 46), and two Norwegian seamen, *Bárðr garðar-brjótr* and *Bárðr trébót*, were given hospitality by Þórðr and Sturla Sigvatsson (ch. 58). In literature as in life, such nicknames can provide welcome disambiguation where namesakes rub shoulders. A passage such as Snorri's *Óláfs saga Tryggvasonar* ch. 15, for instance, in which five Haralds are

¹⁹ The two *Hálfðans* and two *Áns* are, surprisingly, the only pairs of homonymous siblings out of fourteen cited by Tassin (1981, 63–4, n. 1) to be distinguished by nicknames.

mentioned within a single page, would be hopelessly confusing without the nicknames *gráfeldr*, *grenski*, *Gull-* and *hárfagri* and the title (*Dana*)*konungr*.

2. Anecdotes of nickname origins

I turn now to the passages where nicknames are not merely used in passing but are a focus of attention. The sagas contain many accounts of the origins of nicknames, especially those which, according to tradition, derive from specific incidents. The best source for these is *Landnámabók*. An example taken more or less at random is the note about Þúríðr *sundafyllir*: “Hon var því kǫlluð sundafyllir, at hon seiddi til þess í hallæri í Hálogaland, at hvert sund var fullt af fiskum” (p. 186). The compiler’s motivation here seems to lie between antiquarian duty, and delight in curious anecdote. He knows the name, and there is either a traditional explanation attached to it, or he conjectures one. Catch-phrases such as “því var hann kallaðr N.” (e.g. Eyvindr *austmaðr*) or “síðan var hann N. kallaðr” (e.g. *Hafr-Björn*) very commonly link incident and name in these passages, although it is merely implicit in some, as when we read that: “Þorgeirr höggvinkinni var hirðmaðr Hákonar konungs Aðalsteinsfóstra: hann fekk á Fitjum kinnarsár ok orð gott” (*Landnámabók* p. 66).²⁰

In some cases the emphasis is not so much on the bearer of the nickname as on the situation which gave rise to it. Þórbjörn *smjqr* was not important in himself, but what he said about Iceland was, and his nickname ‘Butter’ neatly caps the accounts of the new land that the first voyagers took back to the Scandinavian homelands. Flóki Vilgerðarson (himself dubbed *Hrafna-Flóki* because of his Noah-like deployment of ravens) has only bad to say of the land, and names it *Ísland*; Herjólfur tells of the good and the bad; but Þórólfr sees it as a promised land, reporting that butter drips from every blade of grass (*Landnámabók* pp. 38–9).

In *Landnámabók*, with its encyclopædic though summary coverage of the settlement, the brief tales which explain nickname origins are very much like the numerous anecdotes accounting for place-names in the work: they are entertaining, but their effect is rather remote and static. The bearers of the nicknames are distant in time from compiler and audience, and only fleetingly glimpsed. This is also true of some similar passages in the more elaborate narratives of the *Íslendingasögur* and *konungasögur*. If the person in question has only a minor rôle, and/or if, as is often the case, the nickname commemorates a single and rather trivial incident, the anecdote may again be quaintly interesting in itself, but not significant in any broader context.

²⁰ There is some confusion over this character and his name in the sources: see *Landnámabók* p. 284, n. 2.

Snorri Sturluson provides a good, if gruesome, example of this. In *Haralds saga hárfagra* ch. 22 he records the death of the Scottish jarl Melbrigði *tqnn* at the hands of Sigurðr jarl of Orkney. Sigurðr ties his enemy's head to his saddle-strap, but as he rides along a tooth jutting out from the head pierces his leg; the wound swells and causes his death. The detail about the tooth (which looks like a folk anecdote arising from the nickname) comes close to being gratuitous, but is not so since it accounts for the death of a jarl. Snorri also gives an anecdotal explanation of Haraldr *gráfeldr*'s nickname, not just that he habitually wore a cloak of grey skin but that he one day accepted one as a gift from an Icelandic trader, so setting a fashion (which is followed, incidentally, by Hrútr Herjólfsson in *Laxdæla saga* ch. 37) and stimulating demand hugely (*Haralds saga gráfeldar* ch. 7). In general, though, Snorri has little time in *Heimskringla* for trivial characters or incidents, and reserves explanations for the nicknames of kings and other prominent characters, most of which refer to physical or moral qualities (see the following section). The simple, paratactic nature of *Ynglinga saga* might have lent itself to nickname explanations in the manner of *Landnámabók*, but these are seldom found.

The brevity of the passages so far examined is typical of the explanations of nicknames which derive from particular incidents, although they can be more elaborate. *Grettis saga* ch. 2, for instance, offers quite a full account of Qnundr Ófeigsson's part in the battle of Hafrsfjörðr, with the injury which earned him a wooden leg and the nickname *tréfótr* as one of its salient points. Similarly, the nickname 'Hell-skin' or 'Swarthy-skin' gives the writer of *Geirmundar þáttur heljarskins* a good cue for a tale (*Sturlunga saga* I 5–7; cf. *Landnámabók* pp. 150–2).

The incidents so far mentioned are generally set in a kind of secondary past, taking place before the main action of the prose, but when such nickname-giving takes place within the principal time-scale of the saga, hence in the protagonists' own present, more interesting narrative capital is provided for the writer. When Án svarti in *Laxdæla saga* ch. 48 dreams that a monstrous woman tears out his entrails and replaces them by brushwood, Kjartan Óláfsson and his companions think it a huge joke and propose a new nickname of *hrísmagi*. The dream, however, has a serious function in presaging death in the next chapter – for Kjartan. The sorely wounded Án, after a second, complementary, dream, comes to life (to the great alarm of onlookers who thought him dead), makes a complete recovery and is thereafter known by his new nickname, 'Brushwood-belly'. The tale of how Þorsteinn *flqskubak* received his nickname after a leather drinking flask slung round his back saved him from an unfriendly axe has a similarly bizarre mix of menace and homeliness about it (*Grettis saga* ch. 11).

3. Character-describing nicknames within narratives

Many early Nordic nicknames refer to character or habitual behaviour and hence, as in other cultures, function partly to establish social norms, congratulating and encouraging those who conform or ridiculing and censuring those who do not (Holland 1990, 260). Nicknames of this sort are often more transparent in meaning than the incident-derived ones, but they occasionally receive explicit explanation or elaboration in the sagas. Hálfðan *inn mildi ok inn matarilli*, Snorri remarks, paid his men in gold coin as freely as other kings in silver coin; but he was mean with food (*Ynglinga saga* ch. 47).

The interest of such nicknames in the sagas does not, however, lie principally in their origins, but in the way they highlight a particular personal trait. In *Íslendinga saga* ch. 118, for example, the monk Magnús *tqlusveinn*, “ekki merkr, en miðlungi réttorðr”, simply behaves in accordance with his nickname and brief description. Minor characters like this are essentially straightforward, but they can form part of more complex structures within a saga. *Víga-Hrapp* and Þórhalla *málga* in *Laxdæla saga* are unimportant in themselves, but the characteristics epitomised by their nicknames, respectively violence and malicious gossip, are essential to the development of the plot. Another character who lives up to his nickname is Björn *eitrkeisa* (probably ‘Poison-boil’), who is briefly glimpsed in the opening pages of *Óláfs saga Tryggvasonar* in *Heimskringla*, and in his case the nickname also contributes to the manipulation of audience sympathies. He drives out Queen Ástriðr, who seeks refuge at his farm as she flees from the agents of Gunnhildr with her infant son Óláfr, and he collaborates with her enemies (chs 3–4). Björn’s venomous nickname ensures the worst possible view of his behaviour, and, along with other narrative devices, tips sympathies emphatically onto the side of Ástriðr and Óláfr. Traditional nicknames were, however, not always so convenient: the loyal foster-father of Ástriðr, who also appears in these opening chapters, was the unattractively-named Þórólfr *Lúsarskegg*.

The idea of being true to a nickname, or living up to it (whether this is desirable or not) is expressed by the phrase *sanna nafn sitt* (cf. the noun *sannnefni*), and it is employed within the sagas both in direct speech and in third-person narrative. Snorri’s comment that Rognvaldr Mærajarl was known as “Rognvaldr inn ríki ok inn ráðsvinni, ok kalla menn, at hvárt tveggja væri sannnefni” suggests the notion of public discussion as to whether a person’s behaviour matched his or her nickname (*Haralds saga hárfagra* ch. 10). In *Morkinskinna* Haraldr Sigurðarson puts the nickname of Brandr *inn qrvi* to a practical test, and finds him not only generous, but also sagacious (pp. 194–5). In an episode attributed to the thirteenth century, Sturla Sigvatsson’s disinclination to join a fight prompts Snorri Þorvaldsson

to say, “Hvi sækir hann Sturla eigi at? Ok ætla ek, at Dala-Freyr sanni nú nafn sitt ok standi eigi nær” (*Íslendinga saga* ch. 85; Sturla is also referred to slightly as *Dala-Freyr* in ch. 71). A favourable nickname could impose a duty on the bearer. Sturla’s contemporary Bishop Guðmundr Arason inn góði, according to the saga about him in AM 657 c 4°, ordained the twenty-year-old Einarr Ásbjarnarson, “ok gaf honum þat kenningar nafn, at hann skyldi heita Einarr klerkr, ok kvað honum þat sannefni, en eigi auknefni. Sagði Guðmundr biskup hann mundo halda vígslum sínum ok öllum nafnbótum meðan hann lifði.” Einarr fulfils this amply, living an upright life until he dies at an age approaching 120 “ok var hann þá á xij. tigi gamall vetra”; *Biskupa sögur* I 589–90).

In the light of all this it is natural that a nickname held by a central figure should, especially in shorter sagas and *þættir*, provide a vital thematic keynote. In *Hallfreðar saga* the giving of the nickname *vandræðaskáld* understrikes the skald’s new allegiance to King Óláfr, just as his baptism formally marks his acceptance of the Christian religion. The name also, however, expresses the difficulty with which Hallfreðr took these steps, and more generally encapsulates the hero’s wayward temperament and hence the totality of his experience, so that it can be said of the saga that “the one theme which unites its many and various episodes is the justification of Hallfred’s nickname *vandræðaskáld*” (Wright 1973, 18). The nickname of Gunnarr *helmingr* in *Qgmundar þáttur dytts* is similarly rich in implication. Referring primarily to his parti-coloured garb, it also captures his correspondingly shifting identity (discussed in Roscoe 1992, 112), and, perhaps, his rôle as co-hero of the *þáttur*. Again, *Grettis saga* and *Orms þáttur* illustrate, with varying degrees of subtlety, the legendary strength which gave their heroes their common nickname *inn sterki*, while the brief *Porsteins þáttur sqgufróða* is nothing but an elaboration on his nickname.

An interesting twist to the idea of living up to, or proving, one’s nickname is given by the saga-character whose life changes in such a way that he grows out of his nickname, which may stick to him nevertheless. Hrafnkell *Freysgoði*’s renunciation of the pagan gods is a celebrated instance (*Hrafnkels saga* ch. 7), while the whole of *Hreiðars þáttur* (*Morkinskinna* pp. 124–36) is devoted to revealing unexpected accomplishments in a man who has been generally deemed a fool and dubbed *inn heimski*.

The ambitious scale of *Heimskringla* gives its author the opportunity to exploit nicknames, like many other traditional resources, in a quite rich and complex way. Hálfðan inn mildi ok inn matarilli, mentioned above, has, like most kings in *Ynglinga saga*, only one chapter to himself. But where a reign is drawn more fully, the king’s nickname and any explanation attached to it can, by giving public recognition to a salient characteristic, provide a measure against which his whole career can be judged. The writer, and the

reader, of the sagas of Hákon Aðalsteinsfóstri or of Magnús Ólafsson are challenged by their common nickname *góði* to consider exactly in what respects the name matches their character and behaviour. Further, throughout *Heimskringla* the nicknames of kings highlight different temperaments and different styles of kingship, contributing much to Snorri's continuous and penetrating examination of the nature of kingship. The power-hungry Eiríkr *blóðøx*, for example, murders his more peaceable brother Björn *farmaðr* or *kaupmaðr* (*Haralds saga hárfagra* ch. 35), and Sigurðr *Jórsalafari* earns his nickname with crusading adventures in the Near East while his nicknameless brother Eysteinn, like *Braut-Önundr* in *Ynglinga saga* ch. 33 or Óláfr *kyrri* in his saga, dedicates himself to less glamorous but more lasting civil works (hence their *mannjafnaðr* in *Magnússona saga* ch. 21).

4. Derogatory nicknames in action

The abusive nickname must be a near-universal phenomenon: Holland speaks, in a survey of research on nicknaming in several cultures, of nicknames that “arise as agents of ego-identity and oral aggression” (1990, 262–3). Many are recorded from medieval Scandinavia, and their potential for social disruption is recognised in law when *Grágás* stipulates that to award a nickname that gives offence is punishable by lesser outlawry: “Ef maðr gefr manne nafn annat en hann eigi oc varðar þat fiör baugs garð ef hin vill reiðaz við sva er oc ef maðr reiðir avknefni til haðungar honom oc varðar þat fiör bavgs garð . . .” (*Staðarhólsbók*, 1879 edition, 391–2). It is not surprising that a literature so consistently concerned with individual and familial strife as the Icelandic sagas should contain many incidents in which this disruptive potential is actualised – in which the bestowing of a nickname, or the pointed use of a pre-existing one, provokes physical violence. In *Sturlunga saga*, for instance, the *auknefni* (v.l. *viðrnefni*) of *dúnvettir* ‘?down gloves/pillows’ which the aggressive Þóralfr Bjarnason gives to Brandr Kolbeinsson and Ísarr Pálsson is a contributory factor in his own death (*Íslendinga saga* ch. 142).

King Haraldr Sigurðarson was, according to a tradition which was evidently much relished by the writer of *Morkinskinna*, touchy about his father's nickname *sýr*, with its assumed meaning of ‘sow’ (whatever its actual etymology, on which see Schrodtt 1979). This was presumably more because of its potential for sexual innuendo than its associations with farm management, at which Sigurðr excelled. Haraldr flies into a rage in *Hreiðars þáttur* as he realises that the beautifully-executed boar figure with which Hreiðarr presents him is actually a sow; Hreiðarr only just escapes with his life (*Morkinskinna* p. 135). The same theme appears within a versified slanging match also narrated in *Morkinskinna*, pp. 109–10. King Haraldr, finding himself

seated opposite the taciturn Þórir, half-brother of King Magnús, attempts to rouse him by a four-line *kviðlingr* in which he calls him unreasonable and mentions that he's heard that his father was called *hvinngestr* 'Thief'. Magnús supplies Þórir with a retaliatory verse to learn and deliver to Haraldr, in which he remarks that even if his father did have that nickname, he did not make a fence round a horse-phallus as Haraldr's father Sigurðr sýr did. Not surprisingly, Haraldr on hearing this makes to kill Þórir, who is saved by Magnús and given a seat next to himself. Another skald, Stúfr inn blindi Kattarson, seems to have caught Haraldr in a more benign mood, for in his (prose) exchange with him about their fathers' names it is Haraldr himself who offers a quip about "the young sow (*gylltrín*) my father was named after", and the conversation stays at the level of good-natured banter (*Morkinskinna* p. 252). Still in *Morkinskinna*, but now in a (somewhat defective) section about Sigurðr Jórsalafari, Þórarinn stutfeldr is commissioned by Árni fjöruskeifr on behalf of the king to produce a verse including a reference to Hákon Serksson and his nickname *mqrstrútr* ('Suet-hood'). Þórarinn somewhat exceeds his brief, but is accepted into Hákon's troop. He then makes amends to Hákon by composing a verse about Árni *fjöruskeifr* (? 'Shore-crooked'), again incorporating the nickname. The verse infuriates Árni, who rushes at him, but is pacified, and Þórarinn lives to declaim his poem *Stutfeldardrápa* (named from the nickname he had been given the previous day; *Morkinskinna* pp. 385–7).

A nickname which itself commemorates a killing can provide excellent kindling for smouldering thoughts of revenge. Among the company of Norwegians cutting a way for their ships through the ice on Vænir (Lake Vänern), one tackles the task with frenzied energy. A comrade comments on the zeal of "Hallr *Koðránsbani*", on hearing which a man rushes from another ship and strikes him his death blow. This is Þormóðr Eindriðason; he has never seen Hallr before, and was one year old when Koðrán, who was his mother's cousin, met his death (*Heimskringla, Haralds saga Sigurðarsonar* ch. 72; *Morkinskinna* p. 233; the *Morkinskinna* writer makes it explicit that Þormóðr kills Hallr "þvíat hann stoþz eigi er hrosat veri vigino Koþrans"). Earlier in *Heimskringla*, the nickname of Ásbjörn *Selsbani* forms part of an elaborate narrative of revenge. In *Óláfs saga helga* ch. 123 his ship is sighted by his enemies. Karli says, "Þar sitr hann Selsbani við stýrt í blám kyrtli." Ásmundr answers, "Ek skal fá honum rauðan kyrtli" and puts his spear straight through him. Soon afterwards, Ásbjörn's mother Sigríðr gives the spear, and with it the duty of revenge, to Þórir hundr, who ten chapters later kills Karli with the same weapon, saying that he expects Karli will recognise the spear *Selshefnir*.

Elsewhere a nickname is not necessarily derogatory, and is not itself a cause of contention, but can be used by a saga-author as a focus of barbed

wit, often directed against someone who is also a target of physical assault. After a fight scene in *Eyrbyggja saga* ch. 56, Snorri goði congratulates his nephew Kjartan frá Fróðá, “Fram sóttir þú nú í dag, Breiðvíkingrinn”, to which Kjartan replies in some anger, “Eigi þarftu at bregða mér ætt minni”. The nickname (which appears not to have become “official”) alludes to Kjartan’s presumed natural father, Björn Breiðvíkingakappi. The remaining examples of which I am aware involve terms for animals or objects which readily function as nicknames or as common nouns, and the contexts, although not necessarily violent, frequently are so. Óláfr Tryggvason sends his dog after Þórir *hjótr* saying, “Vígi, tak hjórtinn”. The dog duly halts Þórir, who is despatched by the king’s halberd (*Heimskringla, Óláfs saga Tryggvasonar* ch. 73). This kind of word-play is clearly akin to the play on forenames which are also animal names, and the two co-occur in the climactic scene at Stiklarstaðir. Finding that weapons cannot pierce Þórir *hundr* (who is protected by an enchanted coat of reindeer skin), the fated Óláfr Haraldsson shouts to Björn stallari “Ber þú hundinn, er eigi bita járn”. Þórir responds with a successful spear-thrust and the remark, “Svá bauto vér björnuna” (*Óláfs saga helga* ch. 228). Grim humour of a similar kind is found in an episode in *Guðmundar saga* (AM 657 c 4°). In the midst of a battle, Bessi Vermundarson rushes forward demanding the whereabouts of Qgmundr *sneis* (whose nickname refers to a skewer, especially for sausages). Naddr, a supporter of Qgmundr, replies, “Þat er líkara, Mó-Bessi, at þú hittir oddinn á hjalta sneisinni [sword], áðr sjá dag líði af, ok ósýnna, at þú sneisir mör þinn optarr þá er it skilit”. Bessi kills Naddr, but Qgmundr now enters the scene and quickly fulfils his own prediction that Bessi won’t have long to boast of the killing. The narrator comments wryly, “dó Bessi þar, ok fann svá sneis, er hann leitaði um daginn þá er þeir Naddr töluðust við um daginn” [sic] (*Biskupa sögur* I 568–9).

The incidents noted so far in this section illustrate the way that the latent force of established nicknames can be released within a narrative where human sensibilities are raw. When the actual process of nicknaming is brought before our eyes the effect can be still more powerful. The hero’s nickname, itself produced by a small incident, becomes the starting-point for the entire action of *Porsteins þátr stangarhöggs*. Deliberately wounded by his rival at a horse-fight, the essentially reasonable Porsteinn is prepared to overlook the matter, but when his jeering enemies add insult to the injury and award him the commemorative nickname, this leads to the sequence of goading, revenge, counter-revenge, and eventual reconciliation which is the backbone of the tale. The plot of *Qgmundar þátr dyts* is not dissimilar.

The author of *Njáls saga*, who in general shows little interest in nicknames, gives his hero an uncomplimentary nickname not attached to him in *Landnámabók*, and graphically shows its fatal effects. The bestowing of the

nickname is shown in stages which are deftly worked into the account of mounting violence between the households of Gunnarr and Njáll. In ch. 20, when Njáll is formally introduced, the author adds to his tally of (wholly admirable) attributes the remark that *honum óx eigi skegg*. In ch. 35 Hallgerðr, feeling herself publicly slighted, throws a casual taunt at Bergþóra about her turtle-backed nails and her husband's beardlessness ("Ekki er þó kosta munr með ykkir Njáli: þú hefir kartnagl á hverjum fingri, en hann er skegglaus"). Bergþóra retorts that Hallgerðr's previous husband, Porvaldr, was not beardless, but she arranged his slaying nevertheless. Some time later, Hallgerðr refers to Njáll as "karl inn skegglaus" (ch. 41), and soon afterwards, during the uneasy truce which follows the killing of the Njáls-sons' foster-father Þórðr leysingjarson, formally proposes it as a nickname to her gathered household, adding one for his more hirsute sons: "Kollum hann nú karl inn skegglaus, en sonu hans taðskegginga." She calls upon Sigmundr, a vicious rogue, and killer of Þórðr, to make verses about the names, which he gladly does, though they are not quoted in the saga. Gunnarr, overhearing the malicious laughter which results, is furious, and when the news of the insult reaches Bergþórshváll it provides the final spur to revenge (ch. 44). The dangerous potency of the nicknames is not exhausted, however. Their originator, Hallgerðr, flings them, curse-like, directly at the Njáls-sons in her final appearance (ch. 91), but more than this, they form part of the climax of the scene at the Alþing which directly provokes the burning of Njáll and his family. Flosi, seeing a silk robe among the pile of money and goods offered as compensation for the death of Hǫskuldr Þráinsson, gets no reply to his demand who gave it. Skarpheðinn asks him who he thinks was the donor. "Ef þú vill þat vita", says Flosi, "þá mun ek segja þér, hvat ek ætla: þat er mín ætlan, at til hafi gefit faðir þinn, karl inn skegglaus, því at margir vitu eigi, er hann sjá, hvárt hann er karlmaðr eða kona". Skarpheðinn responds at first calmly, then with abuse so obscene that all hope of reconciliation is kicked away as Flosi knocks down the heap of goods (ch. 123; see further Dronke 1981, esp. pp. 11–13 and 21). In these scenes, as in the *Morkinskinna* anecdotes about Haraldr Sigurðarson, the charge of effeminacy implicit in the nickname, and its association with the making of slanderous verses, show the abusive nickname for precisely what it is: a form of *níð* (cf. Clunies Ross 1987, esp. pp. 59 and 67).

This is nowhere more evident than in the late *Króka-Refs saga* in which the hero, settled in Greenland, is dubbed Refr *inn rafi* by his neighbours, Þorgils víkrskalli and his four sons. The nickname refers to Refr's alleged cowardice in the face of a polar bear, but still more to the other kind of unmanliness: "... heldr var hann kona ina níundi hverju nótt ok þurfti þá karlmanns, ok var hann því kallaðr Refr inn rafi" (ch. 7). Refr's name is only cleared by the killing of all five slanderers.

Implications of mannishness in women are rarer than the reverse, but in a famous episode in *Laxdæla saga* ch. 35, Guðrún Ósvífsdóttir taunts Þórður Ingunnarson with his wife's strange habits of dress, claiming in evidence that she is known as *Bróka*-Auður. She is duly divorced on the grounds that “hon skarsk í setgeirabrækr sem karlkonur”, and when she rides off to take violent revenge on Þórður, she is “at vísu í brókum”. Here, as in the other examples in this section, we have the extreme case of the socially normative nickname.

III. Conclusion, with some comparisons

The Icelandic sagas have much to tell about nicknaming practices in the Viking Age and beyond – about the possible types of nicknames, the people who gave and received them, the reasons why they did so, and more; and this is, in a general way, of great value to onomastic study, although the sagas cannot necessarily be relied upon for specifics. There are, meanwhile, many ways in which the nicknames enrich saga prose, and three in particular have been discussed above. Nicknames occasion anecdotes about their origins, especially in accounts of the settlement of Iceland; they provide a focus for the exploration of character; and the giving or using of a name, especially a derogatory one, can itself play a dynamic part in the action of a saga.

Some of the anecdotes of nickname origins may be very old, even if not historically true. They may not have had the advantage of practical utility to encourage their accurate preservation, in the way that traditions about the settlement and later ownership of land did (Jakob Benediktsson, *Landnámabók*, p. cxxix), but it seems likely that questions about the curious nicknames of ancestors should have been asked, and stories told in answer to these down the generations. It may therefore be reasonable to see tales about nickname origins as one of the forms that oral tradition could have taken, alongside genealogies, narratives attached to verses, anecdotal place-name etymologies,²¹ and stories arising from material objects (on which, see Perkins 1989).

Nicknames, and the narratives built around them, are in some ways a counterpart, at a humble level, to the verses which are quoted so abundantly in the sagas. They are a manifestation of a lively verbal creativity which breaks through the normally quite unambitious vocabulary and nomenclature of saga prose. Some of them, such as *skáldaspillir*, *austmannaskelfir*, *gullberi* or *eykyndill*, are formally and semantically reminiscent of common

²¹ As with nicknames, it is most often the (supposedly) incident-derived place-names that are the subject of explanatory narratives (e.g. *Dögurðarnes* and *Kamsnes* in *Laxdæla saga* ch. 5 and *Landnámabók* ch. 97). The place-names such as *Rauðamel* or *Breiðafjqrður* which are, in parallel with nicknames, “character-describing” scarcely need explanation.

types of kenning, and if broad definitions of both byname and kenning are employed, the two systems range similarly from the literal to the metonymic or metaphorical. The literal may be illustrated by (Karl) *inn mærski*; cf. *Mæra gramr/hilmir/pengill*, or (Hallr) *Koðránsbani*; cf. *bani Belja*, a kenning for Freyr; and the metonymic/metaphorical by (Hrærekr) *sløngvanbaugi*; cf. *bauga sløngvir*, *baugskyndir* etc., referring to a (generous) prince or man, or (Jórunn) *mannvitsbrekka*; cf. *menbrekka*, ‘necklace-slope’, hence ‘woman’ (*pace* Tveitane 1977).²² The analogy is, of course, not complete, not least because the system of kennings is much more stereotyped than the nicknames, and indeed the nicknames are attached to individuals in a much more intimate and idiosyncratic way (e.g. *hvalmagi*, *stami*, *hestageldir*). There are, however, other similarities between nickname-giving and verse-making. In society, they fulfil similar functions, representing public awards of praise, more or less affectionate acceptance or biting defamation. Like skaldic verses, these names can encapsulate moments of history, grand or trivial: Margrét *friðkolla* marries Magnús berfættr to seal a peace with the Swedish King Ingi (*Magnúss saga berfætts* ch. 15); Pétr *byrðarsveinn* carries the five-year-old King Sigurðr at an assembly (*Haraldssona saga* ch. 9).²³ In prose works, the nicknames are sometimes used to corroborate and epitomise a narrative (e.g. Þórólfr *smjqr*, p. 134 above), rather in the manner of a skaldic quotation, and something of the more dynamic rôle of skalds and their verses is shared when the bestowing of a new nickname or the use of an old one forms the kernel of a dramatically presented scene, much as a *lausavísa* frequently does.

To conclude, the nicknames of medieval Scandinavia are fascinating in their own right, many of them linguistic *jeux d’esprit* which cast glints of light on lives otherwise dark to us; and in the hands of tradition-makers and saga-writers they play a modest but often memorable rôle in the shaping of stories about the past.

References

1. Primary sources

[*Anglo-Saxon Chronicle*]: *Two Saxon Chronicles Parallel* I–II. 1892–9. Ed. C. Plummer and J. Earle. Oxford.

Biskupa sögur I–II. 1858–78. [Ed. Guðbrandur Vigfússon and Jón Sigurðsson.] Kaupmannahöfn.

Egils saga Skalla-Grímssonar. 1933. Ed. Sigurður Nordal. ÍF II.

²² See further the illuminating discussion of “Concepts of secondary naming in early Icelandic” and “*Kenningarnafn* and *kenning*” by Margaret Clunies Ross, 1987, 55–61.

²³ Compare the examples of skaldic “snapshots” given by Frank (1978, 25).

- Eyrbyggja saga*. 1935. Ed. Einar Ól. Sveinsson. ÍF IV.
- Fagrskinna*. 1984. Ed. Bjarni Einarsson. ÍF XXIX, *Ágrip af Nóregskonunga sǫgum*, *Fagrskinna – Nóregskonunga tal*.
- Flateyjarbók* I–III. 1860–8. [Ed. Guðbrandur Vigfússon and C. R. Unger.] Christiania.
- Fornmanna sögur* I–XII. 1825–37. Kaupmannahöfn.
- Fóstbræðra saga*. 1943. Ed. Björn K. Þórólfsson and Guðni Jónsson. ÍF VI, *Vestfirðinga sǫgur*.
- Gisla saga*. 1943. Ed. Björn K. Þórólfsson and Guðni Jónsson. ÍF VI, *Vestfirðinga sǫgur*.
- Grágás*, *efter det Arnamagnæanske Haandskrift Nr. 334 fol.*, *Staðarhólsbók*. 1879. [Ed. Vilhjálmur Finsen.] Kjöbenhavn. Repr. Odense 1974.
- Grettis saga Ásmundarsonar*. 1936. Ed. Guðni Jónsson. ÍF VII.
- Hallfreðar saga*. 1939. Ed. Einar Ól. Sveinsson. ÍF VIII, *Vatnsdæla saga* etc.
- Hallfreðar saga*. 1977. Ed. Bjarni Einarsson. Reykjavík.
- Heimskringla* I–III. 1941, 1945, 1951. Ed. Bjarni Aðalbjarnarson. ÍF XVI–XVIII (vol. I contains *Ynglinga saga*, *Hálfðanar saga svartá*, *Haralds saga hárfagra*, *Hákonar saga góða*, *Haralds saga gráfeldar*, and *Óláfs saga Tryggvasonar*; vol. II has *Óláfs saga helga*, and vol. III, *Magnúss saga góða*, *Haralds saga Sigurðarsonar*, *Óláfs saga kyrra*, *Magnúss saga berfætts*, *Magnússona saga*, *Magnúss saga blinda ok Haralds gilla*, *Haraldssona saga*, *Hákonar saga herðibreiðs*, and *Magnúss saga Erlingssonar*).
- Historia Norvegiæ*: in *Monumenta Historica Norvegiæ*, 69–124.
- Hrafnkels saga*. 1950. Ed. Jón Jóhannesson. ÍF XI, *Austfirðinga sǫgur*.
- ÍF: *Íslenzk fornrit*. Reykjavík.
- Íslendinga saga*: in *Sturlunga saga* 1946, I 229–534.
- Króka-Refs saga*. 1959. Ed. Jóhannes Halldórsson. ÍF XIV, *Kjalnesinga saga*.
- Landnámabók*. 1969. Ed. Jakob Benediktsson. ÍF I, *Íslendingabók*, *Landnámabók*.
- Laxdæla saga*. 1934. Ed. Einar Ól. Sveinsson. ÍF V.
- Monumenta Historica Norvegiæ*. 1880. Ed. Gustav Storm. Kristiania.
- Morkinskinna*. 1932. Ed. Finnur Jónsson. Samfund til Udgivelse af Gammel Nordisk Litteratur, LIII. Kjöbenhavn.
- (*Brennu-*) *Njáls saga*. 1954. Ed. Einar Ól. Sveinsson. ÍF XII.
- Orms þátr Stórolfssonar*. 1991. Ed. Þórhallur Vilmundarson. ÍF XIII, *Harðar saga* etc.
- [*Skjaldedigting*:] *Den norsk-islandske Skjaldedigting*. A. Tekst efter håndskrifterne I–II, B. Rettet tekst I–II. 1912–15. Ed. Finnur Jónsson. Kjöbenhavn. Repr. 1967–73.
- Sturlunga saga* I–II. 1946. Ed. Jón Jóhannesson, Magnús Finnbogason and Kristján Eldjárn. Reykjavík.
- Tacitus, *Germania*. 1970. Ed. and trans. M. Hutton, rev. E. H. Warrington in *Tacitus: Agricola, Germania, Dialogus*. Loeb Classical Library. London.
- Theodrici Monachi, *Historia de Antiquitate Regum Norwagiensium*: in *Monumenta Historica Norvegiæ*, 1–68.
- Þorsteins þátr stangarhöggs*. 1950. Ed. Jón Jóhannesson. ÍF XI, *Austfirðinga sǫgur*.
- Þorsteins þátr sǫgufróða*. 1950. Ed. Jón Jóhannesson. ÍF XI, *Austfirðinga sǫgur*.

Ogmundar þáttur dytts. 1956. Ed. Jónas Kristjánsson. ÍF IX, *Eyfirðinga sqgur*.
Ólkofra þáttur. 1950. Ed. Jón Jóhannesson. ÍF XI, *Austfirðinga sqgur*.

2. Secondary sources

- Clark, C. (1981), "Nickname-creation: some sources of evidence, 'naive' memoirs especially". *Nomina* 5, 83–94.
- Cleasby, R., and Gudbrand Vigfusson (1957), *An Icelandic-English Dictionary*, 2nd edition, with supplement by W. A. Craigie. Oxford.
- Clunies Ross, M. (1987), *Skáldskaparmál. Snorri's ars poetica and medieval theories of language*. Odense.
- Dronke, U. (1981), "The Role of Sexual Themes in Njáls Saga". Dorothea Coke Memorial Lecture 1980. London.
- Ekbo, S. (1947), "Nordiska personbinamn under vikinga- och medeltid". Janzén, A. (ed.), *Personnavne*. Nordisk Kultur VII. Stockholm etc., 269–84.
- Fidjestøl, B. (1982), *Det norrøne fyrstediktet*. Øvre Ervik.
- Finnur Jónsson (1907), "Tilnavne i den islandske oldlitteratur". *Aarbøger for nordisk oldkyndighed og historie* 161–381.
- Flom, G. T. (1920), "Semantic Notes on Characterizing Surnames in Old Norse". *Journal of English and Germanic Philology* XIX, 350–64.
- Frank, R. (1978), *Old Norse Court Poetry*. *Islandica* XLII. Cornell.
- Fritzner, J. (1883–96), *Ordbog over det gamle norske Sprog*. Kristiania. Repr. Oslo 1954.
- Hale, C. S. (1981), "Modern Icelandic Personal Bynames". *Scandinavian Studies* 53, 397–404.
- Holland, T. J. (1990), "The Many Faces of Nicknames". *Names* 38, 255–72.
- Hødnebo, F. (1974), "Tilnavne: Norge og Island". *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder*. København, XVIII cols 318–21.
- Janzén 1947: see Ekbo above.
- Kahle, B. (1910), "Die altwestnordischen Beinamen bis etwa zum Jahre 1400". *Arkiv för nordisk filologi* XXVI, 142–202 and 227–60.
- Krag, C. (1991), *Ynglingatal og Ynglingesaga*. Oslo.
- Lind, E. H. (1921), *Norsk-isländska personbinamn från medeltiden*. Uppsala.
- Moe, M. (1926), "Eventyrlige sagn i vor ældre historie". Liestøl, K. (ed.), *Moltke Moes Samlede Skrifter*. Oslo, II 85–210.
- Pamp, B. (1979), "Egennamn och betydelse av betydelse". *Namn och Bygd* 67, 56–64.
- Perkins, R. (1989), "Objects and Oral Tradition in Medieval Iceland". McTurk, R., and A. Wawn (eds.), *Úr Dölum til Dala*. Leeds, 239–66.
- Reaney, P. H. (1967), *The Origin of English Surnames*. London.
- Roscoe, J. (1992), The Literary Significance of Clothing in the Icelandic Family Sagas, unpublished M. A. dissertation. Durham.
- Rygh, K. (1871), *Norske og islandske tilnavne fra oldtiden og middelalderen*. Trondheim.
- Saltnessand, E. (1968), "Hva betyr tilnavnet Tambarskjelve?". *Historisk Tidsskrift* (Oslo) XLVII, 143–8.

- Schrodt, R. (1979), "Der altnordische Beinamen 'Sýr'". *Arkiv för nordisk filologi* XCIV, 114–9.
- Simek, R. (1990), *Altnordische Kosmographie*. Berlin.
- Steffensen, Jón (1966–9), "Aspects of Life in Iceland in the Heathen Period". *Saga-Book* XVII, 177–205. [Revised translation of "Nokkrir þættir úr menningu hins íslenska þjóðfélags í heiðni", *Árbók hins íslenska Fornleifafélags* 1967, 25–44; repr. in Jón Steffensen, *Menning og Meinsemdir*. Reykjavík 1975, 173–93.]
- Storm, G. (1893), "Vore Forfædres Tro paa Sjælevandring og deres Opkaldelses-system". *Arkiv för nordisk filologi* IX, 215–22.
- Tassin, G. (1981), "La tradition du nom selon la littérature islandaise des XIIe et XIIIe siècles". *L'Homme* XXI, 63–86.
- Turville-Petre, G. (1968), "Haraldr the Hard-Ruler and his Poets". Dorothea Coke Memorial Lecture 1966. London.
- Tveitane, M. (1977), "Jórunn mannvitsbrekka". *Opuscula* II, 2. Bibliotheca Arnamagnæana XXV, 2. København, 254–67.
- Wright, D. A. (1973), "The Skald as Saga-Hero". *Parergon* 6, 13–20.
- Þórhallur Vilmundarson (1981), "Safn til íslenzkrar Örnefnabókar I". *Grimnir* I, 57–140.

Nytiabol

Det fornsvenska appellativet *nytiabol* n. är belagt enbart i diplom från Småland och Västergötland. K. F. Söderwall (1884–1918 2 s. 121) översätter det med 'fäbodställe, mejeri?' och anser förleden vara gen. av fsv. *nyt* f. 'nyttjande, bruk; inkomst; nytta, gagn' i en särskild betydelse 'afkastning af nötboskap, mejeriprodukter?'. Betydelseuppgiften för *nytiabol* upprepas i supplementet (Söderwall, Åkerlund, Ljunggren & Wessén 1925–73 s. 559), där K. G. Ljunggren har utarbetat den aktuella artikeln. Denne återvänder sedan till ordet i en uppsats (1953), som innebär ett klart och utbyggt ställningstagande för Söderwalls åsikt. Ljunggrens argumentation bygger i huvudsak på den väl betygade fornvästnordiska betydelsen 'mjölk, avkastning från boskap' för *nyt* f. (även i sammansättningarna *fjárnyt* och *búnyt*). Han hävdar också (a.a. s. 148f.) att denna innebörd återfinns i det två gånger belagda fornsvenska *fæar nyt*. Ljunggren (s. 146) gör vidare gällande att ordet *nytiabol* "hör hemma i skogsbygder med en bebyggelse, som ännu i vår tid över lag måste betecknas som gles", och han går så långt som att påstå att appellativet *nytiabol* är ett avgörande bevis för ett fäbodväsen i södra Götalands skogsbygder vilket synes "skänka oss praktiskt taget full visshet om saken" (s. 152). I och för sig medger han (s. 147) att man kunde tänka sig en mer allmän betydelse 'bol som man nyttjar', där "anledningen till en sådan benämning skulle t.ex. kunna vara, att 'bolet' i fråga brukades endast med nyttjanderätt och icke med äganderätt, alltså som ett slags torp eller måle", men han vill inte stanna för detta utan förespråkar i stället starkt den mer specialiserade innebörden 'fäbod'.

Folke Hedblom (1960 sp. 60) gör följande värdering av Ljunggrens teori om ordet *nytiabol*: "Ett särskilt intresse [. . .] har den utmarksbebyggelse, som enl. vad K. G. Ljunggren påvisat, i medeltida handlingar betecknas med ordet *nytiabol*. Ordet [. . .] avser tydligen sekundärbebyggelse av något slag, snarast sådan som inte (permanent) bebos av ägaren, utan som han blott njuter avkastningen av. Enl. Ljunggren är det avkastningen av boskapsskötsel som här urspr. har avsetts, och han översätter *nytiabol* med 'fäbod'. Om ifrågavarande bebyggelser under medeltiden haft karaktären av f[äbod]ar, f[äbod]torp, bodland el. ännu något annat, synes dock tills vidare oklart." Lars Hellberg (1967 s. 506) är än mer skeptisk och säger: "Hans [Ljunggrens] slutsatser äro enligt min mening knappast bindande, då de främst

grunda sig på i fornvästnordiskan belagda betydelser av ordet *nyt* f., nämligen 'mjölk', 'mjölkprodukter' el. likn. Att dylika betydelser kunnat uppstå inom områden med ett verkligt fåbodväsen är helt naturligt. Man kan givetvis icke utan vidare tillgripa en västnordisk fåbodterm för att styrka förekomsten av fåbodar i delar av det svenska Götaland. Ur saklig synpunkt kan man gentemot Ljunggrens tes invända att det vore besynnerligt om ett götäländskt fåbodväsen med rätt stor geografisk spridning kunnat existera under medeltiden för att senare spårlöst försvinna."

Vad beträffar Ljunggrens antagande att *nyt* i fornsvenskan (liksom i fornvästnordiskan) kunnat betyda 'mjölk, avkastning av boskap', måste man nog ge honom rätt. De två beläggen på *fæar nyt* i fornsvenskan finns i Upplandslagens vidherboabalk och i Smålandslagens kyrkobalk. I Upplandslagen ingår det i ett stadgande mot tjuvmjolkning, som i sin helhet lyder: "Nu six um fæar nyt. Molkær konæ far. ællr get manz. wærþær bar ok a takin. ær til twæggjæ mannæ witni. þa bôte þre øræ. Molkær ko manz. wærþær bar ok a takin. ær til twæggjæ mannæ witni. bôte þre markær" (Schlyter 1834 s. 254). I inledningen till Smålandslagens kyrkobalk stadgas det hur bönderna skall bidra till kyrkobygge: "the sculu huggæ æfte mantall. oc akæ æfte økiæ afl. oc mata æfte fea nitium" (Schlyter 1844 s. 97). *Fæar nyt* i Upplandslagen har översatts med 'bruk af (andras) fäkreatur' (Schlyter 1834 s. 318, dens. 1877 s. 205), 'bruk av kreatur' (Holmbäck & Wessén 1933 s. 182), medan samma ord i Smålandslagen har getts betydelserna 'förmögenhet, egendom' (Schlyter 1844 s. 200), 'den nytta (l. tillgång på födoämnen) som man har af fäkreaturen' (dens. 1877 s. 205), 'nyttan, avkastningen av boskapen, d.v.s. mjölk och smör och kött' (Holmbäck & Wessén 1946 s. 436). Såväl Schlyter (1877 s. 205) som Holmbäck & Wessén (1946 s. 436) hänvisar uttryckligen från *fæar nyt* i Smålandslagen till det fornvästnordiska *fjár nyt*. Ljunggren (1953 s. 149) menar att Upplandslagens term har en abstraktare och ursprungligare betydelse 'bruk av kreatur', medan Smålandslagens användning av samma ord representerar en konkretiserande betydelseutveckling motsvarande den fornvästnordiska till 'avkastning av boskap'. Resonemanget är övertygande och styrks av ett antal nysvenska beläggstillen för substantiven *nytta* och *nyttja* (inkl. sammansättningarna *bonytta* och *boskapsnyttja*) (SAOB B 3647, 4069, N 903, 909). Några av dessa belägg är hämtade från Småland. G. O. Hyltén-Cavallius (1863–68), som i stor utsträckning bygger sin framställning på referat ur 1600-talets domböcker från Varend, ger flera exempel (1 s. 115, 182, 226, 296, 387, 440, 452) på föreställningen om att häxor och andra onda människor ansågs kunna *taga nyttan* av kreatur, varmed avsågs tjuvmjolkning genom magiska krafter. För att genom magi kunna "taga nyttian ifrån booskapen" anklagades även en kvinna på Visingsö 1596 (Holmström 1901–02 s. 112). Det är rimligt att anta att det är betydelsen hos det fornsvenska *nyt* f., som här

kvarlever i de besläktade substantivbildningarna. *Nyttja* (och kanske också *nyttja*) skulle i dessa fall rent av kunna vara en kvarleva av själva ordet *nyt* i oblik form.

Om det nu alltså är mycket som tyder på att appellativet *nyt* faktiskt har funnits i det medeltida Småland i betydelsen 'avkastning av boskap, mjölkprodukter', så är det därmed inte bevisat att det är just den innebörden som återfinns i *nytiabol*. I själva verket är det tvärtom mycket litet som talar för det. Ljunggrens egen argumentation är på denna punkt synnerligen klen underbyggd och tendentiös. Den historiska forskningen intar för övrigt numera ståndpunkten att det inte har funnits något fäbodväsen i Småland eller på andra håll i Götaland (förutom Dalsland och Värmland) (Myrdal & Söderberg 1991 s. 224, 243). För att avgöra frågan om betydelsen av *nytiabol* krävs en förnyad och förutsättningslös genomgång av beläggmaterialet. Detta material, som presenteras nedan, består av de belägg som Ljunggren kände till samt ytterligare några, som jag bl.a. fått via den databas över ortnamn i Jönköpings län som Jan Agertz vid Jönköpings läns museum har byggt upp. Alla belägg utom ett är från Småland. Undantaget är ett västgötskt diplom 1325.

Det äldsta belägget för ordet *nytiabol* återfinns i ett brev 1279 u.d. u.o. RAP (SD 1 s. 536). Det är utfärdat av abboten i Nydala kloster och gäller ett byte av jord mellan klostret och Nils Kertilsson, där Nils bland annat lämnade i byte jord som han ägde i Holkaryd, Vrigstads socken, Västra härad, "cum terra que dicitur Nytiæbol". I registret till SD 1-2 (s. 42) uppförs *Nytiæbol* som ett ortnamn, medan Olsson Nordberg (1926-32) först i avhandlingens huvuddel (1 s. 87) räknar det som ett belägg på appellativet *nytiabol* för att sedan likväl ta med det i sitt ortnamnsregister (2 s. 82). Sett i sammanhang med övriga belägg för *nytiabol* är det dock ingen tvekan om att det här verkligen är fråga om appellativet. Vi får inga upplysningar om var nyttjabolet ligger utan bara att det är en jord (*terra*) som följer med jorden i Holkaryd.

Den enda förekomsten utanför Småland är alltså från 1325 (25/4 u.o. RAP, SD 3 s. 681), då Gudhems kloster säljer egendom i några namngivna byar i Torestorps socken, Marks härad, "et prediolo wlgariter dicto Nytiabol in hyltunæs". Nyttjabolet betecknas alltså här som *prediolum* 'litet jordagods' och säges ligga i Hyltenäs, som är en by i Öxnevalle socken, Marks härad.

Nydala kloster byter 1344 (22/7 u.o. RAP, SD 5 s. 283) till sig en gård i Gällaryds kyrkby, Östbo härad, "et omnibus eius adiacenciis, videlicet prediolo in hultom, dicto Nytiaboll, agris, pratis, siluis, pascuis, piscacionibus". Även här används alltså termen *prediolum* och nyttjabolet uppges ligga i byn Hult i Gällaryds socken.

I Nydala klostrets kopiebook (A 134a f. 77-78) finns en avskrift av ett brev

från 1360 (SD 7:2 s. 388), där gods i Ya, Fryele socken, Östbo härad, "cum vno fundo wlgariter dicto nytiabol in Frøale sito" skänks till prästbordet i Fryele. Här är att lägga märke till att nyttjabetet betecknas som *fundus* 'tomt' och att det ligger i Fryele kyrkby.

Omkring år 1370 (u.å. u.d. u.o. Bergshammarsp) pantsätter Hemming Diækn, som ägde gården Hov i Värnamo socken, Östbo härad (Härenstam 1946 s. 316), till herr Atte i Värnamo "mina iordh i mosle som ær holms æng oc nytiabool ther medh". Mossle är en stor by i Värnamo socken. Det går inte att avgöra om *mina iordh* syftar på enbart *holms æng* eller också innefattar nyttjabetet. Det sägs inte var nyttjabetet ligger.

Genom att sammanställa innehållet i några olika diplom från 1300-talets slut och 1400-talets början rörande Earyd i Fryele socken, Östbo härad, får man fram en del intressanta upplysningar rörande ett nyttjabet. Det omtalas först 1380 (29/7 Fryele RAp, SRP 1512) i sammanhanget "mit godz ij edharydhe [. . .] ok eth booll ij frøyale ther hether brodersbooll". Sedan byter godset ägare 1398 (28/2 Trolleborg RAp, SRP 2905) och nämns då som "alt wart godz ij ædharidhi liggandi medh allom tillaghom ij akir ok ængh fiskeuatnom allinskoghom nythiabolom [. . .] ok æth nytiabol liggandis ij frøyale ther hæther brodhersbol ther tillaghat ær til ædharid". Slutligen har vi två brev utfärdade samma dag 1407 19/10 (u.o. RAp, SDns 1 s. 106 resp. Piksborg RApp I, SDns 1 s. 107), där det i nästan identiska formuleringar handlar om "alt ethræryd j fryælæ sogn oc eet nõtæbol j fryælæ kirkæby" resp. "alt Ethræryth j Fryælæ soghn oc eet nytæbol j fryælæ kirkæby". Vi får sålunda sammantaget veta att nyttjabetet heter *Brodhersbol*, att det förutom *nyttjabet* också kan kallas för endast *bol*, att det är tillagt Earyd och att det ligger i Fryele kyrkby. Redan 1360 omtalades ett nyttjabet i Fryele kyrkby (se ovan), den gången tillagt gods i byn Ya i samma socken. Det skulle möjligen kunna vara samma nyttjabet, som 1380 har förts över till Earyd, men det kan vi inte veta något bestämt om, och det är därför metodiskt riktigtast att räkna dem som två olika.

Ännu ett nyttjabet, som förekommer i två olika medeltida handlingar, får vi första gången höra talas om 1400 (27/3 Hamneda RAp): "myn gardh Jnnan skædhen medh jordh aker oc æng / medh nõtïaboleno Jnnan wersidhe ok medh allom androm tillaghom." Kort därefter, 1402 (5/3 Piksborg RAp, SDns 1 s. 107), säljs egendomen till Nydala kloster och beskrivs med en nästan identisk formulering: "en gardh J skædhen medh jordh akir ok æng medh nytiaboleno innan wersidhe ok medh allom androm tillaghom." Nyttjabetet ligger alltså i byn Värset, Angelstads socken, Sunnerbo härad, men räknas som en tillaga till en gård i byn Skeen i grannsocknen Annerstad i samma härad.

I några medeltida diplom ingår ordet *nyttjabet* i de mer eller mindre formelartade uppräkningsarna av olika tillagor som följer med en gård. En

sådan har redan citerats ovan från brevet 1398 angående Brodersbol: ”*medh* allom tillaghom ij akir ok ængh fiskeuatnom allinskoghom nythiabolom.” De andra kända exemplen är: ”myt goz rydhyo j byrekis sokn [Rödjenäs i Björkö socken, Östra härad] ligyandhe *medh* allom tillaghom aker engh skoghom fyskeuatnom strømom ok madhom ok nytiobolum” (1401 24/8 Sandsjö UUBp, SDns 1 s. 60), ”[ett stort antal gårdar i olika härad i Varend] ok allas thera tillaghor som ær fiskewatn allonskogha nytthiabol aker ængh” (1402 4/3 Hamneda RAp, SDns 1 s. 106), ”[en gård i Hörda, Kärda socken, Östbo härad] *medh* aker oc ængh, fiskewatnom oc aallenskogom, nøthiabolom” (1403 SDns 1 s. 260 avskr.), ”alt wart kirkio gooz ligiændis i Kølobodhom i Gøtoryz sokn [Kölaboda, Göteryds socken, Sunnerbo härad] [...] mæth alla tillagillse som er mæth aker, ængh, fiskewatn, feæmark, allonskogha, nytthiæbol, kirkiostadha ok stoofworum” (1404 SDns 1 s. 314), ”[Kärringelida, Traryds socken, Sunnerbo härad] meth alla tillaghæ, meth aker, ængh, fiskewatn, femark, allonskogha, nytthiabol, qwernastrøma, kirkiostadha ok stuuorom” (1404 SDns 1 s. 334). Granskar man formuleringarna närmare, ser man snart att ordningen mellan de olika tillagorna är tämligen fast, så att de fem kategorierna åker, äng, fiskevatten, ollonskogor och nyttjabol alltid nämns i denna ordningsföljd. Det enda undantaget är brevet 1402 där skrivaren har placerat åker och äng sist (kanske på grund av ett förbiseende) men i övrigt följer samma mönster. Detta, tillsammans med det faktum att alla breven är skrivna ungefär vid samma tid (1398–1404), gör att man starkt kan misstänka att en standardiserad formel har använts, i synnerhet som fem av de sex aktuella diplomerna har tillkommit i samband med försäljning av gods till den mäktige och självrådige frälsemannen Abraham Brodersson och dennes släkting (och troligen också hans fogde) Arvid Stensson (om vilka se Härenstam 1946 s. 326 ff. och Larsson 1987 s. 46 ff.). Vi kan alltså av källkritiska skäl inte räkna dessa dokument, där ordet *nytiabol* endast förekommer i uppräkningslistor av detta slag, som belägg för att ett eller flera nyttjabol verkligen funnits i anslutning till de gårdar som omnämns.

I ett gåvbrev till Nydala kloster 1417 (4/10 Jönköping RAp, SDns 3 s. 281) skänker man bland annat ”eet nytiobool j hook”. Hok är en by i Svenarums socken, Västra härad. Inga närmare upplysningar om nyttjabet lämnas.

År 1452 (8/4 Vadstena RAp) avyttras ”lyggiandes i askanes ij garda i gøtarydh sokn [Askenäs i Göteryds socken] i sunderbo oc nytiobol i haa i hampnada sokn [Hå i Hamneda socken i samma härad]”.

I ännu ett gåvbrev till Nydala kloster 1501 (14/5 u.o. RAp) doneras ”en jord swo som ær itt fwltt nydebolæ heder gaardeRise liggendis J wæglinge sokn j wessbo”. På brevet baksida är noterat: ”*thetta* lydher pa eth nøttiabol som ligger til drafføø j vesbo.” Samma nyttjabol återfinns i två godsförteck-

ningar i Nydala klostrets kopiebook (A 134af. 134, 182) från tiden 1506–08 resp. 1520–40, där den senare endast är en avskrift av den första (Härenstam 1946 s. 208 f.). Noteringen 1506–08 lyder: ”Item drafføø j aass sokn [. . .] ther ligger til eth nytiabol i væklinge sokn som hether gardariis.” Vi får alltså genom dessa handlingar veta att nyttjabolet Gardharis är tillagt Dravö, Ås socken, Västbo hd, men ligger i Väcklinge socken. Väcklinge är grannby till Dravö men hör idag till Reftele socken i samma härad, och de ovan anförda dokumenten är de enda kända uppgifterna om existensen av en medeltida socken med namnet *Väcklinge* (Härenstam a.a. s. 208 f.). Notabelt är att nyttjabolet 1501 betecknas som en *jord*. Uttrycket *ett fullt nyttjabol* är också intressant men oklart till sin närmare innebörd. Det bör dock påpekas att ordet *bol* i fornsvenskan har en dokumenterad delbetydelse ’jordegendom av visst mått eller värde’ (Söderwall 1884–1918 1 s. 132, Söderwall, Åkerlund, Ljunggren & Wessén 1925–73 s. 73), som är klart och tydligt belagd från Fryele socken, Östbo härad, i ett brev 1313, där det talas om hela, halva och fjärdedels bol (jfr Tollin 1987 s. 138 f.).

Till de ovan genomgångna beläggen på det fornsvenska appellativet *nytiabol* kan fogas ett antal nysvenska belägg (*nyttjabol* finns ej i SAOB). Tre av dessa har jag fått kännedom om genom hembygdsforskaren Elsa Berglind, Annerstad. Det är för det första ett avsnitt i Sunnerbo härads renoverade dombok 1623 3/10 (Göta hovrätts arkiv) från ett laga åttingsting i Kärringe, Angelstads socken: ”Samme dagh kom för Rätta Jöns i Kiärringhe Beklagher sigh at hann hafuer itt Nöttia Boll wthi Ratarydz gierdhe till [. . .] half hessia höö blef afsaght at förbemälde Jöns skall dhet behålla per Bygninghe Ball: 28:Cap.” Omedelbart före *half* står ett kort ord, sannolikt en sifferkombination, som jag inte kan tyda. Rataryd är en by i Angelstads socken. Med *Rataryds gårde* avses inägomarken. Det för domen åberopade kapitlet i landslagen är helt kort och gäller gränsvister mellan byar. Grundprincipen är: ”æro røer eller tieltra till, wari thet warit haur” (Schlyter 1869 s. 182). Eftersom Kärringe och Rataryd inte är angränsande byar, är kapitlet inte bokstavligt tillämbart på rättsfallet ovan, utan man måste i stället utgå från att rätten har dömt efter lagens anda och den underliggande rättsprincipen i kapitlet. Det är med andra ord sannolikt att Jöns i Kärringe har kunnat åberopa kända gränsmärken för sitt nyttjabol. Uppgifterna om läget i byns gårde och hövavkastningen måste väl innebära att nyttjabolet ifråga har varit en äng.

Drygt femtio år senare dömer häradstinget i Sunnerbo härad i en tvist om ett nyttjabol. I den renoverade domboken 1679 17/11 (Göta hovrätts arkiv) kan vi läsa följande:

Uthi den twistige saak emillan Mårten Larsson i Neglinge i Ångelsta Sochn på den enna sijdan klagande emot Ångelsta byes Åboer på den andra swarande,

angående ett Nyttiabohl för Ett Skieppeland åker uthi Östenstorppa giärde beläget, är detta Tingz Rättens domb affsagd i Sunnerbo Härad å rättan Tingz Stad Hamneda, d. 17. Novemb. 1679 uthi sittande Rättens närwaru. Såsom att Mårtens gård i Neglinge aff uhrminnes tijder haar häffdat samma nu twistige Nyttiabohl för ett skieppeland åker han der äger; Alltså resolverades att samma gård sin uhrminnes häffd niuter till goda, i krafft aff det 1 Cap. i Jordeb. i L. L. ty hwar som uhrminnes häffd åkommer thet är Laghfångit, thet må och ingen qwällia.

I ett förtydligande 1680 6/10 till "wijdere explication och förstånd" omvittnas att "det Nöttiebohl om hwilkit ähr dömbdt den 17 Novemb. 1679 [. . .] ligger uthi Hagenäset i Ångelsta Sochn". Rätten till nyttjabolet i fråga bekräftas åter 1685 12/10: "doch dhem i Näglinge dheremoot förbehållandes att bruka sitt Nyttiabohl utij haganäset, för ett skieppeland Jordh utij Östanstorpa gierde". Nyttjabolet utgörs alltså här av åkermark som räknas till Östenstorps giärde men är belägen väster om gården i Haganäset. Haganäs är nu ett torpnamn, men har tidigare varit ett naturnamn. På häradskartan 1685 (LMV F 23) finns ingen bebyggelse markerad på platsen utan endast *Hahnäas Bokeskough*. Nyttjabolet ägs av en gård i Neglinge by och detta uttrycks med verben *hävda*, *bruka* och *äga*.

Ännu ett belägg från Sunnerbo härad är från en geometrisk karta över Annerstads prästgård 1696 (LMV F7-3:1), där det i den direkt på kartan skrivna kommentaren nämns "ett Nyttiabohl uti Södost 3/4 Mijl från gården [. . .] kallad Osäng", som hörde till prästgården. Detta nyttjabol med namnet *Osäng* ligger i grannsocknen Nöttja (Juhlin 1975 s. 245 ff.). Det är ett område med ängsmark invid Bolmån strax norr om dess utflöde i sjön Exen (varav namnet *Osäng*). Ängen har alltså hört till Annerstads prästgård men legat inom Nöttja Stomgårds mark (Juhlin a. a. s. 245). I dag är gården Ängatorpet belägen här och nyttjabolet är faktiskt fortfarande utmärkt på topografiska kartan (4DNU), eftersom det bildar en liten enklav hörande till Annerstads församling.

Ytterligare några nysvenska belägg på *nyttjabol* har jag funnit i en storskifteshandling 1799–1800 (Lantmäteriet i Växjö, Angelstad 3) över ett komplicerat skifte, omfattande såväl inägor som utägor i flera byar i Angelstads och Annerstads socknar, Sunnerbo härad. Flera olika åker- och ängsskiften benämns här *Nöttjabolet*, *Nyttjabolet*, *Nyttjabol*. Det är dels två åkrar i byn Angelstads inägomark, som fram till storskiftet hör till byn Östenstorp i samma socken, dels två åkrar med intilliggande ängsmark i Värsets inägomark i Angelstads socken, som hör till två olika gårdar i byn Öjarp i grannsocknen Annerstad. *Nyttjabol* används här appellativiskt, vilket bland annat framgår av att två av dem har utsatta namn: *Nyttjabolet Pölen* i Angelstad och *Nyttjabolet Öjarps vall* i Värset. De två nyttjabolen i Värset omtalas även i samma dokument som *utjordar*. Det heter bland annat:

”utjordar äro i Wersets Gerde til Skien Brogården och 2no till Öjarp Lillegården och Skattegården.” Förutom de två skiften som tidigare även betecknats som *nyttjabol* nämns alltså här ännu en utjord (som ej kallas *nyttjabol* i handlingen) i Värsets inägomark tillhörande Brogården i byn Skeen i Annerstads socken. Detta är en särskilt intressant uppgift, eftersom det mesta tyder på att denna utjord är densamma som förekommer som ”nøtiaboleno Jnnan wersidhe” i de tidigare citerade breven 1400 och 1402, vilket ju var tillagt en ”gardh Jnnan skædhen”, som 1402 såldes till Nydala kloster. Brogården var nämligen klostergård vid 1500-talets början (Smålands handlingar 1558:16 samt jordebok 1631, båda i Kammararkivet, Almquist 1976 s. 1119). Nydala kloster ägde under större delen av medeltiden rätten till det mycket givande ålfisket i Skeen (Härenstam 1946 s. 218 ff.). Dessutom hade man fått en skogsslott av Bo Polen 1326 för att uppföra byggnader vid fisket (SD 3 s. 719) och bytt till sig kvarnen i Skeen 1381 (29/3 Skänninge RAP, SRP 1568) från Karl Ulfsson. Den första och enda gård i byn man införskaffar är dock den man köper 1402 från Erland Kure. Den enda svårigheten med att identifiera Brogården med 1402 års gård är att det i jordeboken över kungens arv och eget 1558:16 (Smålands handlingar, Kammararkivet) sägs att gården skulle ha kommit i klostrets ägo från Karl Ulfsson. Förklaringen är dock sannolikt att kvarnen och Brogården lagts samman till en egendom och gård.

Dessa tre utjordar i Värset tillhöriga Skeen Brogården, Öjarp Lillegården och Skattegården, som nämns i storskifteshandlingen 1799–1800, existerar faktiskt fortfarande i så måtto att de utgör en liten sammanhängande enklav i Angelstads församling som räknas till grannförsamlingen Annerstad (Juhlin 1975 s. 247 ff., Topografiska kartan 4DNV). Detsamma gäller ytterligare en utjord (Juhlin a. a. s. 250, Topografiska kartan 5DSO) i Kärringe by i Angelstads socken som tidigare hörde till Öjarps Bolagård i Annerstads socken och fortfarande tillhör Annerstads församling. Denna utjord benämns också *Nöttjabol* i ett torparrendekontrakt så sent som 1888 (Juhlin a. a. s. 250).

Om man nu letar efter likheter och utmärkande kännetecken hos de totalt sexton olika nyttjabol, som vi har kännedom om via skrivna källor, är det några företeelser som omedelbart faller en i ögonen. För det första är det tydligt att ett nyttjabol är en *tillagha*. Denna term, som är en bildning till verbet *liggia* (eller *læggi*?) (Olson 1916 s. 207, 407 f.), alltså det som *ligger till* (eller är *tillagt*), d.v.s. hör till, lyder under en gård, möter ofta. Om Brodthersbol sägs vidare att det ”tillaghat ær til ædharid” (1398) och Gardharris ”ligger till draffø” (1501). För det andra uppges elva av de sexton kända nyttjabolen ligga i en by: 1325 (in hyltunæs), 1344 (in hultom), 1360 (in Frøale sito), 1380 (ij frøyale), 1398 (liggiandis ij frøiale), 1400 (Jnnan wersidhe), 1402 (innan wersidhe), 1407 (j fryælæ kirkæby), 1417 (j hook),

1452 (i haa), 1623 (wthi Ratarydz gierdhe), 1799–1800 (i Wersets Gerde), 1888 (i Kärringe by). Detta har Ljunggren helt och hållet missförstått. Beträffande nyttjabet ”in hultom” säger han (s. 144): ”Nyttjabet’ är nuvarande byn Hult”. Brodhersbol ”j fryælæ kirkæby” torde enligt Ljunggren (s. 144) ”vara att söka i närheten av Fryele kyrkby” och om nyttjabet ”innan wersidhe” påstås (s. 145): ”nyttjabet är nuvarande byn Värset.” De byar i vilka nyttjabolen ligger är av varierande storlek, karaktär och ålder. Såväl centralt liggande stora och gamla byar i den gamla vikingatida centralbygden (Angelstad, Fryele, Hå, Kärringe, Rataryd, Värset) som yngre byar i den medeltida nykolonisationsbygden (Hok, Hult, Hyltenäs) är representerade. Ljunggrens generaliserande påstående (s. 146) att ”ordet [nytiabol] hör hemma i skogsbygder med en bebyggelse, som ännu i vår tid över lag måste betecknas som gles” är helt enkelt inte korrekt. Det finns inte heller någon grund för att räkna nyttjabolen som en typisk utmarksföreteelse (jfr Hedblom 1960 sp. 60). Om så vore skulle man knappast tala om belägenhet i byn, och i de flesta fall när närmare bestämning förekommer anges ju nyttjabet ligga i gårdet, d.v.s. i inägomarken. Endast nyttjabet Osäng är en utmarksäng. För det tredje säges elva av de sexton kända nyttjabolen höra till en gård i en annan by än den där nyttjabet ligger. Nyttjabet i Hult 1344 följer med en gård i kyrkbyn Gällaryd. Det i Fryele 1360 följer med gods i Ya. Brodhersbol i Fryele kyrkby är *tillaghat* gods i Earyd. Nyttjabet i Värset är en *tillagha* till en gård i Skeen och det i Hå hör till Askenäs i grannsocknen. Den omtvistade slättermarken i Rataryds gårde 1623 ägs av Jöns i Kärringe och åkern i Haganäset vid Östenstorp 1679–85 av Mårten i Neglinge. Osäng i Nöttja 1696 innehas av Annerstads prästgård i grannsocknen. Nyttjabolen i Angelstads inägomark 1799–1800 hör till Östenstorp och de i Värsets gårde och Kärringe hör till gårdar i Öjarp. Av de övriga fem nyttjabolen ligger det i Hyltenäs 1325 i en annan socken än de gårdar som ingår i samma köp och Gardharis 1501 i en annan socken än Dravö, som det tillhör. Nyttjabet som 1279 hörde till Holkaryd, det som o. 1370 nämns i samband med jord i Mossle och det som 1417 låg i Hok har vi otillräckliga uppgifter om. Det finns dock inget känt nyttjabet som uppges ligga i samma by som den gård det tillhör. Det tycks med andra ord vara utmärkande för ett nyttjabet att det ligger i en by men hör till en gård i en annan by. Det kan inte vara en slump att detta ständigt återkommer. Jag vill tvärtom hävda att det i själva verket är definierande semantiskt särdrag för ordet *nytiabol*. Närmare bestämt menar jag att *nytiabol* betyder ’äga som ligger i en by men tillhör en gård i en annan by’, alltså ett slags urfjäll.

Urfjäll, fsv. *urfjælder* m., är svealagarnas ord för ’ett stycke jord som särskildt tillhör någon, utan gemenskap med grannarne i en by’ (Schlyter 1877 s. 673), ’jordstycke som särskildt tillhör någon och icke ingår i den mellan byns delegare gjorda fördelningen af jorden’ (Söderwall 1884–1918 2

s. 863), 'för sig bestående, vanligen ej bebyggda jordområden, som genom föreskrifna gränsmärken afskilts (avfjällats) från ett skifteslags öfriga egor' (Thulin 1935 s. 133), 'jordområde i enskild ägo och med egna gränsmärken utan delaktighet i den by, inom vars område den ligger' (Holmbäck & Wessén 1933 s. 189). Termen förekommer i Upplandslagen, Södermannalagen, Västmannalagen samt senare i Magnus Erikssons och Kristoffers landslagar. Motsvarande ord i Dalalagen är *lutfal* n., medan Östgötalagen har *humper* m. 'ett från en bys öfriga egor skildt jordstycke' (Schlyter 1877 s. 287), vilket där även två gånger förekommer tillsammans med en allittererande synonym *haper m. i uttrycken *i humpe älla hapi* och *i humpum älla hapum*. *Humper* finns också i ett antal medeltida diplom, dock endast från Östergötland (Hafström 1962 sp. 63). De danska lagarna, inklusive Skånelagen, har *ornum* som motsvarande *urfjäll*. I Västgötalagen finns ingen liknande term, trots att företeelsen var särskilt vanlig just där (Hafström 1975 sp. 340), utan man talar i stället om "enkæ skipt i by aþrum" (Collin & Schlyter 1827 s. 50). Ordet *utjord*, fsv. *utiordh*, brukas ibland med samma innebörd som *urfjäll*, även om *utjord* har ett mycket bredare och mer svårdefinierbart betydelseområde (Thulin 1911 s. 40 ff., dens. 1935 s. 133, Hannerberg 1975 sp. 380 ff.). Förhållandet har ett speciellt intresse här, eftersom några av nyttjabolerna i de ovan refererade dokumenten 1799–1800 och 1888 även benämndes *utjorðar*, vilket alltså kan anföras som ett visst stöd för min teori om betydelsen av *nyttjabol*.

Det har påpekats att *urfjäll* företrädesvis har använts om "sådana ägor, som tillhörde annan by än den, inom vars område de lågo" (Hafström 1975 sp. 340). Detta är emellertid inte ordets egentliga betydelse (varom se ovan) (Thulin 1911 s. 45), vilket även framgår av dess sannolika etymologi 'avstyckning, avsondring' (Johannisson 1959 s. 235). Också betydelseutvecklingarna för *humper* från 'något avskilt, avskuret' (Lindqvist 1926 s. 148 f.) och *ornum* från 'undantag, avsondring' (Johannisson 1959 s. 233) till 'urfjäll' är mycket närstående. Det är knappast möjligt att språkligt härleda ett sådant betydelseursprung för *nytiabol*. Vi har att utgå från de kända delbetydelseerna för *nyt* i fornsvenskan: 'nyttjande, bruk; inkomst; nytta, gagn'. Det är då rimligt att anknyta till Folke Hedbloms tanke (1960 sp. 60) att nyttjabolet skulle kunna vara något "som inte (permanent) bebos av ägaren, utan som han blott njuter avkastningen av". Det skulle stämma med min hypotes att ett nyttjabol alltid ligger i en by men hör till en gård i en annan by. Med andra ord skulle ett nyttjabol kunna vara ett bol som man blott nyttjar (underförstått: utan att vara bosatt i byn där det ligger och sannolikt utan rätt att delta i bygemenskapen i övrigt med de rättigheter och skyldigheter det förde med sig). Detta ser jag som den enklaste förklaringen. Även andra tolkningar som bygger på de belagda betydelseerna av fsv. *nyt* kan dock tänkas. Det ligger t.ex. nära till hands att ställa upp hypotesen att ett

nyttjabol skulle kännetecknas av att innehavaren inte ägde jorden utan endast hade rätt till avkastningen. De sammanhang i vilka ordet *nyttjabol* återfinns talar dock inte för detta.

Den geografiska utbredningen av ordet *nyttjabol* är av stort intresse. De femton kända småländska nyttjabolen ligger nämligen alla i Finnveden och Njudung, alltså inom den gamla Smålandslagens (eller Tiohäradslagens) område. Av Smålandslagen är som bekant i stort sett endast kyrkobalken bevarad. Det är därför inte orimligt att ställa upp hypotesen att *nyttjabol* varit en juridisk term i den försvunna Smålandslagen. Som parallell kan anföras att alla fsv. diplombelägg på *urfiælder* före 1350 hos Söderwall (1884–1918 2 s. 863) med supplement (1925–73 s. 1007) härrör från Uppland eller Gästrikland, alltså Upplandslagens område. Också den nutida utbredningen av dialektorden *hump* och *håp* (motsvarande Östgötalagens *humper* och **haper*) stöder resonemanget, eftersom de i Småland finns i landskapets norra och östra delar (OSDsaml), som under medeltiden tillämpade Östgötalagen. Det enda belagda undantaget är en uppteckning av *hump* från Näshults socken i Östra härad, alldeles vid gränsen till Östgötalagens gamla område. *Hump* m. 'äng, bete o.d.' finns för övrigt i Småland i dialekten i Norra och Södra Vedbo, Norra och Södra Tjust, Sevede och Södra Möre, medan *håp* f. och m. 'äng, bete, hage o.d.' är upptecknat i Norra och Södra Möre samt Stranda (OSDsaml). Det som främst kan anföras mot ett samband mellan *nyttjabol* och Smålandslagen är att det inte finns något belagt nyttjabol i Varend. Ordet nämns visserligen som tidigare påpekats i ett diplom 1402 i en formelartad uppräknig över tillagor till ett antal varendsgårdar, men detta är inget bevis på att *nyttjabol* varit ett levande appellativ där (Ljunggren 1953 s. 146). Från Västergötland finns endast ett belägg 1325 på ett nyttjabol. Det är misstänkt litet, även om Småland är relativt sett rikare på medeltida urkunder. Så länge vi bara är underrättade om detta enda belägg från Marks härad, kan man inte känna sig övertygad om att *nyttjabol* naturligt hört hemma i Västergötland. En möjlig förklaring till det isolerade västgötska belägget skulle kunna vara påverkan från Nydala kloster. Gudhems kloster som utfärdade brevet 1325 var ett nunnekloster tillhörande samma orden – cistercienserna – som munkarna i Nydala.

Mitt tolkningsförslag för *nyttjabol* innebär att det uppfattas som en ägobeteckning. De termer som används i de citerade medeltida urkunderna ovan för att karakterisera nyttjabolen är *terra* 'jord' 1279, *prediolum* 'litet jordagods' 1325 och 1344, *fundus* 'tomt' 1360 och *iordh* 1501. Det enda av detta som möjligen skulle kunna tala mot teorin om ägobeteckning är *prediolum*, och Ljunggren (1953 s. 146) söker också mycket riktigt stöd här för sin fäbodshypotes. Argumentet faller emellertid, eftersom *prediolum* flera gånger används i fornsvenska diplomtexter om just urfjällar. Så t.ex. "cum [...] prediolis dictis vrfiællum" (SD 6 s. 233, se även SD 3 s. 340, SD 6 s. 1,

229). Vidare kan anföras att *bol* är mycket frekvent i ägonamn i södra Sverige. Erik Bruhn (1931 s. 15 f.) och Göran Hallberg (1972 s. 54 ff.) har visat att namn på *-bol(et)* i Skåne tillkommer ängar ”i gränsområdet mellan vång och utmark” (Hallberg a.a. s. 58). Namnen är vanliga och kan i flera fall föras tillbaka till 1500-talet. Hallberg känner, bortsett från några enstaka halländska exempel (s. 58 f.), inte till denna speciella ägonamnsfunktion hos *bol* utanför Skåne (s. 49). Ängsnamn på *-bol(et)* är emellertid mycket vanliga också i södra Småland, vilket jag har kunnat konstatera i åtskilliga lantmäterihandlingar härifrån. I Aringsås kyrkby, Allbo härad, har vi i exempelvis vid storskiftet 1820 (Lantmäteriet i Växjö, Aringsås 9) följande namn: *Alebolet*, *Backagårdsbolet*, *Bastebolet*, *Biskopsbolet*, *Brunbolet*, *Enebolet*, *Gårdsbolet*, *Kalfvabolet*, *Kringelbolet*, *Ladugårdsbolet*, *Sjöbolet*, *Sällebolet*, *Trägårdsbolet* och *Wedkastabolet*, alltsammans ängar. Appellativet *bol* i fornsvenskan har ansetts ha följande huvudbetydelser (Söderwall 1884–1918 1 s. 132 med supplement 1925–73 s. 72):

- 1) boning;
- 2) (lant)gård, hemman;
- 3) mindre jordegendom, torp;
- 4) jordegendom av visst mått eller värde.

Sambandet mellan dessa delbetydelser är en komplicerad och till stora delar outredd fråga. Jag avstår därför från att närmare försöka förklara hur *nytiabol* eller de sydsvenska ängsnamnen på *-bol(et)* kommer in i sammanhanget. Enligt min mening är dock *nytiabol* ett argument för existensen av en ägobetecknande innebörd (jfr termen *jordegendom* i delbetydelserna 3 och 4) hos *bol* i fornsvenskan.

Källor och litteratur

- A 134a = Nydala klostrets kopiebok, Kungliga biblioteket, Stockholm.
- Almquist, J. A. (1976), *Frälsegodsen i Sverige under storhetstiden 4. Småland*. Riksarkivet, Stockholm.
- Bergshammarsp = pergamentsbrev i Bergshammarsamlingen, Riksarkivet, Stockholm.
- Bruhn, E. (1931), *Ägonamn i Rönnebergs härad 1*. Gleerup, Lund.
- Collin, H. S. & Schlyter, C. J. (1827) (utg.), *Westgöta-lagen*. Haeggström, Stockholm.
- Göta hovrätts arkiv, Jönköping.
- Hafström, G. (1962), ”Hump”. *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid* 7. Allhem, Malmö, sp. 63–64.

- (1975), "Urfjäll". *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid* 19. Allhem, Malmö, sp. 340–341.
- Hallberg, G. (1972), "Bolshus och ägonamnselementet *bol* i Skåne". *Sydsvenska ortnamnsällskapets årsskrift*, s. 41–62.
- Hannerberg, D. (1975), "Utjord". *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid* 19. Allhem, Malmö, sp. 380–382.
- Hedblom, F. (1960), "Fäbod". *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid* 5. Allhem, Malmö, sp. 56–60.
- Hellberg, L. (1967), *Kumlabygdens ortnamn och äldre bebyggelse*. Kumla stad & Kumla landskommun, Kumla.
- Holmbäck, Å. & Wessén, E. (1933) (utg.), *Östgötalagen och Upplandslagen*. Geber, Stockholm.
- (1946) (utg.), *Äldre Västgötalagen, Yngre Västgötalagen, Smålandslagens kyrkobalk och Bjärköarätten*. Geber, Stockholm.
- Holmström, O. (1901–02) (utg.), *Ärkebiskop Abrahams räfst*. Kyrkohistoriska föreningen, Upsala.
- Hyltén-Cavallius, G. O. (1863–68), *Wärend och wirdarne* 1–2. Norstedt, Stockholm.
- Härenstam, C. (1946), *Finnveden under medeltiden*. Gleerupska univ.-bokhandeln, Lund.
- Johannisson, T. (1959), "Urfjäll". *Septentrionalia et orientalia*. Almqvist & Wiksell, Stockholm, s. 230–235.
- Juhlin, A. (1975), *Torp och småstugor i Annerstads socken*. Annerstads hembygdsförening, Annerstad.
- Kammararkivet, Riksarkivet, Stockholm.
- Lantmäteriet i Växjö. Kartarkivet.
- Larsson, L.-O. (1987), "Kärda från vikingatid till 1800-talets början". Larsson, L.-O., Löthman, L., Agertz, J. m.fl., *Kärda*. Kärda hembygdsförening, Kärda, s. 26–152.
- Lindqvist, N. (1926), *Bjärka-Säby ortnamn* 1. Svenska kyrkans diakonistyrelsens förlag, Stockholm.
- Ljunggren, K. G. (1953), "Ordet *nytiabol* och sydsvenskt fäbodväsen under medeltiden". *Arkiv för nordisk filologi* 68, s. 140–152.
- LMV = Lantmäteriverkets forskningsarkiv, Gävle.
- Myrdal, J. & Söderberg, J. (1991), *Kontinuitetens dynamik*. Stockholms universitet, Stockholm.
- Olson, E. (1916), *De appellativa substantivens bildning i fornsvenskan*. Gleerup, Lund.
- Olsson Nordberg, S. (1926–32), *Fornsvenskan i våra latinska originaldiplom före 1300* 1–2. Almqvist & Wiksells boktryckeri, Uppsala.
- OSDsaml = Arkivet för Ordbok över Sveriges dialekter, Uppsala.
- RAp = pergamentsbrev i Riksarkivet, Stockholm.

RApp = pappersbrev i Riksarkivet, Stockholm.

SAOB = *Ordbok över svenska språket utg. av Svenska Akademien* 1-. Svenska Akademien, Stockholm. 1898 ff.

Schlyter, C. J. (1834) (utg.), *Uplands-lagen*. Norstedt, Stockholm.

– (1844) (utg.), *Helsinge-lagen, Kristnu-balken af Smålands-lagen och Bjärk-öa-rätten*. Berlingska boktryckeriet, Lund.

– (1869) (utg.), *Konung Christoffers landslag*. Berlingska boktryckeriet, Lund.

– (1877), *Ordbok till samlingen af Sweriges gamla lagar*. Berlingska boktryckeriet, Lund.

SD = *Diplomatarium Suecanum. Svenskt diplomatarium* 1-. 1829 ff.

SDns = *Svenskt diplomatarium* [ny serie] från och med år 1401 1-. 1875 ff.

SRP = *Svenska riks-archivets pergamentsbref från och med år 1351* 1-3. 1866-72. Haeggström, Stockholm.

Söderwall, K. F. (1884-1918), *Ordbok öfver svenska medeltidsspråket* 1-2. Svenska fornskrift-sällskapet, Lund.

–, Åkerlund, W., Ljunggren, K. G. & Wessén, E. (1925-73), *Ordbok över svenska medeltidsspråket. Supplement*. Svenska fornskrift-sällskapet, Lund.

Thulin, G. (1911), *Historisk utveckling af den svenska skifteslagstiftningen*. Norstedt, Stockholm.

– (1935), *Om mantalet* 2. Norstedt, Stockholm.

Tollin, C. (1987), "Nydala kloster och den tidigmedeltida nyodlingen". *Bebyggelsehistorisk tidskrift* 13, s. 129-140.

Topografiska kartan.

UUBp = pergamentsbrev i Uppsala universitetsbibliotek.

EVERT SALBERGER

Harby-stenen i Södermanland

Deltagarna i The Second International Symposium on Runes and Runic Inscriptions i Sigtuna den 8–11 september 1985 bereddes under en runekursion kring Mälaren den 11 sept. en verklig överraskning i form av en alldeles nyupptäckt runsten. Omkring 15 år tidigare hade lantbrukare Tage Malmqvist på Harby gård i Kjula sn, Södermanland forslat bort en stor, flat sten, 2,77 m hög och 1,65 m bred, från en åker, där den efterhand hade legat i vägen för plogen. Stenen lades då i en fårhage, och där låg den bortglömd genom åren och blev övervuxen av snår, vilka dock hade röjts undan något år innan ett par uppmärksamma skolflickor, som lekte på stenen, upptäckte, att det finns runor på den.¹

Vid runologernas besök var runstenen uppkritad, såväl inskriften som ornamentiken. Någon demonstration av inskriften förekom inte, utan varje deltagare fick pröva att göra en egen läsning och tydning. Redan efter ett flyktigt studium på knapp tid stod det klart, att inskriften rymmer vissa egenheter, som kunde bereda svårigheter i fråga om både läsning och tydning av början och slutet. För egen del hann jag också ta ett foto av den uppkritade inskriften. Detta skiljer sig i fråga om någon runa från fotot i Fornvännen (varom strax), vilket inte helt överensstämmer med den sedan uppmålade inskriften. Beträffande ordet **muþr** (nom. sg.) för **muþ(i)r** 'moder' kunde jag påpeka parallellen med ordet **faþr** (nom. sg.) för **faþ(i)r** 'fader' på den omstridda Båtholmen-inskriften i Vörå i Österbotten, som likaledes företer utelämnning av vokalruna (**i**).²

Inskriften på Harby-stenen publicerades av Jan P. Strid, som läste den:

-ik-- × kar : uipisin : eti : bui : uiburk uar : muþr : snur : faþrip

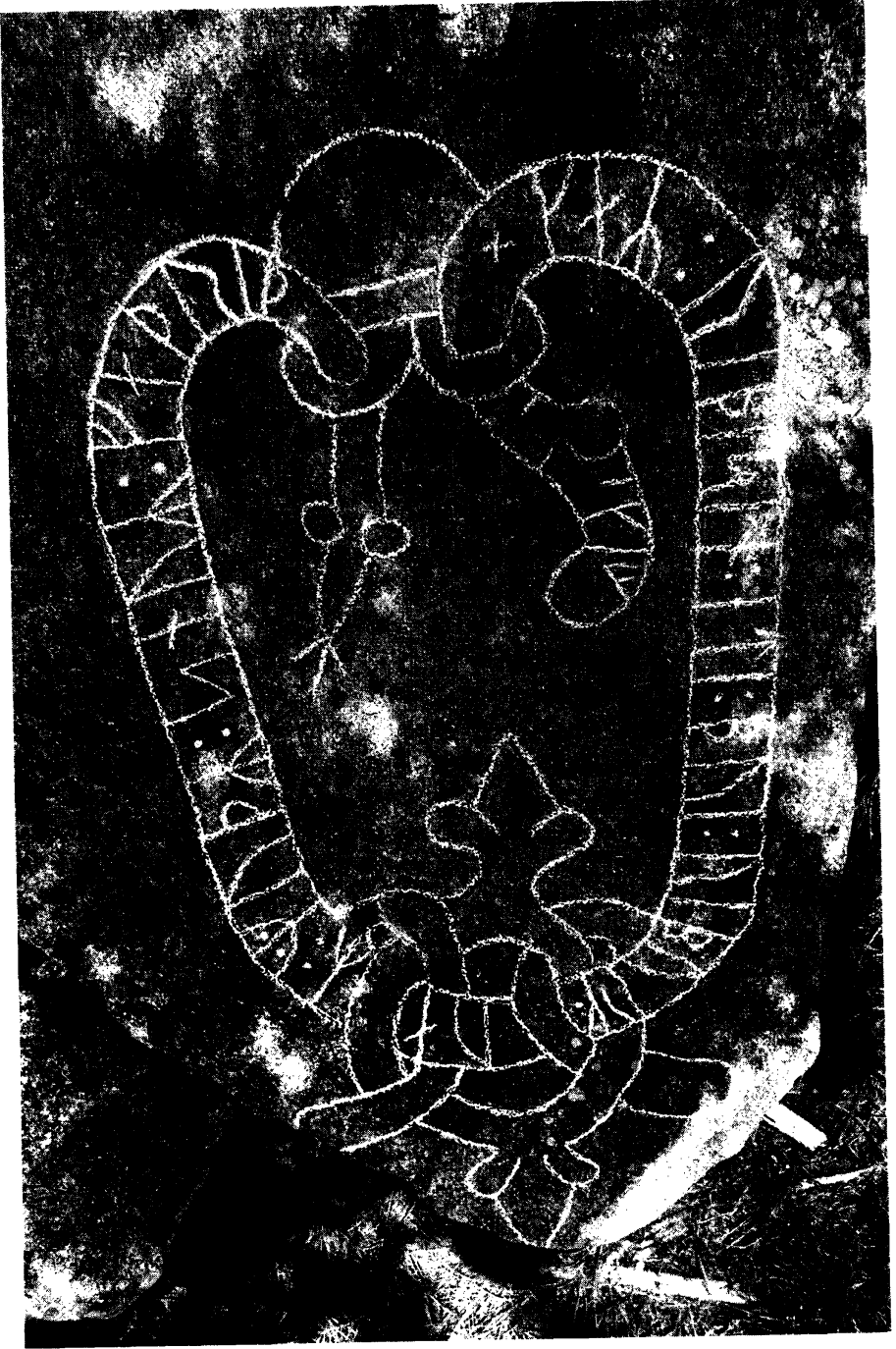
och tydde den: ". . . gjorde . . . efter Boe. Viborg var moder. Sno (var) fader (?)."³

Enligt Strid är ristningsytan – stenen är av ljusgrå granit – ”grov och gropig”, men de ca 12 cm höga runorna är ”oftast djupt huggna och

¹ Eskilstuna-Kuriren med Strengnäs Tidning den 2/9 1985, s. 17.

² E. Salberger, De tre runinskrifterna i Vörå, i: *Studia archaeologica Ostrobotniensia* 1986. Vasa 1986, s. 25.

³ J. P. Strid, *Runfynd* 1985, i: *Fornvännen*, årg. 81 (1986), s. 218.

Harby-stenen, Kjula sn. Foto: Marit Åhlén.

tydliga",⁴ en beskrivning vari man kan instämma efter självsyn – för egen del även vid två senare tillfällen: den 5/6 1989 och den 5/7 1991. Numera är runstenen rest intill vägen Eskilstuna–Strängnäs (E 3), nära den ursprungliga fyndplatsen. – Luckorna i läsning och tydning strax i början av inskriften, varom mera framöver, vittnar om de svårigheter den bereder.

Till sin uppbyggnad består inskriften av tre delar: en något oklar dedikation, en kort släktfras och en likaledes kort men till sin innebörd oklar slutfras. En given inkörsport till inskriften är dess mellersta del, den till sin läsning och tydning helt klara släktfrasen **uiburk uar : muþr**, "Viborg var moder". Av runografiskt intresse är, som redan Strid har påpekat, **m**-runan i **muþr**, som är punktörnerad, en **m**-form som är betygad i skånska och småländska inskrifter samt i en västgötsk och en sörländsk inskrift.⁵ Något ordskillnadstecken i form av två punkter : har inte markerats mellan orden **uiburk** och **uar**, men på fotot i Fornvännen är en punkt markerad liksom i uppmålningen, och det kan trots det knappa utrymmet på stenen finnas två.

Namnet **uiburk** (nom.) 'Viborg', ett kvinnonamn, är tidigare känt från en sörländsk runsten, Sö 318 vid Sund i Helgesta sn,⁶ på den i formen **uiborg** (ack.), och från en närkisk runsten, Nä 14 vid Bärsta, Rönneberga i Stora Mellösa sn,⁷ på den i formen **uibug** (nom.) för **uibu(r)g** med en utelämnad **r**-runa. Paralleller till **muþr** (nom. sg.) för **muþ(i)r** med utelämnad vokalruna (**i**) är: **muþr** (nom. sg.) för **muþ(i)r** 'moder' och **brupr** (nom. sg.) för **brup(i)r** 'broder', båda på DR 370, Åker-stenen 1 på Bornholm,⁸ **totr** (nom. sg.) för **tot(i)r** 'dotter' på U 112, ett runristat stenblock vid Kyrkstigen i Eds sn,⁹ **sestr** (nom. sg.) för **sest(i)r** 'syster' på Vs 24, Hassmyra-stenen i Fläckebo sn¹⁰ och **dotr** (nom. sg.) för **dot(i)r** 'dotter' på G 115, en runristad gravhäll i Gammelgarns kyrka¹¹ samt **fapr** (nom. sg.) för **fap(i)r** 'fader' på Båtholmen-stenen i Vörå i Österbotten,¹² som tidigare nämnts. – Det kan vid den fortsatta tydningen löna sig att ha i minnet, att inskriften har exempel på en företeelse som utelämnning av runa.

I motsats till släktfrasen erbjuder den inledande dedikationen uppenbara

⁴ J. P. Strid, a. a., s. 217.

⁵ J. P. Strid, a. a., s. 218 f.

⁶ Sö = Södermanlands runinskrifter granskade och tolkade av Erik Brate och Elias Wessén (Sveriges runinskrifter, 3). Sthlm 1924–36.

⁷ Nä = Närkes runinskrifter granskade och tolkade av Sven B. F. Jansson (Sveriges runinskrifter, 14:1). Sthlm 1975.

⁸ DR = Danmarks Runeinskrifter ved Lis Jacobsen og Erik Moltke under Medvirksomhed af Anders Bæksted og Karl Martin Nielsen. Text, Atlas, Registre. Kbhvn 1941–42.

⁹ U = Upplands runinskrifter granskade och tolkade av Elias Wessén och Sven B. F. Jansson, 1–4 (Sveriges runinskrifter, 6–9). Sthlm 1940–58.

¹⁰ Vs = Västmanlands runinskrifter granskade och tolkade av Sven B. F. Jansson (Sveriges runinskrifter, 13). Sthlm 1964.

¹¹ G = Gotlands runinskrifter granskade och tolkade av Sven B. F. Jansson, Elias Wessén och Elisabeth Svärdström, 1–2 (Sveriges runinskrifter, 11–12). Sthlm 1961–78.

¹² E. Salberger, a. a., s. 24 f.

svårigheter i fråga om såväl läsning som tydning. Strid börjar läsningen i ormslingans stjärt och läser i den **-ik** - - med den enda kommentaren: ”3 **k** är stupat och spegelvänt”, en läsning som dock inte leder fram till någon tydning. Hans kommentar är: ”Det första ordet, varav endast runorna **ik** kan urskiljas, måste vara ett personnamn, ovisst dock vilket.”¹³ Att dedikationen har inletts med ett personnamn, som varit subjekt i satsen, är ett mycket sannolikt antagande, som man vill instämma i.

Om man bortser från ormsstjärtens oklara runliknande tecken, är resten av dedikationen: **× kar : uipisin : eti : bui**. Vissa av dess runor kommenteras av Strid: ”9 **u** synes säkert. I 11 **p** delas bistavens ögla i två delar av en huggen vågrät linje. 16 **e** är tydligt stunget. Runa 20 skall sannolikt bedömas som **u**” etc.¹⁴ Första runföljden efter det pregnant ordskillnadstecknet **×** – i motsats till övriga : – är **kar**, men här saknar man främst en kommentar till den tredje runan, av Strid translittererad **r**, trots att Marit Åhléns foto har en tydlig **r**-runa, liksom den diabilid jag erhållit från henne och uppmålningen av inskriften har. Vidare har både Helmer Gustavson och Marit Åhlén translittererat **kar** : med **r**-runa.¹⁵ Det har också Lena Peterson, som under uppslagsordet *g(i)ær(v)a* v. ’göra’ förtecknat en runföljd **karuiþi** – utan något ordskillnadstecken – som pret. sg. 3 med hänvisningarna SöFV-1986;218P, SöFV1986;218Q; man undrar vad **P** resp. **Q** realiter står för.¹⁶

Translittereringen med **r**-runa i **kar** får betydande konsekvenser för Strids förslag till tydning av runkomplexet **kar : uipisin**. Utan att taga med skiljetecknet i **kar : uipi** eller kommentera frånvaron av det annat än med att det är ”till synes omotiverat” laborerar han med en runföljd **karuiþi**, vari han ser satsens predikat ’gjorde’. Han påpekar, att denna form, som inte kommenteras, tycks sakna motsvarighet i det övriga runmaterialet, men anför som ett slags parallellform **k[ar]iþi** på Ög 214 med **i** som svarabhakti-vokal i ljudförbindelsen **rþ**, *rd*.¹⁷

Även den med **karuiþi** (läs: **kar : uipi**) sammanskrivna runföljden **sin**, det sannolika ack.-objektet till predikatet, erbjuder problem. Det ligger enligt Strid nära till hands att tyda **sin** som *stæin* ’sten’, som ”någon gång”, t.ex. på Ög 84 och Ög 238,¹⁸ är ristat utan **t**-runa. Han invänder själv, att ordet *stæin* nästan aldrig förbindes med verbet *gærva* men anför dock som en ganska sen parallell till runföljden **kar : uipisin**, uppfattad som **karuiþi s<(t)in**, frasen **k[æ]rþi stin**, ”gjorde stenen” på Sö 286, Botkyrka-monumentet från mitten av 1100-talet.¹⁷ Alternativt överväger Strid att dubbelläsa runorna **þi i**

¹³ J. P. Strid, a.a., s. 218 f.

¹⁴ J. P. Strid, a.a., s. 218.

¹⁵ Nytt om runer. Meldingsblad om runeforskning. Nr. 1. 1986. [Oslo]; s. 11.

¹⁶ L. Peterson, Svenskt runordsregister (Runrön 2). Upps. 1989; s. 17.

¹⁷ J. P. Strid, a.a., s. 219.

¹⁸ Ög = Östergötlands runinskrifter granskade och tolkade av Erik Brate (Sveriges runinskrifter, 2). Sthlm 1911–18.

karuipi och då läsa **karuipi þisin**, ”gjorde dessa” med stöd av dubbelläsning-
en av **li** i runföljden **alit = ali lit**, ”Alle lät” på U 194, en runsten vid Väsby i
Össeby-Garns sn. Pron.-formen **þisin**, fsv. *þæssin* måste i så fall syfta på ett
underförstått subst. i neutrum pluralis.¹⁷ – Strid betecknar själv resonemang-
et som hypotetiskt, och det kan säkerligen utan saknad lämnas därhän.

De mest åtkomliga orden i dedikationen är **eti : bui**, som Strid har
uppfattat och tytt som ett prep.-uttryck ”efter Boe”. Att **eti** är prep. ’efter’
förefaller snarast ofrånkomligt, även om denna skrivform veterligen inte är
betygad i någon annan runinskrift. Formen är lätt att med en **f**-runa suppleras
till **e(f)ti**, en form som förekommer i åtskilliga andra inskrifter: ÖI 25, Sö
367, Sm 62, Sm 109, Vg 7, Vg 32, Vg 112, U 126 (2 ggr).¹⁹ Andra runsvenska
former för prep. ’efter’ utan **f**-runa är bl.a. **etir** på Sm 52, U 913, U 1010, U
1023, U 1052, **etr** på Vg 158 och U 1051. Måhända är **eti** också att med en
avslutande **r**-runa suppleras till **e(f)ti(r)**.

I fråga om **bui** ’Boe’ påpekar Strid, att man efter preposition hade väntat
sig kasus ackusativ av personnamnet.¹⁷ Han kunde ha tillagt, att **bui** ’Boe’,
ett i runsvenskan säkert betygat mansnamn med beläggen **bui** (nom.) på Ög
81, Sö 148, Sm 89 och U 476, redan tidigare torde vara betygat med
nominativform i ackusativposition. På Ög 183, en runsten vid Kärrsjö i
Ledbergs sn, har Erik Brate läst inskriften: **· aki · uruni · risti · ifti · bui ·**
[brupur] och tytt den: ”Åke ristade runor efter Boe, [sin broder].” Namn-
formen **bui** har han kommenterat: ”Namnet har alltså varit **bui** och sista
runan är **i** för väntat **a**.”²⁰

Ett jämförbart mansnamn är **kui** ’Gye’ med beläggen **kui** (nom.) på U 100,
U 160, U 225 och U 424, vilket i likhet med **bui** torde ha ett belägg **kui** med
nominativform i klar ackusativposition. Belägget har funnits i dedikationen
på U 423, en tidigare försvunnen runsten vid Rosersberg (Norsa) i Norrsun-
da sn, som enligt en teckning av Aschaneus har lytt: **katilit · rita · stin · þina ·**
iftir · kui · faþur · sin. Runstenen är numera återfunnen,²¹ men själva toppen
av stenen, där namnet i fråga har stått, är avslagen och borta. Läsningen av
en och annan runa har ändrats, så att den något defekta dedikationen enligt
Marit Åhlén nu lyder: **kitilit · rita · stin þino · afti . . . r · sin**.²¹ En viss
reservation för belägget **kui** på U 423 är motiverad. Men formen **kui** (nom.

¹⁹ ÖI = Ölands runinskrifter granskade och tolkade af Sven Söderberg och Erik Brate (Sveriges runinskrifter, 1). Sthlm 1900–06.

Sm = Smålands runinskrifter granskade och tolkade av Ragnar Kinander (Sveriges runinskrifter, 4). Sthlm 1935–61.

Vg = Västergötlands runinskrifter granskade och tolkade av Hugo Jungner och Elisabeth Svärdström (Sveriges runinskrifter, 5). Sthlm 1940–70.

²⁰ Östergötlands runinskrifter, s. 177.

²¹ M. Åhlén, Runfynd 1987, i: Fornvännen, årg. 83 (1988), s. 240.

för ack.) kan vara riktig; det finns i andra runinskrifter åtskilliga säkra fall av personnamn med nominativform i akkusativposition.²²

Om man är skeptisk till en tydning av **bui** (nom. för ack.) 'Boe', finns det måhända en annan möjlighet. Med tanke på att inskriften har exempel på utelämnad vokalruna i **mupr** (nom. sg.) för **mup(i)r** och utelämnad konsonantruna i prep. **eti** 'efter' för **e(f)ti** eller **e(f)ti(r)** och att det torde finnas ytterligare något fall av utelämnad konsonantruna, skulle **bui** kunna stå för t.ex. **bu(r)i** (ack.) med en utelämnad **r**-runa. Ett mansnamn **buri** (ack.) är betygat på Nolby-stenen i Njurunda sn, Medelpad i dedikationen: **barksuain uk sihfastr uk friþi raistu stain þinsa · aftir buri faþur isin**, "Bergsven och Sigfast och Fride reste denna sten efter Byre, sin fader".²³ Eftersom **u**-runan kan ha olika ljudvärden, kan namnet **buri** utläsas på flera olika sätt. Otto von Friesen har föreslagit: "Om ett *Byri* avses, kunde detta vara samma namn som det i fornsvenska *Byrir* som man antagit ligga till grund för några ortnamn *Byrista*, nu *Byrsta* och *Börsta* i Närke och Östergötland."²⁴ Detta torde – utan att det ges någon hänvisning – syfta på att Magnus Lundgren har antagit, att ett mansnamn fsv. *Byrir torde ingå i de anförda ortnamnen.²⁵ Dessa namn, och till dem kan läggas *Byrsta* i Grödinge sn på Södertörn, *Börsta* i Kungs Husby och Tuna sn i Uppland, har sedan behandlats av bl.a. Jöran Sahlgren²⁶ och i synnerhet Lars Hellberg.²⁷

Möjligheten finns att supplera namnet **bui** (ack.) i Harby-inskriften med en utelämnad **r**-runa till **bu(r)i** och tyda detta som *Byri* 'Byrer', men rimligtvis bör en tydning **bui** (nom. för ack.) 'Boe' äga företräde.

Strids runföljd **karuipisin**, egentligen **kar : uipisin** med ordskillnadstecken, bör delas någonstans, och det bör, om man bortser från **kar :** eller **kar :**, även en runföljd **uipisin**. Man kan, om man lägger in en ordgräns, pröva en uppdelning **karuipi sin**, och, om man lägger in två ordgränser, en uppdelning **kar** eller **kar : uipi sin**. Ett rimligt antagande är, att dedikationen före prep.-uttrycket **eti : bui**, "efter Boe" har plats för ett subjekt i form av ett personnamn, ett predikat och ett akkusativobjekt. En supponerad ordgräns före **sin** har stöd av att föregående runföljd då slutar på **-þi**, som kan vara 3

²² E. Salberger, *Syktrykr*. Kring ett mansnamn på Rotsunda-stenen, i: Orter och namn. Festskrift till Valter Jansson 22 maj 1967. Lund 1967; s. 66 f. Även i NoB, årg. 54 (1966), s. 66 f.

²³ O. von Friesen, Ett par medelpadska runstenar, i: Ångermanland–Medelpad. Årsbok för Västernorrlands hembygdsförbund 1934. Härnösand 1934; s. 49.

A. Hellbom, Medelpads runstenar. Sundsvall 1979; s. 18 f.

E. Salberger, *Maki sin, faþuri sin*. Två runfraser efter personnamn, i: OUÅ 1985, s. 12 ff.

²⁴ O. von Friesen, a.a., s. 50.

²⁵ M. Lundgren och E. Brate, Svenska personnamn från medeltiden. Sthlm 1892–1915; s. 41.

²⁶ J. Sahlgren, Nordiska ortnamn i språklig och saklig belysning. 9. *Stä*-namnen i Närke, i: NoB, årg. 15 (1927), s. 58 f.

²⁷ L. Hellberg, Kumlabygdens ortnamn och äldre bebyggelse (Kumlabygden III). Kumla 1967; s. 27 ff.

pers. pret. sing. av ett svagt verb. Den närmaste uppgiften blir att undersöka, om **sin** går att tyda som ett ack.-objekt.

Det ligger nära till hands att – med visst stöd av **eti** = **e(f)ti** 'efter' – supplera **sin** med en t-runa till **s(t)in** (ack. sg.) och tyda runföljden som *stæin* 'stenen', en tydning som Strid redan har prövat men tycks ha övergivit på grund av svårigheter med predikatet **karuipi** 'gjorde'. Vid försöket att tolka **sin** som *stæin* har han nämnt, att detta ord "någon gång skrivs på detta sätt (jfr t.ex. Ög 84 och Ög 238)". Uttrycket "någon gång" är otillräckligt och ger inte rättvisa åt det verkliga förhållandet. Dylika t-lösa skrivningar av ordet är betydligt vanligare. Antecknade belägg är:²⁸ **sin** (nom. sg.) på Sm 16, **sin** (ack. sg.) på Ög 84, Ög 238, Sm 91, Vg 37, Vg 153, U 1065, **siin** (ack. sg.) U 1039, **sain** (ack. sg.) Sö 150, Sö 196, Sö 291, Sm 134, U 630, U 649, U 688, **snin** (ack. sg.) för **sain** U 682, **saen** (ack. sg.) Sö 292, **sen** (ack. sg.) Vg 257, Vs 3, **senā** (ack. pl.) U 1041 och Vs 1, jfr även **sina** (ack. pl.) på DR 237, Alsted-stenen på Själland. Inalles blir det inte mindre än 21 belägg på t-lösa skrivningar av ordet *stæin* 'sten' i svenska runinskrifter. – Subst. **sin** för **s(t)in** 'stenen' är ett naturligt ack.-objekt i en runinskrift. Sedan är frågan, om det finns ett lika naturligt predikat.

Av runföljden **karuipisin**, egentligen **kar** eller **kar** : **uipisin**, återstår, sedan **sin** avskilts som ack.-objekt, delen **karuipi** eller, om ordskillnadstecknet respekteras, **kar** eller **kar** : **uipi**. Strid hävdar, som tidigare nämnts, att ordet *stæin* "så gott som aldrig" förbindes med verbet *gærva*. Detta torde vara riktigt i fråga om runinskrifter från vikingatiden, men när det gäller medeltida runinskrifter, förhåller det sig något annorlunda. Han har själv anfört, att frasen *gærði stæin* förekommer i runinskriften på Botkyrka-monumentet (Sö 286) från mitten av 1100-talet. Men det finns flera förekomster, bl.a. följande från Västergötland:

- Vg 80. Härlunda kyrka, Bjärka sn: ... -rn : **kerpi** : **stin** : **gnumante** ... etc., "Björn gjorde stenen åt **gnumante**" etc.
- Vg 93. Gamla kyrkogården, Rådene sn: + : **rani** : **læt gæra** : **sten** : **þænna** : etc., "Rane lät göra denna sten" etc.
- Vg 97. Kyrkogården, Södra Kyrketorps sn: **bæroper** : **læt** : **gæra** : **sten** : **þænnæ** : etc., "Broder lät göra denna sten" etc.
- Vg 131. Sjögerås, Vilske-Kleva sn: **biærn** : **let gæræ** · **sten**, "Björn lät göra stenen".
- Vg 148. Kyrkan, Slöta sn: ... **ri** : **sten** ... **sun** ..., "... (lät) göra(?) (denna) sten (efter ..., sin) son ..."
- Vg 196. Älvsborg, Göteborg. Nu i Göteborgs museum: + **gunbiorn** : **liṭ** : **gira** : **stīn** : **þina** : etc., "Gunnbjörn lät göra denna sten" etc.

²⁸ E. Salberger, Ett personnamn på Skaftarp-stenen, i: Sydsvenska ortnamssällskapets årsskrift 1979, s. 37.

Samtliga dessa runinskrifter är klart medeltida. På den försvunna Vg 80 ses en man bära ett processionskors, Vg 93 av sandsten har liksom den försvunna Vg 97, en kistformig gravsten, och Vg 131, en trefasad gravsten, klart medeltida runor, det obetydliga fragmentet Vg 148 är försvunnet, och Vg 196 har daterats till förra hälften av 1200-talet. Även Vg 79, en runristad gravsten från klosterträdgården i Varnhems (Skarke) sn, nu i Varnhems klostermuseum, har den aktuella frasen i sin dedikation: **× katil : karþi · stan : þinsi aftir · katu kunu sina sustur þurils ×**, ”Kättil gjorde denna sten efter Kata, sin hustru, Torgils’ syster”. Runinskriften, som inramar ett stort kors i relief, får anses tillhöra övergångstiden mellan vikingatid och tidig medeltid; Elisabeth Svärdström har daterat den till tiden omkring sekelskiftet 1100.²⁹

Samma fras möter också i den defekta inskriften: **... n × lit : kaura : stain : þinsi × : aftir : fiul : muþ ...**, ”... lät göra denna sten efter Fjolmod ...” på Sm 125, en runsten i form av en kalkstenshäll från Kumlaby kyrka i Visingsö sn, nu i Braheskolan. Enligt Ragnar Kinander härrör inskriften, som har vissa ålderdomliga drag men inte några sena språkformer, från tiden före år 1100.³⁰

Det torde ha framgått, att förekomsten av formen *gærði stæin*, ”gjorde stenen” i våra runinskrifter är en delvis annan än den Strid har redovisat, även om denna fras veterligen inte är betygad i någon inskrift från den egentliga vikingatiden. Någon datering av inskriften på Harby-stenen har han inte meddelat, men det torde stå klart, att den är från vikingatiden och väl har tillkommit före mitten av 1000-talet. Med denna tidsbestämning är det föga sannolikt, att frasen *gærði stæin*, ”gjorde stenen”, skulle finnas i inskriften.

I sin tydning av runföljden **karuipisin** har Strid behållit predikatet **karuip** ’gjorde’, medan det eventuella ack.-objektet **sin** ’stenen’ lyser med sin frånvaro. Det kan vara motiverat att pröva det omvända: behålla ack.-objektet **sin** ’stenen’ och ifrågasätta ett predikat **karuip**, rätteligen **kar : uip** eller **kar : uipi**.

Det finns en del att invända redan mot en *i* och för sig diskutabel verbform **karuip** ’gjorde’ och ännu mer mot former som **kar : uip** och **kar : uipi**. En vikingatida form **karuip** i 3 pers. pret. sg. verkar ålderdomlig och är annars helt okänd. Dess *i*-runa mellan **u** och **þ** är inte någon svarabhakti-vokal i en förbindelse **rp** som *i*-runan i den av Strid anförda formen **k[ar]ipi** ’gjorde’ på Ög 214 eller i formen **karipu** (3 pers. pret. pl.) ’gjorde’ på U 225, för att anföras en parallell till den. Än mindre övertygande är en verbform **kar : uip** ’gjorde’ med ett tydligt ordskillnadstecken **:**, vilket Strid har bortsett ifrån

²⁹ Västergötlands runinskrifter, h. 5 (1970), s. LV.

³⁰ Smålands runinskrifter, h. 2 (1961), s. 270.

”som till synes helt omotiverat”; veterligen finns det inte något annat belägg i våra runinskrifter på denna verbform med ett ordskillnadstecken : mitt i.

Den alternativa verbformen **kar : uipi** ’gjorde’, som Strid inte behandlar, övertygar ännu mindre; veterligen är dess palatala **r**-runa helt utan paralleller. Diskrepansen mellan Åhléns foto, som visar en tydlig palatal **r**-runa i **kar**, och Strids translitterering, som har en dental **r**-runa i **kar**, i samma artikel i Fornvännen, är gåtfull och otillfredsställande. Den borde ha kommenterats, vilket inte har skett. Bottnar denna motsättning i olika läsning av runan i fråga? – Invändningarna är av sådan styrka, att ett predikat **karuipi** ’gjorde’ liksom **kar : uipi** och ävenledes **kar : uipi** må avböjas och lämnas därhän.

Den naturliga utgångspunkten för ett nytt tydningsförsök är att respektera det tydliga ordskillnadstecknet : efter **kar**, **kar** och tillerkänna det dess ordinära funktion att åtskilja olika ord. Detta innebär, att runföljden **kar**, **kar** kopplas ifrån, och att runföljden **uipi** betraktas som en enhet för sig och ett självständigt ord. Avsikten är att i **uipi** om möjligt finna ett predikat, som kan förknippas med ett ack.-objekt **sin = s(t)in** ’stenen’. De två sista runorna **pi** i **uipi** är lovande med tanke på en form som är 3 pers. pret. sg. av ett svagt verb, men en verbform **uipi** synes inte kunna leda fram till en tydning, som kan godtagas. Och då svårigheterna verkar oöverkomliga, är det naturligt att rikta blicken mot denna runföljds läsning.

Av särskilt intresse är första runan i **uipi**, som av Strid har kommenterats: ”9 u synes säkert”. Men denna **u**-runa är påtagligt olik inskriftens övriga **u**-runor: i **bui**, **uiburk**, **uar**, **mupr** och **snur**, vilka samtliga har en mer eller mindre markant bågstav, medan 9 u har klara likheter med inskriftens **r**-runor: i **uiburk** och **faprip** och särskilt med den förstnämnda, trots att denna **r**-runa har trängt om platsen mellan **u** och **k**. Första runan i **uipi** har inte som övriga **u**-runor någon bågstav utan består av en övre snedstav och en nedre nästan rak men något lite inåtsvängd lodstav, mellan vilka stavar bildas en tydlig trubbig vinkel. Det är helt klart, att denna runa kan och även bör läsas inte som en **u**-runa utan som en **r**-runa. Runföljden i fråga är alltså inte att läsa **uipi** utan i stället **ripi**.

Omedelbart ger en runföljd **ripi** inte någon verbform, som kan fungera som predikat. Men om den suppleras med en **s**-runa, erhålles formen **ri(s)pi**, som är att tyda ’reste’ i frasen **ripi sin = ri(s)pi s(t)in**, ’reste stenen’. En dylik suppling har stöd i inskriftens **sin = s(t)in** och **eti = e(f)ti** eller **e(f)ti(r)**, jfr även **mupr = mup(i)r**. Och supplingen har stöd av ett antal goda paralleller i samma fras i flera svenska runinskrifter.

På Nä 9, en runsten vid Vesta i Kumla sn, möter exakt samma verbform **ripi** för **ri(s)pi** i den något defekta inskriften: **k . . . - rīpi : stin : þna : eftR : erbrn : -u . . . : sin :**, ”. . . reste denna sten efter Ärnbjörn, sin make” (Sven B. F. Jansson), vari dessutom dem.-pron. **þna** är att supplera till **p(i)na**,

prep. **eft**r måhända till **eft**(i)r och mansnamnet **erbrn** (ack.) till **erb**(ia)rn eller **erb**(iu)rn. På Sm 52, den bekanta Forsheda-stenen, återfinns verbformen **riþu** för **ri**(s)þu (3 pers. pret. pl.) 'reste' i inskriftens dedikation: : **rhulf** : **auk** : **oskihl** : **riþu** : **stin** : **þo[nsi]** : **etir** : **lifstin** : **fupur** : **sin** :, "Rolf och Eskil reste denna sten efter Livsten, sin fader" (Ragnar Kinander) med prep. **etir** för **e**(f)tir, och på Vg 33, en runsten vid Stommen i Mellby sn, förekommer verbformen **rþi** för **r**(is)þi 'reste' i dedikationen: **krrua** : **rþi** : **sti** : **fti** : **tusa** : **sun** : **s-n** :, "Gervar(?) reste stenen efter Toste(?), sin son" (Elisabeth Svärdström) med även andra förkortade skrivningar, som måste suppleras.

Vidare finns det paralleller, där samma verbform, ristad med digraf (**ai**) för ursprunglig diftong, måste suppleras med en s-runa. Formen **raiþi** för **rai**(s)þi 'reste' är betygad på två östgötska runstenar: Ög 176 vid Karlslund i Skärkinds sn i kontexten × **skarþi** × **raiþi** × **stin** × **þonsi** × etc. och en runsten upptäckt år 1969 i kyrkogårdsmuren i Kullerstads sn i kontexten **hakun** + **raiþi** × **kuml** × **þausi** etc.³¹ samt på två sörmländska runstenar: Sö 151 vid Lövsund i Runtuna sn i kontexten **nisbiurn** : **sun** : **sbars** : **raiþi** : - - **ai** : etc. och Sö 152 vid Membro också i Runtuna sn i kontexten **kati** : **raiþi** : **stain** **þansi** etc., jfr också samma verbform ristad med monograf (**a**) för diftong i **raþi** för **ra**(s)þi 'reste' på Dalby-stenen i Skåne (DR 298) i kontexten **purkir** : **raþi** : **stin** : **þan** . . etc. och verbformen **raitu** att suppleras till **rai**(s)tu 'reste' på U 79, en runsten från Skesta i Spånga sn, nu vid Hässelby, i dedikationen · **ky** : **auk** : **suain** : **þair** : **raitu** : **stain** etc. – En suppling av den i stället för **uiþi** lästa runföljden **riþi** till **ri**(s)þi 'reste' på Harby-stenen är sålunda i mycket gott sällskap.

Av Strids runföljd **karuþisin**, egentligen med ordskillnadstecken **kar** : **uiþisin**, återstår, sedan **uiþi sin** lästs **riþi sin**, supplerats till **ri**(s)þi s(t)in och tyfts "reste stenen", den lilla runföljden **kar** med ordskillnadstecknet : efter sig och ett markant kryss framför sig. Den medelst skiljetecken både före och efter avgränsade runföljden framstår som en självständig enhet och bör rimligtvis också behandlas som en sådan. Det ligger nära till hands att i **kar** söka satsens subjekt, snarast då i form av ett kort personnamn. Detta bereder inga som helst svårigheter med en runföljd **kar**, som är ett säkert betygat mansnamn i en sörmländsk och fyra uppländska runinskrifter.

Beläggen är: **kar** (nom.) 'Kår' på Sö 128, en runsten vid Lids kyrka, **kar** (nom.) på U 643, en runsten vid Ekilla bro i Yttergrans sn, nu vid Ekolsund, **kar** (nom.) på U 644, en runsten vid Ekilla bro i Yttergrans sn, **kar** (nom.) på U 654, den berömda Varpsund-stenen i Övergrans sn, och **kar** (nom.) på U 792, en runsten vid Ulunda i Tillinge sn. Beläggen på U 644 och U 654 avser samme person; namnet ingår i båda inskrifterna i samma brödraräcka med fem namn: **anujitr** : **auk** · **kiti** : **auk** · **kar** : **auk** · **blisi** · **auk** · **tiarfr** · **þir** på

³¹ E. Svärdström, Runfynd 1969, i: Fornvännen, årg. 1970, s. 310.

U 644 och: + a -- itr : auk · kar · uk : kiti : auk : - [l]isi : auk · tiarfr : på U 654. Till denne **kar** 'Kår' är, som Elias Wessén har påpekat, **kar** på U 643 en brorson.³²

På Island var *Kárr* i gammal tid ett rätt vanligt mansnamn. Det förekom även i Norge, men var där inte så vanligt.³³ Ursprungligen var det ett tillnamn, identiskt med ett icke belagt adj. fvn. *kárr med betydelsen 'krushårig, krullig'. Vanligare som mansnamn i svenska runinskrifter än den starka formen **kar** är den svaga formen nom. **kari**, ack. **kara**, som möter i ett par sörmländska och ett flertal uppländska inskrifter.

Om man i stället beaktar formen **kar** på Marit Åhléns foto (fig.), är tydningen inte riktigt lika given. I orden **uar** 'var' och **muþr** för **muþ(i)r** 'moder' användes **r**-runan helt riktigt i Harby-inskriften, sannolikt också i namnet **snur** (nom.). Hur är det med **r**-runan i namnet **kar**? Även denna form torde kunna tydas som 'Kår' med hänvisning till att detta namn i runsvenskan någon gång har tecknats **karr** med både dental **r**-runa och palatal **r**-runa. På Vg 73, en runsten på kyrkogården i Synnerby sn, är namnformen **karr** (nom.) betygd i dedikationen × **karr** × auk × kali × **reistu** × **stin** × **þensi** × etc., jfr namnformen ... **karr** på Sm 90, en upptill avslagen runsten vid Torshag (Reppekäll), Repperda i Alседа sn, med den fragmentariska inskriften ... **kar** st ... **u**- ... Runföljden ... **karr** kan vara namnet 'Kår' eller efterleden '-kar'.³⁴ – Ett namn **kar** (nom.) i dedikationen på Harby-stenen synes väl samspelt med namnet **snur** (nom.) i slutfrasen.

Den lilla runföljden **kar**, **kar**, här tydd som ett mansnamn 'Kår' och subjekt i dedikationen, har uppfattats som inskriftens begynnelseord. Det kan motiveras med att runföljden föregås av ett pregnant kryss, som torde markera, var inskriften börjar. Men det är en läsordning som avviker från den som Strid har hävdad. Han börjar läsningen längst ut i ormstjärten, där han läst **-ik** -- med 3 **k** som "stupat och spegelvänt".³⁵ När det i en inskrift inte går att börja vid ormhuvudet, måste man i stället börja i ormstjärten. Så är det i åtskilliga andra inskrifter. Det kan synas riktigt att börja längst ut i stjärten, men i detta fall är resultatet tvivelaktigt. Det finns i själva stjärtpartiet knappast någon enda ordinär runa; 3 **k** "stupat och spegelvänt" är utan motstycke i inskriften för övrigt. Och läsningen har inte givit den minsta antydning om hur detta oklara parti skall tolkas. Tills vidare kan man nog bortse från det och i stället börja läsningen efter det markanta krysset på andra sidan slingöglan.

Strid hävdar, att ristaren tycks ha varit föga förtrogen med skrift, att

³² Upplands runinskrifter, 3:1 (1949), s. 95 f.

³³ E. H. Lind, Norsk-isländska dopnamn ock fingerade namn från medeltiden. Upps. & Leipzig 1905–15; sp. 679 f.

³⁴ Smålands runinskrifter, h. 2 (1961), s. 217.

³⁵ J. P. Strid, a.a., s. 218.

ristningen ”i sin helhet är valhant utförd”, och att texten uppvisar ”flera grafiska och grammatiska oegentligheter”. Han sammanfattar: ”I själva verket måste man förutsätta att ristaren gjort flera grava språkfel för att inskriften överhuvudtaget skall kunna tolkas.”³⁶

Detta är en uppfattning som inte stämmer med den här givna supplerande läsningen: $\times$ **kar** / **kar** : **ri**(s)**þi** s(t)**in** : **e**(f)**ti**(**r**) : **bui** : **uiburk** (: **uar** : **mup**(i)**r** och tydningen: ”Kår reste stenen efter Boe. Viborg var moder.” – Det för inskriften karakteristiska och det som bereder vissa svårigheter för tydningen är, att flera runor har utelämnats: en s-runa i **riþi** för **ri**(s)**þi** ’reste’, en t-runa i **sin** för **s**(t)**in** (ack. sg.) ’stenen’, i varje fall en f-runa och kanske också en r-runa i prep. **eti** för **e**(f)**ti**(**r**) ’efter’ och en i-runa i **mupr** för **mup**(i)**r** (nom. sg.) ’moder’. Eftersom antalet utelämnningar åtminstone är fyra, kanske fem, får de rimligtvis betraktas som avsiktliga och medvetna grafiska förkortningar. Det är knappast någon valhant ristare som utfört inskriften. Några grava språkfel har han inte gjort.

Av inskriften återstår sedan efter dedikationen och släktskapsfrasen den korta slutfrasen **snur** : **fabriþ**. Strid har funnit inskriftens avslutning i det närmaste lika kryptisk som dess inledning och gissar, att det rör sig om en ofullständig sats med predikatet underförstått.³⁶ Den inledande runföljden **snur**, på båda sidor avgränsad av ordskillnadstecknet :, prövar han att tyda som ett mansnamn ’Sno’ men påpekar, att ett sådant mansnamn annars är okänt, jfr dock namnet **snor**[i]r [ej **snor**[i]r] på U 1156. Enligt Strid kan **snur** vara en bildning till verbet *sno* och ha betydelsen ’den som rör sig snabbt’; det finns andra namn med liknande betydelse, bl.a. **snari** (nom.) ’Snare’ på U 44.³⁶ Det torde inte gå att komma mycket längre med namnet. Som paralleller till det av Strid nämnda **snor**[i]r (nom.) på U 1156 kunde man anföra namnet **snirir** (nom.) ’Snärrer’ på U 5, **sniris** (gen.) på U 128, **snrarir** för **snarir** (nom.) på Sunnå-stenen i Hälsingland³⁷ och som prefigerat tillnamn **sneri-** i **sneribiar** för **sneribiar**(n) (nom.) ’Snärrebjörn’ på U 1088.

Sista runföljden i Harby-inskriften är **fabriþ**, som torde följas av ett icke markerat ordskillnadstecken :. Det bör väl nämnas, att den uppmålade inskriften inte har **fabriþ** utan **fatriþ**, vilket röjer en avvikande läsning, som kan bero på att ristningsytan är ”grov och gropig”. Helmer Gustavson och Marit Åhlén har **fabriþ**³⁸ liksom Svenskt runordsregister med dubbel hänvisning till SöFV1985;218P(?), SöFV1985;218Q(?), utan att det klagöres, vad P(?) och Q(?) står för.³⁹ Här följes läsningen **fabriþ**.

Strid förklarar: ”Någon förklaring till det egenartade **fabriþ** kan ej fram-

³⁶ J. P. Strid, a.a., s. 219.

³⁷ O. von Friesen, *De svenska runinskrifterna*, i: *Runorna*, Nordisk kultur, 6. Sthlm, Oslo, Kbhvn 1933; s. 162.

³⁸ *Nytt om runer*. Nr. 1, s. 11.

³⁹ L. Peterson, *Svenskt runordsregister*, s. 11 f.

läggas"; han finner det osannolikt, att det skulle röra sig om en ristarsignatur: *Sno faði*, baserad på en form av det runsvenska verbet *fa*.³⁶ Mot denna bakgrund är det med starka reservationer ett tydning försök göres här. Enligt tydningen: "Sno (var) fader(?)" ingår ordet *fader*, rimligtvis i nominativ, i runföljden, men frågan är, hur detta skall klaras. Med tanke på att **mupr** med utelämnad vokalruna (i) står för **mup(i)r** (nom. sg.) 'moder' kan man tänka sig, att också **fabr** är utan vokalruna och står för **fab(i)r** (nom. sg.) 'fader'.

Denna möjlighet rymmer två problem: hur de två överblivna runorna **ip** skall tydas och olika slutruna i de två närstående släktskapsorden **mupr** 'moder' med palatal **r**-runa och **fabr** 'fader' med dental **r**-runa. En supplerings av **fabr** till **fab(i)r** gör en runsvensk nominativform **fabir** önskvärd, men någon sådan torde inte vara belagd, väl däremot en motsvarande nom. sg. **mopir** på Vg 50 och U 29 samt **mupir** på Gs 19 med dental **r**-runa,⁴⁰ jfr även nom. sg. **bropir** på U 541. Även om nom.-formen **fab(i)r** i och för sig kan godtagas, kvarstår olikheten mellan **mup(i)r** och **fab(i)r** som en olägenhet.

Det är sannolikt, att det finns en ordgräns i runföljden **fabrip**, men det är inte självklart, att den är **fabr ip**, så att **r**-runan tillhör den förra delen. Den kan behöva föras till senare delen, så att denna utökas från **ip** till **rip**, om det visar sig svårt att tyda **ip**, vilket torde vara fallet. Om **r**-runan dubbelläses med **fabr-rip** som resultat, får man med supplerings **fab(i)r** och **rip**. Något stöd för dubbelläsning finns inte i denna inskrift med så gott som regelbundna ordskillnadstecken, men det finns å andra sidan inte heller någon ordgräns i den, där det är aktuellt med dubbelläsning.

Om inskriftens slutfras har satsform med **snur : fab - -**, "Sno(r) fader" som subjekt, behövs det en verbform som predikat. Denna måste sökas i runföljden **rip**, hur den föregående formen av 'fader' än skall klaras. – Det torde gå att få en godtagbar verbform i **rip**, som kan tydas som 3 pers. pret. sg. av runsv. **raþa**, fvn. *ráða*, fsv. *rādha*. På U 913, en runsten vid Brunnbys i Börjesn, följer efter dedikationen den korta satsen **suin i rip þta** (för **þ(i)ta**), som Elias Wessén har tytt: "Sven ombesörjde detta."⁴¹ Enligt Wessén är **rip** preteritum av verbet fsv. *rādha* med betydelsen 'sörja för, ha omsorg om, bestyra' (Söderwall) och har samma innebörd som i satsen **rip runar ubir** på U 896, en runsten från Håga i Bondkyrka sn, nu i Universitetsplanteringen i Uppsala.⁴² Exakt samma fras **rip · runar · ubir** möter på U 940, en runsten från kvarteret Torget i Uppsala, som nu också är rest i Universitetsplanteringen.

I Harby-inskriftens slutfras har **rip** inte något akkusativobjekt. En adekvat

⁴⁰ Gs = Gästriklands runinskrifter granskade och tolkade av Sven B. F. Jansson (Sveriges runinskrifter, 15:1). Sthlm 1981.

⁴¹ Upplands runinskrifter, 3:3 (1951), s. 651.

⁴² A.a., 3:3, s. 652.

parallell härtill finns på U 961, en runsten från Vaksala kyrka, nu vid Vaksalahöjden, med inskriften: **hul-a + lit + raisa stain + pina at kitilbiarn | fabur | sin + auk runfriþ | at | bonta | auk ihulfastr | riþ | in | ubir.** av Wessén tydd: "hul-a lät resa denna sten efter Kättilbjörn, sin fader, och Runfrid efter (sin) man, och Igulfast ombesörjde, men Öpir (ristade)." ⁴³

Slutfrasens predikat **riþ**, som på Harby-stenen står utan något ackusativobjekt, om ett sådant inte går att utvinna av runtecknen(?) i ormstjärten, synes liksom det objektlösa **riþ** på U 961 med fördel kunna tydas som 'ombesörjde'. Om så sker, blir frågan, om den första delen av **fabriþ** skall läsas som **fab** eller med dubbelläsning av r-runan som **fabr** och med suppling **fab(i)r**. Den senare möjligheten är redan behandlad. Frågan är, om **fab** kan stå för **fab(i)r** (nom. sg.). Någon sådan förkortad nominativform är inte betygd i runsvenskan. Däremot förekommer formen **fab** för **fab(ur)** i ack. sg. i frasen **eftir hybiarn fab | sin |**, "efter Öbjörn, sin fader" på U 1047, en runsten vid Björklinge kyrka, och i frasen **rfti + iylburn + fab**, "efter Igulbjörn, (sin) fader" (Wessén) på U 1160, en runsten från Ändersta i Simtuna sn, nu i Ashmolean Museum i Oxford, jfr formen **mu** för **mu(þur)** (ack. sg.) 'moder' på U 341 och formen **brup** för **brup(ur)** (ack. sg.) 'broder' på Ög 122,⁴⁴ Ög 189, Sö 63 och U 1127. Positionen mellan namnet **snur** (nom.) och predikatet **riþ** gör en suppling av **fab** till **fab(i)r** (nom. sg.) ganska naturlig. Om **fab** eller **fabr** i runföljden **fabriþ** på något sätt är att förstå som 'fader', kan slutfrasen tydas: "Sno(r) fader ombesörjde."

Man kan undra något, varför **uiburk** 'Viborg', modern till **bui** 'Boe', är nämnd före **snur** 'Sno(r)', fadern till honom. Detta kan förklaras av slutfrasens upplysning, att det var **snur** 'Sno(r)' som **riþ** 'ombesörjde', vilket kan inbegripa även runorna. Slutfrasen är väl inte någon direkt ristarsignatur men kan nog betraktas som näst intill.

Det bör kanske tilläggas, att runföljden **fab** eller **fabr** tydd som 'fader' inte nödvändigt måste betyda 'fader' i egentlig bemärkelse utan skulle kunna ha karaktär av tillnamn; i norröna språkkällor som Eirspennill och Codex Frisianus omtalas år 1240 en man vid namn *Klemit faðir*.⁴⁵ Möjligen kan denna runföljd också tydas som ett tillnamn av annat slag.

Tydningen av Harby-stenens runinskrift erbjuder betydande svårigheter, och det kan synas dristigt att framlägga ett förslag. Ett sådant får därför åtföljas av vissa reservationer dock med förhoppningen att det ändå kan innebära ett steg framåt. I enlighet med vad som föreslagits är inskriften att tyda: "Kår reste stenen efter Boe. Viborg var moder. Sno(r) fader(?) ombesörjde."

⁴³ Upplands runinskrifter, 4:1 (1953), s. 92.

⁴⁴ E. Salberger, Östgötska runtexter (Scripta Runica 3). Gbg 1990; s. 55.

⁴⁵ E. H. Lind, Norsk-isländska personbinamn från medeltiden. Upps. 1920-21; sp. 75.

HANS JONSSON

Ordbok över Sveriges dialekter

Ordbok över Sveriges dialekter. Första bandet. Häfte 1. ¹A–Andtäppt. 80 s. Uppsala 1991 (Arkivet för Ordbok över Sveriges dialekter). ISBN 91-88324-00-1. ISSN 1102-1586.

1954 påbörjades arbetet med en dialektordbok över Sveriges dialekter (med utelämnande således av de finlandssvenska dialekterna). Idén var Kungl. Gustav Adolfs Akademiens. När dialektarkiven inte ansåg sig kunna åta sig uppgiften ställde akademien sig också i spetsen för arbetet och sökte anslag hos Humanistiska fonden (senare hos Humanistiska forskningsrådet och därefter Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet, fram till ordbokens förstatligande 1984).

37 års förberedelse innan utgivningen kunde börja kan tyckas vara en lång tid. Om man betänker det förberedande arbetets omfattning (varom något under avsnitt 2) och redaktionsstabens fåtalighet (under huvuddelen av tiden endast två vetenskapliga medarbetare) är det i själva verket en enastående prestation att nu ha kommit igång med utgivningen.

Det är naturligtvis med mycket stort intresse man tar del av förstlingshäftet och noterar vad detta lovar för verket i sin helhet.

Jag startar dock med att i ett första avsnitt ställa frågan: Behövs en ”ny Rietz”? (d.v.s. en modern motsvarighet till J. E. Rietz, *Svenskt dialektlexikon. Ordbok öfver svenska allmogespråket* 1867).

1. Behövs en ”ny Rietz”?

Trots att Rietz’ ordbok – som inkluderar de finlandssvenska dialekterna – utgavs för 126 år sedan, är det ofta detta samlingsverk och inga andra källor som rådfrågats rörande svenska motsvarigheter i utländska etymologiska ordböcker o.d. Ja, man kan nog sträcka sig längre och påstå att sammantaget ligger oftast Rietz ensamt bakom summariska uppgifter rörande svenska dialektord. Självklart är detta otillfredsställande hur imponerande enmansverket från mitten av 1800-talet än är. Det kan faktiskt beskrivas som ett hån mot all samlar- och dokumentationsmöda efter Rietz att ”svensk dialekt” fortfarande så ofta = Rietz.

Mycket nytt har dokumenterats i tryck sedan 1867, bl.a. lokala ordböcker eller ordlistor, och i landsmålsarkiven finns miljontals med handskrivna belägg på dialektord på ordlappar (och i annat handskrivet material) från slutet av 1800-talet och från 1900-talet.

Alla kan nog enas om att det är högst otillfredsställande att Rietz fortfarande i så stor utsträckning ensamt står bakom uppgifter om svenska dialektord. Däremot är nog inte alla överens om att botemedlet är en ordbok över dialekterna i Sverige – i kombination med den omfattande ordbok över finlandssvenska dialekter som är under utgivning (A. Ahlbäck (och P. Slotte), *Ordbok över Finlands svenska folkmål* 1976 –; hunden in på bokstaven H).

Varför inte fortsätta på den regionala väg som den finlandssvenska lexikografin valt (och som i varje fall gör det omotiverat att ta in det finlandssvenska området i OSD)?

Vad vi kan kalla större regionordböcker för Sverige vore ett teoretiskt alternativ att överväga, t.ex., vid sidan om H. Gustavsons ordbok över gotländskan och L. Levanders (o. S. Björklunds) över dalmålet (den sistnämnda under utgivning), en ordbok för var och en av målgrupperna: sydsvenska mål, götamål, mellansvenska mål, ”norska mål” (i norra Bohuslän, Särna och Idre i Dalarna, Frostviken i Jämtland och Härjedalen) och norrländska mål. Helst skulle detta då vara resultatet av ett samordnat flerordboksprojekt. Fördelarna med sådana regionordböcker vore att man i var och en kunde vara mera ingående i beskrivningen och att man hade att beskriva ett homogenerare språk än i den gemensamma svenska dialektordboken. OSD har visavi denna fiktiva pluralitet på plussidan främst att informationen finns i en bok, att sambeskrivningen automatiskt ger en överblick över svenskt dialektalt ordförråd, som i sig löser många problem. – Jämför att V. Reinhammar i inledningen till häftet talar om att det stora materialet i de mångfacetterade källorna från hela Sverige i stor utsträckning är självbekräftande eller självsanerande, d.v.s. vissa uppgifter bekräftas medan andra misstänkliggörs eller omöjliggörs av det samlade materialet.

Ätminstone flertalet forskare och andra presumtiva nyttjare torde föredra en gemensam svensk dialektordbok framför ett antal regionordböcker.

Nu fanns det dessutom knappast något val när OSD startade och läget var (liksom det fortfarande är): täckande ordboksverk för Gotland och (under utgivning) Dalarna, för övriga Sverige ordböcker eller ordlistor för ett antal smärre områden men i övrigt (praktiskt taget) ingen lexikalisk dokumentation av Sveriges dialekter. Att organisera och finansiera ett flerordboksprojekt av det slag jag skisserat hade varit en betydligt svårare uppgift än att starta OSD, kanske ett omöjligt företag.

Men, behövs en tryckt modern pendang till Rietz (vad gäller Sveriges dialekter)? Kan det inte räcka med det omsorgsfullt redigerade lappmateria-

let på OSD? Forskare och andra kan åka till samlingarna och gå i materialet eller erhålla brevsvaret och/eller kopior. Detta alternativ har varit föremål för diskussion – därvid har utgivandet av ett "skelett" av materialet, ev. en ren förteckning av uppslagsord, också föreslagits.

En forskare som rådför OSD:s material, måste i princip göra de fortsatta undersökningar och analyser som redaktionen gör i samband med utgivningen. Många andra utnyttjare är hänvisade till redaktionens hjälp som naturligtvis inte kan ges om det gäller omfattande undersökningar. Vad sedan det föreslagna "skelettet" eller den föreslagna ordförteckningen beträffar, skulle det resp. den vara bra för viss preliminär orientering men i regel inte göra ett besök på eller en förfrågan till OSD överflödigt. – En annan sak är att OSD:s samlingar i sig har ovärderligt värde, först och främst för den (krympande) utgivna delen av den svenska dialektordboken men också som komplement till det tryckta verket, som ju blott presenterar ett stramt urval.

En singular ersättare av Rietz för Sveriges dialekter är nog den bästa lösningen och den är högst på tiden. Att en modern motsvarighet till Rietz utesluter de finlandssvenska målen är motiverat.

2. Synpunkter på ordbok över Sveriges dialekter (så långt häfte 1 räcker för en bedömning)

I en inledning framhåller V. Reinhammar det språkliga och i hög grad även det kulturella värdet av en ny ordbok över Sveriges dialekter. Han redogör där vidare för ordboksarbetets bakgrund och förarbetet, för ordbokens uppläggning och innehåll. Denna upplysande och välskrivna inledning – varemot jag "prövar" förstlingshäftet och som överhuvud utgör utgångspunkt för denna recension – kunde gott också ha innehållit några rader om större särskiljande drag hos den väldiga mängd talspråk som Sveriges dialekter utgör. Ett kort omnämnande av existerande dialektgrupper och vissa framträdande skillnader mellan dessa hade försvarat sin plats i inledningen – som en orientering om att det finns mönster i den oerhörda mångfalden och komplexiteten.

Förarbetet och ordbokens uppläggning och omfång

OSD är bestämd till att omfatta 6 000 sidor. Det gäller således ett omfattande verk och därmed möjlighet att få med en stor ordmängd. Bortsett från tvivelaktigheter (och naturligtvis uppenbara fel) i materialet sker i princip ett urval endast bland sammansättningarna (och avledningarna?). Man får ett allmänt intryck av omdömesgill gallring men likväl generös representation av

sammansättningar, vars mängd i materialet är tillräckligt stor för denna skenbara motsägelse. – Geografiskt omfattar OSD, som redan framkommit, det svenska dialektområdet i Sverige. Tidsmässigt når OSD ända ned till 1600-talet då dokumentation och användning av svensk dialekt börjar.

Tre egenskaper framträder mera hos OSD än andra när man bläddrar i det första häftet.

1. Ordboken tar med mycket mera av vad man kan kalla ”riksspråksord i dialektal dräkt” än vad man är van vid, även då ingen betydelseskilnad mellan dialekterna och riksspråket föreligger; se t.ex. *alkohol*, *akvavit*, *akademi*, *alldenstund*, *allmän*, *alt* ’altstämma; altsträng (på fiol)’, *amerikan*. Ordboken ger överhuvud full uppmärksamhet åt det för dialekterna och riksspråket gemensamma ordförrådet. Främst märks detta hos formorden och andra ”vanliga ord”, se t.ex. interjektionen ⁹*a*, *afton*, ³*all*, pron. adj., *alldes(t)*, *ande* el. *anda*.

2. Den omsorg som läggs ner på betydelsebeskrivningen, vilken utgör en riksspråklig synonym när sådan är tillfyllest och är deskriptiv när så krävs för att bli entydig; härom mera i den närmre granskningen av artiklarna nedan.

3. Frikostigheten med språkprov och fraseologi och det ”förlösande” sätt på vilket dessa kompletterar definitionerna; härom mera i den närmre granskningen av artiklarna nedan.

Det material som möjliggör OSD är imponerande. Främst utgörs det av 7 milj. språkprov på sedeslappar, ett resultat fr.a. av kopiering av landsmålsarkivens lappsamlingar och mycket omfattande komplettering av detta sedesmaterial. Ett stort antal ordbokslappar har tillkommit genom att man har skrutinerat texten på arkivens lappmaterial och använt denna på nya sedeslappar med andra uppslagsord. Denna – och annan – typ av excerpering har använts för att skaffa belägg på de i materialet mycket försummade ”vanliga” orden och de (andra) i hög grad utelämnade, för dialekter och riksspråk gemensamma orden och ordanvändningarna. – Förarbetet för den tryckta ordboken har naturligtvis också bestått i (sam)ordnandet av materialet i olika avseenden, etymologiska utredningar o.s.v.

Om arrangemanget i artiklarna: uppslagsord, uttal, redogörelse för utbredning och betydelse o.d.

Vad som blir uppslagsord bestäms i första hand av en etymologisk huvudprincip sträng nog att också klassa olika stambildningar som olika ord. Avsteg görs (påpekar V. Reinhammar i inledningen) i båda riktningarna, d.v.s. vad som etymologiskt sett är ett ord finns ibland i två artiklar, t.ex. ²*all* ’förbrukad, förliden, död’: ³*all* ’total m.m.’ och omvänt kan två (eller flera) olika men samhöriga (stam)bildningar påträffas i samma artikel, t.ex. depo-

nens *aktas* under ²*akta* eller ¹*agga*, ¹*agg*, ²*agge*, och ¹*ågga* 'bakvatten o.d.' i en artikel.

Att tillämpa en rätt sträng etymologisk huvudprincip är klokt. En särhållning av t.ex. *al* 'alnus' och de samhöriga *ald*, ²*alder*, *aldre*, ⁶*ale*, ¹*all*, ²*alle*, ¹*arr*, ²*arre*, *arr* gör informationen om denna ordgrupp mycket lättillgängligare, eftersom redan genus-, uttals- och betydelseuppgifter för en form har en betydande komplexitet.

I detta fallet och allmänt sett är det naturligtvis också vist att inte kompromisslöst tillämpa en princip. Lexikografen måste vara beredd till avsteg av hänsyn till språkkänslan eller av beskrivningspraktiska skäl – för övrigt är en etymologisk princip i betydande utsträckning tänjbar och/eller många gånger svår att tillämpa. Skall man t.ex. enligt principen sammanhålla *aga*, f. och *age*, m. 'respekt/lydnad, aga' på grund av att ursprunget är av en och samma stamform, men i olika artiklar behandla *agga*, f., *agge*, m. 'bakvatten o.d.' som snarast, eller åtminstone möjligen, är olika stamformer från början?

Som uppslagsform används den nysvenska ordformen eller, när ordet eller ordformen saknas i nysvenskan, en form konstruerad som om den funnes där. I fråga om ord eller ordformer vars etymologi (och överhuvud samhörighet med annat ordmaterial) är osäker, ansluts uppslagsformen så nära som möjligt till uttalsformen. I fall av (särskilt) stor diskrepans mellan uppslagsform och uttalsform ges sidouppslagsform(er) i artiklarna. Så sker också när olika stamformer behandlas i en artikel (jfr ovan) eller artikeln har med "oregelbundna" ombildningar av ordet i fråga. Principerna är välmotiverade, kanske närmast självklara, och förefaller tillämpade med stor eftertanke. Någon gång efterfrågar man dock en något större frikostighet med sidouppslagsformer. Jag skulle således önska att uttalsformerna *aftave* *ʌ*, *aftav* *a* *ʌ* under *aftonvard* representerades av en sidouppslagsform, ett *aftonvård*.

Viktigare än att så många säregna uttalsformer som möjligt representeras av sidouppslagsformer är 'återförsäkringen' att läsaren hittar rätt genom hänvisningar. OSD har ett tätt nät av hänvisningar. Om det anses möjligt av utrymmesskäl skulle dock läsaren välsigna en än större frikostighet på denna punkt. Varför inte bl.a. *afse* se *afton*, *abbroving* se *abravink*, *aftonvård* se *aftonvard* (jfr ovan), *aggdera* se *ackordera*, *allmesa* se *allmosa*. Visst är det en utrymmessak, men det kanske vore motiverat att snåla på någon annan punkt.

Jag är ingalunda tillräckligt insatt eller påläst beträffande de fonetiska och fonematiska verkligheterna bakom OSD:s ljudbeteckning – den halvgrova bestående av riksspråkets kursiva tecken förstärkta med ett antal specialtecken från landsmålsalfabetet – för att ta klar ställning till dess lämplighet. Vid bekantskapen med första häftets ljudbeteckningar verkar det dock fungera väl. På sin plats hade nog varit en allmän karakteristik av beteckningssystemet.

met: ett fonetiskt grovt beteckningssystem – med vissa inslag av fonematiska överväganden? Man undrar t.ex. något vad som ligger bakom uppgiften i beskrivningen av *ä* (inledn. s. 9) ”*ä* betecknar mera slutna *ä*-ljud, Imalf *æ*, e.d., i vissa fall äv. *ɛ*” – mot bakgrund av ett *e* betecknar *e*-ljud, Imalf *e*, *ɛ*, *ɛ*...”. Man väntade kanske också en upplysning om att fördelningen av de öppna och slutna varianterna av *å*- och *ä*-ljuden i regel följer riksspråkens system. Närmast genialt är arrangemanget med orduppdelning i uttalsangivelser med ett / varefter i vederbörande fall antingen endera eller båda orddelarnas variationer anges. Att ta över upptecknarnas grova beteckning och särskilt ange detta (med ett upphöjt °) är säkert också klokt.

Betydelsebeskrivningen i OSD håller mycket hög klass. Den är alltigenom stringent och hälsosamt stram. Definitionerna utgör ju översättningar till svenskt riksspråk av ”andra språk”. Ibland räcker det med blott en synonym, ibland behövs (inslag av) en deskriptiv definition. Det är direkt njutbart – om man nu tillåts erfara en sådan känsla i detta sammanhang – att läsa definitionerna och få dem illustrerade av språkprov och/eller fraser. Här förefaller mig OSD enastående i svensk dialektlexikografi. Särskilt bör nog framhållas att skillnaden mellan riksspråk och dialekter i fråga om gemensamma ords betydelse framkommer på ett sätt som aldrig tidigare. Det är t.ex. intressant att jämföra definitionerna av *afton* i SAOB och OSD. Om OSD har rätt – och det finns ingen anledning att betvivla – är inte *afton* utbytbar mot *kväll* i dialekterna, vilket det däremot ofta är i riksspråket (”I afton dans” t.ex.).

Man läser att OSD till en början hade tänkt sig mera detaljerade utbredningsuppgifter än de som sedan valdes: nästan aldrig under landskapsnivå och delvis grövre. En detalj i utbredningsuppgifterna är lite otillfredsställande. Jag tänker på teknikaliteten att ibland låta ett – markera utelämnade landskapsförkortningar. För att utfylla strecket fordras att man i huvudet har den ordning mellan landskapen som tillämpas och som väl inte är helt given. Problemet är dock inte särskilt stort och jag vet inte hur det skall bemästras på annat sätt än att alltid anföra alla landskapsförkortningarna. Ur platsbesparingssynpunkt är det kanske bäst att ändock behålla strecket.

Slutord

Det finns all anledning att beundra kvalitén hos förstlingshäftet av *Ordbok över Sveriges dialekter*. Efter noggrann penetrering av ¹**A–Andtäppt** kommer jag inte närmare inslag av kritik än ett tveksamt ifrågasättande av ett tekniskt arrangemang (uteslutningsstrecket i utbredningsuppgifterna) och en efterlysning av viss ytterligare information i den värdefulla inledningen.

BRIDGET MORRIS

Vadstena Scribes

In ANF 107 1992, pp. 206–239, Lars Wollin wrote a review article of my edition of Book V of St Birgitta's Revelations in Medieval Swedish. (*Book V of St Birgitta's Uppenbarelsen*. Edited from MS Cod. Ups. C61. Samlingar utgivna av Svenska Fornskrift-sällskapet. Häfte 260, band 80. Lund 1991.) MS C61, although the youngest of all the Brigittine manuscripts in Medieval Swedish, represents an early stage in the history of the Swedish text and is thus one of the most important manuscripts of the Swedish tradition. It is typical of other manuscripts emanating from the Vadstena school around 1500 but it is also distinctive in many ways: the hand is idiosyncratic; the manuscript is a compilation and seems to have come into lay ownership at an early date; and its later history is different from that of other Vadstena manuscripts. There are also other features of interest which raise more general issues on the language, orthography and the nature of the translation. I welcome the opportunity here to respond to two of the specific points Wollin makes, and to add to his discussion of some of the general issues relating to this manuscript.

First, the section "Scribal Error" in my Introduction (pp. 10–14) dealt with all categories of errors and emendations, regardless of their type or origin. Wollin (p. 211) argues that the discussion ought to have identified the scribe's mistakes on the one hand and the changes made by the corrector on the other hand. The corrector makes a considerable number of changes in the MS, and he endeavours to make the text readable and intelligible; he probably did not slavishly follow an exemplar, although he does appear to be concerned to restore certain conservative linguistic features, while ignoring others. On the role of the Vadstena correctors there is certainly scope for further work. While Wollin develops an interesting picture of the corrector of C61, I should point out that in some cases it is impossible to distinguish unequivocally between the scribe's and the corrector's emendations, and there is an indeterminate area of interlocking between scribe and corrector. This is made clear in most pages of the edition, where all doubtful primary readings are marked as "Probably^a" and all doubtful secondary readings as "Probably^b".¹ The difficulties of distinguishing between the scribe's and the

¹ As far as it is possible to tell, the corrections were made by only one corrector, with the exception of p. 552 line 14 (int. 6.1), where *stool* was replaced by *stiga* by a different hand. See Ståhle 1956, 13.

corrector's marks are further illustrated in the use of punctuation (which was not discussed in depth in the edition; see p. 10). In many parts of the manuscript the punctuation is in fainter ink than the ink of the script itself. This may be because the scribe altered the position of the pen when writing the punctuation or added the punctuation at a later time (but if this was the case she left little space between words to give room for the virgule to be added). In the last six pages (634–39), however, there is hardly any punctuation at all: on p. 635 there are seven virgules, on 636 there are five, on 637 there are three and on the remaining pages, 634, 638, 639, there is none. In these pages there are almost no corrector's emendations either, where some might be expected (p. 635 line 18 *Tholandhe lamb och tholande* cf. MS Cod. Holm. A5a [designated B] *tholande lamb ok ey tholande* Latin *agnus paciens et non paciens*; p. 638 line 6 *han skall wardha klaar till gwdz hedher* cf. B *han skal vardha kar till gudz hedhir* Latin *erit vas in honorem meum*). The absence of punctuation on the pages where there is also an absence of corrections raises the possibility that the corrector, and not the scribe, was responsible for the punctuation in the manuscript. The employment of punctuation has been discussed recently by M. B. Parkes who observes a lack of enthusiasm for inserting punctuation in early monastic tradition, and suggests that punctuation was often minimised to encourage the reader to discover the meaning of the text for himself.²

On the question of the idiosyncracies of the scribe's language – as distinct from the corrector's language – a matter for further speculation is to explain why the orthography of the manuscript is not correspondingly as conservative as the morphology, lexicon and syntax. One explanation for the incongruity between the nature and form of the language might be that the scribe did not see the text she was copying from and was writing a text which was read aloud to her. There are a number of errors which are difficult to explain as visual errors, and although they might be interpreted as the result of acoustic copying, by which a visual reminiscence of a word in the exemplar is turned into an aural one in the scribe's mind, they remain perplexing.³ For example: 8.12 *syäll B skäl* Latin *racione*; rev. 9.4 *mördha B mödha* Latin *sollicitari*; 10.21 *wärlzskyllelegha B värdh skyllellica* Latin *merito*; 13.13 *hämpdh B hänt* Latin *accidencia*; rev. 13.18 *klaar B kar* Latin *vas*. There is little evidence for the practice of dictation in Scandinavia. Seip claims that it was unlikely in monastic schools in the early Middle Ages; Löfkvist suggests

² Parkes 1992, 17f.

³ Chaytor 1941, 51, cites an example from *L'Hystore Job*, a French translation of the Latin *Compendium* by Peter of Blois, in which the scribe wrote *et* three times instead of *est*. The editor explains the mistakes thus: "le scribe, *en copiant, se prononçait à lui-même* les mots et ainsi, en quelque sorte, *écrivait comme si quelqu'un les lui dictait, en effet; il voyait est, il entendait le son approximatif d'e fermé, il écrivait et, les deux mots ayant, à cette époque, très probablement le même son.*" (Editor's italics.)

that some legal and diplomatic texts in the fourteenth century may have been written by dictation, and Brøndum-Nielsen argues that the types of mistakes in the earliest Danish Bible translation, which dates from the late fifteenth century, are suggestive of the practice.⁴ My conjecture for the production of this manuscript is that its exemplar was one of the oldest books at Vadstena, a book not readily lent out for copying, and that it was dictated to one or more scribes, who were producing copies for use at the monastery or for lay use. By this process, the older linguistic forms of the exemplar were preserved but the copyist adopted her own spelling practice; and the punctuation was added at a later stage, perhaps at the same time as the text was elucidated by the corrector. The mass production of books by hand at Vadstena may have been considered important around 1500: the *Diarium Vadstenense* tells how many of the sisters and brethren died of a plague which attacked Sweden in 1495 and in the same year the newly installed printing press was destroyed by fire, together with a container of seven volumes of Birgitta's revelations. Furthermore, the abbess Anna Fickesdotter, who was elected on 20 February 1501, is said to have been "very booklearned" and she may have emphasised and encouraged intellectual and scribal activities at the monastery.⁵

My second point is that Wollin argues that the attempt to trace the source of the Swedish translation from within the extant Latin MSS should have started with the assumption that it would be found within the *sigma* group, which includes the manuscripts emanating from Vadstena, and thus to search among the other manuscript groups was futile. Certainly with the benefit of hindsight, and after the other manuscript groups had been investigated and subsequently discounted, this assumption would seem reasonable; as indeed it was suggested in the edition on p. 51 n. 24 "K . . . was written at Vadstena at the end of the fourteenth century; the other 'Vadstena' MSS containing Book V are F . . . and U. A number of separative errors (e.g. 14.20 *innocenciam recuperandam* [K *innocenciam temperandum*] M *menlöso ath-erfaa* certifies that the Swedish translation was not derived directly from any of these MSS, but since they were among the standard MSS at the monastery, it is possible that the translation is closely related to one of them." In view of the idiosyncratic nature of the translation, with many sentences abridged, it was especially important to investigate the other manuscript groups; and to have concentrated exclusively on the *sigma* group, as Wollin argues I should have done, would have left open the possibility, however remote, that the source lay outside this group: "thus do we . . . by indirections find directions out".

⁴ Seip 1958, Löfvist 1976, 52, Brøndum-Nielsen 1934. In general on dictation see Root 1913, Bennett 1947, Hajnal 1959, Eisenstein 1979, 11, 70, 524, 698.

⁵ See Gejrot 1988, 279, 284, 300.

Bibliography

- Bennett, H. S., 1947: "The Production and Dissemination of Vernacular MSS in the Fifteenth Century", *The Library* 5, ser. 1, pp. 167–178. London.
- Brøndum-Nielsen, J., 1934: "Om middelalderlig Nedskrivning efter Diktat", *Studier tilegnede Verner Dahlerup*, pp. 63–66. Copenhagen.
- Chaytor, H. J., 1941: "The Medieval Reader and Textual Criticism", *Bulletin of the John Rylands Library* 26, pp. 49–56. Manchester.
- Eisenstein, E., 1979: *The Printing Press as an Agent of Change*. Cambridge.
- Gejrot, C. (ed.), 1988: *Diarium Vadstenense. The Memorial Book of Vadstena Abbey*. (Studia Latina Stockholmensia 33.) Stockholm.
- Hajnal, I., 1959: *L'Enseignement de l'écriture aux universités médiévales*. Budapest.
- Löfkvist, J.-E., 1976: *Svenskan i latinska originaldiplom 1300–1325: en studie i medeltida skrivvanor*. (Studia Philologiae Scandinavicae Upsaliensia 9.) Uppsala.
- Parkes, M. B., 1992: *Pause and Effect: an Introduction to the History of Punctuation in the West*. Aldershot.
- Root, R. K., 1913: "Publication before Printing", *Publications of the Modern Language Association of America* 28, pp. 417–31.
- Seip, D. A., 1958: "Diktat", *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder* vol. 3 col. 77. Copenhagen.
- Ståhle, C. I., 1956: "Ett fragment av den fornsvenska Birgittaöversättningen", *KVHAAH. Filologiskt Arkiv* 2. Stockholm.

Litteraturkrönika 1992

Av S. Hellberg, B. Pamp och C. Platzack

The Acquisition of Verb Placement. Functional Categories and V2 Phenomena in Language Acquisition. Edited by Jürgen M. Meisel. VI + 454 s. Dordrecht, Boston and London 1992 (Kluwer Academic Publishers). (Studies in Theoretical Psycholinguistics, volume 16.) ISBN 0-7923-1906-0 (hb.). Den moderna princip- och parametergrammatiken har på ett mycket fruktbart sätt stimulerat forskningen kring barnets grammatiska utveckling, bl.a. genom att den erbjuder möjligheter att formulera specifika hypoteser om hur språket tillägnas. Av särskild vikt härvidlag är den distinktion mellan funktionella och lexikala kategorier som utarbetats i detalj under senare delen av 1980-talet: en av de möjliga tolkningarna av det tidiga barnspråkets ordföljdsavvikelser från vuxenspråket och avsaknad av böjningsändelser är att barnet ej som de vuxna kan utnyttja de funktionella kategorierna.

Den eventuella förekomsten av funktionella kategorier i tidigt barnspråk är en av huvudfrågorna för bidragen till den här anmälda boken. Engelska, tyska, svenska och holländska står i centrum för diskussionen, men boken berör också förhållandena i norska och isländska, förutom icke-germanska språk som japanska, italienska, polska och sesotho. Oförenliga hypoteser om de funktionella kategoriernas roll bryts mot varandra i den stimulerande diskussion som de tolv bidragen erbjuder. I den insiktsfulla introduktionen ger utgivaren Jürgen Meisel en översikt över bokens olika diskussionsteman. Avslutningskapitlet, skrivet av Jill de Villiers, är ett försök att se vilka slutsatser det går att dra på basis av diskussionen; de Villiers menar att de flesta argumenten tyder på att de funktionella kategorierna genomgår något slags utveckling i tidigt barnspråk.

C. P.

Jonas Carlquist (utg.), Föreläsningar i medeltidsfilologi. Carl Ivar Ståhle: En bibliografi. 170 s. Stockholm 1992 (Institutionen för nordiska språk vid Stockholms universitet). (Meddelanden från Institutionen för nordiska språk vid Stockholms universitet MINS 38.) ISBN 91-86762-35-4. ISSN 0348-3568. Intresset för filologi har länge varit svalt inom svensk nordistik. Detta har lett till en utbildningslucka som ger sig till känna både i brist på läromedel, brist på forskning och snart också brist på filologer vid de lärda verken. Under de senaste åren har emellertid intresset för filologiska studier vaknat på nytt vid institutionen för nordiska språk i Stockholm. Den här anmälda volymen är den första i en serie som redovisar detta nyvaknade intresse.

Huvuddelen av volymen omfattar sex föreläsningar som gavs vid en

tvärvetenskaplig forskarkurs i medeltidsfilologi; därtill kommer en förteckning över kurs- och referenslitteratur och en bibliografi och biografisk skiss över Carl-Ivar Ståhle, skriven av Claes-Christian Elert.

Föreläsningdelen inleds med en introduktion av Barbro Söderberg, som diskuterar skillnaderna lingvistik/filologi, ger en kort översikt över filologins historia och skisserar aktuella behov och önskemål inom området. Därpå följer fem specialstudier. Hedda Gunneng skriver om konsten att särskilja skrivarhänder i medeltida handskrifter, Per-Axel Wiktorsson om skrivare och proveniens med utgångspunkt i lagar och diplom, Jan Öberg om textutgivning i en latinists perspektiv, Sven-Bertil Jansson om textkritiska utgåvor och populariserade utgåvor, och Monica Hedlund skriver om kodikologi, läran om kodex. C. P.

English Corpus Linguistics. Studies in Honour of Jan Svartvik. Edited by Karin Aijmer & Bengt Altenberg. XI + 338 s. London and New York 1992 (Longman). ISBN 0-582-05931-3 (csd.). ISBN 0-582-05930-5 (pbk.). En av de många strängarna på Jan Svartviks forskarlyra är textkorpusbaserad språkforskning. I detta sammanhang förknippas hans namn väl främst med "The London-Lund Corpus of Spoken English". Det är därför naturligt att en samling artiklar om olika aspekter på textkorpusforskning tillägnas Jan Svartvik.

Boken innehåller tjugo nyskrivna artiklar om textkorpusforskning och ett appendix där några datamaskintillgängliga engelska textkorpusar förtecknas. Artiklarna handlar alla om engelska företeelser, men frågeställningarna har giltighet för all textkorpusforskning, oberoende av språk. Det är språkvetenskapliga snarare än datamaskinella problem som står i centrum. I en teoretiskt intressant uppsats diskuterar Jan Aarts hur intuitionsbaserade och korpusbaserade grammatiker förhåller sig till varandra. Här finns vidare syntaktiska, semantiska, lexikala och stilistiska bidrag, och artiklar som visar hur textkorpusar kan användas vid studiet av språklig variation i historiskt och dialektalt material. Bidragen är fördelade på fyra olika delar: Goals and methods, Corpus design and development, Exploration of corpora och Prospects for the future. Därtill kommer en kortare inledning av utgivarna. Bland förf. märks Wallace L. Chafe, David Crystal, M. A. K. Halliday, Stig Johansson, Geoffrey Leech, Randolph Quirk, Anna-Brita Stenström, Sandra Thompson och Gunnel Tottie. C. P.

Finnisch-ugrische Sprachen zwischen dem germanischen und dem slavischen Sprachraum. Vorträge des Symposiums aus Anlaß des 25-jährigen Bestehens der Finnougristik an der Rijksuniversiteit Groningen 13.–15. November 1991. Herausgeber László Honti, Sirkka-Liisa Hahmo, Tette Hofstra, Jolanta Jastrzębska, Osmo Nikkilä. 196 s. Amsterdam & Atlanta, GA 1992 (Rodopi). ISBN 90-5183-387-3. Av 18 bidrag till denna antologi behandlar 12 helt eller delvis finsk-ugriska språks kontakter med germanska språk. Kaisa Häkkinen

räknar på det centrala finska ordförrådets etymologi och finner att av 844 ordstammar bara ungefär hälften är arvord, medan ca 160 är gamla germanska lån och ca 70 yngre germanska (väl främst svenska). Cornelius Hasselblatt lämnar en preliminär rapport från sitt arbete med tyska och svenska översättnings- och betydelselån bland estniska och finska verb: som väntat är andelen större i estniskan. Eugene Helinski visar att den vokal som utlöser vokalharmoni i ungerska lånord alltid är den som är betonad i det långgivande språket. Tette Hofstra underkänner Hartmut Katz' härledningar av en rad östersjöfinska adjektiv från germanska språk. László Honti sammanfattar skillnaderna mellan ungerskans och finskans behandling av initiala konsonantkluster i lånord. Jorma Koivulehto identifierar fyra nordiska lånord i samiskan. Lars-Gunnar Larsson beskriver en uppteckning på samiska som gjordes i Gästrikland omkring 1770 och väcker bl.a. frågan vad det betyder för den svenska ortnamnsforskningen att det har förekommit samiskt språk i Mellansverige. Károly Mollay ger en översikt över de tysk-ungerska språkkontaktarna genom tiderna. Osmo Nikkilä skriver om utvecklingen av germanskt **swa-* och **swai-* i finskan. Olli Nuutinen ger en översikt över forskningens nuvarande ståndpunkt i fråga om vilka språk som talats var och när i Finland och om gamla indoeuropeiska lån i finskan, särskilt namn på vattendrag. Eeva Uotila föreslår i samma anda nya etymologier för tre finska ord och ger ett av dem germanskt ursprung och de bägge andra baltiskt. Tiit-Rein Viitso studerar de fonetiska kriterierna för lånords ålder i östersjöfinskan och finner att det inte längre går att hävda att någon av de baltiska, germanska och slaviska språkgrupperna skulle varit tidigare än de andra som långgivare.

Kontaktarna mellan finsk-ugriska och slaviska språk behandlas också av István Futaky, Lajos Kiss, Károly Rédei, Gert Sauer, Seppo Suhonen och Wolfgang Veenker. S. H.

Fügungspotenzen. Zum 60. Geburtstag von Manfred Bierwisch. Herausgegeben von Ilse Zimmermann und Anatoli Strigin. VII + 279 s. Berlin 1992 (Akademie Verlag). (Studia Grammatica 34.) ISBN 3-05-001775-9. ISSN 0081-6469. Denna hyllning till Manfred Bierwisch innehåller elva uppsatser som alla på något sätt behandlar den språkliga strukturens mentala representation. Bokens titel syftar dels på Bierwischs långvariga arbete med att förena teoretisk och beskrivande lingvistik, dels på de morfologiska, syntaktiska och semantiska konstruktionsegenskaper som tillåter språkbrukaren att bygga upp yttranden av vilken komplexitet han önskar.

Författarna är äldre eller yngre medarbetare till festföremålet. Bidragen håller alla hög klass: kvaliteten ligger långt över den man normalt finner i festskrifter. Bland uppsatserna märks Ferenc Kieferns bidrag om aspekt och konceptuell struktur, Rudolf Ruzickas jämförande studie av slaviska och italienska opersonliga konstruktioner med reflexiva enklitika, Renate Steinitz' undersökning av flertydigheten hos *auf* och *an* och Ilse Zimmermanns klagörande genomgång av modifierors räckviddsförhållanden. C. P.

Mats Larsson, Från tjeckiska till svenska. Översättningsstrategier för litterärt talspråk. 190 s. Stockholm 1992 (Institutionen för nordiska språk vid Stockholms universitet). (Meddelanden från Institutionen för nordiska språk vid Stockholms universitet MINS 35.) ISBN 91-86762-25-7. ISSN 0348-3568. Texter med starkt talspråklig stilprägel, skapad med hjälp av flitig användning av arkaismer, provinsialismer och vulgarismer, erbjuder stora problem vid översättning. Ofta kommer i sådana fall källspråkets och målspråkets konventioner i konflikt med varandra. Förutom att ge en beskrivning av dessa markörers stilistiska effekt, acceptabilitet och konventionaliseringsgrad, vill Mats Larsson i sin avhandling erbjuda en lösning på hur man i en konkret översättningssituation skall handskas med sådana drag, och han vill också erbjuda förslag till generella översättningsstrategier för hur dessa drag skall återges i litterära prosatexter. En huvudhypotes är att markörer på fonologisk/morfologisk och syntaktisk nivå är effektivare än markörer på lexikal nivå för att i en översättningssituation ge en talspråklig prägel åt den översatta texten.

Den svenska språksituationen utreds i bokens andra kapitel, där förf. bl.a. kartlägger svenskans kodifieringar av, användning av och attityder till talspråksformer i skrift. Motsvarande undersökning för tjeckiskan presenteras i kapitel tre. Den specifika text som Larsson närstuderar är skriven av den tjeckiske författaren Bohumil Hrabal; denne ägnas ett särskilt kapitel i avhandlingen. Översättningar från tjeckiska till svenska, och särskilt översättningar av Hrabal, presenteras i det femte kapitlet, vilket följs av ett kapitel där Larsson bl.a. redovisar en läsarundersökning om på vilken eller vilka språkliga nivåer talspråksmarkörer både är stilistiskt effektivast och lättast att acceptera ur ett normativt perspektiv. Resultatet av översättarundersökningen i kapitel fem och läsarundersökningen i kapitel sex redovisas i bokens sista kapitel som ett antal strategier för återgivning av vulgarismer i den undersökta Hrabal-texten. C. P.

Latin Culture and Medieval Germanic Europe. Proceedings of the First Germania Latina conference held at the University of Groningen, 26 May 1989, ed. by Richard North and Tette Hofstra. 128 s. Groningen 1992 (Egbert Forsten). (Germania Latina I. Mediaevalia Groningana, fasciculus 11.) ISBN 90-0980-059-7. Temat för den konferens vars föredrag här återges i bokform var kontakterna mellan latinlitteraturen och den tidiga germanska litteraturen. Två av de sju uppsatserna behandlar nordiska ämnen. I "Vqluspa and sibylline traditions" jämför Ursula Dronke Vqluspa framför allt med den sent uppmärksammade latintexten *Prophetiae Sibillae Magae*. Samtidigt som Dronke påpekar att det finns slående parallelliteter är hon på det hela taget mest benägen att framhäva originaliteten i Vqluspa som konstverk. I diskussionen om de sibyllinska förlagorna gjordes det förra inlägget av Viktor Rydberg! I "Death in a pig-sty: Snorri's version of the death of Hákon jarl Sigurðarson" undersöker Andrew Hamer hur Snorre avviker från sina förla-

gor i skildringen av Håkon jarls död. Han finner att Snorres version konsekvent är kristet moraliserande och på några punkter ligger nära kända bibelställen.

I övrigt visar Norbert Voorwinden hur latinska och germanska litterära traditioner blandas på kontinentalgermanskt område i både latinska och germanska texter, Michael Herren tolkar en latinsk 800-talstext skriven för Ludvig den fromme som ett sätt att förneka en del germanskt stoff i frankisk historia, Rosamond McKitterick hävdar att steget från muntlig till skriftlig form betydde mer för karolingerrikets litteratur än befolkningens språkbyte, Graham Caie visar hur en av Bedas latinska dikter lånar intensitet från den inhemska lyriska traditionen, Joyce Hill följer forskningen om den forn- engelska bibliska poesin från en äldre epok som betonade de germanska dragen över en yngre som betonade de latinska till en möjlig syntes. S. H.

David Lightfoot, How to Set Parameters: Arguments from Language Change. XI + 214 s. Cambridge, Mass. and London, Engl. (The MIT Press). ISBN 0-262-12153-0. David Lightfoots forskning har haft stor betydelse för det intresse för diakrona syntaktiska studier som uppkommit inom ramen för princip- och parameterbaserad syntaxforskning. I denna bok ger Lightfoot en översikt över sina tankar om hur språkförändringar uppstår – liksom 1800-talets komparativister menar Lightfoot att vi kan söka upphovet till nästan alla språkstrukturella förändringar i barnets språk. Förf. vinnlägger sig om att skriva så att inte bara de som behärskar modern grammatisk teori kan följa honom.

I de inledande kapitlen beskriver förf. hur man kan tänka sig att språkförändringar uppstår i samband med att barnen tillägnar sig modersmålet. Därefter visar han i några kapitel hur en handfull väldokumenterade språkförändringar kan beskrivas och förklaras: han tar här upp förlusten av objekt-verb-ordföljd i engelskan och förändringar som beror på förlusten av morfologiskt kasus. Det intressanta avslutningskapitlet diskuterar bl.a. frågan om grammatiska förändringar är gradvisa eller ögonblickliga. C. P.

Long-distance anaphora. Edited by Jan Koster and Eric Reuland. XII + 340 s. Cambridge etc. 1991 (Cambridge University Press). ISBN 0-521-39111-3 (hardback). ISBN 0-521-40000-7 (paperback). Upprinnelsen till de flesta artiklarna i denna volym var en workshop om lång-distans-anaforer som hölls i Groningen 1987; på basis av föredragen och de kommentarer som förf. fick utarbetades sedan tolv av de här publicerade 14 uppsatserna. Utgivarna har lagt till ett första kapitel i vilket man försöker dra samman huvudresultaten från de övriga bidragen. Volymens sista bidrag är en längre uppsats av Tanya Reinhart och Eric Reuland, "Anaphors and logophors: an argument structure perspective", som tillkom som en direkt följd av konferensen.

Ett typiskt exempel på lång-distans-anafora erbjuder isländskan, där en reflexiv i en bisats under vissa omständigheter kan syfta på subjektet i en huvudsats: *sig* i följande exempel kan således syfta på matrissatssubjektet: *Haraldur segir að Jón komi ekki nema María kyssi sig*. Reflexivering i de skandinaviska språken spelar också en viktig roll i flera av uppsatserna; volymen innehåller beskrivningar av fenomen från alla de skandinaviska språken, inklusive färöiska. Två av bidragsgivarna är också skandinaviska lingvister, Lars Hellan, professor i lingvistik i Trondheim, och Höskuldur Thráinsson, dito i Reykjavík. C. P.

Principles and Parameters in Comparative Grammar, edited by Robert Freidin. XII + 463 s. Cambridge, Mass. and London, Engl. 1991 (The MIT Press). ISBN 0-262-06140-6. Denna innehållsrika bok ger en god översikt över den moderna komparativa grammatikforskningen. I fjorton uppsatser visar ledande syntaktiker som Lasnik, Williams, Rizzi, Stowell, Taraldsen, Lightfoot och Freidin hur den princip- och parameterbaserade syntaxteorin kan användas för fruktbara komparativa studier. Den avslutande uppsatsen av Noam Chomsky visar på nya aspekter av princip- och parameterteorin och pekar fram emot den senare utvecklade minimalisthypotesen.

I sin inledning diskuterar Freidin hur dagens komparativa grammatik skiljer sig från 1800-talets komparativism, och han skisserar också bakgrunden till det nutida intresset för jämförande grammatikforskning. Bland de ämnen som tas upp i bokens huvuddel märks bindning, samspelet syntax/lexikal semantik, frasstrukturens roll, olika ordföljdsfenomen och diskussion av hur jämförande studier kan användas för att fördjupa förståelsen av den medfödda mänskliga språkförmågan. Olika aspekter på de skandinaviska språken behandlas i flera av uppsatserna: särskilt intressant i detta sammanhang är Lisa Travis studie "Parameters of Phrase Structure and Verb Second Phenomena" och Tarald Taraldsens uppsats "A Directionality Parameter for Subject-Object Linking", som bl.a. tar upp påfallande ordföljdsskillnader mellan danska och svenska kausativa konstruktioner. C. P.

Tomas Riad, Structures in Germanic Prosody. A diachronic study with special reference to the Nordic languages. 378 s. Stockholm 1992 (Department of Scandinavian languages, Stockholm University). ISBN 91-7146-988-5. I denna mycket ambitiösa och intressanta avhandling vill förf. dels identifiera och beskriva det system för stavelseuppdelning och tryckutdelning som gällde för de tidiga germanska dialekterna, dels visa hur detta system utvecklats på nordiskt språkområde. Ett av avhandlingens två huvudsyften är ett försök att rekonstruera den prosodiska strukturen vid skilda språkstadier i ljuset av modern prosodisk teori. Det andra huvudsyftet är att demonstrera hur den moderna prosodiska teorin hjälper oss att finna lösningar på flera av de klassiska problemen inom germansk och nordisk språkhistoria.

Efter ett inledande kapitel där den moderna prosodiska teorin utförligt presenteras tar förf. i andra kapitlet upp en diskussion av Sievers' lag och den germanska stavelsebildningen. Synkopen, vokalförkortning och det germanska trycksystemet är ämnena för tredje kapitlet, medan det fjärde behandlar olika slags balansfenomen i fornsvenska och olika skandinaviska dialekter. De två följande kapitlen är båda ägnade förlusten av kortstavighet och överlånga stavelser under fornsvensk tid.

Riads doktorsavhandling är ur flera olika aspekter ett betydelsefullt arbete. Inte minst viktigt är det att han visar på möjligheten att med den moderna prosodiska teorins hjälp studera problem som generationer av nordister redan har brottats med. De beskrivningar som Riad framlägger i boken får emellertid inte betraktas som slutgiltiga lösningar på problemen: de är snarare hypoteser som bör dryftas och prövas. Det är bara att hoppas att andra ljudhistoriskt intresserade forskare gör sig omakett att sätta sig in i den moderna prosodiska teorin så att de kan föra denna diskussion vidare.

C. P.

Bengt Sigurd, Mats Eeg-Olofsson, Caroline Willners & Christer Johansson, Automatic translation in specific domains: weather (Weathra) and stock market (Stocktra, Vectra). 126 s. Lund 1992 (Lunds universitet, Institutionen för lingvistik). (Praktisk lingvistik 15.) Detta är en rapport från projektet Swetra, som sysslar med maskinöversättning. Större delen av rapporten handlar om experiment med väderrapporter, en genre som har visat sig väl ägnad för automatisk översättning tack vare sin stereotypa karaktär. Kapitel 2 (Bengt Sigurd) redogör för systemets utformning, i synnerhet vad gäller översättning mellan svenska och engelska. S. 32–39 behandlar de punkter där översättningen kan väntas få problem och anger på ett lättillgängligt och öppet sätt om systemet har en generell lösning, en ad-hoc-lösning eller ingen lösning alls, d.v.s. är beroende av manuell eftergranskning av produkten. Kapitel 3 (Caroline Willners) redovisar ett system för överföring av information mellan språkliga väderrapporter och väderkartor. Kapitel 4 (Mats Eeg-Olofsson) visar hur lekmannens meteorologiska bakgrundskunskap kan integreras i systemet och utnyttjas för att hitta den rätta tolkningen av satser som är språkligt flertydiga. Kapitel 5 (Bengt Sigurd) demonstrerar hur det system som används för väderrapporterna kan användas också för översättning av börsrapporter, med oförändrad syntax och morfologi. Bara en del av lexikonet behöver bytas ut, mest substantiv och egennamn. Kapitel 6 (Christer Johansson) redovisar ett alternativt översättningssystem, som arbetar mycket snabbare men då, förstås, med något sämre resultat.

S. H.

Tryggve Sköld, Wortstudien. Festschrift Tryggve Sköld zum 70. Geburtstag am 2. November 1992. VIII + 253 s. Stockholm 1992 (Almqvist & Wiksell International). (Acta Universitatis Umensis. Umeå Studies in the Humanities.

109.) ISBN 91-7174-721-4. ISSN 0345-0155. Tryggve Sköld föddes den 2 november 1922 i Lund. Fadern var docenten i jämförande indoeuropeisk språkforskning Hannes Sköld. Sonen gick i faderns fotspår, ägnade sig efter studentexamen åt studier i bl.a. nordiska och finsk-ugriska språk och disputerade 1961 på en avhandling om kriterierna på urnordiska lånord i samiskan. År 1971 blev han professor i nordisk filologi i Uleåborg och 1973 professor i finska i Umeå. De främsta av hans artiklar har nu samlats i denna festskrift till Tryggve Skölds 70-årsdag. Redaktörer är Tuuli Forsgren och Axel Groundstroem. Majoriteten av artiklarna handlar om förf.:s specialitet, nordiska lånord i finskugriska språk, men också andra bidrag förekommer: två studier handlar om några svårförklarliga ord i Vqlundarkviða och ett om ordet *kläde*.

Huvuddelen av Tryggve Skölds gedigna produktion består av artiklar i vitt skilda och ofta svåråtkomliga publikationer (bl.a. festskrifter). Det är tacknämligt att de nu finns lätt tillgängliga i en samlingsvolym. B. P.

Irma Sorvali, Bakom kulisserna. Språkliga och icke-språkliga studier. 78 s. Uleåborg 1992 (Uolun Yliopisto). (Meddelanden från Institutionen för nordiska språk vid Uleåborgs universitet. Serie B nr. 16.) ISBN 951-42-3455-3. ISSN 0783-3474. Irma Sorvali, professor i nordiska språk vid Uleåborgs universitet, har i denna lilla skrift samlat fem lättviktiga uppsatser om ovanliga teman. I den första belyser hon språket hos den berömde finske konstnären Akseli Gallen-Kallela, i den andra språket hos C. G. E. Mannerheim. En tredje uppsats handlar om hur finlandssvenska abiturienter i sina studentuppsatser behandlar Elias Lönnrot och hans verksamhet, en fjärde om vilka hobbies som anges för ett antal personer i uppslagsverket *Vem och vad* 1980. I den avslutande uppsatsen studerar förf. vilka understrykningar hon har funnit i ett biblioteksexemplar av en av henne författad kursbok om översättning. C. P.

Gert Webelhuth, Principles and Parameters of Syntactic Saturation. XVIII + 231 s. New York and Oxford (Oxford University Press). (Oxford Studies in Comparative Syntax.) ISBN 0-19-507040-2. ISBN 0-19-507041-0 (pbk.). Oxford University Press har tagit initiativet till en monografiserie för jämförande syntaktiska studier: den här publicerade reviderade versionen av Webelhuths avhandling från 1989 utgör första numret i serien. Författarens syfte är att ställa upp en restriktiv teori för syntaktiska parametrar – han vill beskriva den syntaktiska variationens natur och begränsningar. Den uppställda teorin prövas i första hand på en grupp utvalda problem inom germansk syntax. Förf. redovisar här studier av tyska, holländska, engelska, norska, svenska, danska och isländska; det rör sig om den grundläggande ordföljden, distributionen av bisatser och förekomsten av avvikande ord-

följdsmöjligheter. På strategiska punkter jämför förf. också med förhållandena i icke-germanska språk.

Från ett nordistiskt perspektiv har Webelhuths undersökning mycket att erbjuda, eftersom han placerar in syntaktiska egenheter i de nordiska språken i ett större germanskt sammanhang. Boken är emellertid också intressant ur ett vetenskapsteoretiskt perspektiv, eftersom den ger en intressant inblick i hur den moderna jämförande syntaxforskningen arbetar. C. P.

Vibeke Winge, *Dänische Deutsche – deutsche Dänen. Geschichte der deutschen Sprache in Dänemark 1300–1800 mit einem Ausblick auf das 19. Jahrhundert*. 394 s. Heidelberg 1992 (Carl Winter Universitätsverlag). (Sprachgeschichte. Herausgegeben von Hubertus Menke. Bd. 1.) ISBN 3-533-04448-3 (Kart.), 3-533-04449-1 (Ln.). Denna avhandling söker fastställa tyska språkets ställning i Danmark från de äldsta sparsamma kommentarerna på 1200-talet och in på 1800-talet, med viss tyngdpunkt på tiden från reformationen till 1700-talets slut. Materialet utgörs av ett urval av de med tiden rikt flödande skriftliga källorna, inklusive en stor samling metaspråkliga kommentarer. Texterna ger inga belägg för någon särutveckling vare sig i den tidigare lågtyskan eller den senare högtyskan, utan båda ansluter helt till normerna i Tyskland. Förf. visar hur högtyskan efter och på grund av reformationen snabbt tar överhand i det kungliga kansliets texter, varefter lågtyskan blir sällsynt i skrift. De metaspråkliga källorna ger klara belägg för att åtminstone Köpenhamn är en tvåspråkig stad ett gott stycke in på 1800-talet. Dessutom dominerar tyskan länge vid hovet, men förvaltningspråket förblir ändå väsentligen danskt. Först efter Struenseeperioden förknippas danska språket med ett nationellt program, och slutet av 1700-talet är Danmarks första antityska period.

Förf. har i stort sett avstått från en språklig analys av de texter från 1700- och 1800-talet som producerats av mindre litterata grupper, t.ex. hantverkare. Dessa texter, som hon ofta med en vid definition betecknar som "Mischsprache", kunde annars erbjuda ett underlag för att närmare fastställa graden och karaktären av tvåspråkigheten. S. H.

Word Order. Two Studies on Central Issues in the Syntax of Danish and French. Edited by Michael Herslund. 132 s. København 1992 (Handelshøjskolen Forlag/Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck). (Copenhagen Studies in Language 15.) ISBN 87-17-03656-9. ISSN 0905-9857. Denna bok innehåller två uppsatser och två recensioner. En av uppsatserna är av särskilt intresse för skandinavister: Lars Heltofts 50-sidiga studie "The Topology of Verb Second and SVO Languages. A Study in the Sign Functions of Word Order". Utgående från iakttagelsen att ordföljden i danskan och de andra fastlandsskandinaviska språken uttrycker både syntaktiska och pragmatiska innehållskategorier presenterar Heltoft sin revision av Diderichsens fältteori. En av Heltofts huvudteser är att fokus och andra informationsstrukturella

egenskaper kan ges en enkel beskrivning i termer av topologiska fält och positioner. En springande punkt är att den syntaktiska statusen hos en grupp (en fras) spelar en underordnad roll i jämförelse med gruppens samhörighet med de topologiska fälten.

Huvuddelen av uppsatsen handlar om dansk syntax. I slutet vidgar Heltoft perspektivet och diskuterar hur hans modell handskas med språk som engelska och franska.

C. P.

*

Rune Palm, Runor och regionalitet. Studier av variation i de nordiska minnesinskrifterna. 290 s. Uppsala 1992 (Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet). (Runrön 7.) ISBN 91-506-0934-3. ISSN 1100-1690. Denna avhandling, som framlades vid Stockholms universitet, studerar framför allt regionala olikheter mellan runminnesmärken. Förf. kan för de vikingatida inskrifterna urskilja ett sydvästligt område (Danmark och större delen av Götaland) som står mot ett nordöstligt (med centrum i Mälardalen). Karakteristiskt för det senare är bl.a. rik förekomst av förböner och ristarsignaturer, *merki* som alternativ till *steinn* (medan det sydvästliga området har *kuml* som alternativ), rik förekomst av prepositionen *at* (i stället för *eptir* eller det mest i Danmark förekommande *ept*) och konstruktioner med hjälpverb och utan demonstrativt pronomen (*lét reisa stein* gentemot *reisti stein þansi*). Vidare utmärker sig Mälalområdet inte bara genom sin bekanta rikedom på inskrifter utan också genom mycket mindre enhetlighet än det sydvästliga området, både i själva inskriften och i val av monumenttyp och stenart. Förf. sätter detta i samband med skillnaden mellan det fast organiserade danska riket och den lösare politiska organisationen i Svealand.

Avhandlingen beskriver också en del kronologiska skillnader mellan minnesinskrifterna. Så inleds t.ex. förvikingatida och många medeltida inskrifter med den dödes namn, medan en vikingatida inskrift typiskt inleds med resarens/beställarens namn. I det sydvästliga området visar runminnesmärkena koncentration till andra trakter under medeltiden än under vikingatiden, medan Uppland och Södermanland kan uppvisa en stark kontinuitet i fråga om runstensområden och runstenscentra.

S. H.

Lilja Popova (Hrsg.), Sowjetische Skandinavistik. Eine Anthologie. XL + 512 s. Frankfurt am Main–Berlin–Bern–New York–Paris–Wien 1992 (Peter Lang). (Texte und Untersuchungen zur Germanistik und Skandinavistik. Band 30.) ISBN 3-631-43150-3. ISSN 0721-4286. Föreliggande samlingsverk presenterar för första gången för en bredare akademisk läsekrets den forskning i nordiska språk som bedrevs i dåvarande Sovjet. I tre inledningskapitel skisseras den sovjetiska nordistikens uppkomst och utveckling. Av de tre följande huvudavdelningarna behandlar den första fornnordiska, fr.a.

fornvästnordiska frågor, den andra lingvistiska aspekter och den tredje nyare nordisk och finsk litteratur. Bland författarna märks E. A. Gurewitsch, A. S. Liberman, M. I. Steblin-Kamenskij och utgivaren själv.

Självfallet är det av stort intresse att den betydande sovjetiska nordistiken nu presenteras på ett västerländskt språk. Det är bara att beklaga att förlaget inte har lagt sig mer vinn om bokens typografi utan har nöjt sig med att mångfaldiga boken i enkel maskinskrift. B. P.

Weltgeltung und Regionalität. Nordeuropa um 1900. Robert Bohn, Michael Engelbrecht (Hrsg.). V + 313 s. Frankfurt am Main–Berlin–Bern–New York–Paris–Wien 1992 (Peter Lang). (Studia Septemtrionalia. Herausgegeben von Hain Rebas im Auftrag des Zentrums für Nordische Studien, Kiel. 1.) ISBN 3-631-44538-5. ISSN 0941-4142. Detta är den första delen i en ny serie som ges ut av Zentrum für Nordische Studien vid Kiels universitet. Den innehåller föredrag hållna vid ett internationellt kollokvium i Kiel 11–14 oktober 1989 med syfte att belysa en "Epoche, in der vom Norden kulturelle Impulse nach Kontinentaleuropa ausgingen wie nie zuvor", för att citera förordet. Bland bidragen kan nämnas Ulla Torpe, "Die Problematik der Rückkehr bei Selma Lagerlöf", Silke Götsch, "Die geographisch-historische Methode – Finnische Anstöße zu einer internationalen Märchenforschung", Jan Ling, "Der Komponist Hugo Alfvén", Sven Lundkvist, "Die Volksbewegungen und das 'Modell Schweden'" samt Nils-Arvid Bringéus, "Die schwedische Folkeminneforskning und die deutsche Volkskunde nach 1900" (så enligt innehållsförteckningen; inne i boken betitlas föredraget "Die schwedisch-deutsche Debatte über Wilhelm Mannhardts Fruchtbarkeitstheorien"). B. P.

*

Eyvindarbók. Festskrift til Eyvind Fjeld Halvorsen 4. mai 1992. Redigert av Finn Hødnebo, Jon Gunnar Jørgensen, Else Mundal, Magnus Rindal, Vésteinn Ólason. 361 s. Oslo 1992 (Institutt for nordistikk og litteraturvitenskap, Universitetet i Oslo). ISBN 82-992568-0-1. Denna omfattande festskrift till Eyvind Fjeld Halvorsen på hans 70-årsdag innehåller, förutom sedvanlig Tabula gratulatoria och bibliografi över festföremålets tryckta arbeten, dels en presentation av Halvorsen som forskare, lärare och administratör, skriven av Einar Lundeby, dels trettio uppsatser om norröna ämnen. Uppsatserna speglar olika sidor av Halvorsens forskarprofil, och är naturligtvis alltför många för att räknas upp i en kort anmälan.

Flera av uppsatserna tar sin utgångspunkt i norrön översättningslitteratur, t.ex. Hans Bekker-Nielsens artikel om de äldsta norröna helgonsagorna. Jakob Benediktsson diskuterar frågan om huruvida de frekventa stildragen tempusväxling och övergång indirekt-direkt tal har sin grund i den muntliga berättartraditionen eller har utländska förebilder. Till denna grupp av upp-

satser hör också Stefán Karlssons uppsats om det äldsta fragmentet av Karlamagnús saga. Också Jonna Louis-Jensen anknäver till Karlamagnús saga med sitt bidrag "Om Ólif og Landrés, vers og prosa samt kvinder og poeter".

Vid sidan av det norröna har Halvorsen i sin egen forskning ägnat sig främst åt namnforskning och åt språknormering. Båda dessa sidor aktualiseras i Botolv Hellelands artikel om norsk ortnamnsnormering under 150 år. Allan Karker och Povl Skårup skriver om tre nordiska personnamn i Normandie, och Gun Widmark om gårdsnamnen Farmen och Spangen. C. P.

Halldór Ármann Sigurðsson, Verbal Syntax and Case in Icelandic, in a Comparative GB Approach. VII + 378 s. Reykjavík 1992 (Institute of Linguistics, University of Reykjavík). Detta är ett omtryck av Halldór Sigurðssons doktorsavhandling från 1989, framlagd vid Institutionen för nordiska språk, Lunds universitet. I min anmälan av avhandlingen i ANF 105 (1990): 200 f. framhöll jag att denna innehållsrika avhandling "är både empiriskt och teoretiskt en guldgruva för den som forskar i modern isländsk syntax". Det faktum att ett omtryck blivit nödvändigt visar med önskvärd tydlighet att denna uppfattning delas av flera forskare. C. P.

Kjartan G. Ottósson, The Icelandic middle voice. The morphological and phonological development. VI + 312 s. Lund 1992 (Department of Scandinavian Languages, Lund University). ISBN 91-628-0596-7. I denna empiriskt och teoretiskt imponerande avhandling redogör Kjartan Ottósson för den morfologiska och fonologiska utvecklingen av medium i isländska. Syftet är dels att beskriva hur medium utvecklats från de äldsta texternas mediumändelser *-sk/-m)k* till den moderna isländskans *-st*, dels att ge en förklaring till utvecklingen i moderna grammatiska termer. Som förf. påpekar i inledningen gör det dubbla syftet att boken vänder sig till två olika kategorier av läsare: filologerna, som huvudsakligen är intresserade av själva utvecklingen och den variation som finns i de olika källorna, och språkteoretikerna, som huvudsakligen intresserar sig för de olika förändringarnas konsekvenser för den lingvistiska teorin. Båda kategorierna av läsare har mycket att hämta i boken. För att underlätta för läsarna att hitta rätt i boken har förf. ett relativt utförligt innehållsregister. Tyvärr saknas dock stickordsregister.

Efter en översikt över tidigare forskning och hypoteser om orsakerna till den mediala formens utveckling i isländskan ägnar förf. ett kapitel åt att diskutera teoretiska och epistemologiska aspekter på historisk lingvistik; historisk morfologi får ett eget kapitel. Därefter följer avhandlingens resultatdel. Först beskrivs mediumformerna i de tidigaste manuskripten, därefter övergången *-sk > -st*, utvecklingen av formerna för första person singularis, och slutligen utvecklingen av första person pluralis och mediala former i perfekt particip och imperativ.

Genom att kombinera noggranna filologiska studier med djup teoretisk medvetenhet har förf. lyckats att ge en syntes av utvecklingen inom detta lilla område av isländskans formhistoria. Kjartan Ottóssons avhandling är metodologiskt ett föredömligt arbete.
C. P.

Beatrice La Farge & John Tucker, Glossary to the Poetic Edda. Based on Hans Kuhn's Kurzes Wörterbuch. XXIII + 321 s. Heidelberg 1992 (Carl Winter Universitätsverlag). (Skandinavistische Arbeiten 15.) ISBN 3-533-04540-4 (Kart.). ISBN 3-533-04541-2 (Ln.). Detta i flera avseenden behandliga glossar till den poetiska Eddan riktar sig enligt förordet i första hand till studenter med begränsad kunskap i tyska och modern skandinaviska. Glossaret utgår dels från Kuhns utgåva av Eddan, dels från en bearbetad översättning av Kuhns Eddaordbok. I sitt förord presenterar La Farge och Tucker närmare i vilka avseenden det här recenserade glossaret avviker från Kuhns text. Så kan t.ex. nämnas att den normalisering av Eddans ortografi som Kuhn genomförde i sitt glossar och i sin utgåva från 1983 inte följs: i stället läggs normaliseringen i Finnur Jónssons *Lexicon poeticum* till grund för den form som uppslagsorden får; denna ortografi följs också i Jón Helgasons och Ursula Dronkes Eddautgåvor. I förekommande fall tar emellertid glossaret också upp Kuhns avvikande former med hänvisning. Under *Q* återfinns således huvudsakligen hänvisningar till ord på *kv*.

Även i andra avseenden än det rent ortografiska erbjuder det här anmälda glossaret fördelar framför Kuhns *Kurzes Wörterbuch*. Så har man t.ex. lagt till de enstaka ord som Kuhn förbisett. Dessutom återfinns som uppslagsord alla de egennamn som är absolut nödvändiga för förståelsen av vissa partier av Eddan. Särskilt värdefullt är detta för namn som har flera referenter i texten. Ett exempel är *Hniflungr*, som i singularis refererar till Högnes son (Am), i pluralis dels kan syfta på Granmars söner (HH I), dels på Gudruns och Atles söner (Ghv. 12 conj.).

Glossarets användbarhet ökas också av att alternativa stavningar och vissa ogenomskinliga omljudsformer upptas separat med hänvisningar. Särskilda tecken utmärker *hapax legomena* och textemendationer som antingen inte annars förekommer i Eddan eller över huvud taget inte är belagda. Värdefulla är också hänvisningarna i förkortningsform till annan facklitteratur. Det är krönikörens intryck att La Farge och Tuckers *Glossary to the Poetic Edda* är ett utmärkt hjälpmedel vid läsningen av den poetiska Eddan, också för dem som behärskar tyska och skandinaviska.
C. P.

Il Physiologus in Islanda. A cura di Carla Del Zotto Tozzoli. 127 s., 22 pl. Pisa 1992 (Giardini editori e stampatori in Pisa). (Biblioteca scandinava di studi, ricerche e testi. 7.) Physiologus är ett naturalhistoriskt arbete som ursprungligen skrevs på grekiska, troligen på 300-talet, och som via en tidig latinsk översättning fick stor spridning i Europa i olika folkspråkliga versioner. Översättningar till isländska finns bevarade i fragment av två illustrera-

de handskrifter från o. 1200, AM 673 a I–II, 4°, vilka nu finns utgivna och översatta till italienska. Inledningsvis redogör utgivaren för *Physiologus* i den germanskspråkiga världen, presenterar de två fragmenten och beskriver utgivningsprinciperna. De båda texterna har ganska olika karaktär. Den ena, fragment A, som förutom fem djur handlar om olika sagofolk, är starkt nerskuren och förenklad i förhållande till den latinska förlagan, medan den andra, fragment B, som omfattar nitton djur, ger en trognare version av originalet. För båda texterna gäller enligt utgivaren att de som närmaste förebilder har haft latinska bestiarier producerade i England. B. P.

Sigurðar saga Þogla. The shorter redaction. Edited from AM 596 4to by Matthew James Driscoll. CLXVI + 67 s. Reykjavík 1992 (Stofnun Arna Magnússonar á Íslandi). (Stofnun Arna Magnússonar á Íslandi rit 34.) ISBN 9979-819-13-8. Den isländska riddarsagan om Sigurd tigaren, som är bevarad i sextio handskrifter, föreligger i två redaktioner, en kort och en lång. Den äldsta bevarade handskriften, AM 596 4to, som i sin huvuddel är skriven under andra hälften av 1300-talet, innehåller en icke fullständig version av den kortare redaktionen. Den längre redaktionen finns redan tidigare utgiven. Den här anmälda utgåvan är den första utgåvan av den kortare redaktionen, baserad på AM 596 4to.

Själva den diplomatariskt utgivna texten omfattar 57 sidor; som appendix utges också fragmentet AM 567 5to XX α , vilket enligt utgivarens utredning eventuellt bevarar en mer ursprunglig text. Den utgivna texten föregås av en omfattande inledning, där utgivaren dels beskriver manuskriptet och motiverar dateringen, dels utreder sagans plats i den norröna litterära traditionen. Inledningen innehåller också en jämförelse mellan de två redaktionerna och en kort presentation av det samtidigt utgivna fragmentet. C. P.

Snorrastefna. 25.–27. júlí 1990. Ritstjóri Ulfar Bragason. 283 s. Reykjavík 1992 (Stofnun Sigurðar Nordals). (Rit Stofnunar Sigurðar Nordals. 1.) ISBN 9979-54-043-5. Stofnun Sigurðar Nordals arrangerade i juni 1990 en konferens vars föredrag nu publiceras som en första del i institutets skriftserie. Konferensen ägnade sig åt tre huvudtemata: fornnordisk religion, Snorres Edda som källa till forntida religion och medeltida poetik samt modern tolkning av fornnordisk mytologi och skaldekonst i belysning av Snorres Edda. Bland bidragen kan nämnas François-Xavier Dillmann, som genom en undersökning av kapitel 23 i *Gylfaginning* visar att behovet av en ny och god utgåva av Snorres Edda är stort, Anthony Faulkes, som belyser hur tidiga fornnordiska poeter utnyttjar Snorres versformer, John Lindow, som skriver om Loki och Skaði, Lars Lönnroth, som skildrar ett nystartat internationellt forskningsprojekt med syfte att undersöka "how Snorri's text was understood, utilized and transformed by later generations whose world picture was radically different from that of the pagan skalds", Else Mundal,

som skriver om Snorre och Völuspá, Margaret Clunies Ross, som analyserar de mytologiska fiktionerna i Snorres Edda, samt Gro Steinsland, som har betitlat sitt bidrag "Myte og ideologi – Bryllupsmyten i eddadiktningen og hos Snorri – Om det mytologiske grunnlaget for norrøn kongeideologi". De bidrag som är skrivna på isländska har en sammanfattning på engelska eller, i ett fall, franska, medan övriga får sin sammanfattning på isländska.

Den läsvärda volymen distribueras av Hið íslenska bókmenntafélag. B. P.

Ulrike Sprenger, Die altnordische Heroische Elegie. 367 s. Berlin & New York 1992 (Walter de Gruyter). (Ergänzungsbände zum Reallexikon der Germanischen Altertumskunde. Band 6.) ISBN 3-11-013254-0. Här tas den poetiska Eddans yngre hjältedikter Guðrúnarkviða I–III, Oddrúnargrátr och Guðrúnarhvöt upp till grundlig behandling. Förf.:s tes är att dessa dikter är självständiga isländska skapelser. Hon argumenterar då främst mot Wolfgang Mohrs bestämning av dem (från sent 1930-tal) som "Fremdstofflieder". Som förebilder för framställningen av lidande kvinnor som huvudpersoner utpekar förf. framför allt kristen litteratur, t.ex. homilier, helgonbiografier och mariahymner. Men hon räknar också med ett möjligt inflytande från profan antik litteratur och från den höviska diktningen.

Förf. betecknar själv sin metod som den gamla filologiska. Först går hon igenom dikterna en och en, varvid också Sigurðarkviða in skamma, Helreið Brynhildar och Atlamál behandlas. Därefter görs en samlad analys av framför allt det karakteristiska i ordförrådet. Ord för lidande (t.ex. *sárr*), för tvekan (t.ex. *ifa*) och för missdåd (t.ex. *lqstr*) visas vara använda på ett sätt som liknar den kristna litteraturens och skiljer sig från de äldre hjältedikternas. S. H.

Gun Widmark, Fornvästnordiska förleder i omljudsperspektiv. 189 s. Uppsala 1991 (Almqvist & Wiksell International). (Acta Universitatis Upsaliensis. Studia Philologiae Scandinavicae Upsaliensia. 19.) ISBN 91-554-2863-0. ISSN 0081-6809. Denna bok, som har förf.:s doktorsavhandling "Det nordiska u-omljudet" från 1959 som sin oundgängliga förutsättning, består av två delar. Den första är en kartläggning av u-omljudets förekomst eller frånvaro i sammansättningsförleder. (I denna bok används termen *labial-omljud*, en tveksam vinst gentemot den inarbetade termen u-omljud, som ju kan definieras så att den innefattar omljud av *w* och *o*.) Beskrivningen fyller en påfallande lucka i det annars väl genomtröskade omljudsmaterialet. Förf. kan också visa att förlederna ger viktiga självständiga bidrag till belysningen av omljudsförloppet som helhet.

Den andra delen är en teoretisk diskussion av omljudet. Förf. driver energiskt skillnaden mellan själva omljudsprocessen som en generell fonologisk regel och det kvarstående fonematiska resultatet. Det sistnämnda kan framstå som oregelbundet både därför att flera fonologiska regler kan ha

avlöst varandra och framför allt därför att flera faktorer kan ha haft betydelse för om den allofon som uppstått genom omljudet verkligen etablerade sig som nytt fonem eller gick tillbaka till det gamla fonemets normala realisation när den omljudsverkande ändelsevokalen synkoperades. Genom att konsekvent hålla fast detta strukturella betraktelsesätt kan förf. hyfsa omljuddiskussionen åtskilligt, även om hon kunde nått ännu längre om hon inte skyggat för vissa delar av modern fonologi. I det klassiska problemet med Kocks "omljudslosa period", frånvaron av *i*-omljud av bortfallet *i* efter kort rotstavelse, faller förf. tillbaka i Hesselmanns spekulativa antagande att ändelsevokalen övergått till ett icke omljudsverkande *e* vid tiden för bortfallet.

Bokens andra del måste bli den självklara utgångspunkten för all fortsatt diskussion om det nordiska omljudet. S. H.

*

Grethe Authén Blom, Norge i union på 1300-tallet. Kongedømme, politikk, administrasjon og forvaltning 1319–1380. Del I. Kongefellesskapet med Sverige 1319–1350. Del II. Det siste gammelnorske kongedømme 1350–1380. XX + II + 880 s. Trondheim 1992 (Tapir forlag). ISBN 82-519-1117-6. I två mäktiga, fortlöpande paginerade volymer undersöks här norsk ut- och inrikespolitik under ett kritiskt skede av Norges medeltidshistoria. Gentemot en äldre uppfattning att personalunionen med Sverige bidrog till den norska statsförvaltningens upplösning hävdar Blom, efter en genomgång av tidens diplom och brev, att både rättsförvaltningen och det norska kansliet behöll sin norska särprägel under Magnus Eriksson. Detta är huvudtemat i del I. I del II skildras förhållandena under Håkon VI, då trots digerdöden Norge upplevde en politiskt stabil tid där föga egentligen talade för att landet snart skulle bli ett lydrike under Danmark. Att så ändå skedde berodde på att kungamakten utrikespolitiskt och dynastiskt hade stor handlingsfrihet. Då Håkon VI:s ende son och tronarvinge år 1376 erbjöds bli dansk kung, ledde detta 1380 till en personalunion som blev betydligt olyckligare för Norge än den tidigare norsk-svenska under Magnus Eriksson.

Boken vänder sig i första hand till forskare i politisk historia men har också intresse för rättshistoriker, filologer och arkivforskare. Namnforskare må dock observera att person- och ortregistren inte är kompletta utan är resultatet av, för att citera författaren, "et skjønnessmessig utvalg". B. P.

Jarle Bondevik, Studiar i det nynorske bibelmålet. Morfologi og ordtilfang. 595 s. Oslo 1992 (Novus forlag). ISBN 82-7099-198-8. De nynorska bibelöversättningarnas historia är kort men en brokig blandning av privata, halvofficiella och officiella initiativ, av revisioner och nyöversättningar, av enskilda böcker, testamenten och helbiblar. Markusevangeliet översattes redan 1870, Nya testamentet kom 1889 och den första hela nynorska bibeln

1921. Den senaste bibelöversättningen är från 1978 (NT var färdigt 1975). I föreliggande avhandling följer förf. förändringarna i morfologi och ordförråd i delar av NT från 1870 till 1975. I morfologin återspeglar förändringarna under de första årtionena mest nynorskans stabilisering som skriftspråk under samma period; därefter följer en period av anpassning till rättskrivningsnormalernas konservativa former, avlöst av en moderniseringstid efter andra världskriget. I ordförrådet visar den äldsta översättningen ett beroende av såväl den svenska som den isländska och den dansk-norska bibeln för i synnerhet sammansatta ord som inte kunde återfinnas i Aasens ordbok. Ord som försvinner ur bibelspråket under den beskrivna hundraårsperioden är dels sådana som har begränsad dialektal förankring, dels skriftspråkligt konstruerade ord som aldrig får talspråkligt fäste. Däremot är det bara en handfull ord som rensas ut av puristiska skäl. Purismen når sin höjdpunkt under mellankrigstiden, och de nyaste översättningarna uppvisar fler lånord särskilt av lågtyskt ursprung. S. H.

Jan Terje Faarlund, Norsk syntaks i funksjonelt perspektiv. Revidert utgåve. 149 s. Oslo 1992 (Universitetsforlaget). ISBN 82-00-21590-3. Första upplagan av denna bok anmäldes i ANF 96 (1981). Revisionen har syftat till att renodla skriftens funktion som lärobok och har inneburit att stora delar skrivits om. Genomgående har formalismen tagits ner till ett minimum, vilket måste göra framställningen mera lättillgänglig för en nybörjare. Dessutom har boken förts à jour med forskningsläget. Även om enbart norska språket behandlas, är i själva verket analysen till största delen giltig för danska och svenska också.

Fortfarande håller sig förf. inom den generativa transformationsgrammatikens ram, med de vinster och begränsningar detta medför (adverbialen försvinner t.ex. nästan helt ur synfältet). Både texten och de resonerande litteraturhänvisningarna dokumenterar förf.:s behärskning av forskningsområdet. Det pragmatiska kapitlet, som behandlar transformationerna och vad man har dem till, upptar en något större del av boken än förut. S. H.

Finn Gabrielsen, Haugesund bymål. 93 s. Bergen 1991 (Alvheim & Eide). ISBN 82-90359-58-6. Initiativet till föreliggande studie av Haugesunds bymål togs av Helge Sandøy vid Målføresamlinga i Bergen: denna dialekt har inte tidigare varit föremål för systematisk undersökning. Studien inleddes med ett kortare kapitel där Haugesund och de ekonomiska och sociala förutsättningarna för talspråket här presenteras. Därpå följer kapitel om de fonologiska och de morfologiska förhållandena i haugesundsmålet. Bokens sista huvudkapitel ägnas åt olika språksociala förhållanden i Haugesund. Avslutningsvis ges några exempel på haugesundsmålet. C. P.

Arnstein Hjelde, Trøndsk talemål i Amerika. 134 s. Trondheim 1992 (Tapir forlag.) ISBN 82-519-1491-4. I denna bok, som är en förkortad och delvis omarbetad version av Hjeldes huvudoppgåva, studerar förf. språket hos trøndsk-amerikaner från en strukturalistisk utgångspunkt. Vägledande för arbetet har varit Weinreichs arbete *Language in Contact*.

I sin inledning presenterar förf. tidigare forskning runt det norska språket i Amerika, och redogör därefter närmare för sin egen undersökning. Det korta andra kapitlet beskriver utvandringen från Trøndelagen till Amerika. Huvudresultaten av undersökningen följer sedan i kapitel tre och fyra. Kapitel tre ger en översikt över ljudsystemet: förf. presenterar de distinktiva faktorerna, vokalfonemen, konsonantfonemen och de prosodiska dragen. I detta kapitel visar han också på olika typer av interferens, och undersöker närmare hur lånord fonetiskt transformeras. Det fjärde kapitlet behandlar böjningssystemet. Utgående från böjningssystemen i innrøndsk och amerikanska visar förf. hur det norska formsystemet genomgått förändringar. Avslutningsvis redovisar han hur lånorden inordnar sig i olika böjningsmönster. I tre avslutande appendix ger förf. några upplysningar om sina informanter, presenterar en alfabetisk lista över lån i amerika-trøndsk, och ger slutligen några textprov på hur denna utdöende variant av norskan kan te sig. C. P.

Ernst Håkon Jahr, Innhogg i nyare norsk språkhistorie. 160 s. Oslo 1992 (Novus forlag). ISBN 82-7099-191-0. Här har förf. samlat 14 uppsatser som han tidigare publicerat på mycket skilda håll. Samlingen är kronologiskt ordnad efter vilken episod eller epok varje uppsats behandlar och tänkt att suppleras förf.:s mera översiktliga "Utsyn over norsk språkhistorie etter 1814" från 1989 (anmäld i ANF 105 (1990)). Det är belysande för språksituationen i Norge att alla uppsatserna utom en handlar om språknormering och medvetna hållningar till språket. Undantaget är en artikel om pidgin-språket russenorsk. Med denna begränsning i minne, att vi bara indirekt får veta någonting om den faktiska språkutvecklingen, innehåller boken mycken värdefull läsning. En viss koncentration kan märkas kring spelet om 1917 och 1938 års rättskrivningsreformer, med Østlandsk reisning, arbeiderpartiets omsvängning, samnorskrörelsen och Halvdan Kohts och Didrik Arup Seips insatser. Därutöver kan särskilt nämnas en uppsats om arbetet för och debatten kring ett standardiserat nynorskt talspråk. Ett sådant "högspråk" tycks ha funnits som dagligdags brukad talspråksvarietet hos enstaka personer redan före sekelskiftet. S. H.

Brit Mæhlum, Dialektal sosialisering. En studie av barn og ungdoms språklige strategier i Longyearbyen på Svalbard. 399 s. Oslo 1992 (Novus forlag). (Tromsø-studier i språkvitenskap 12.) ISBN 82-7099-199-6. Den norska språkgemenskapen på Svalbard är säregen framför allt genom sin ungdom – den uppstod på 1900-talet och var avbruten under andra världskriget – och

genom sin mobilitet – den genomsnittliga boendetiden är sju-åtta år. Inflytarna kommer från alla delar av Norge, med viss övervikt för Nordnorge. I föreliggande avhandling visas hur de barn som växer upp på Svalbard tillämpar olika strategier i sin språkliga socialisering. Ett barn håller sig till föräldrarnas dialekt, ett annat ansluter sig till det slags nordnorska som är vanligast bland kamraterna, ett tredje väljer den standardiserade östnorskan som har den högsta prestige i landet, ett fjärde har utvecklat ett individuellt blandspråk. Mellan dessa prototyper kan andra barn placeras in; många av dem uppvisar också en ofta mycket tydlig kodväxling mellan olika talsituationer.

Förf. har använt sig av en kvalitativ undersökningsmetodik som kan karakteriseras t.ex. med beteckningar som deltagande observation, datainsamling under verklighetsnära betingelser, successiv utveckling av hypoteser, förståelse. Både teori- och metoddiskussionen är utförlig och har självständigt värde som en – visserligen personligt färgad – positionsbestämning av sociolingvistikens och de vägval den står inför.

Boken är i god mening lättläst, en sällsynt välskriven språkvetenskaplig text.
S. H.

Sunnmørsgrammatikkane av Ivar Aasen. Redigert av Jarle Bondevik, Oddvar Nes og Terje Aarset. XXIII + 175 s. Bergen 1992 (Norsk bokreidingslag L/L). (Skrifter frå Ivar Aasen-selskapet. Serie A. Texter nr. 1.) ISBN 82-90186-82-7 (hft.). ISBN 82-90186-83-5 (innb.). Denna utgåva av Aasens grammatiker över sunnmöremålet inleder en ny skriftserie: utgivarnas syfte är att ge ut material från de olika delarna av Norge i den ordning som Aasen besökte dem i.

I sina efterlämnade brev och dagböcker nämner Aasen arbetet med sunnmöremålet första gången 1837. Grammatiken låg färdig i handskriften form 1838; denna version utges här för första gången, tillsammans med ett handskrivet tillägg från 1840 och en omarbetad likaledes handskrivna version av grammatiken från 1841. Utgåvan innehåller också den tryckta versionen från 1851, *Søndmørsk Grammatik eller kortfattet Underretning om Bygdemaalet paa Søndmør*, som 1924 trycktes i en andra upplaga. Denna grammatik över sunnmöremålet var den första och i över 30 år den enda existerande norska dialektmonografen.

Förutom de utgivna Aasen-texterna rymmer boken en inledning av Oddvar Nes, som bl.a. innehåller en översikt över Aasens arbeten om sunnmöremålet. Utgivningsprinciperna presenteras i ett särskilt avsnitt, och ett par sidor ägnas åt en presentation av det register upptagande alla ord och fasta uttryck som Aasen ger som exempel på sunnmöremålet – själva registret återges i slutet av boken.

Det är ett värdefullt arbete, inte minst från ämneshistorisk synpunkt, som utgivarna startar i och med den här anmälda volymen. Någon fast tidsplan för utgivningen utlovas inte. Man kan bara hoppas att utgivarnas ekonomi, tid och krafter räcker till för att fullfölja planerna.
C. P.

Kjell Venås, 1 Aasens fotefar. Marius Hægstad. 483 s. Oslo 1992 (Novus forlag). ISBN 82-7099-193-7. Tre norska språkforskare framstår som portalfigurer i kampen för landsmål/nynorsk: Ivar Aasen, Marius Hægstad och Gustav Indrebø. Venås har i ett tidigare arbete skrivit en levnadsteckning över den yngste av dessa tre, Gustav Indrebø: *For Noreg og Ivar Aasen. Gustav Indrebø i arbeid og strid* (Novus 1984), presenterad i litteraturkrönikan i ANF 100 (1985):181 f. I den här anmälda boken tar sig Venås an den näst yngste, Marius Hægstad (1850–1927). Inledningsvis beskriver Venås utförligt Hægstads studietid och hans verksamhet inom ungdomsskolan och folkhögskolan. Också hans arbete som tidningsman och stortingsman beskrivs, men huvuddelen av boken ägnas dock åt vetenskapsmannen Marius Hægstad: 1899 utnämndes han till förste innehavare av professuren i landsmål. Naturligtvis beskrivs också hans språkpolitiska verksamhet. Venås presenterar också diktaren och folktalaren Hægstad, och ger avslutningsvis en karakteristik över hans personliga egenskaper.

Som forskare spände Hægstad över ett vitt fält. Han skrev om det gamla trøndermålet, shetlandsnorn, gammalnorska kungabrev, vokalharmonin i stodmålet, personliga pronomen och bergenmålet. Tillsammans med Alf Torp gav han ut *Gamalnorsk ordbok med nynorsk tyding*. Huvudarbetet är dock hans monumentala men oavslutade *Vestnorsk målføre før 1350*, som omfattar gott och väl 1.000 sidor och också innehåller beskrivningar av färöiska och isländska.

Kjell Venås' arbete ger viktiga bidrag till norsk personhistoria och lärohistoria. En förteckning över Marius Hægstads arbeten utgavs 1990 av Johan Schulze: *Skrifter og talar av Marius Hægstad*. C. P.

Tor A. Åfarli, The syntax of Norwegian passive constructions. XI + 177 s. Amsterdam and Philadelphia 1992 (John Benjamins). (Linguistik Aktuell, volume 7). ISBN 90-272-2727-6 (Eur.). ISBN 1-55619-225-8 (US). ISSN 0166-0829;v.7. Detta är en starkt reviderad version av författarens doktorsavhandling, som anmäldes i ANF 105 (1990):206 f. Många av svagheter i avhandlingen har arbetats bort i den slutliga versionen.

Författarens huvudsyfte är att beskriva norskans passivkonstruktioner inom ramen för en analys som bygger på att passivmorfemet är ett argument till verbet. Denna hypotes, som tidigare i olika sammanhang förfäktats av Mark Baker, Kyle Johnson, Osvaldo Jaeggli och Ian Roberts, visar sig fungera bra för norskan. Boken innehåller också flera intressanta delstudier; för närmare beskrivning av innehållet hänvisas till recensionen av doktorsavhandlingen. C. P.

*

Mogens Blegvad, Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab 1942–1992. 294 s. København 1992 (Kommissionær: Munksgaard). ISBN 87-7304-235-8.

Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab har fått sin samlade 250-åriga historia skildrad i Olaf Pedersens nedan anmälda arbete *Lovers of Learning. A History of the Royal Danish Academy of Sciences and Letters 1742–1992*. Föreliggande historik är snarast en fortsättning på Asger Lomholts i nämnda anmälan omtalade stora *Samlinger til Selskabets Historie*. Blegvad, som är professor i filosofi vid Köpenhamns universitet, har dock disponerat stoffet annorlunda än sin föregångare: Lomholt skildrar förloppet ämnesvis, medan Blegvad går fram kronologiskt tidsepok för tidsepok. I omfattande appendices, utarbetade i samarbete med Gisela Christiansen, informeras om sällskapets ledning och ekonomi samt förtecknas in- och utländska medlemmar, kommissioner och nationalkommittéer. B. P.

Frans Gregersen (red.), Lingvistisk Festival, Lingvistkredsens 60 års fødselsdag 24. september 1991. III + 205 s. København 1992 (Institut for almen og anvendt sprogvidenskab). (Sprogvidenskabelige arbejdsrapporter fra Københavns universitet.) ISSN 0907-3388. Den för dansk språkvetenskap så betydelsefulla köpenhamnska lingvistkretsen firade sitt 60-årsjubileum i september 1991 med en lingvistisk festival; med ett undantag är samtliga bidrag i den här anmälda skriften baserade på de inlägg som gjordes under festivalen. Undantaget är den inledande artikeln av Eli Fischer-Jørgensen, som utgör hennes tal vid lingvistkretsens 50-årsjubileum 1981. Eli Fischer-Jørgensen ger här en vetenskapshistoriskt intressant exposé över arbetet inom lingvistkretsen fram till omkring 1950. Också bland föredragen vid festivalen 1991 finner man en vetenskapshistorisk exposé: det är Jørgen Rischel som ger en översikt över dansk lingvistik "i fortid, nutid og fremtid".

I sitt förord skriver redaktören att syftet med publikationen är att fokusera på dansk språkvetenskap som en naturlig och integrerad del av den internationella lingvistikens. Detta tema går igen i Rischels översikt, och det är också märkbart i de övriga bidragen. Peter Harder skriver om syntax och semantik med särskild hänsyn till tempus, Lars Heltoft om topologiens plats i en språk teori, Hans Basbøll om fonologi i en kognitiv grammatik, Una Canger om lingvistikens data och Jacob Mey om pragmatikens analysenheter. Volymen innehåller också en uppsats av Michael Fortescue om typologiens roll vid etableringen av de eskimåisk-aleutiska språkens genetiska sammanhang. Varje bidrag åtföljs av en eller flera kommentarer. Skriften ger en god översikt över var dansk lingvistik står idag. C. P.

Ordbog over det danske sprog. Supplement. Første bind. A (Aa)–Bh. LXI + 1291 s. København 1992 (Det Danske Sprog- og Litteraturselskab/Gyldendal). ISBN 87-00-12188-6. Ordbog over det danske sprog (ODS) utkom 1918–1965 i 28 band. Den behandlar det danska språkets ordförråd från ca 1700 fram till vederbörande bands redigerings-tidpunkt, d.v.s. för de äldsta bandens vidkommande fram till tiden för det första världskriget och för de yngstas årtiondet efter det andra världskriget. Ända sedan mitten av

1950-talet har Det Danske Sprog- og Litteraturselskab förberett ett supplement. Av de fem band som har projekterats utkommer nu det första – om planerna håller kommer de följande att ges ut 1994, 1996, 1999 och 2003. Målet med supplementet är inte att föra beskrivningen av det danska ordförrådet fram till nutiden. Fortfarande gäller samma tidsperiod som för ODS, 1700–1955. Ett stort antal ord som av olika anledningar inte kom med i ordboken men som har använts i det danska riksspråket beskrivs nu, samtidigt som man kan finna nya upplysningar om redan behandlade ord avseende exempelvis innebörd, ordformer och datering.

Huvudansvarig för det första bandet är Anne Duekilde, som vid sin sida har haft medhjälparna Sv. Eegholm-Pedersen, Kaj Bom, Lise Bak, Hanne Borup, Bente Holmberg och Henrik Galberg Jacobsen. B. P.

Olaf Pedersen, Lovers of Learning. A History of the Royal Danish Academy of Sciences and Letters 1742–1992. 349 s. Copenhagen 1992 (Munksgaard). ISBN 87-7304-236-6. Det första århundradet i Det Kongelige Danske Videnskaberne Selskabs historia skildrades av C. Molbech 1843, och 1942–1973 utkom Asger Lomholts stora *Samlinger til Selskabets Historie 1742–1942*. Med anledning av att sällskapet nu är 250 år har Mogens Blegvad gett en skildring (anmäld ovan) av dess öden 1942–1992 och professor Olaf Pedersen vid Aarhus universitet författat en jubileumsskrift som täcker hela dess hittillsvarande livstid. Den dominerande ställning som sällskapet länge intog och i viss mån ännu intar gör att dess historia samtidigt i stor utsträckning blir de danska vetenskapernas. Pedersen börjar med att sätta in sällskapet i dess tidsmässiga sammanhang genom att skildra dess föregångare på kontinenten och i England – missnöje med universiteten och dessas begränsade utbud låg ofta bakom uppkomsten – och behandlar därefter dess bildande och dess äldre verksamhet, med nyckelpersoner som Johan Ludvig Holstein, Hans Gram och Jacob Langebek. Från början var sällskapets öden oupplösligt förenade med landets enväldige monark – det är dock notabelt att man snart skaffade sig befrielse från den annars hårda censuren. Vetenskapliga publikationer och projekt, t.ex. upptäcktsfärder och kartografering, skildras ingående. Det misslyckade arbetet med en dansk ordbok får ett särskilt kapitel. Bland lärda som passerar revy kan nämnas H. C. Ørsted, Christian Molbech, Rasmus Rask, Johan Nicolai Madvig, Kristoffer Nyrop, Otto Jespersen, Holger Pedersen, Kristian Erslev och Niels Bohr. Det sista kapitlet heter ”Within Living Memory” och för historien fram till nutiden.

Pedersens bok är en lycklig förening av lärdom och lätthet. På ett underhållande sätt ger han ett väsentligt stycke dansk lärdomshistoria. B. P.

*

Adam Jordan Krögers dialektdikter. Med språklig kommentar av Sten-Bertil Vide. 120 s. Lund 1992 (Dialekt- och ortnamnsarkivet i Lund). (Skrifter utgivna genom Dialekt- och ortnamnsarkivet i Lund. 6.) ISBN 91-970485-4-2.

ISSN 0348-6702. Adam Jordan Kröger föddes i Vinslövs socken, Västra Göinge härad, 1755. Efter studier i Lund ägnade han sig åt den juridiska banan och slutade som häradshövding i Torna, Bara och Harjagers härad. Han kom att tillhöra Esaias Tegnér's umgängeskrets och skrev åtskilliga tillfällighetsdikter, bl.a. på dialekt. F. arkivarien vid Dialekt- och ortnamnsarkivet i Lund Sten-Bertil Vide har nu publicerat dialektdikterna. Själva dikterna omfattar 24 sidor; därtill kommer en inledning som dels redogör för Kröger's levnad, dels med hjälp av dikttexterna och senare uppteckningar belyser viktigare drag i Vinslövsålet. En omfattande ordlista med förklaringar kompletterar detta värdefulla tillskott till den inte alltför omfattande diktningen på skånska folkmål. B. P.

Blandade Runstudier 1. 201 s. Uppsala 1992 (Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet). (Runrön. Runologiska bidrag utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 6.) ISBN 91-506-0923-8. ISSN 1100-1690. Publikationsserien Runrön har till huvudsyfte att presentera resultaten från forskningsprojektet "De vikingatida runinskrifternas kronologi". Efter den inledande presentationsvolymen har följande volymer i serien alla varit monografier. Föreliggande skrift är den första med blandade runstudier.

Volymen innehåller åtta runologiska studier över vitt skilda ämnen. Lars-Erik Ahlsson undersöker lånorden i runinskrifterna, som uppgår till ca 2 % av hela materialet. Med undantag av handelsordet *kaupa* och folkslagsbeteckningarna hör alla lånorden till den religiösa sfären. Lennart Elmevik studerar runsvenskans *ak* 'och', som inte tycks ha någon motsvarighet i danska och norska inskrifter; enligt förf. finns det goda skäl att överväga om inte *ak* återger en form *ok. Henry Frey studerar runstenars spårprofiler och huggmärken. Undersökningen visar på en markant skillnad i huggningsteknik mellan vissa signerade stenars ornament och runspår, något som antyder att ornament och runor huggits av olika personer. Jan Meijer undersöker hur runstenarnas inskrifter rent spatialt är planerade, medan Bengt Odenstedt diskuterar några av huvudhypoteserna om den yngre futharkens uppkomst. Lena Peterson föreslår en ny tolkning av Hogastenen på Orust, Per Stille gör en kritisk granskning av de mellansvenska Gunnarsstenarna, och Lars Wollin presenterar avslutningsvis den förste svenske runologen, Johannes Bureus (1568–1652). C. P.

Boel De Geer, Internationally Adopted Children in Communication. A Developmental Study. 200 s. Lund 1992 (Department of Linguistics and Phonetics, Lund University). (Working Papers, Department of Linguistics and Phonetics, Lund University, volume 39.) ISSN 0280-526X. Den språkliga och kommunikativa utvecklingen hos tre barn adopterade i åldern mellan ett och ett halvt och tre år står i centrum för denna avhandling; som jämförelsemate-

rial studeras också ett barn adopterat vid åtta månaders ålder, och ett annat adopterat vid åldern fyra år och tre månader. Förf. studerar barnen ur fem olika aspekter: den gradvisa utvecklingen från huvudsakligen icke-verbal kommunikation till verbal kommunikation, barnets och moderns val av vissa interaktiva strategier för att underlätta kommunikationen, olika responsmönster hos barn och moder, den ömsesidiga anpassningen till kommunikationspartnern, så som den speglas i valet av yttrandets form och funktion, och den verbala utvecklingen, mätt bl.a. med olika språktest och i termer av MLU.

Alla de adopterade barnen har en "tyst" period på sex till tolv månader direkt efter adoptionen. Efter att ha varit i Sverige i två år visar de adopterade inga eller ytterst få skillnader i kommunikativt beteende i jämförelse med inhemska barn. Med avseende på den språkliga utvecklingen finner förf. att de adopterade barnen vid fyraårsåldern har en ordföljd som inte avviker från inhemska barn: det barn som adopterades efter fyraårsåldern uppvisar dock avvikande språkdrag, drag som snarare överensstämmer med dem man finner hos vuxna som lär sig svenska som andraspråk. Med undantag av detta sent adopterade barn verkar de undersökta barnen vid fyraårsåldern ha ett väl fungerande språk.

C. P.

Gustaf Ericsson, Folklivet i Åkers och Rekarne härader. 3. Tro, vantro, övertro. Utgiven av Magdalena Hellquist. XXXIII + 312 s. Uppsala 1992 (Dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala). (Skrifter utgivna genom Dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala. Ser. B:18³.) ISBN 91-85540-57-9. ISSN 0348-4483. I ANF 105 (1990):210 anmäldes del 1, Arbete och redskap (1989), av ULMA:s utgåva av metallarbetaren Gustaf Ericssons (1820–1894) värdefulla anteckningar om folklivet i Åkers och Rekarne härader. Del 2, Livet i helg och söcken, kom 1990 och finns anmäld i ANF 106 (1991):198. Det är redan dags att anmäla den tredje delen, liksom de tidigare redigerad av Magdalena Hellquist. I den insiktsfulla inledningen meddelar utg. bl.a. att Ericssons egen utskrift är så omsorgsfullt utförd att redigeringen har kunnat ske med relativt varsam hand. Så är t.ex. materialet ordnat i bokstavsordning efter Ericssons egna rubriker. Den förnämliga utgåvan avslutas med ordlista med kommentarer.

Ericsson skriver kärvt och sakligt, ibland med en barsk humor och ett ironiskt avståndstagande. Men självfallet är det i första hand det rika sakinnehållet som fascinerar. Det är lätt att instämma i Magdalena Hellquists omdöme: "en helt enastående gärning, för vilken Gustaf Ericsson borde ha rönt stor ära redan i livstiden."

B. P.

Eva Erson, "Det är månen att nå . . ." En studie i några datorintresserade pojkars språk och föreställningsvärld. 225 s. Umeå 1992 (Institutionen för nordiska språk vid Umeå universitet). (Nordsvenska. Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Umeå universitet 9.) ISBN 91-88466-01-9.

ISSN 0282-7182. I denna annorlunda men intressanta avhandling studerar förf. språket hos ett antal datorintresserade pojkar i åldern 15–21 år. Ursprungligen hade förf. tänkt beskriva språkliga drag som ordförråd, ordböjning, nybildning av ord, påverkan från engelsk dataterminologi och dylikt, men under arbetets gång blev hon mer och mer medveten om att det fanns intressantare bottnar i språket hos dessa pojkar, något som låg på ett djupare plan i allt det som skedde i terminalrummet. Frågor som väcktes var Vad betyder pojkarnas sätt att tala med varandra? Vad uttrycker de för värderingar i sitt sätt att tala? Varför finns det inga flickor i terminalrummet? Har språk och datorer något med varandra att göra? Pojkarna i datorrummet är symboler för en viss tid och en viss kultur, och genom att närstudera dessa pojkars språk vill förf. fånga andan i deras personligheter.

Förf. utgår från Wittgensteins tankar om språk och språkspel, som utförligt presenteras i avhandlingens andra kapitel. Därefter följer porträtt av tre av pojkarna. Varje porträtt består av fyra delar: bakgrund, utdrag ur pojkarnas egen berättelse, tolkning och epilog. I ett kortare kapitel, "Datorn – en lins att se världen genom", belyser förf. några gemensamma drag i pojkarnas språkspel. Så följer ett kapitel om vissa centrala drag i pojkarnas språk. Förf. diskuterar här bl.a. hur datorerna kan påverka pojkarnas sätt att tänka och varför vi möter ett manligt språkspel i datamiljön. C. P.

Lennart Hellspong, Konsten att tala. Handbok i praktisk retorik. 296 s. Lund 1992 (Studentlitteratur). ISBN 91-44-31441-8. Denna lärobok i muntlig framställning skiljer sig från de vanliga samlingarna av välmentade råd genom att sätta in talandet i den klassiska retorikens ram. Först ges en översikt över retorikens historia och en sammanfattning av retorikens centrala frågor, det senare närmast en introduktion till bokens ena huvuddel. Så följer ett kort men mycket upplysande kapitel om retorikens idébakgrund samt några sidor om språket som uttrycksmedel.

Bokens ena huvuddel, Den retoriska processen, ger retorikens sex partes var sitt kapitel: "Intellectio – att förstå uppgiften", "Inventio – att hitta uppslag" o.s.v. I varje kapitel väljs som genomgående exempel en talsituation som hämtas ur det moderna svenska samhället och som de flesta läsare bör kunna identifiera sig med.

Bokens andra huvuddel handlar om retorikens mål, att övertyga, i tre kapitel: "Persuasio – konsten att övertyga", "Argumentation" och "Propaganda". Det sistnämnda kapitlet visar att propagandans tekniker inte bara är något en diktator missbrukar utan något som vi använder och bör använda som hjälpmedel i vår pedagogiska vardag.

Den avslutande delen heter Dialogens retorik och går utanför den klassiska retorikens domäner. Här utnyttjar förf. resultat från modern samtalsanalys och förenar dessa med den retoriska begreppsapparaten, som ju låter sig tillämpas också på samtal i den mån någon av deltagarna försöker övertyga den eller de andra. Det sista kapitlet heter Sammanträde och beskriver bara hur sammanträden rent tekniskt går till.

I stället för att läsas som praktisk handbok kan boken läsas som en införing i klassisk retorik, där de utförliga moderna exemplen ger en god föreställning om poängen med denna lära. S. H.

Lennart Hellspong, Konsten att tala. Övningsbok i praktisk retorik. 84 s. Lund 1992 (Studentlitteratur). ISBN 91-44-35511-4. Här presenteras tjugo övningar i muntlig framställning. Varje övning innebär en ny typ av anförande: föredragning, instruktion, kamptal o.s.v. Boken är tänkt som ett komplement till förf.:s lärobok med samma namn (ovan). Den går säkert också, som förf. anger, att använda separat, men förlorar då den eleganta integrering med klassisk retorik som är lärobokens särmarke. S. H.

Sirpa Koiranen, Språk, musik och kultur. En studie av hur språkbruket i musikrecensioner speglar kulturella värderingar. 268 s. Stockholm 1992 (Institutionen för nordiska språk vid Stockholms universitet). (Meddelanden från Institutionen för nordiska språk vid Stockholms universitet MINS 36.) ISBN 91-86762-34-6. ISSN 0348-3568. I denna avhandling undersöker förf. språkbruket i dagstidningsrecensioner av jazzkonserter, popkonserter och konstmusikkonserter. Huvudsyftet är att studera på vilket sätt och med vilka medel de skrivna texterna avspeglar den recenserade musikens stiltradition. Teoretiskt anknyter förf. bl.a. till kognitionspsykologins *ram*-begrepp: ny information relateras till något som läsaren har tidigare erfarenhet av. Förmågan att tolka företeelser i en viss kultur utvecklas genom att ökad kännedom om kulturen läggs till de ramuppfattningar som individen har.

Konsertramen är den minsta gemensamma nämnaren för förväntningar på konserter i olika musikkulturer i allmänhet, och därför en lämplig utgångspunkt för förf. när det gäller att finna skillnaderna i språkbruket. *KONSERTEN* uppfattas som om den bestod av prototyper för det som potentiellt kan observeras och tolkas och som då också potentiellt kan verbaliseras i en recensionstext. Den prototypiska verkligheten för *KONSERTER* består av *ramelement* som *TID*, *LOKAL*, *PERSONER*, *den MUSIKALISKA PRODUKTEN*, *INSTRUMENTEN*, *EFFEKTEN* o.s.v. De inblandade personerna har *VÄRDERINGAR*, *ATTITYDER*, *KÄNSLOR*. Dessa *ramelement* studeras i interaktion med de tre koder som förf. urskiljer för varje recension inom de tre musikaliska stiltraditionerna: den musikaliska koden, som är kunskapen om det klingande fenomenet i sig, den sociala koden som är kunskapen om själva konsertsituationen, och den språkliga koden, som är kunskapen om hur språkbruk som används om musik.

Huvuddelen av resultatredovisningen består av en genomgång av innehålls- och stilskillnader inom de olika *ramelementen*. Den mest markanta skillnaden i hela materialet finner man inom *ramelementet TONSÄTTARE*: endast ett fåtal belägg på detta *ramelement* finns i jazz- och poprecensionerna, medan konstmusikrecensionerna överflödar av belägg. Beträffande *ram-*

elementet PUBLIK iakttar förf. att det psykiska och fysiska beteendet hos publiken får långt fler uttryck i jazz- och poprecensionerna än i konstmusikrecensionerna. O.s.v. Resultatredovisningskapitlet, som med sina 133 sidor är bokens längsta enskilda kapitel, överflödar av liknande iakttagelser. Dessa resultat tolkas sedan i ett kapitel med titeln "Verkligheten bakom språkbruket".

C. P.

Margareta Källskog, Attityd, interferens, genitivsyntax. Studier i nutida överkalixmål. 194 s. Uppsala 1992 (Dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala). (Skrifter utgivna genom Dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala. Ser. A:18.) ISBN 91-85540-54-4. ISSN 0348-4475. Överkalixmålet har tidigare behandlats av Carin Pihl och på senare tid också av Paavo Kettunen. Föreliggande avhandling kombinerar traditionell dialektologi med nyare teorier om flerspråkighet, språkdöd och språkbyte. Överkalix är en av de få trakter i Sverige som fortfarande kan uppvisa strikt kodväxling mellan dialekt och riksspråk. Undersökningen av skolelevers och deras föräldrars attityder till de båda koderna visar att inställningen till dialekten numera är övervägande positiv. Förf. bedömer dock att omsvängningen har kommit för sent för att säkerställa dialektens överlevnad. En avgörande vändning kom på 1930- och 1940-talen när föräldrar allmänt började tala riksspråk med sina barn för att göra dem bättre rustade för skola och samhälle. En paradoxal effekt av detta är att flera skolelever tycker om att tala dialekt därför att de då känner sig som vuxna!

En annan undersökning gäller interferens från finska och samiska i överkalixmålet i flerspråkiga byar. Det visar sig svårt att entydigt fastställa interferens som orsak till vissa särpräglade språkdrag, men förf. bedömer bl.a. följande drag som orsakade av finska eller samiska: avsaknad av tonaccentdistinktion, reducerad distinktion mellan tonande och tonlösa klusiler, slutfältsadverbials placering före objekt och infinita verbformer, *vara* som tempusbildande hjälpverb. Att överkalixmålet dör ut i de flerspråkiga byarna beror dock inte på finskan och samiskan, inte ens på det svenska riksspråket, utan på att byarna avfolkas.

Avhandlingen innehåller också en enkätundersökning av överkalixbornas språkbruk samt en rätt fristående studie i dialektens motsvarigheter till den till sin funktion starkt reducerade genitiven.

S. H.

Leve mångfalden! Tjugo uppsatser om språk tillägnade Barbro Söderberg. 221 s. Stockholm 1992 (Institutionen för nordiska språk vid Stockholms universitet). (Meddelanden från Institutionen för nordiska språk vid Stockholms universitet MINS 37.) ISBN 91-86762-33-8. ISSN 0348-3568. Barbro Söderberg hyllades på sin sextioårsdag med denna vänskrift, som huvudsakligen innehåller tjugo uppsatser av författare som arbetat i festföremålets geografiska eller intellektuella närhet. Här finns uppsatser om textfilologiska

problem, vilket ansluter till Barbros nuvarande intressen: Roger Andersson skriver om valet av latinska ord i handskrifter med text huvudsakligen på svenska, Jonas Carlquist beskriver en svensk lektiehandskrifts texthistoria, Lena Moberg återger historien om Jenis Kaare och grytgjutarna i Stockholm 1482 från Stockholms stads tänkebok, Gisela Vilhelmsdotter gör en jämförelse mellan prologerna till Erikskrönikan och Karl Knutssons rimkrönika, och Lars Wollin studerar hur stavningen av *och* varierar i femton medeltida texter. Men festskriften innehåller som sig bör också bidrag inom området (litterär) stilistik, där Barbro Söderberg är ett framträdande namn. Staffan Hellberg skriver om en novell av Stig Dagerman, Olle Josephson om pronominal personintroduktion i svenska noveller, och Per Ledin om genren mötesreferat i sekelskiftespresen. Bland övriga bidragsgivare märks Jan Einarsson, Lennart Elmevik, Ulla-Britt Kotsinas, Ingemar Olsson och Ragnhild Söderbergh. C. P.

Carl-Erik Lundbladh,Handledning till Svenska Akademiens ordbok. 94 s. Stockholm 1992 (Norstedts). ISBN 91-1-915681-2. Man kan använda Svenska Akademiens ordbok med behållning utan att fullt ut genomskåda dess redigeringsprinciper, men som regelbunden nyttjare blir man förr eller senare tvungen att sätta sig in i dem. Systemet är komplicerat, och föreliggande handledning fyller ett uppenbart behov. Förf. antyder att t.o.m. nya och inte alldeles nya medarbetare kan behöva konsultera den. Större delen av skriften ägnas åt betydelsebeskrivningen i SAOB. Framställningen är föredömligt chosofri och tar en sak i taget i korta avsnitt. Som praktisk hjälpreda torde boken vara överlägsen sin föregångare från 1965, "Vägledning till Svenska Akademiens ordbok" av Ekbo & Loman. S. H.

Aina Lundqvist, Språklig anpassning. Syntaktisk analys av ett barnboksmaterial. IV + 248 s. Göteborg 1992 (Acta Universitatis Gothoburgensis). (Nordistica gothoburgensia 15.) ISBN 91-7346-251-9. ISSN 0078-1134. Detta är en tryckt version av Aina Lundqvists doktorsavhandling i nordiska språk, framlagd 1988 vid institutionen för nordiska språk i Göteborg. Endast smärre justeringar har gjorts i förhållande till disputationssupplagan.

Författaren vill i sin bok språkligt avgränsa barnlitteraturen gentemot andra texttyper och genrer, och närmare undersöka vilka faktorer som kännetecknar den språkliga utformningen av ett antal texter för olika åldersgrupper inom barn- och ungdomslitteraturen. För detta ändamål undersöker förf. hur språket i småbarnsböcker (huvudpersonen 7–8 år), mellanåldersböcker (huvudpersonen 11–12 år) och tonårsböcker (huvudpersonen äldre än 15 år) har ändrats mellan 1960 och 1975. Ett viktigt utgångsbegrepp för undersökningen signaleras av termen *adaptation*: de sätt på vilka författaren försöker ta hänsyn till barnens verkliga eller förmodade kunskaper och läsförmåga.

Den grundläggande analysen av det utvalda materialet bygger på de modeller som utarbetats vid projekten Talsyntax och Skrivsyntax i Lund. Förf. beskriver texterna på makrosyntagmnivå, mäter komplexiteten på olika sätt, och studerar i avsnittet om textbindning dels fundamentet, dels konnektionen mellan meningar och satser. Talspråkliga drag ägnas ett särskilt kapitel. I ett längre avslutande kapitel betitlat "Språklig variation och anpassning" sammanfattar förf. sina resultat, både med avseende på jämförelsen mellan de olika stadierna av barn- och ungdomsböcker och jämförelsen över tid. Bl.a. finner hon att fiktionstexter för barn och ungdomar generellt sett har något lägre lixvärde än texter för vuxna. Hon finner också att författarna i viss utsträckning strävar efter att adaptera språket till sina målgrupper; särskilt gäller detta småbarnsböckerna. Kapitlet avslutas med en översikt över karakteristiska drag i den språkliga strukturen hos de enskilda författare som ingår i undersökningen, Hans Peterson, Astrid Lindgren, Maria Gripe, Harry Kullman, Gunnel Beckman och Stig Malmberg. C. P.

Stig Nilsson, *Yta djupare sett. Ett begrepp och dess benämningar i ett historiskt perspektiv*. 133 s. Kalmar 1992 (Högskolan i Kalmar). ISBN 91-971986-0-9. Med denna välskrivna och lärda monografi om begreppet 'yta' och dess benämningar i svenskan från medeltiden till idag fortsätter Stig Nilsson vandrigen längs den väg han slog in på med sin avhandling *Terminologi och nomenklatur I* från 1974 och sin studie *Materieuppfattningens termer i svenskan fram till år 1800* (Lychnos 1975-76). Termen *yta* finns inte belagd i dess moderna betydelse förrän vid 1700-talets mitt; tidigare uppträder termen bara i betydelsen 'yttersta vedskikt i en trädstam'. Den dominerande termen var i stället *superficies*, men vi finner i litteraturen också termer som *area*, *basis*, *plan* och *bryn*. Den första gången vi påträffar ordet *yta* som geometrisk term är i Mårten Strömers Euklidesöversättning från 1744. Under en period konkurrerar *yta* med andra termer för samma begrepp; först vid 1700-talets slut börjar dess dominans framstå allt klarare.

Undersökningen är kronologiskt disponerad. Efter ett kort kapitel om rumsuppfattningens differentiering, en översikt över fornspråkens rumsuppfattning och den tidiga geometrins termer går förf. mer grundligt igenom termbruket hos ett antal skribenter från 1500- och 1600-talen. Christopher Polhem och Emanuel Swedenborg ägnas ett eget kapitel innan det är dags att redovisa vad som händer vid 1700-talets början, när kraven på en svensk vetenskaplig prosa börjar växa sig starkare. Vetenskapsakademiens roll i sammanhanget betonas, och en längre utredning ägnas termbruket under den tid då *yta* börjar konkurrera ut övriga termer, d.v.s. andra hälften av 1700-talet. Utvecklingen i danskan och isländskan tas upp i ett kort kapitel. Slutligen ägnas ett särskilt avsnitt åt ordet *bryn*, och förf. utreder varför inte detta ord blev den gängse termen i stället för *yta*. C. P.

Marianne Nordman, Svenskt fackspråk. 279 s. Lund 1992 (Studentlitteratur). ISBN 91-44-36751-1. Här rapporteras den empiriska delen av projektet Svenskt fackspråk, som med växlande intensitet har pågått i tio års tid vid Vasa universitet. Fackspråkstexter från områdena datateknik, elteknik, företagsekonomi, juridik, kommunikationsteori och lingvistik har analyserats främst i syfte att hitta skillnader mellan dessa sex "teknolekter". Analysen är i huvudsak kvantitativ och täcker de flesta kategorier som har räknats på i tidigare språkbruksundersökningar: meningslängd, bisatsplacering, bisatstyper, fundament, vanligaste ord, ordlängd, tempus, passiv, verbalsubstantiv, referensbindningar, läsbarhetsindex o.s.v. Därutöver försöker förf. hitta skillnader mellan texterna i fråga om t.ex. betydelsekomponenter hos verb och verbalsubstantiv, betydelseklasser bland adjektiven, modalitetsuttryck, metaforik, satsernas språkhandlingsfunktion och meningarnas textuella självständighet. Dessa försök gör naturligtvis arbetet intressantare och mera originellt, men man undrar lite över reliabiliteten i siffrorna för exempelvis deskriptiva, kausala och prediktiva påståendesatser, när kategorierna definieras så knapphändigt.

Hur mycket de observerade skillnaderna mellan de olika fackspråksområdena säger hänger tungt på giltigheten i antagandet att varje enskilt område är stilistiskt homogent.

S. H.

Bengt Odenstedt, On Graphic Variation in the Older Futhark. Reply to a review by Henrik Williams of my book On the Origin and Early History of the Runic Script. 30 s. Umeå 1993 (Umeå Papers in English). (Umeå Papers in English. No. 16.) ISSN 0280-5391. Årets litteraturkrönika omfattar visserligen i princip endast verk tryckta 1992 (eller i något fall tidigare), men det kan finnas skäl att redan nu nämna detta verk, eftersom det är ett genmäle på Henrik Williams' 1992 i ANF införda recension av Odenstedts arbete om runornas ursprung och äldsta historia. Williams' anmälan är i vissa avseenden skarpt kritisk, och i sitt svar tar Odenstedt upp vad han bedömer som de viktigaste angreppspunkterna. Helt naturligt tillbakavisas Williams' kritik, dels genom hänvisningar till andra auktoritetens utsagor i privatbrev, officiella utlåtanden och recensioner, till att HSFR har beviljat anslag och till att Kungl. Gustav Adolfs Akademien har antagit boken för publicering, dels genom en mer direkt diskussion av recensentens syn på bl.a. författarens val av källor och metod. De senare synpunkterna ger självfallet ett bättre underlag för en bedömning av stridsfrågorna än de förra.

B. P.

Stig Örjan Ohlsson, Urban Hiärnes Oförgriplige Tanckar [. . .] angående thet Swenska Språkets rätta Skrijf-arth. Textkritisk utgåva efter Urban Hiärnes tryckklara manuskript, med inledning, kommentar och register. 301 s. Lund 1991 (Distribution i Danmark: G. E. C. Gads Forlag. Distribution i Sverige: Ambla förlag). (Urban Hiärnes språkvetenskapliga författarskap. II.) ISBN 91-971740-2-5.

Stig Örjan Ohlsson, *Språkforskaren Urban Hiärne. Jämförande studier mot europeisk och skandinavisk bakgrund*. 303 s., 8 pl. Lund 1992 (Distribution i Danmark: G. E. C. Gads Forlag. Distribution i Sverige: Ambla förlag). (Urban Hiärnes språkvetenskapliga författarskap. III.) ISBN 91-971740-3-3. År 1716 utkom Jesper Swedbergs *Schibboleth*, som väsentligen är ett förslag till nya och konsekventare stavningsprinciper i svenskan. Den var början till en hetsig strid mellan författaren och Urban Hiärne, som i ett aldrig fullbordat arbete, *Orthographia svecana* (troligen påbörjat 1717), hårt kritiserade Swedberg. Denne gick till motangrepp i *Heders Förswar* (1719), vilket föranledde ytterligare en stridsskrift från Hiärne, *Oförgriplige Tanckar*, vars tryckning censorn förhindrade och som först nu finns utgiven. De hätska personangreppen – obligatoriska inslag i lärda tråtor då som nu – i skriften blir inte intressantare innehållsligt för att de formulerades för 270 år sedan, men väl språkligt. Läsningen underlättas väsentligt genom utgivarens föredömligt pedagogiska arrangemang att placera Hiärnes text på ena sidan och på motstående språkliga och sakliga kommentarer – bådadera för övrigt präglade av stor lärdom och gott omdöme. Som redan har nämnts är avsnitten med personangrepp de minst givande i skriften, även om de präglas av en stor språklig uppfinningsrikedom. Däremot har de partier där Hiärne går in i en saklig debatt med Swedberg stort intresse, fr.a. lärdomshistoriskt. Hiärne framstår här som en visserligen inkonsekvent men ganska fördomsfri grammatiker, genom att, för att citera utgivaren, ”ta avstånd från en starkt normativt inriktad språkbeskrivning, till förmån för en deskriptiv analys, inriktad på språkets variation i tid och rum”.

I en särskild volym presenterar Stig Örjan Ohlsson Hiärne som språkforskare. Förf. karakteriserar själv undersökningen som en samling studier eller essäer. Dessa grupperas i två huvudavsnitt. Det första, ”Introduktion”, har ett kapitel om Hiärne i Europa. Genom fleråriga studier i utlandet, främst England och Frankrike, kom Hiärne att stå på höjden av den tidens europeiska bildning; det kan t.ex. nämnas att han var den andre svensk som blev medlem av Royal Society i London. Ett annat kapitel avhandlar Hiärne som grammatiker och fonetiker, ett tredje vetenskapshistoriska värderingar av Hiärne och andra samtida språkforskare – även om man tar hänsyn till en lärdomshistorisk författares naturliga tendens att övervärdera sitt forskningsobjekt torde det stå klart att Hiärne som språkforskare inte har uppskattats så som han förtjänar, vilket främst får tillskrivas Adolf Noreen: ”Av allt att döma har Adolf Noreens auktoritet fördärvat Urban Hiärnes reputation som språkvetenskapsman på ett sätt som framstår som pinsamt för Noreen och hans auktoritet som språkhistoriograf” (s. 118). I det andra huvudavsnittet skildras Hiärne som fonetiker, språkfilosof och grammatiker. Ohlsson har uppenbarligen förvärvat grundliga insikter i tidens språkforskning och förmedlar sina kunskaper på ett personligt och medryckande, om än ibland lite slängigt språk. Bland delstudierna kan nämnas en ingående analys av 1700-talets vokalsystem, vilken torde sätta spår i kommande språkhistoriska arbeten.

Ytterligare två delar är planerade i serien. Del I, *Orthographia svecana*, är

en textutgåva av den ovan nämnda skriften. I del IV, *Urban Hiärne and Cartesian Phonetics*, kommer Hiärnes språkforskning att presenteras för en internationell publik. Men redan med de nu utgivna två delarna har Stig Örjan Ohlsson gjort en väsentlig insats i den svenska – och internationella – språkforskningens lärdomshistoria.

B. P.

Gertrud Pettersson, Lagspråk och samhällsutveckling. Studier över svenskt lagspråk efter 1734. 182 s. Lund 1992 (Lund University Press). (Lundastudier i nordisk språkvetenskap A 46.) ISBN 91-7966-201-3. ISSN 0347-8971. I denna intressanta studie av hur språket i de svenska lagarna förändrats sedan 1734 söker förf. visa hur förändringar i lagspråket är orsakade av förändringar i det samhälle där lagen skall verka. Efter det inledande kapitlet med presentation av syfte, metod och material följer en översikt över hur utvecklingen i Sverige från 1700-talet och framåt ter sig ur några för lagens funktion centrala perspektiv; förf. koncentrerar sig här på medborgarnas möjlighet att ta del av lagens innehåll och utvecklingen i den rättsapparat där lagen skall fungera. I detta kapitel diskuteras också vilka normer som styr lagarnas utformning. Efter ett kort kapitel där förf. presenterar några grundläggande antaganden om sambandet mellan lagspråk och samhällsförändring följer så en redovisning av resultaten av de stilistiska undersökningar som förf. bedrivit. Förändringar med avseende på lagtexternas längd och uppbyggnad redovisas i ett särskilt kapitel: det framgår här att textlängden ökar kontinuerligt fram till mitten av 1900-talet för att sedan åter sjunka. Ett liknande mönster återfinns beträffande de grafiska meningarnas längd: från 1700-talet och framåt till mitten av 1900-talet ökar meningslängden, för att därefter minska.

I ett intressant avsnitt behandlar förf. utvecklingen hos några typiska uttrycksformer i den fornsvenska lagstilen: frågeformade konditionalsatser, inledande nu-satser, subjektlösa huvudsatser med verbet i aktiv form, förekomst av huvudsatser med spetsställt finit verb och användningen av presens konjunktivformer. Endast den frågeformade konditionalsatsen är ännu levande; övriga typer försvinner under 1800-talet resp. början av 1900-talet.

Ökningen i lagtexternas längd gäller både ramen och direktivet; förf. menar att orsaken till ökningen inte är att söka i ändrad stiluppfattning hos lagens författare, utan snarare i att kraven på lagförfattarna ändrats sedan 1700-talet. Förf. belyser denna tanke med en specialstudie i hur ram och direktiv uttrycks i de olika lagtyper som ingår i hennes undersökning. Ett intressant kapitel ägnas frågan om vilket perspektiv lagen uttrycker: medborgarnas eller domstolens? Ett annat kapitel behandlar ordförrådet i de undersökta lagarna.

I ett avslutande kapitel sammanfattas och diskuteras resultaten närmare. Undersökningen visar klart att många av den klassiska lagstilens språkdrag försvunnit under de senaste 250 åren. Som förf. kan göra troligt går det att

skönja funktionella orsaker bakom de flesta av dessa förändringar. Bland de faktorer som påverkar lagspråket finns den ökade professionalismen inom juristkåren och den ökade läskunnigheten.

C. P.

Runstenar. Fotografier Olof Erikson, Texter Jan Paul Strid. 119 s. Malmö 1991 (Edition Erikson). (Edition Erikson. En serie böcker om den nordiska kulturen och naturen. Nr 1.) ISBN 91-88184-00-5. Denna bok utkommer samtidigt i en svensk, en engelsk (ISBN 91-88184-01-03) och en tysk (91-88184-02-1) utgåva. Till sin huvuddel utgörs den av färgfoton av olika kända svenska runstenar, med översättning och kommentarer av Jan Paul Strid. Det förhållandet att translitterationer och överföring till fornspråket saknas tyder på att arbetets målgrupp i första hand är en intresserad allmänhet utan alltför höga ambitioner att tränga in i runinskrifternas språkliga bakgrund. Det hindrar inte att Strids insiktsfulla introduktion och kommentarer förmedlar mycket värdefullt vetande. Bland stenar som presenteras kan nämnas Björketorp, Rök, Karlevi, Västra Strö, Anundshög och Altuna. Det vackra bandet och Olof Eriksons finstämda stämningsfyllda foton gör boken självklar på salongsbordet. Däremot är det mera tveksamt om den har en plats på forskarens bokhylla.

B. P.

Svenska i harmoni. Fyra uppsatser om kongruens av Gun Widmark, Roger Källström, Lennart Hagåsen och Tor G. Hultman. 155 s. Uppsala 1992 (Hallgren & Fallgren). (Ord och stil. Språkvårdssamfundets skrifter 23.) ISBN 91-7382-687-1. Förändringar i ett språks kongruenssystem ger ofta upphov till normativa debatter, så också i svenskan. Föreliggande bok innehåller fyra uppsatser om svenska kongruensfenomen. Författarna diskuterar olika aspekter på kongruens; särskilt uppehåller de sig vid fall där språkbruket är vacklande eller där olika principer bryts mot varandra.

Gun Widmark tar sin utgångspunkt i ett uttalande från 1965 av Erik Wellander, som med oro såg att svenskans kongruenssystem på flera punkter var i gungning. Widmark menar att hans oro var obefogad: i existerande fall av fullt genomförda kongruensförändringar är det svårt att se att språket skulle ha blivit mindre funktionellt. Intressanta är också sådana fall där kongruensen är i stöpsleven: kanske befinner sig svenskan just nu mitt i en utveckling mot helt förändrade kongruensregler. Den enkät bland nybörjare i nordiska språk och svenska som Widmark låtit genomföra i Göteborg, Uppsala och Umeå visar åtminstone att språkkänslan på denna punkt inte är enhetlig.

Roger Källström beskriver i sitt bidrag svenskans kongruenssystem ur komparativ synvinkel; sin utgångspunkt tar han i en jämförelse mellan svenskan och finskan, men han vidgar sedan undersökningen till att gälla alla de kongruensdomäner och kongruens kategorier som finns i världens språk. Liksom Widmark ägnar han ett avsnitt åt inkongruens i svenskan, och han avslutar med en diskussion om kongruensens funktion.

Specifika inkongruensförhållanden står på olika sätt i centrum för de återstående två uppsatserna, Lennart Hagåsens "Sverige var intresserad och facken ska vara obunden – en typ av neutruminkongruens", och Tor Hultmans "Barnet – han eller den? Om genuskongruens vid ordet barn i gymnasisters språkbruk". Båda argumenterar för att de inkongruensfall de beskriver inte ska ses som språkliga felaktigheter utan som exempel på nya typer av inkongruenser. C. P.

Svenskans beskrivning. 19. Förhandlingar vid Nittonde sammankomsten för svenskans beskrivning Stockholm den 2–3 april 1992. Utgivare: Staffan Hellberg, Ulla-Britt Kotsinas, Per Ledin och Inger Lindell. 323 s. Lund 1992 (Lund University Press). ISBN 91-7966-219-6. ISSN 1102-3619. Den nittonde sammankomsten för svenskans beskrivning, vars handlingar nu finns utgivna, samlade ca 180 deltagare. I sammankomsten ingick tre plenarföredrag av särskilt inbjudna föreläsare – Mirja Saari, Jan Svensson och Jens Allwood – vilka hade fått i uppdrag att kommentera en och samma text, ett bandat och utskrivet samtal som ingår i korpusen *Samtal i Göteborg*, sammanställd inom projektet "Språksociala studier i en talspråklig databas". Även i övrigt spelar samtalsanalys en stor roll i bidragen. Andra områden som tas upp i de 25 sektionsföredragen är syntax, stilistik, textlingvistik, lexikologi, semantik, morfologi och fonologi. B. P.

Två äldre ordlistor från Västergötland. Med inledning utgivna av Evert Salberger. 47 s. U.o. 1992 (Föreningen för västgötalitteratur). ISBN 91-86558-15-3. Av de två ordlistor som här ges ut är den mest omfattande och också intressantaste skriven av P. A. Säve, vilken som "Antiqvitet-Intendent" vid dåvarande Kongl. Vitterhets Historie och Antiquitets Akademien företog uppteckningsresor bl.a. till Skaraborgs län. Resultatet blev en ordförteckning, *Ordlista från Vestergötland*, som efter en granskning av förf.:s bror professor Carl Säve trycktes i Antiquarisk tidskrift för Sverige 1869. Den återges här i fotografiskt avtryck, liksom den andra ordlistan, *Västgötaord från 1700-talet*, som trycktes i Svenska landsmål och svenskt folkliv 1909. Den senare bygger på uppteckningar av J. A. Gyllenhaal och redigerades och kompletterades av C. G. Styffe och Sven Lampa. Av de ca 180 orden är 30 växtbeteckningar.

De två utgåvorna är försedda med en inledning av Evert Salberger, med biografiska, bibliografiska och språkliga upplysningar. B. P.

Staffan Wiklund, Vätmarksord i lulemålen. En ordgrupp sedd ur informant- och intervjuarperspektiv. 220 s. Umeå 1992 (Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet). (Skrifter utgivna av Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Umeå. Serie A. Dialekter. 9. Diabas. Skrifter från den dialektgeografiska

databasen inom Institutionen för nordiska språk vid Umeå universitet. Nr 3.) ISBN 91-86372-24-6. ISSN 0280-5553 (Dialekt-, ornamns- och folkminnesarkivet). ISBN 91-88466-00-0. ISSN 0283-4952 (Diabas). Våtmarkerna spelade en betydande roll som betes- och slåttermarker i de gamla bondesamhällena i praktiskt taget hela Sverige. Här undersöks våtmarksterminologien i de delar av Norrbotten som förr bildade Luleå storsocken, d.v.s. nuvarande Luleå och Bodens kommuner jämte den östligaste delen av Jokkmokks kommun. Något mer än 40 ord behandlas på grundval av författarens intervjuer med 43 meddelare samt egna kart- och terrängstudier. Svårigheterna att semantiskt beskriva ord vilkas begrepp är så "suddiga i kanterna" i meddelarnas föreställningsvärld belyses ingående, bl.a. med komponent- och fältanalyser samt bildtester. I ett instruktivt kapitel skildrar författaren också hur han själv långsamt och inte utan ansträngning har arbetat sig fram till en klarare semantisk bild av vissa av terrängorden.

Avhandlingen är ett intressant komplement till Staffan Nyströms i ANF 1989 (104):221 f. anmälda *Ord för höjder och slutningar i Daga härad* (1988), där liknande problem penetreras. B. P.

Carin Östman, Den korta svenskan. Om reducerade ordformers inbrytning i skriftspråket under nysvensk tid. 229 s. Uppsala 1992 (Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet). (Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 30.) ISBN 91-506-0933-5. ISSN 0083-4661. Denna avhandling handlar om hur korta varianter som *ha* för *hava* och *nån* för *någon* vinner insteg i skriftspråket. Förf. beskriver hur acceptabiliteten av talspråkliga drag växlat över tid, jämför olika ord inbördes och beskriver vilka faktorer på ljud-, ord- och satsnivå som driver på förkortningstendenser. En viktig punkt blir att undersöka i vilken mån kortformerna utgjort stilmedel.

Efter en forskningsöversikt, materialpresentation och metoddiskussion presenterar förf. i det fjärde kapitlet en analys av nio texter från äldre nysvenska, från Peder Swarts krönika 1560 till Johan Runius' prosastycken 1710. I 1500-talstexterna finner förf. endast sporadiskt kortformer. Några 1600-talsförfattare, t.ex. Gyllenhielm, Hiärne och Spegel, har också få kortformer, medan andra som Agneta Horn och Columbus har många kortformer. De två sjuttonhundratalsförfattarna Runius och Stålhammar använder färre kortformer än Columbus men fler än övriga författare från äldre nysvensk tid.

Femte kapitlet ägnas åt en närtstudie av variationen korta – långa former i *Then Swänska Argus*. Som Östman påvisar avviker Dalin i första upplagan kvantitativt sett inte mycket från Runius och Stålhammar. Till skillnad från dessa använder emellertid Dalin växlingen mellan kort- och långformer i stilistiskt syfte. I den andra upplagan av *Argus*, som är mer stilneutral, har de lågspråkliga kortformerna försvunnit, medan andra kortformer som inte är stilistiskt märkta tillkommer.

Avhandlingens sjätte kapitel beskriver förhållandena i två moderna skönlitterära material. Dels behandlar förf. Strindbergs bruk av lång- och kortformer, dels studerar hon trettio svenska romaner ur Bonniers romankordans från 1980–81. Lägst andel kortformer finner vi hos Kallifatides och Strindberg, flest hos Thorvall och Claesson. Genomgående gäller dessutom att de kvinnliga författarna har fler kortformer än de manliga, och att äldre förf. har fler kortformer än yngre, kanske beroende på en utveckling bort från realistisk dialog.

I det sjunde kapitlet sammanfattar förf. sina resultat. Hon konstaterar här bl.a. att ju tidigare en kortform uppträder desto tidigare tappar den sin stilistiska markering. Bland faktorer av betydelse för utvecklingen av kortformer pekar förf. på ekonomiprincipen, som i stor utsträckning styr utvecklingen i talat språk. De kortformer som lättast etablerar sig i skrift är de som används mer i tal än i skrift. I vissa fall kan en skribent helt enkelt använda kortformen för att han saknar en skriftspråklig modell för ordet, i andra fall kan den medvetne skribenten använda kortformer för att nå stilistiska effekter. Vissa former stannar dock i utvecklingen. Förf. menar att detta är ord som tidigt får stilistisk laddning som talspråksmarkörer (*nån*) eller arkaismer (*hava*).
C. P.

*

Olof Brattö, Personnamn i Bohuslän. I: 1300–1700. 151 s. Göteborg 1992. Att denna översikt över bohuslänskt personnamnsskick inte är utförd av en professionell namnforskare märks knappast i den omsorgsfullt utförda undersökningen. Den är förutom inledning och allmän översikt samt en redogörelse för källor och litteratur och register indelad i fyra tidsavsnitt: medeltiden, 1500-talet, 1600-talet och 1700-talet. För medeltiden levererar Røde Bog (biskop Eysteins jordebok) material; förf. är väl medveten om att den avspeglar endast de jordägande klassernas namnsskick. Det samma gäller delvis 1500-talsmaterialet, som hämtas från jordeböcker från tiden 1528–1573. För 1600-talet och framåt gäller att namnsskicket kan få en mer allsidig belysning genom att mantalslängder – de äldsta från 1610 –, som uppstår namn på en stor del av befolkningen, har kunnat utnyttjas. Avslutningsvis diskuteras, i ett europeiskt perspektiv, den bohuslänska namnsskickets innehåll och omfattning.
B. P.

Verner Ekenvall, Ortnamnen i Göteborgs och Bohus län. VII. Ortnamnen i Tjörns härad. XXXII + 373 s. Göteborg 1992 (Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Göteborg). ISBN 91-85740-06-3. Verner Ekenvall, DAG:s förre arkivchef, lämnade vid sin död 1975 efter sig ett stort manus till denna del i arkivets ortnamnsserie. Det har senare kontrollerats och kompletterats i åtskilliga avseenden, varvid själva tolkningarna har granskats och i före-

kommande fall försetts med klammerinramade tillägg och kommentarer av fil. dr David Palm (död 1985) och arkivets nuvarande chef Hugo Karlsson. Bortsett från ett par naturnamn och några dock mycket osäkra *-vin*-namn är Tjörns ortnamn trots att ön har varit bebyggd sedan stenåldern påtagligt unga – de äldsta säkra bebyggelsenamnen är fyra *-landa*-namn, som kan härröra från folkvandringstiden –, med *-röd* som den dominerande bebyggelsenamnsefterleden. Bokens disposition följer det för OGB vanliga mönstret: först bebyggelsenamnen grupperade på öns fem socknar (Klädesholmen, Klövedal, Rönnäng, Stenkyrka, Valla), därefter "Naturnamn samt kulturnamn som ej avser bebyggelse" med en närmare uppdelning efter vad för slags naturlokalitet namnen betecknar: vattensamlingar, vattendrag, öar o.s.v.

Ekenvall var en metodiskt säker namnforskare med en ingående känedom om Tjörn och dess ortnamn. Detta i förening med David Palms och Hugo Karlssons omdömesgilla kompletteringar har gjort OGB VII till en förnämlig del i serien.

B. P.

Staffan Fridell, Ortnamn på -ryd i Småland. 288 s. Uppsala 1992 (Distribution Almqvist & Wiksell International). (Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi. LX. Studier till en svensk ortnamnsatlas utgivna av Thorsten Andersson. 15.) ISBN 91-85352-23-3. ISSN 0065-0897. I denna ortnamnsavhandling av klassiskt snitt behandlas en av de vanligaste sydsvenska namntyperna i det medeltida Småland, i den mån namnen avser bebyggelse och kan anses vara medeltida (eller äldre). Avhandlingens huvuddel är en genomgång i alfabetisk ordning av de ca 600 namn som urvalskriterierna resulterar i. I en särskild alfabetisk svit behandlas ursprungliga *-ryd*-namn, varefter följer diskussioner om utbredning, ålder och förledstyper. Appellativet *ryd* i fornsvenskan samt i nutida dialekt i Småland och angränsande landskap genomgås noggrant. Avhandlingen avslutas med en analys av betydelsen av *ryd* som appellativ och ortnamnelement. Sammanfattningsvis kan nämnas några av Fridells huvudresultat: arkeologiska och kamerala förhållanden talar för en datering av de äldsta *-ryd*-namnen som bebyggelsenamn till vikingatiden; en spridning av namntypen söderifrån (som Jöran Sahlgren förfäktade) är osannolik: det rör sig om ett i språket redan existerande ord som har blivit produktivt som ortnamnelement; dettas innebörd torde ha varit 'röjning', senare 'öppen plats (i skog)'.

Fridell är en mogen och metodmedveten forskare. Ibland brister dock säkerheten. S. 14 diskuteras bynamnet *Agnaryd*. Problemet är om detta namn eller namnet på den lilla sjön *Agnasjön* som byn ligger vid är primärt. "Byns storlek och sjöns litenhet talar också för att bynamnet är det primära", skriver förf. Han tycks förbise att när namnet kom till fanns inte byn, bara en obetydlig röjning.

B. P.

Gero Lietz, Eigennamen in der norwegischen Gegenwartssprache. Probleme ihrer Wiedergabe im Deutschen am Beispiel belletristischer Texte. 300 s.

Frankfurt am Main–Bern–New York–Paris 1992 (Peter Lang). (Europäische Hochschulschriften. Reihe 21. Linguistik. Band 109.) ISBN 3-631-44768-X. ISSN 0721-3352. I den här undersökningen studeras det intrikata problemet med egennamn i översättningar. Förf. inleder med en diskussion av propriumbegreppet – även en del nordiska bidrag beaktas. I anslutning till indelningsförslag (som dock inte ger en heltäckande gruppering) av H. Walther och R. Gläser ges en omfattande skildring av de norska egennamnen. Efter ett avsnitt om egennamnens kommunikativa egenskaper kommer s. 123 avhandlingens mer givande huvuddel, där behandlingen av egennamn i översättningar till tyska av fyra litterära verk av respektive Lars Saabye Christensen, Gunnar Staalesen, Knut Faldbakken och Bjørg Vik kunnigt analyseras med hänsyn till både språkliga förhållanden och realia.

B. P.

Staffan Nyström, Att uppteckna ortnamn. Bakgrund och praktiska anvisningar. 34 s. Uppsala 1992 (Ortnamnsarkivet i Uppsala). (Skrifter utgivna genom Ortnamnsarkivet i Uppsala. Serie B. Meddelanden. 9) ISBN 91-85452-16-5. ISSN 0347-2027. Uppteckningarna av ortnamn i de svenska ortnamnsarkiven torde internationellt sett vara ovanligt omfattande men har den bristen att de till största delen har kommit till för åtskilliga decennier sedan och därför börjar förlora sin aktualitet: vi vet för litet om namnens nutida uttal, form och – inte minst viktigt – syftning. Samtidigt är dock kostnaderna för arkiven att på egen hand åstadkomma nya uppteckningar så höga att denna verksamhet kan få endast marginell omfattning. Man får därför i hög grad lita på insatser från den intresserade allmänheten. Det är detta som är bakgrunden till denna lilla handbok som samtidigt utkommer i Lantmäteriverkets serie *Ortnamn och namnvård* och Ortnamnsarkivets i Uppsala ovan nämnda serie. Skriften inleds med en definition av ortnamn och en motivering till att namnen skall upptecknas. Därefter frågar förf. vilka namn som skall upptecknas (svar: alla!). I följande avsnitt diskuteras val av informanter, olika slags hjälpmedel (där förf. nog är väl negativ mot bruket av bandspelare), hur man fyller i namnlistor och kartor och hur ett arkivkort ser ut. Avslutningsvis ges en förteckning över ortnamnsarkiven och dessas verksamhetsområden.

Boken är värd en stor spridning bland hembygdsforskare och andra intresserade.

B. P.

Gunnar Pellijeff, Ortnamnen i Norrbottens län. Del 5. Haparanda kommun. Bebyggelsenamn. 114 s., 1 karta i texten. Umeå 1992 (Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Umeå). (Övre Norrlands ortnamn utgivna av Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Umeå.) ISBN 91-86372-23-8. ISSN 0348-7237. Del 5 i den snabbt utkommande serien om övre Norrlands ortnamn omfattar Haparanda kommun, d.v.s. de gamla socknarna Karl Gustav och

Nedertorneå. Boken inleds med en sammanfattande beskrivning av hela området med avseende på bebyggelseutveckling och äldre indelningar. Därefter kommer namn på byar, bydelar och gårdar, uppdelade på de två socknarna. I ett särskilt, utförligt avsnitt analyseras de i Tornedalen vanliga namnen på gård i by. För samtliga namnkategorier gäller att den överväldigande största delen utgörs av finska namn och att de fåtaliga svenska namnen oftast är översättningar av äldre finska motsvarigheter.

Korshänvisningarna hade kunnat vara mer generösa. Det är t.ex. inte helt lätt att finna vem som var namnlätare till sockennamnet *Karl Gustav*. Under kapitelrubriken *Nedertorneå socken* finns en ingående redovisning av namnets etymologi, medan det under rubriken *Karl Gustavs socken* endast ges upplysningar om socknens omfattning under skilda tider.

B. P.

Sakrale navne. Rapport fra NORNA:s sekstende symposium i Gilleleje 30.11–2.12.1990. Redigeret af Gillian Fellows-Jensen, Bente Holmberg. 294 s. Uppsala 1992 (NORNA-förlaget). (NORNA-rapporter. 48.) ISBN 91-7276-046-X. ISSN 0346-6728. Forskningen i den förkristna nordiska religionen har börjat ta fart igen efter att ha bedrivits ganska förstrött under några årtionden. Ett vittnesbörd bland många om detta glädjande förhållande är det symposium om sakrala namn som NORNA arrangerade i Gilleleje i slutet av år 1990 och som lockade 23 representanter för namnforskning, religionshistoria, arkeologi och litteraturvetenskap. Symposiets 13 föredrag återges här, jämte 4 kommentarer eller efterskrifter till symposiet och dess ämne. Thorsten Andersson ger en allmän grundläggande översikt över kultplatsbeteckningar i nordiska ortnamn. Stefan Brink diskuterar om vi har haft ett kultiskt *al i Norden, och Per Vikstrand behandlar på samma sätt frågan om vad *hov* betyder i ortnamn. Ett intressant arkeologiskt bidrag kommer från Charlotte Fabech, som har undersökt sakrala platser i sydsandinavisk järnålder och kommer fram till att det stora brottet i nordisk religionsutövning kom i folkvandringstiden, ”hvor offerpladser med en tusindårig gammel kontinuitet forlades til fordel for nyetablerede sakrale pladser med forbindelse til nye stormands- og kongeslægter”, och inte vid kristendomens införande, då ”den stormand, der antog kristendommen, fortsatte med at have bygningen for den til enhver tid gældende religion placeret på sin gård.” Andra författare är Jørn Sandnes, Staffan Fridell, Þórhallur Vilmundarson, Preben Meulengracht Sørensen, Henrik Obertin Bertelsen, Eva Villarsen Meldgaard, Eva Nyman, John Kousgård Sørensen, Bente Holmberg, Lennart Elmevik, Botolv Helleland och Gillian Fellows-Jensen.

B. P.

Ägonamn. Rapport från NORNA:s sjuttonde symposium på Svidja 24–26 maj 1991. Redigerad av Gunilla Harling-Kranck och Lars Huldén. 207 s. Helsingfors 1992 (Svenska litteratursällskapet i Finland). (Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland. Nr 578. Studier i nordisk filologi. 71.) ISBN

951-9018-94-8. ISSN 0039-6842 (*Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland*). ISSN 0356-0376 (*Studier i nordisk filologi*). Denna symposierapport ingår också som nummer 50 i serien NORNA-rapporter. Den innehåller handlingarna från det första nordiska symposiet om ägonamn, som ägde rum på Svidja gård i Nyland i slutet av maj 1991 och som väl återspeglar intresseinriktningen hos en av initiativtagarna och rapportredaktörerna, Gunilla Harling-Kranck (se om hennes avhandling *Namn på åkrar, ängar och hagar* ANF 106 (1991):212 f.). Harling-Kranck deltar själv i rapporten med en studie av de vanligaste ägonamnelementen i Nyland. Bland andra bidrag märks Ritva Liisa Pitkänen, "Sydvästfinska odlingsnamn", Tuula Eskeland, "Om finske teignavn på Finnskogene i Norge", Bent Jørgensen, "Danske marknavne *live* – en studie i bønders egen brug af marknavne", Lilliane Højgaard Holm, "*-bøl(le)* som efterled i danske marknavne" och Staffan Fridell, "Ägonamn på *-nöten*". Lite för sig står ett bidrag av Marianne Blomqvist, som inte behandlar ägonamn utan "Leden *FÄLT* i svenska släktnamn i Finland."

B. P.